

Ši „KRANTŲ“ NUMERĮ PARĖMĖ

ISLANDIJOS AMBASADA HELSINKYJE

RE/MAX
Baltics

HNIT - BALTIC

DĖKOJAME

ši „Krantų“ numerį padėjusiems rengti
Lietuvos Generaliniam garbės konsului Islandijoje
profesoriui Arnóruui HANNIBALSSONUI,
Islandijos garbės konsului Lietuvoje Vaidotui SANKALUI,
taip pat už dalykinę pagalbą – dr. Svetlanai STEPONAVIČIENEI
ir kolegoms iš Islandijos (nuotraukoje iš kairės):
Hrafnui Andrésui HARÐARSONUI, Elísabet JENSDÓTTIR, Martai JENSDÓTTIR,
Guðrún ÁSMUNDSDÓTTIR, Hilmarui JÓNSSONUI

MARGRÉT JÓNSDÓTTIR***Islandija – tavo tėvynė***

*Islandija yra tavo tėvynė, ir visada saugosi
Islandiją savo mintyse, kur beieitum.
Islandija yra šalis, apie kurią svajojai jaunas,
Islandiją matai vilčių šviesoje.
Islandija išsipošusi vasaros žaluma,
Islandija su Šiaurės pašvaistės drobe.
Islandija saugoma protėvių žygdarbių.
Islandija yra gimtinė, kurią tau davė gyvenimas.*

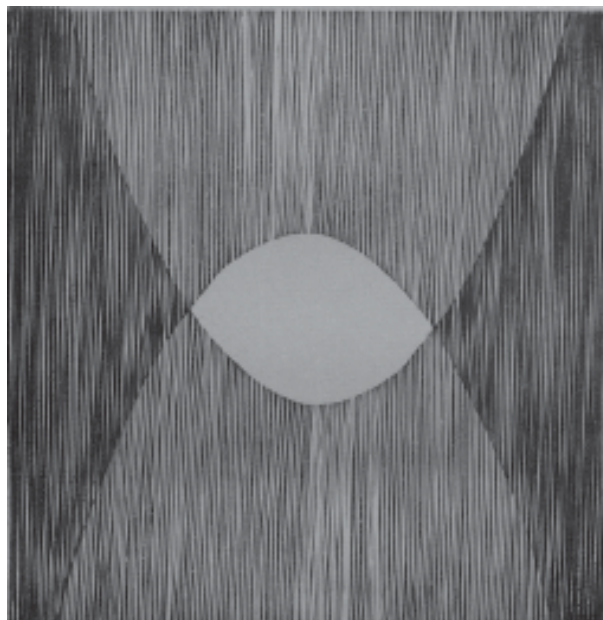
*Islandų tauta saugo tavo paveldą.
Islandų kalba yra tavo kalba, gryna kaip auksas.
Islandiškas yra tas šaltinis, srovenantis tavo gyslomis.
Islandija yra optimizmo kupina viltis.
Islandų pavasario naktis šviesi kaip diena.
Islandų papročiai dvelkia vyriškumu ir drąsa.
Islandų kalba yra svaigus islandiškasis eilėraštis.
Islandiškas yra tikėjimas laisvės pavasariu.*

*Islandija yra tavo tėvynė, kurios niekada nepamirši.
Islandijai tu paskiri savo jėgas ir darbą.
Islandų tauta, tau skirta saugoti
Islandų kalbą, brangiausiąjį paveldą.
Islandija tebūnie palaiminta per amžių amžius,
Islandijos žemė, kurią gyvenimas tau davė.
Islandija patikėta tau, Amžinasis tėve.
Islandija tebus laisva, kol saulė auksina jūrą.*

Iš islandų kalbos vertė **Jurgita Marija ABRAITYTĖ**

Krantai

Meno kultūros žurnalas

Inga DARGUŽYTĖ. Iš ciklo „Orbitos“. Monotipija, linoraižinis. 20 x 20 cm. Islandija, 2007

TURINYS

ISLANDIJA – TAVO TĖVYNĖ	2	Margrét JÓNSDÓTTIR
APIE LAXNESSĄ IR BENEDICTSENA. <i>TAIP PAT APIE ISLANDIJĄ, DANIJĄ IR LIETUVĄ</i>	4	Svetlana STEPONAVIČIENĖ
KĄ SAGOS PASAKOJA APIE KURŠIUS	8	Ugnius MIKUČIONIS
ŽEMĖ BE ŽEMĖS	18	Jūratė STAUSKAITĖ
ISLANDIJOS DIENORAŠČIAI	21	Inga DARGUŽYTĖ
ISLANDŲ LITERATŪRA. ESKIZAI	28	Hilmar JÓNSSON
GROŽINĖS ISLANDŲ LITERATŪROS VERTIMAI Į LIETUVIŲ KALBĄ	34	Rasa BARANAUSKIENĖ
KAS TEN, GELMĖSE? NEJAUGI AUDROS?	39	Gintarė ADOMAITYTĖ
MUZIKA ISLANDIJOJE	42	Hrafn Andrés HARÐARSON
DAUG METŲ NUO TO LAIKO... <i>REIKJAVIKO TEATRAS. 1897–2008</i>	46	Guðrún ÁSMUNSDÓTTIR
KARŠTOJI ISLANDIJA	51	Eglė BABILAITĖ, Eglė LIKAITĖ
TAIKLIAI, LAIKU IR VIETOJE <i>ISLANDIŠKASIS EUROPOS DAILĖS MATMUO</i>	55	Ramutė RACHLEVIČIŪTĖ
ŠIS TAS APIE ISLANDŲ KALBĄ	64	Jörundur HILMARSSON
JÖRUNDURO DVIDEŠIMT LIETUVIŠKOJO GYVENIMO METŲ... <i>JÖRUNDAR SAGA HILMARSSONAR LITHAUGALANDSFARA</i>	66	Svetlana STEPONAVIČIENĖ

Svetlana STEPONAVIČIENĖ

APIE LAXNESSĄ IR BENEDICTSENĄ

TAIP PAT APIE ISLANDIJĄ, DANIJĄ IR LIETUVĄ

Svetlanos STEPONAVIČIENĖS publikacijoje išskyla vienas epizodas iš dviejų garsių Šiaurės rašytojų biografijų. Åge MEYERIS-BENEDICTSENAS ir Halldóras LAXNESSAS buvo susitikę 1919 metais Kopenhagoje, o šis susitikimas bent vienam iš jų, būsimajam Nobelio premijos laureatui Halldóru Laxnessui, paliko neišdildomą įspūdį ir tapo svarbiu kūrybos ir gyvenimo epizodu.

Publication by Svetlana STEPONAVIČIENĖ brings up one episode from the biographies of two celebrated Scandinavian writers. Åge MEYER-BENEDICTSEN and Halldór LAXNESS met in Copenhagen in 1919 and the meeting, at least for one of them, the future Nobel Prize winner Halldór Laxness, was of such significance that it left an indelible impression and became an important episode in life and creation.

Negali sakyti, kad Laxnessas yra mažai žinomas autorius Lietuvoje. Dauguma jo romanų išversti į lietuvių kalbą (gaila, ne tiesiogiai iš islandų, visi – per rusų kalbą), tačiau tai nekeičia esmės ir bendro vaizdo labai neiškraipo. Kiti romanai, kurie nebuvo išversti į rusų kalbą, aišku, nesulaukė ir lietuvių leidėjų dėmesio – kaip iki Atgimimo, taip ir po jo. Stebėtis nėra ko – tai ne perkamiausios knygos, kur viešpatauja sekso arba detektyvo intriga. Tai klasika, tiesa, gana savotiška, kuri iš skaitytojo reikalauja aktyvumo, bet klasika dabar nėra nei dėmesio centre, nei pagarboje. Tokie romanai kaip „Gerpla“ (1952) arba „Susigražintas rojus“ (1960) lietuvių skaitytojui turbūt taip ir liks nežinomi.

Už Islandijos ribų Laxnessas yra vienas labiausiai skaitomų ir nagrinėjamų islandų autorių, – užsieninė laksnesiana susideda iš solidaus pluošto straipsnių apie atskirus kūrinius, rašytojo kūrybos aspektus, ir iš solidžių monografijų, kurių skaičius taip pat yra įspūdingas ir vis auga; įvairių šalių universitetuose studentai ir doktorantai rašo referatus ir *PhD* disertacijas, kurių tema yra susijusi su Halldóru Laxnessu, o Lietuvoje kol kas šiuo atžvilgiu matome tuščią erdvę. Kada ir kas gi bus įrašyta į šią *tabula rasa*? Norisi tikėtis, kad kas nors bus, kad tarp skandinavų literatūros tyrėjų atsiras norinčių rimtai išstudijuoti šio žodžio ir minties virtuozo kūrybą, įminti daugelį paslapčių, nes jo tekstas dažnai skaitytojui atskleidžia tik pačią aisbergo viršūnę, o tikroji prasmė paslėpta giliai giliai, po daugelio prasmų sluoksniu.

Tiesa, kai prieš keletą metų viešai čia buvo minimas Laxnessas (o tai buvo 2002-ųjų gruodį, paskutinėmis rašytojo ypatingųjų jubiliejinių metų dienomis), į Menininkų rūmus Kaune, kur vyko šiai šventei skirta konferencija, nelaukta sugužėjo didžiulė salė žmonių, nors įtariu, jog dalį klausytojų ir žiūrovų labiausiai viliojo žadama puiki Nijolės Ambrazaitytės bei jos akompaniatorės Eugenijos Jelesinos parengta islandų liaudies dainų ir kitų skandinavų kūrinių programa. Per tą iškilmingą vakarą Laxnessas buvo pristatytas kaip „vienintelis islandas Nobelio premijos laureatas, garsiausias XX amžiaus Skandinavijos romanistas“. Svečiai taip pat galėjo pasigrožėti unikalia, labai turtinga jubiliejine fotoparoda, skirta rašytojui ir atspindinčia šalies kartu su Laxnessu gyvento viso to amžiaus istoriją. Ekspozicijos atgabėnimu į Lietuvą pasirūpino nenuilstamoji skandinavų renginių iniciatorė ir globėja Dalia Poškienė iš viešosios Vinco Kudirkos bibliotekos drauge

PASTABA SKAITYTOJUI

Šio „Krantų“ numerio (jis skirtas Islandijai) islandiškuose tikriniuose varduose dažnas balses *á* ir *ó* reikia tarti *au*, *ou*; priebalsės *þ* ir *ð* tariamos *t* arba *d* (analogiškai angliškai – dusli arba skardi *th*); samplaikas *ll*, *rn* tariame atitinkamai *dl*, *rtn*. Plačiau apie islandų kalbą skaityti p. 64–65. (Red.)

su tuometiniu asociacijos *Norden-Lietuva* pirmininku Jonu Aleknavičiumi.

Tačiau juk Laxnessas – ne vien romanistas. Jis apskritai ištisa epocha, nes gyveno ilgai (96 metus): gimė pačioje XX amžiaus pradžioje, 1902 metais, o mirė pačioje pabaigoje, 1998-aisiais). Rašyti pradėjo nuo paauglystės ir baigė būdamas arti šimto metų. Taigi visu savo gyvenimu jis nuo pradžios iki galo yra tikrų tikriausias XX šimtmečio metraštininkas.

Galima sakyti, ir nemanau, jog tai būtų smarkiai perdėta, kad Laxnessas yra ne tik ištisa epocha – jis taip pat yra ir visas pasaulis. Tiesa, ta epocha – tai Islandijos epocha pasaulinės kultūros paveiksle, o pasaulis – tai islandiškas pasaulis. Laxnesso kūriniuose – kaimas ir miestas, kalnai ir jūra, liaudies išminčiai ir kaimo kvailėliai, avys ir žuvis, valstiečiai ir verslininkai, poetai ir revoliucionieriai, darbininkai ir šalies vadovai, – ir viskas apie Islandiją, skirta Islandijai. Vargiai rastume jam analogą pasaulinėje literatūroje ar meno istorijoje. Atrodo, kad šiuo atžvilgiu jis yra unikalus.

Laxnessas yra ne tik prozininkas, jis – ir didis poetas, nors išleido tik vieną poezijos rinkinį („Eilėraščiai“, 1930). Tačiau kadangi jo romanų herojai neretai yra ir poetai, jie, kaip kokie senieji skaldai, dažnai prabyla eilėmis, ir ta tariamai *ju*, *heroju*, kūryba yra ne mažiau reikšminga negu pagrindinis prozos tekstas. Daugeliui Laxnesso eilių kompozitoriai parašė muziką, ir jos seniai tapo liaudies dainomis. Be to, jis dar ir dramaturgas, kūręs daugiausia pusiau absurdo komedijas (jos praktiškai nenuėina nuo scenos), o ir dauguma jo romanų taip pat yra inscenuoti bei ekranizuoti. Dar ir publicis-

tas, kritikas, rimtas istorikas, visapusiškai profesionalus senosios literatūros (sągų), taip pat ir šiuolaikinės literatūros tyrinėtojas bei leidėjas.

Ypatingą vietą literatūriniame Laxnesso palikime užima memuarinio pobūdžio trumpesni ar ilgesni (nuo vieno dviejų puslapių esė iki romano apimties tomų) rašiniai, savotiški dienoraščiai, vienos dienos arba vienerių metų, vieno ar kelių gyvenimo tarpinių apmąstymai. Pradėjęs kruopščiai rašyti savo gyvenimo kroniką nuo pat vaikystės, vos ne dienomis, kartais – kone valandomis, jis, kol leido sveikata, laikėsi šio įpročio visą gyvenimą. Daug keliavęs, daug matęs, daug išbandęs ir patyręs (vos netapęs katalikų vienuoliu ir tuoj pat – beveik komunizmo šaukliu, nors niekada nepriklausė jokiai partijai), paskui pasinėręs į Rytų filosofiją, ilgai niui jis iš tiesų bvo laikomas neoficialiu savo tautos dvasiniu lyderiu. Jo įtaka dabartinei islandų literatūrai, dvasiniam ir socialiniam šios šalies klimatui yra milžiniška, nors dabar, deja, tarsi ir bandoma tą įtaką sumenkinti ar bent revizuoti, lyg būtų įmanoma nubausti už senas klaidas, lyg būtų įmanoma jas ištaisyti.

Minėtoje memuaristinėje epopėjoje išsiskiria keletas *romanų esė* (paties autoriaus terminas), kurios iš tikrųjų nėra nei romanai, nei esė, o meistriškos autobiografinės mini novelės, savotiškos gracingos šiaurietiškos arabeskos, papuoštos įmantria ornamentika, sugrįžimais, kai kur tiesiais, kai kur laužtais siužetiniais raštais, pasikartojimais. Skaityti jas yra ne mažiau įdomu negu jo romanus, – tai tarsi rinktinis gurmanų patiekalas. Vienas toks rinkinėlis, „Jaunas aš buvau“ (1976, pavadinimas paimtas iš „Vyresniosios Eddos“), mums turėtų būti ypač

Åge MEYER-BENEDICTSEN

Halldór LAXNESS

įdomus, visų pirma todėl, kad čia pasakojama tik apie vienintelius – 1919 metus, kurie ir jaunajai Lietuvai nepaprastai svarbūs ir kupini dramatiškų įvykių. Kaip tik šie metai yra rašytojo kelio pati pradžia. Septyniolikmetis Halldóras Guðjónssonas, dar netapęs Laxnessu, nors jau pasirašinėja – *Halldóras iš Laxneso*, leidžiasi į pačią pirmąją savo kelionę iš gūdžios, atsilikusios daniškos provincijos, kokia tuo metu buvo Reikjavikas, į platųjį pasaulį, kurį jis trokšta užkariauti. Taip jis atsiduria Kopenhagoje, o kartu prasideda ir jo rašytojo veikla, nors jis, dar septyniolikmetis, jau yra parašęs savo pirmąjį romaną „Gamtos kūdikis“, kuris turi netrukus pasirodyti Reikjavike, ir išspausdinęs keletą apsakymų daniškai ir islandiškai savaitiniuose žurnaluose. Čia jo laukia rimti išbandymai ir pagundos, bet sunkiausiai jam sekasi grumtis su dviem jį persekiojančiomis galingomis „šmėklomis“, nuo kurių įtakos jis niekaip neįstengia išsivaduoti, o tai yra galingiausi Šiaurės pasaulio gigantai – Strindbergas ir Hamsunas... Tačiau, laimė, jo kelyje atsiranda nepaprastai žmogus, toks pat keistas kaip ir jis pats, taip pat mėgstantis ryšėti kaspina po apykakle kaip koks lordas Byronas arba Beethovenas. Šis žmogus jam yra toks geras, kad „jis turbūt tiesiog yra išprotėjęs“, ir tai ne kas kitas, o Åge Meyeris-Benedictsenas, – taigi kaip tik dėl to mums šitas tomas yra itin įdomus. „Šis žmogus amžinai baisiausiai skuba, bet ne taip, kad nepadarytų paslaugos – labai grakščiai ir nuoširdžiai – absoliučiai nereikšmingam žmogui.“ Čia randame betarpišką ir šmaikštų Benedictseno portretą – apibūdinama jo originali išorė ir ne mažiau originalus bendravimo būdas. „Skaičiau Jūsų apsakymus, daniškai ir islandiškai.“ Po to, rašo Laxnessas, jis ištarė tuos *sparnuotus žodžius*: „Jauni poetai neturi gyventi varganoje palėpėje. Jie turi gyventi ten, kur baigiasi miško pakraštys ir prasideda laukai. Aš Jums surasiu tokią vietą kaime, pas savo pažįstamus valstiečius“.

Susitikimas, bendravimas su šiuo žmogumi, jo veiklos stebėjimas tampa jaunam rašytojui neužmirštas ir esminis – jeigu ne lemtingas – visam, taigi ir kūrybiniam, tolesniam jo likimui. Vyresniojo kolegą paskatinimas ir palaikymas (Laxnessui yra 17, Benedictsenui – 53 metai) sunkiu momentu padeda islandų jaunuoliui daugeliu atvejų apsispręsti ir pajusti savyje gimstant būsimą epinių kūrinių autorių. Kaip tik tą vasarą ir kaip tik ten, Benedictseno surastame kaime, gimsta Laxnessas – epinis Islandijos dainius, būsimasis „Nepriklausomų žmonių“, „Salkos Valkos“ ir „Islandijos varpo“ autorius, o viso to „kaltininkas“ yra ne kas kitas – tik Benedictsenas. Tai lyg vieno plunksnos brolio palaiminimas kitam. Neatsitiktinai Benedictsenas pirmąkart minimas pačioje knygos pradžioje, ir kaip tik jam skirti ir baigiamieji *romano esė* „Jaunas aš buvau“ skyriai. Ir štai senasis šlubas daugiavaikis kaimo varguolis Þórðuras iš Veršiukų trobelės virsta Bjarturu iš Vasaros buveinės, vieno reikšmingiausių romanų „Nepriklausomi žmonės“ herojumi ir amžinuoju islando simboliu.

Åge Meyeris-Benedictsenas (1866–1927) savo kilme buvo iš dalies žydas (jo tėvas, stambus komersantas

Ferdinandas Meyeris, buvo kilęs iš Šiaurės Vokietijos, Šlėzvig-Holšteino), iš dalies islandas (pagal motiną Aną Mariją Benedictsen, kilusią iš Islandijos, iki vedybų su Benedictseno tėvu buvusią Kopenhagos karališkojo teatro primadona), iš dalies danas (pagal motinos motiną, kuri buvo danė). Savo stiprų ryšį su motinos tėvyne Islandija jis jautė dar būdamas vaikas. Tas ryšys motinai mirus, kai jam buvo aštuoneri, tik sustiprėjo. Pirmoji jo kelionė, tiksliau paauglio pabėgimas nuo mokyklos į savarankišką gyvenimą, buvo plaukimas laivu kaip tik į Islandiją, ir čia jis pusantų metų praleido sunkiai dirbdamas laive arba krautuvininko padėjėju, tačiau sveikatai pašlijus buvo seserų įkalbėtas grįžti prie mokslų. Į Islandiją Benedictsenas dažnai atvažiuodavo jau baigęs mokslus, domėjosi jos kultūra ir istorija, daug rašė tomis temomis Danijos spaudoje ir skaitė apie tai paskaitas liaudies universitetuose, važinėdamas po visą šalį. Jis buvo karštas Islandijos atsiskyrimo nuo Danijos šalininkas, ir jam rūpėjo, kad tai įvyktų kuo mažiau skausmingai. Jis artimai bendravo su Islandijos nacionalinio atgimimo vadais bei šalininkais ir Danijoje, ir Islandijoje. Jo metodas buvo – kuo daugiau švietimo ir abipusės tolerancijos, jis stengėsi paskleisti Danijoje kuo daugiau žinių apie Islandiją, primindamas bendrą skandinavišką praeitį ir kultūrinį palikimą. Jis tapo vienu pagrindinių Islandijos draugijos steigėjų Danijoje (1916) ir iki pat savo mirties 1927-aisiais buvo jos sekretoriumi, iš tikrųjų atlikdamas joje pagrindinį darbą (Laxnessas buvo įsitikinęs, kad Benedictsenas ėjo ten direktoriaus pareigas).

Benedictseno vardas Lietuvoje gerai žinomas, ypač jis tapo toks pastarąjį dešimtmetį. Pradėjęs studijuoti indoeuropiečių filologiją ir slavų kalbas Kopenhagos, Leipzigo, Varšuvos, Maskvos universitetuose, taip pat Bulgarijoje, jis, kelis kartus (pirmąsyk 1893, paskutinįsyk 1923 metais) apsilankęs Lietuvoje, gerai pramokęs lietuvių kalbą, išstudijavęs Lietuvos istoriją ir tuometinę Lietuvos socialinę, politinę ir ekonominę padėtį Rusijos imperijos sudėtyje, susipažinęs su lietuvių tautos kultūra, papročiais, dainomis, daniškai parašė unikalų veikalą „Et folk, der vaagner. Kulturbilleder fra Litaven“ („Bundanti tauta. Lietuvos kultūros vaizdai“), išleistą Kopenhagoje 1895-aisiais. Toje knygoje lyg susiliejo draugėn viskas. Viena vertus, tai ir preciziškai, moksliskai pateikti faktai bei jų analizė, ir kartu išsamus aprašomojo krašto vadovas, pasakojimas apie įdomiausias vietas ir istorinius įvykius, kvietimas arčiau susipažinti su krašto žmonėmis. Tačiau tai buvo dar ir pati tikriausia lyrika, savotiška meilės išpažintis, nes Lietuva Benedictsenas susižavėjo, ir tai labai jaučiama skaitant šią jauno rašytojo pirmąją knygą. Apie tai gražiai kalba Jurgis Savickis, žmogus, ne mažiau emocionalus negu jo bičiulis Benedictsenas: „...jis kaip koks išsimylėjęs jaunikas nuo visos širdies sudėjo poezijas savo mylimajai, šiai naujai jo aptiktai šaliai“¹.

Benedictsenas buvo artimai pažįstamas su Georgu Sauerweinu, su žinomų švietėjų pora Petru ir Sofija Kriaučiūnais, pas kuriuos paprastai apsistodavo, kai užvažiuodavo į Plokščius. Jų namuose, kurie buvo pa-

virtę tikra užsienio lituanistų Meka, dažnai užėgą rasdavo ir kitų tautų kalbininkai: suomiai, rusai, vokiečiai, čekai, lenkai. Per juos Benedictsenas susipažino su Vincu Kudirka. Manoma, kad jis buvo pažįstamas ir su Jonu Basanavičiumi. Bent iš Savickio laiško, Helsinkyje rašyto Basanavičiui (1926, sausio 16), atrodo, kad Benedictseno vardas pastarajam buvo gerai žinomas: „Kart su šiuo siunčiu Gerb. Doktorui dar kelias brošiūras, jų dvi tai mano produktas, daniškoji: „Lysskaer, en Bog om Litaven“ („Pažaras“)², kita Benedictseno daniškoji knyga apie Lietuvą mano išleista Kopenhagoje anglų kalboje. Ypatingai beleisdamas paskutinę knygą ir betvarkydamas ją, ir iliustruodamas, turėjau daug bėdos. Kone visas savo knygas išplėšiau, berankiodamas jai iliustracijų. Na, bet pasisekė viskas gerai. Valdžia išsiuntinėjo jų visoms mūsų atstovybėms ir konsulatams užsienyje, svetima spauda sutiko labai prielankiai, o senasis Benedictsenas sako neužmiršias iki grabo lentos. Smarkus priežadas, bet ir jis visas toks smarkus visuomet. <...> Dar kartą velydamas Tamstai viso labo, pasilieku Tamstą gerbiąs *Jurgis Savickis*“³.

Benedictsenas ir Basanavičius – abu mirė 1927 metais. Beje, pastarasis buvo tik penkeriais metais vyresnis už Benedictseną. Nors dažnai minima, kad jiedu buvo susitikę, aptikti tikrų tokio susitikimo įrodymų vis dėlto nepavyko. Vienaime savo laišku Benedictsenas mini, kad ruošiasi pasimatyti su Basanavičiumi, bet neaišku, ar iš tikrųjų jie buvo susitikę.

Taip pat Danijoje Benedictsenas artimai bendravo su pirmaisiais Lietuvos diplomatais Jurgiu Savickiu ir Ignu Šeiniumi; kai į Kopenhagą buvo atvykęs su oficialiu vizitu Lietuvos prezidentas Antanas Smetona 1919 metų pradžioje, Benedictsenas dalyvavo iškilminguose pietuose ir pasakė lietuvišką tostą: „Lietuva ant visados tarp palaimos, tarp bėdos“. Šie Sauerweino, su kuriuo Benedictsenas kadaise „pats braidžiojo pašėšupiais“, žodžiai jam atrodė tinkamiausi lietuvių „jausmui“ išreikšti.

Lietuvai tapus nepriklausoma valstybe, Benedictseno knyga pati savaime įgijo ypatingą reikšmę. Todėl nenuostabu, kad Savickio iniciatyva, su vyriausybės parama ir užsienio lietuvių pagalba stengtasi buvo ją kuo greičiau išleisti anglų kalba (išėjo 1924). Tačiau praeis dar keli dešimtmečiai, kol ji pagaliau bus išversta ir į lietuvių kalbą ir išleista Lietuvoje⁴. Pagaliau toje pačioje žemėje, dėl kurios laisvos ir šviesios ateities buvo toks tikras Benedictsenas, rašydamas savo pranašišką knygą prieš šimtą su viršum metų, išaugo karta laisvų piliečių, kurie gali paimti šią knygą į rankas ir stebėtis jos šiuolaikiškumu.

Nuo to laiko Benedictsenas jau užėmė tvirtą poziciją moksliniame, taip pat literatūriniame ir politiniame lietuviškame diskurse, jam skiriamos konferencijos ir seminarai⁵, jo vardas dažnai minimas periodinėje spaudoje⁶, o jo knyga, jau seniai tapusi bibliografinė retenybė, prašyte prašosi pakartotinės laidos.

Šio nuostabaus tyrinėtojo, didelio humanisto, garsaus „pavergtųjų tautų užtarėjo“ gerbėjų grupės inicia-

tyva Vilniuje 2007 metų gruodžio 21 dieną buvo įsteigtas klubas „Norden / Benedictseno bičiuliai“, kurio pirmąja pirmininke buvo išrinkta dr. Svetlana Steponavičienė (ssteponavičienė@hotmail.com), o sekretore tapo VU dėstytoja Irena Miškinienė (miskiniene@takas.lt). Klubas veikia kaip savarankiškas vienetas, įeinantis į Šiaurės šalių asociaciją *Norden-Lietuva*, kurios pirmininkas – Baltoskandijos akademijos Panevėžyje mokslinis sekretorius Arūnas Bliūdžius. Klubo veikla – kultūrinė švietėjiška, taip pat plėtojami ryšiai su Skandinavijos šalimis. Klubo nariai renkasi kas mėnesį pasikviesdami dailininkus, rašytojus, kitų sričių menininkus, savo veikla susijusius su Skandinavijos šalimis. Klube jau buvo įvykę susitikimai su tapytoju Vilmantu Marcinkevičiumi, kuris yra vienas žymiausių šiandienos menininkų Lietuvoje, gerai pažįstantis Daniją, nes dalyvauja tarptautinėje dailininkų grupėje prie NB meno galerijos Viborge ir Roskildėje Danijoje. Kitą kartą į klubo susitikimą buvo pakviesta dailininkė ir fotografė Eglė Babilaitė, tada ką tik grįžusi iš kelių mėnesių studijų kelionės po Islandiją. Klubo tarybos narys Povilas Saudargas buvo pasikvietęs kitus klubo narius susipažinti su MA bibliotekos skandinaviskais fondais, M.K. Čiurlionio meno mokyklos muziejaus vadovas Antanas Kontautas – su šio muziejaus kolekcijomis ir veikla.

Klubas „Norden / Benedictseno bičiuliai“ turi daug ateities planų, vienas svarbiausių – surinkti kuo daugiau medžiagos apie Ąge Meyerio-Benedictseno veiklą, kaupiti jo archyvą. Ir užmegzti ryšius su neabejingais jo darbams ten, kur jis pasižymėjo savo tauriaja humanistine veikla: Armėnijoje, Lenkijoje, Danijoje, Suomijoje, Islandijoje, Airijoje, taip pat ir Lietuvoje. Klubas steigėjai nuoširdžiai kviečia visus, besidominčius šio žmogaus dvasinio palikimo išlaikymu ir puoselėjimu, prisidėti prie klubo veiklos.

Svetlana STEPONAVIČIENĖ

¹ Jurgis SAVICKIS. Raštai, VI t. – Vilnius, 1999, p. 157.

² Tikslus vertimas būtų: „Priešaušris“. – S.S.

³ Jurgis SAVICKIS. Min. veik., V t., p. 102.

⁴ 1996 m. docento Liongino Pažūsis paskatinta Vilniaus universiteto magistrė Skirmantė Ramanauskaitė išvertė į lietuvių kalbą (išleista 1997).

⁵ 1999 m. rugsėjo 15–16 dienomis VU vykusios konferencijos „Ąge Meyeris-Benedictsenas ir jo knyga ‘Bundanti tauta. Lietuvos kultūros vaizdai’“ medžiaga 2000-aisiais išspausdinta atskiru leidiniu. 2006 m. rugsėjo 29–spalio 1 dienomis vykusios tarptautinės konferencijos minint Danijos mokslininko etnografo Ąge Meyerio-Benedictseno 140-ąsias gimimo metines, kaip ir 2007 m. gruodį (14 d. Vilniuje, 15 d. Kaune) vykusio tarptautinio seminaro, skirto asociacijos *Norden-Lietuva* dešimtmečiui ir Benedictseno mirties 80-osioms metinėms, medžiaga dar laukia savo eilės. Tuo turės pasirūpinti Benedictseno bičiulių klubas.

⁶ Pavyzdžiui: Lidija VELIČKAITĖ. Benedictsenas vėl minimas Lietuvoje kartu su Danijos karalienės vardu // Lietuvos aidas. – 2008, gegužės 8; Perpetua DUMŠIENĖ. Dvasiniai Fiuno salos lobiai // Meisteris ir Margarita. – 2009, Nr. 3, p. 94.

Ugnius MIKUČIONIS

KĄ SAGOS PASAKOJA APIE KURŠIUS

Filologas, skandinavų kalbų ir literatūros žinovas, Vilniaus ir Vytauto Didžiojo universitetų dėstytojas Ugnius MIKUČIONIS išsamiai pristato unikalų Islandijos senosios literatūros paminklą – sagas, analizuoja jas ir kaip literatūros kūrinius, ir kaip istorijos šaltinius, Lietuvai ypač įdomius tuo, kad jose ne kartą yra paminėti kuršiai, – apie juos informuoja straipsnio gale pateikiami sagų fragmentų vertimai.

WHAT SAGAS NARRATE ABOUT CURONIANS

A philologist, an expert in Scandinavian languages and literature, a lecturer at Vytautas the Great University of Vilnius, Ugnius MIKUČIONIS, in a comprehensive way, presents the unique monument of Icelandic ancient literature – sagas, analyzing them both as work of literary art and as a historical source. They are especially interesting for Lithuanians thanks to the continuous mentioning of the Curonians. The information pertaining to them is provided in the translation of the sagas at the end of the article.

Regisi man tavo vyrai, konunge, benarsiai ir veikiau tinkami tarnauti čia, tavo menėje, negu stoti į kautynes su narsiaisiais kariais iš Kuršių žemės ir Šaltojo Svitjodo.

„Saga apie Sorlį Stipruolį“

Sagos užima ypatingą vietą pasaulinės literatūros lobyne. Viena vertus, jos unikalios, būdingos tik skandinavų kraštams; kita vertus, jos įdomios ir vertingos viso pasaulio skaitytojams. Be savo estetiškos, literatūrinės vertės, jos domina mus ir kaip tam tikras istorijos šaltinis ar veikiau, islandų mokslininko Vésteinno Ólasono žodžiais tariant, kaip *dialogas su vikingų epocha*. Apie sągų*, kaip istorijos šaltinio, patikimumą netrukus pakalbėsime kiek plačiau, o kol kas konstatuokime, kad mus, baltus, ypač domina tie sągų epizodai, kuriuose minimi skandinavų susidūrimai su baltais. Iš baltų tautų sągose dažniausiai minimi kuršiai. Bet pradėkime nuo pradžių. Kas gi tos sagos?

Žodis *saga* (sen. islandų k. *saga*, dgs. *sögur*) yra susijęs su veiksmažodžiu *segja* ‘pasakoti, sekti, sakyti’. Taigi pirminė jo reikšmė yra ‘(žodinis) pasakojimas, sakmė, poringė’. Visose sągose pasakojama apie praeitį: vienoje apie tolimą, netgi mitologinę, kitose – apie netolimą, apie tokius įvykius, kurių amžininkai, liudininkai ir dalyviai tebegyvi tuo metu, kai pasakojama pati saga. Šie pasakojimai apie praeitį – sagos – viduramžiais būdavo mėgstama skandinavų pramoga (Pálsson 2000: 19–23). Vėliau, sagas ėmus užrašinėti, užrašytieji pasakojimai irgi imti vadinti sągomis, ir dabar išgirdę žodį *saga* visų pirma įsivaizduojame būtent raštijos paminklus. Kai kalbame apie sągų datavimą, irgi turime omenyje, kada viena ar kita saga buvo užrašyta. Mėginti nustatyti, kada kuri saga buvo pradėta pasakoti, kada ji atsirado žo-

dinėje tradicijoje – bergždžias reikalas; aišku tik tiek, kad jokia saga negali būti senesnė nei įvykiai, apie kuriuos joje kalbama. Taigi jei sagoje kalbama apie X a. pabaigos įvykius, akivaizdu, kad saga ir pradėta pasakoti ne anksčiau nei šis laikotarpis. Tačiau jei sagoje kalbama apie legendinę mitologinę praeitį, tai galima mėginti nustatyti tik jos užrašymo, bet ne „atsiradimo“ datą.

Sagas įprasta grupuoti pagal tai, apie kokio laikotarpio ir kokios šalies įvykius jose pasakojama, bei pagal tai, kas yra pagrindiniai vieno ar kitų sagų veikėjai. Tyrinėtojai sagas paprastai skirsto į karalių (*konunga sögur*), islandų (*Íslendinga sögur*), amžininkų (*samtíðar sögur*), vyskupų (*biskupa sögur*), riterių sagas (*riddara sögur*), sagas apie Šiaurės kraštų senovę (*fornaldar sögur Norðrlanda*) ir kitas. Visi šie pavadinimai yra sąlyginiai, kartais ne visai tikslūs, ir, suprantama, juos vartoti ėmė ne viduramžių skandinavai, kurie pasakojo ir užrašė sagas, o kur kas vėlesnių laikų mokslininkai filologai.

Patys ankstyviausi skandinavų rašytiniai tekstai – teišynai. Manoma, kad jau XI a. pabaigoje buvo užrašyti kai kurių Norvegijos sričių įstatymai. Yra žinoma, kad Islandijoje pirmieji įstatymai buvo užrašyti 1117–1118 metų žiemą. Anksčiau už bet kurias skandinavų sagas užrašomi iš užsienio atėję raštijos žanrai – religinė literatūra, ypač populiarus žanras buvo hagiografijos (šventųjų gyvenimai). Kartais vartojamas ir terminas *šventųjų sagos* (*heilagra manna sögur*), tačiau šie kūriniai – ne pačių skandinavų sukurti, o iš lotynų kalbos versti šventųjų gyvenimai. Tai ankstyvas literatūros baras – tokie vertimai ar sekimai ėmė rasti, matyt, jau XII a. pradžioje. Iš lotynų kalbos versti Švč. Marijos, įvairių kitų šventųjų gyvenimai (ar, imituojant lotyniškus kūrinius, kurti sekimai). Anksti verčiamas ir pats Šventasis Raštas, tiesa, ne visas ištiesai, o dalimis. Spėjama, kad tokių vertimų būta jau XII a. pirmojoje pusėje, o gal ir gerokai anksčiau (žr. Hallberg 1972: 57).

* Atkreipiame skaitytojų dėmesį, kad literatūros žanrą reiškiantis žodis *saga* kirčiuojamas antrąja kirčiuote, kaip daiktavardis *ranka*. (Red.)

Tokie sekimai turėjo įtakos sagų žanrui atsirasti. Ankstyvųjų sagų kompozicija gerokai nusižiūrėta nuo hagiografijų, tik jų turinys jau ne pasiskolintas iš kitų Europos kraštų literatūrų, o savas, skandinaviškas. Taigi hagiografijos yra ankstyvųjų sagų pirmtakės kompozicijos atžvilgiu.

Dar vienas labai ankstyvas senosios skandinavų raštijos baras – istoriniai veikalai. Juose daugiausia kalbama apie Islandijos apgyvendinimą ir pirmuosius šios šalies gyventojus. Tačiau labai anksti imama domėtis ir Norvegijos valstybės bei jos valdovų istorija, tad tematikos požiūriu istorijos veikalai yra *karalių sagų* pirmtakai. Žymus islandų filologas Vesteinnas Ólasonas rašo: „[Islandai] sukūrė gana daug darbų, kuriuose akivaizdi hagiografijų įtaka, tačiau netrukus išpuoselėjo istoriografijos tradiciją, kuri dabar dažnai laikoma sagų kūrimo ištakomis“ (Ólason 1998: 48 f). Pirmasis žinomas skandinavų istorikas – islandas SEMUNDAS SIGFUSSONAS IŠMINČIUS († 1133). Jo darbai nėra išlikę iki mūsų dienų, tačiau žinoma, kad jis lotynų kalba rašė apie Norvegijos konungus (karalius), pradėdamas tikriausiai nuo pasaulio sukūrimo ir baigdamas, ko gero, konungo Magnuso Gerojo laikais.

XI–XII amžiuje gyveno ir kitas islandų istorikas – ARIS ÞORGILSSONAS, irgi vadintas Išminčiumi († 1148). Iki mūsų dienų išlikęs jo darbas „Íslendingabók“ („Islandų knyga“, datuojama ~ 1125) – glausta islandų tautos istorija, pasakojanti apie laikus nuo krašto apgyvendinimo iki maždaug 1120 metų. Veikalas parašytas islandiškai, tačiau akivaizdi lotynų kalbos įtaka (kai kuriais atvejais tai galbūt Semundo įtaka). Sausam jo stiliui būdingas objektyvumas. Aris Þorgilssonas skrupulingai nurodo savo informacijos šaltinius – tai visų pirma žodiniai liudininkų pasakojimai.

Seniausiu žinomu *karalių sagų* autoriumi laikomas EIRIKAS ODDSONAS. Jo veikalas „Hryggjarstykki“ („Nugaros gabalas“?) nėra išlikęs, apie jį žinoma tik iš perpasakotų fragmentų Snorri Sturlusono „Žemės rate“ ar kituose šaltiniuose. „Hryggjarstykki“ mokslininkų datuojamas maždaug 1150–1170 metais ir vadinamas pirmąja karalių saga skiriant nuo Semundo bei Ario¹ istorijos traktatų. „Žemės rate“ „Hryggjarstykki“ atpasakojamas bent šešetą kartų. Iš šių vietų sprendžiama, kad Eiriko Oddsono pasakojimas buvęs kur kas gyvesnis, detalesnis negu Ario Þorgilssonso, nors abu šie autoriai rėmėsi iš esmės analogiškais šaltiniais – daugiausia liudininkų pasakojimais. Ypač išpūdingas konungo Sigurdo Slembiro žūties aprašymas, kurį Snorri pasiskolino iš Eiriko Oddsono. Tačiau negalime būti tikri, ar tai paties Eiriko, ar jį atpasakojančio Snorri stiliaus bruožai, tad ir tiksliau ką pasakyti apie „Hryggjarstykki“ vargu ar įmanoma.

XII a. pabaigoje sukuriami du Norvegijos istorijos veikalai lotynų kalba: benediktinų vienuolis norvegas Teodorikas (Theodoricus) parašo „Norvegijos karalių seno-

vės istoriją“ („Historia de antiquitate regum Norwagien-sium“), ji datuojama 1177–1180 metais, ir maždaug tuo pat metu, tačiau visiškai nepriklausomai, sukuriama nežinomo autoriaus „Norvegijos istorija“ („Historia Norvegiæ“).

Seniausia išlikusi Norvegijos istorija, parašyta skandinavų kalba, yra vadinamasis „Norvegijos karalių sagų sąvadas“ („Ágrip af Nóregs konunga sögum“), datuojamas maždaug 1190 metais.

Taigi iš aptartų žanrų – hagiografijų (šventųjų gyvenimų) bei istorijos veikalų – išsirutulioja ir *karalių sagų* žanras. Jas aptarsime pirmiausia ir galbūt plačiausiai, nes jos laikomos ankstyviausiomis sagomis (kaip jau minėta, šį pasakymą reikia suprasti taip, kad islandai karalių sagas pradeda užrašinėti anksčiau nei visas kitas sagas, bet tai nereiškia, jog žodinėje tradicijoje dar neklajojo kitokio turinio pasakojimai, – pavyzdžiui, herojinio turinio sagos laikomos vėlyvesnėmis, nes jos vėliau užrašytos; kada jos imtos pasakoti žodžiu – nustatyti neįmanoma, bet akivaizdu, kad kai kurie siužetai yra archajiški, kai kuriais atvejais – gal net ne skandinaviški, o bendragermaniški).

PIRMOSIOS SAGOS APIE KARALIUS MISIONIERIUS. XII amžiaus pabaigoje ima rasti ir pirmųjų tekstų apie pačių skandinavų šventuosius. Maždaug 1180 metais datuojama „Seniausioji Olavo Šventojo saga“. Kūrinio tikslas – šlovinti Olavą Šventąjį, kurio kultas Skandinavijoje išplito neilgai trukus po jo žūties 1030 metais Stiklestado mūšyje. Veikėjų paveikslai šiame kūrinyje nesudėtingi – jie arba teigiami, arba neigiami. Karaliaus Olavo gyvenimą čia nuo pat vaikystės lydi stebuklai, ženklinantys jo kaip šventojo misiją. Labai panaši į ją ir dešimtmečiu vėliau užrašyta „Legendinė Olavo Šventojo saga“ (datuojama ~ 1190).

Netrukus du Tingeiraro (Þingeyrar) vienuolyno vienuoliai parašo „Olavo Tryggvasono gyvenimus“ lotynų kalba: Oddo Snorrasono kūrinys (datuojamas ~ 1190) iki mūsų dienų išliko tik išverstas į islandų kalbą, o Gunlāgo Leivsono (prieš 1200) neišliko visai. Oddas Snorrasonas nevengia įterpti legendinių motyvų, paimtų iš Biblijos ar kitokios krikščioniškos literatūros. Kita vertus, jis remiasi ir islandų istorikais. Tingeiraro vienuolių darbai nuo „Seniausiosios Olavo Šventojo sagos“ skiriasi ne tik tuo, kad buvo sukurti lotynų kalba, bet ir prašmatnesniu stiliumi, tobulesne kompozicija.

Šiuos kūrinius jau galime laikyti *karalių sagomis*, tačiau ir nuo šventųjų gyvenimų jie nelabai tesiskiria. Karaliai Olavas Tryggvasonas bei Olavas Haraldsonas vaizduojami kaip šventieji, valdovo gyvenimui būdinga šventojo *vita* (gyvenimas), *passio* (kentėjimas) ir *miracula* (stebuklai).

BRANDŽIOSIOS KARALIŲ SAGOS. XII a. pabaigoje ar XIII a. pradžioje minėtojo Tingeiraro benediktinų vienuolyno abatas Karlas Jónssonas († 1213) ėmėsi rašyti „Sveriro saga“ („Sverris saga“). Ji buvo pradėta kurti paties konungo Sveriro († 1202) nurodymu ir rašyta jam diktuojant. Nėra tikrai žinoma, ar Karlas Jónssonas pats užbaigė visą sagą, o jei ne – tai kokią mums žinomos sagos dalį sudaro jo veikalas. Vis dėlto dauguma tyrinėtojų tvirtina kūrinių esant vientisą ir veikiausiai sukur-

¹ Semundas SIGFUSSONAS, Aris ÞORGILSSONAS, Eirikas ODDSONAS – tai ne pavardės, o tėvavardžiai (galima būtų netgi ir versti: Semundas, Sigfuso sūnus, Aris, Þorgilso sūnus, Eirikas, Oddo sūnus). Islandų kalboje ir mūsų laikais dažniausiai vartojamos ne pavardės, o tėvavardžiai. (U. M.)

tą vieno autoriaus (Kristjánsson 1988: 153; Schach 1984: 59). *Karalių sagų* žanro raidos požiūriu ypač svarbu tai, kad šioje sagoje vaizduojamas ne prieš šimtmetį ar kelis, o autoriaus gyvenamuoju laikotarpiu valdęs karalius. Taigi pasakotojo ir herojaus neatskiria „epinė distancija“, be to, Sveriras, kitaip nei Olavas Tryggvasonas ar Olavas Šventasis, nėra misionierius, jis ne *rex justus*, nors ir stengiasi dėtis Olavo Šventojo įpėdiniu ir pranašo Samuelio (taigi ir paties Dievo) globotiniu. Tai lemia konungo Sveriro paveiklo sudėtingumą. Jis vaizduojamas tiek šalininkų, tiek priešininkų akimis, nemenkiamas nei jo kaip valdovo talentas, nei priešišku mas norvegų didžiūnams ir Bažnyčiai. Didžiausi Sveriro priešai – konungas Magnusas ir šio tėvas jarlas Erlingas Kreivys – vaizduojami objektyviai, pabrėžiamas jų populiarumas tarp gyventojų. Dar vienas reikšmingas šios sagos, kaip literatūros kūrinio, privalumas – pirmą kartą nuoseklus policentrinis pasakojimas, leidžiantis autoriui tuo pat metu plėtoti keletą siužetinių linijų ir vaizduoti įvykius pasiremiant skirtingais požiūriais. Paulas Schachas, „Sveriro sagą“ vadindamas pirmuoju literatūriniu šio žanro šedevru, tvirtina: „Būtų sunku pervertinti šio veikalo svarbą Snorri Sturlusonui ir kitiems sagų rašytojams“ (Schach 1984: 70).

Vis dėlto pačiu žymiausiu *karalių sagų* autoriumi laikomas SNORRI STURLUSONAS. Jam priskiriamas veikalas „Žemės ratas“ (isl. „Heimskringla“; spėjama, kad parašytas apie 1220–1230 metus). Ši kūrinį sudaro „Prologas“ ir šešiolika sagų, kuriose pasakojama apie Norvegijos valdovus, pradedant mitiniais konungais ir baigiant Sveriro siekimu užimti sostą. Kiekvienam konungui skiriamas atskiras pasakojimas chronologine tvarka. Ilgiausia yra „Saga apie Olavą Šventąjį“, sudaranti kone trečdalį viso veikalo. Manoma, kad ji parašyta pirmiausia kaip atskiras kūrinys ir vėliau, ne ką tepakeista, įtraukta į „Žemės ratą“.

Ši ankstesnioji „Olavo Šventojo sagos“ redakcija vadinama „Atskirąja Olavo Šventojo saga“. Ji akivaizdžiai skiriasi nuo visų ligtolinių sagų apie šį karalių. Pasakojime, kaip ir „Sveriro sagos“ atveju, susipynusios kelios siužetinės linijos. Olavas čia iš pradžių vaizduojamas kaip vikingas, vėliau – įnirtingas misionierius ir galiausiai – kaip kankinys ir šventasis. Taigi pirmąsyk susiduriame su dinamišku veikėjo portretu. Šventąjį lydintys stebuklai ima reikštis tik artinantis jo mirčiai ir ypač – po jos. (Prisimename, kad „Legendinėje Olavo Šventojo sagoje“ tokie stebuklai jį lydėjo nuo pat gimimo.) Olavo priešai vaizduojami daug objektyviau, su didesne simpatija negu ankstesnėse sagose.

„Žemės ratas“ visiškai nepanašus ir į Ario istoriją. Snorri ne sausai pasakoja apie praeities įvykius, o atkuria juos gyvai, remdamasis įvairiausiais šaltiniais ir savo paties vaizduote. Tačiau būtume neteisūs, jei sakytume, kad Snorri nė neketino perteikti istorinės tiesos, kad jo tikslas tebuvo sukurti įdomų, pagaulų, bet nesvarbu ar teisingą pasakojimą apie praeitį. Gyvas praeities atkūrimas nebuvo suvokiamas kaip falsifikacija – sagų pasakotojai siekė istoriją pateikti kuo vaizdingiau,

bet nesistengė nieko prikurti, *sąmoningai* pridėti nuo savęs nukrypdomi nuo tiesos.

Labai tiksliai istorinės tiesos, meninės išmonės ir „Žemės rato“ turinio santykį apibūdina Michailas I. Steblin-Kamenskis straipsnyje „Žemės ratas“ kaip literatūros paminklas: „*Viduramžių islandas neskirstė pasakojimų apie praeitį į pasakojimus, atitinkančius istorijos mokslui keliamus reikalavimus, ir pasakojimus, atitinkančius grožinei literatūrai keliamus reikalavimus. Todėl pasakojimas apie praeitį buvo, taip sakant, „proistorė“. Mėginti atsakyti į klausimą, kas yra „Žemės ratas“ remiantis tokiomis sąvokomis kaip „istorija“ ir „istorinis romanas“, pavyzdžiui – interpretuoti jį kaip tarpinį žanrą tarp istorijos ir istorinio romano arba kažką, apimančią ir viena, ir kita, – vadinasi, priskirti viduramžių islandui tai, kas buvo visiškai svetima jo sąmonei. Proistorė – tai, kas labai skiriasi ir nuo istorijos, ir nuo istorinio romano, o tam tikru atžvilgiu netgi priešinga jiems.*

Proistorė skiriasi nuo istorijos visų pirma tuo, jog užduotis, kurią ji sau kėlė, buvo nepalyginamai platesnė nei ta, kurią gali sau kelti istorija.

Proistorė pretendavo į tai, kad ji – teisybė, o ne išmonė, bet drauge praeitį siekė atkurti kaip gyvą tikrovę. Antai, nors „Žemės rato“ autorius neabejotinai suvokė savo pasakojimą apie praeitį kaip visiškai teisingą, jis praeities įvykius vaizdavo kaip konkrečių žmonių veiksmus ir žodžius, t. y. kaip gyvą tikrovę, kurią galima stebėti taip, kaip žmogus gali stebėti tai, kas vyksta jo regėjimo ir klausos ribose. Dalyvavimo „Žemės rate“ aprašomuose įvykiuose iliuziją stiprina dar ir tai, kad, autoriui įvykių nekomentuojant, skaitytojui tenka pačiam susigaudyti, kas slypi už vieno ar kitų veiksmų ir žodžių, panašiai kaip kad tai tenka daryti tiesioginiam įvykių stebėtojui. (Стеблин-Каменский, М. И. 1980)

KARALIŲ SAGOS PO „ŽEMĖS RATO“. Snorri veikalas turėjo labai didelės įtakos vėlesniems sagų autoriams. Būdinga, kad po „Žemės rato“ sukurta vos viena kita karalių saga – tarp jų „Hakono Hakonarsono saga“ ir „Kniutlingų saga“. Galėtume teigti, kad karalių sagų žanras po „Žemės rato“ kaip ir išsikvėpė, viskas jau buvo pasakyta. Užtat pats „Žemės ratas“ buvo gana dažnai perrašomas – nepaisant įspūdingos apimties, jo rankraščių yra daugiau nei ankstesniųjų karalių sagų. Pavyzdžiui, kai kurių mokslininkų tvirtinama, kad imituojant „Žemės rato“ kompoziciją „Kniutlingų sagoje“ vidurinė dalis skirta pasakojimui apie karalių Knutą Šventąjį (mat „Žemės rato“ vidurinę dalį sudaro „Saga apie Olavą Šventąjį“).

Kiek vėliau nei karalių sagos pradedamos užrašinėti vadinamosios ISLANDŲ SAGOS (kartais jos dar vadinamos GIMINIŲ SAGOMIS). Čia kalbama daugiausia apie vadinamojo sagų amžiaus (~ 930–1030 metai, pirmasis šimtmetis po Islandijos apgyvendinimo) Islandijos įvykius. Jų siužetas beveik visada rutuliojasi tragiškai, jos baigiasi pagrindinio herojaus mirtimi ar žūtimi. O tas hero-

jus esti iškili asmenybė – narsus karžygs ar išminčius. Svetlana Steponavičienė rašo: „Sagų herojumi niekada nebūna menkas žmogus su nežymiu likimu. Sagos centre stovi žmogus, kuris, kad ir žūva, bet įveikia likimo siunčiamus išmėginimus“ (Steponavičienė 1975: 303–304). Mums giminių sagų siužetas gali pasirodyti labai brutalus, žiaurus. Čia kalbama apie vaidus, nesantaiką, kruviną kerštą, žudynes. Veikėjai žudo vienas kitą netgi nenoromis, verčiami likimo užgaidos ar šventos keršto pareigos. Svarbus vaidmuo dažnoje giminių sagose tenka moterims kurstytojoms, raginančioms savo vyrus ar sūnus keršyti įžeidėjams. Mums gali susidaryti nuomonė, kad islandai buvo labai žiauri tauta. Tačiau tai tik paviršutiniškas išpuolis. Tiesiog vaidai ir žudynės laikyta svarbiu įvykiu, apie tai pasakota, o apie taikingus laikotarpius sagose pasakoma glaustai: „Nieko svarbaus nevyko; buvo ramu“. Turint omenyje, kad sagose, ko gero, aprašyti visi svarbūs Islandijos įvykiai (taigi – visos žudynės), nutikę per gerą šimtmetį, jų susidaro ne tiek ir daug – nors, kita vertus, tai, kad sagose pasakojama kaip tik apie šitokius įvykius, irgi, matyt, ne atsitiktinumas.

Sagos – unikalūs žanras. Viduramžių Europai būdinga didaktinė, moralizuojanti literatūra. Sagos yra visai kitokios. Giminių sagų tikslas – ne pamokyti, ne palinksminti, o papasakoti apie reikšmingus praeities įvykius. Paprastai giminių sagoms būdinga tokia kompozicija: herojaus jaunystė, vikingų žygiai, tarnyba pas užsienio konungus ir grįžimas į Islandiją. Nūdieniam skaitytojui į akis krinta gausybė informacijos, kuri grožinės literatūros kūriniui būtų nereikalinga, bet tas ir yra, kad sagos – ypatinga, savotiška literatūra (ar net *neliteratūra*). Giminių sagose labai daug pasakojama apie veikėjų giminytės ryšius, gyvenamąsias vietas (beje, tai visuomet realios, neišgalvotos vietovės) ir panašius sausus faktus. Meninio kūrinio kompozicijos požiūriu tai būtų tiesiog balastas. Tačiau sagų klausytojams, skaitytojams, sekėjams, užrašytojams buvo svarbu viskas, kas, jų supratimu, siejosi su reikšmingais praeities įvykiais. Sagų kompozicija gali pasirodyti „netobula“ ir dėl to, kad pasakojimas jose dažnai prasideda ir baigiasi lyg ir nemotyvuotai, lyg ir per daug kalbama apie pagrindinio veikėjo protėvius bei palikuonis, kurių istorijos per silpnai susijusios su pagrindine istorija, taigi kaip ir nereikalingos. Daugelis sagų herojų sutinkami ne vienoje, o bent keliose sagose. Tad giminių sagos tematiškai yra susijusios, jose veikia tie patys veikėjai, tik įvairiose sagose pagrindinis vaidmuo tenka skirtingiems veikėjams ir skirtingiems įvykiams. Giminių sagos sudaro tarytum vieną epopėją. Pasak Aarono Gurevičiaus: „Sagos autorius savo sagą suvokia kaip didesnės Sagos apie islandus dalį, ir kiekvienas autorius, sakytum, papildo šią Sagą arba, tiksliau, detaliai paaiškina tą ar kitą jos dalį“ (Гуревич 1979).

Netarai giminių sagos vadinamos „grynosios“, arba „absoliučiosios“, prozos paminklais. Turima omenyje, kad jose nėra jokių pagražinimų: čia neaptiksime gamtovaizdžio aprašymų, palyginimų, metaforų ar pan. Jei gamta ir aprašoma, tai ne tam, kad lyriškai ar melanco-

liškai nuteiktų skaitytoją, o tik tam, kad paaiškintų koki nors konkretų įvykį. Michailas Steblin-Kamenskis rašo: *Gamtos aprašymas kaip literatūrinė priemonė buvo neįmanomas, kol gamta buvo aplinka, iš kurios žmogus savęs neišskirdavo. <...> Jei islandų sagose kartais ir pateikiami kokie nors duomenys apie landšaftą, kurio fone kas nors vyksta, tai tik tam, kad paaiškintų įvykius, aprašomus sagoje. Pavyzdžiui, kai „Njalio sagoje“ pasakoma, jog „ant tako prie brastos gulėjo plokšti akmenys“, tai tik tam, kad būtų suprantama, dėl ko prijojusieji prie brastos negalėjo pasprukti nuo Gunaro. Tik sagoje aprašomiems įvykiams paaiškinti reikalinga žinoti, kas tam tikru momentu vyko gamtoje (šalo ar težo, snigo ar lijo, nusileido saulė ar patekėjo mėnulis ir pan. (Стеблин-Каменский 1973). Sagų kalba – santūri. Veikėjų išgyvenimai, jausmai, mintys, jų vidinis pasaulis tiesiogiai neaprašomi, nejusti autoriaus požiūriu į herojų veiksmus ar vertinimo. „Faktai turi kalbėti patys – štai kodėl sagos tokios santūrios, – pastebi Svetlana Steponavičienė. – Lygiai taip pat ramiai pasakojama ir apie nežymius atsitikimus, ir apie tragiškus, lemtingus įvykius, niekšiški darbai tiesiogiai nesmerkiami, didvyriški – neslovunami. <...> Niekad nevaizduojama sagose ir meilė, ji spėtina tik iš poelgių“ (Steponavičienė 1975: 304). Ir ji vėlgi – mums gali pasirodyti, jog šis santūrumas, kai apie jausmus paliekama spręsti pačiam skaitytojui iš herojų veiksmų, yra subtili literatūrinė priemonė. Bet greičiausiai viduramžių islandams herojų jausmai paprasčiausiai buvo neįdomūs, sagų tikslas buvo pavaizduoti įvykius (dar konkrečiau – kautynes), o ne žmones, ne jų išgyvenimus (Стеблин-Каменский, 1973). Tačiau kaip tik dėl šito „nemeniškumo“, „nepoetiškumo“, dėl šitos savo autentikos, objektyvumo sagos ir pasižymi nepakartojama estetinė verte.*

Dauguma šių sagų užrašytos XIII ar net XIV amžiuje, praėjus keletui šimtmečių nuo jose vaizduojamų įvykių. Dėl to labai sunku pasakyti, ar giminių sagose pasakojami įvykiai iš tiesų yra istoriškai, ar galbūt slenkant amžiams tapo iškraipyti, supainioti, apipinti legendomis, o gal apskritai visa, kas pasakojama giminių sagose – tik meninė išmonė. Tarp tyrinėtojų šiuo klausimu būta labai didelių nesutarimų.

Šios grupės, t. y. giminių, arba islandų, sagos daugiausia yra anoniminės. Žymiausios – „Egilio saga“, „Njalio saga“, „Gretiro saga“, „Gislio saga“, „Saga apie Lašių slėnio gyventojus“ ir kt. Prie šios grupės šliejasi ir vadinamosios ISLANDŲ GIJOS (*Íslendinga þættir*) – trumpi, kompoziciškai išbaigti pasakojimai, įpinti į stambesnius kūrinius – karalių sagas ar istorijos veikalus. Islandų gijų pagrindinis veikėjas taip pat būna koks nors islandas, tačiau, kitaip nei islandų sagose, siužetas čia paprastai esti smagus ar pamokantis.

AMŽININKŲ SAGOS atskleidžia XIII amžiaus Islandijos įvykius – daugiausia islandų pilietinio karo epochą. Šios sagos taip vadinamos todėl, kad jose pasakojama apie netolimą praeitį, palyginus su tuo, kada jos buvo užrašytos (taip pat XIII amžiuje). Žymiausias šios

grupės veikalas – sagų ciklas „Sturlungų saga“. Prie amžininkų sagų priskiriamos ir *vyskupu sagos* – pasakojimai apie Skaulholto (Skálholt) ir Hoularo (Hólar) vyskopus. *Amžininkų sagos* laikomos gana patikimu istorijos šaltiniu, nes jų autoriai patys buvo aprašomų įvykių liudininkai ar bent turėjo patikimų informantų.

SAGOSE APIE ŠIAURĖS KRAŠTŲ SENOVĘ susipažįstame su tolima legendine praeitimi. Čia dažni mitologiniai motyvai, kai kuriuos jų žinome iš kitų germanų tautų tradicijos. Pavyzdžiui, „Volsungų sagoje“ pasakojama apie Sigurdą – Favniro Žudiką, žinomą ir iš „Vyresniosios Eddos“ giesmių, Nibelungų ciklo bei anglosaksų poemos „Beovulfas“. Šių sagų skiriami keli pogrupiai: herojinės, vikingų, melų sagos. Nors jų siužetai archajiški ir žodinėje tradicijoje, matyt, klajojo ilgai, bet užrašyti jas pradėta palyginti vėlai – ko gero, žiūrėta kaip į nelabai svarbias, nelabai reikšmingas, nes daugelio siužetas akivaizdžiai neistoriškas. Taigi šios sagos pateikia nedaug istoriškai patikimos medžiagos, ir vis dėlto kaip tik kai kuriose *sagose apie senovę* minimi skandinavų susidūrimai su kuršiais. Į juos taip pat nedera visai numoti ranka. Privačiame pokalbyje su garsiu rusų skandinavistu prof. Jurijumi Kuzmenka šių eilučių autorius išgirdo labai taiklią mintį: *sagas apie senovę* galima palyginti su Homero epu. Regis, viskas jame sukurta, išgalvota, viskas – pasaka, bet Troją Schliemannas taigi atrado.

RITERIŲ SAGOMIS vadinami XIII amžiaus vertimai iš kitų Europos kalbų. Karaliaus Hakono IV paliepiu į norvegų kalbą buvo verčiami romanai apie karalių Artūrą ir jo Apvaliojo stalo riterius, apie Tristaną ir Izoldą bei kitus. Šioms „sagoms“ būdingas puošnus, daugiažodis stilius – tuo jos labai skiriasi nuo giminių sagų (nekalbant jau apie visai kitokią tematiką). Veikiausiai kaip tik išpopuliarėjusios riterių sagos paskatino skandinavus imti užrašinėti ir savąsias herojines sagas.

Yra buvę siūlymų sagas skirstyti ir kitaip, bet čia aprašyta klasifikacija labiausiai paplitusi.

Reikia pastebėti, kad toks skirstymas nėra nuoseklus ir remiasi ne vienu kriterijumi, todėl kai kurios sagos gali būti priskirtos skirtingoms grupėms. Pavyzdžiui, „Hryggjarstykki“ ar „Sveriro saga“ kartais vadinamos ne tik *karalių*, bet ir *amžininkų* sagomis, nes jose pasakojama apie valdovus, valdžiusius beveik tuo pat metu, kai šios sagos buvo užrašytos. Arba štai „Inglingų saga“ iš „Žemės rato“ laikoma *karalių saga*, bet paprastai priduriama, jog ji daug kuo panaši į *sagas apie senovę*. Ir iš tiesų, pirmieji joje aprašomi karaliai – ne istoriniai skandinavų valdovai, bet Odinas, Njordas, Frėjas ir kiti (o juk tai skandinavų dievybių vardai). Be to, nepamirština, kad patys senovės skandinavai, t. y. sagų pasakotojai ir klausytojai, sagų į tokias grupes neskirstė. Jiems visos sagos buvo tiesiog *sagos* — pasakojimai apie svarbius praeities įvykius.

ISTORINĖ TIESA, MENINĖ IŠMONĖ AR SINKRETINĖ TIESA?

Viena įdomiausių ir svarbiausių problemų kalbant apie sagų literatūrą – ar sagos yra patikimi istorijos šaltiniai, t. y. ar viskas, apie ką pasakojama jose, iš tiesų vyko, ar sagos veikiau panašios į istorinius romanus, sukurtus intelektualiai pramogai, bet su tikrąja Skandinavijos senove nedaug teturinčius bendro? Dvi pagrindinės teorijos, kalbant apie sagų (visų pirma *islandų sagų*, nes apie šios sagų grupės genezę apskritai diskutuota daugiausia) atsiradimą, yra vadinamoji *laisvosios prozos (Freiproza) teorija* ir *knyginės prozos (Buchproza) teorija*. Pasak pirmosios, sagos jau žodinėje tradicijoje susiformavo tokios, kokios vėliau (XIII a.) buvo užrašytos ir kokios pasiekė mūsų laikus. Iš to darytina išvada: 1) jokių konkrečių autorių sagos niekada neturėjo, jos – kolektyvinės kūrybos vaisius, 2) sagos yra gana patikimi istorijos šaltiniai, nes susiklostė tada, kai ir vyko jose vaizduojami įvykiai, arba praėjus palyginti neilgam laikui po to. Antroji teorija žodinę tradiciją laiko tik vienu iš šaltinių, kuriais naudojosi XIII amžiuje gyvenę sagų autoriai. Šios teorijos šalininkai į sagas žiūri kaip į meno kūrinius, taigi siūlo nė kiek nesikliauti jomis kaip istoriniais šaltiniais – lygiai kaip istoriniais šaltiniais nelaikome Oscaro Wilde'o ar Henryko Sienkiewicziaus istorinių romanų.

Iš tiesų, mes dabar galime į sagas žiūrėti kaip į grožinės literatūros kūrinius, meninę išmonę. Vargu ar jos buvo taip pat suvokiamos ir viduramžiais. Michailas Steblin-Kamenskis teigė, kad sagų visuomenėje nebūta skirtumo tarp meninės ir istorinės tiesos. Sagų pasakotojai ir klausytojai žinojo tik vienos rūšies tiesą, kurią šis mokslininkas siūlė vadinti „sinkretine“. Juk sagose apstu tokių dalykų, kuriuos mes vadintume „menine išmone“ arba „menine tiesa“: visų pirma, tai veikėjų dialogai, kurių ne tik niekas nebuvo užfiksavęs, bet galbūt ir niekada nebuvo girdėjęs (pavyzdžiui, „Kniutlingų sagoje“ pasakojama, ką kalbėjosi konungas su kunigu, nors čia pat pasakyta, kad jiedu kalbėjosi vienodu, slapta). Tačiau viduramžių Islandijoje greičiausiai viskas, kas pasakojama sagose, laikyta tiesa. Nors sagų kūrėjai ir leisdavo sau įterpti tokius išgalvotus dialogus, kitas detales, vis dėlto jie, matyt, jautėsi tik pasakoją apie išties tikrus įvykius, o ne kurią meno kūrinius. Tiek karalių, tiek islandų sagos nebuvo „kuriamos“, o tik pasakojamos ar užrašomos. Atitinkamai ir sagų „autorių“ (tiksliau – pasakotojų ir užrašytojų) tikslas buvo ne tiek sukurti meniškai išbaigtus kūrinius, kiek papasakoti, kas reikšminga įvykę praeityje. Štai kodėl tiek daug neva balastinės informacijos (apie giminytės ryšius, vietoves ir pan.) – ne dėl to, kad jos reikėtų kūrinio išbaigtumui, o paprasčiausiai dėl to, kad visa ši informacija laikyta tiesa. Tokią autorystę M. Steblin-Kamenskis vadina „neįsisąmoninta“. Aišku, neįsisąmoninta autorystė nereiškia, kad sagų užrašytojai neįdėdavo jokio indėlio į galutinę sagos apipavidalinimą. Aaronas Gurevičius rašo: *Akivaizdu, kad autorinis aktyvumas, poveikis tekstui, jo kūrimas, viena vertus, ir autorinė savimone, šio aktyvu-*

mo, jo prigimties, apimties ir reikšmės supratimas, kita vertus – skirtingi dalykai. Autoriaus aktyvumas nukreiptas į medžiagą, savęs vertinimas – į kūrėją. Epinio kūrinio prigimtis nepaneigia autoriaus kūrybinės inciatyvos. Apipavidalindamas žodinį pasakojimą, autorius, savaime suprantama, stengdavosi suteikti jam išbaigtumo ir įtikimumo ir tam pasitelkdavo visas turimas priemones, kurios sagų užrašymo laikais buvo gana įvairios. Bet kadangi forma, siužetas, herojai, įvykiai, vaizduojamo veiksmo vieta ir laikas buvo jam duoti taip pat kaip ir pasaulėžiūrinės nuostatos, etika, patsai sagos patosas, tai jam negalėjo ateiti į galvą, kad jis ir yra autorius, kūrėjas, – jis suvokė save kaip užrašytoją, kaip sagos sudarytoją, kaip grandį ilgoje kolektyvinės tradicijos grandinėje. (Гуревич А. Я., 1979.)

KURŠIŲ PAMINĖJIMAI SAGOSE

Skaitytojų dėmesiui pateikiame kelias ištraukas iš sagų pradėdami nuo vadinamųjų sagų apie Šiaurės kraštų senovę. Jos istoriškai bene mažiausiai patikimos ir pasakoja apie seniausius laikus.

SAGA APIE HROLVĄ PESTIJŲ

Jie kariauja vasarą. Hrolvas dalijo sidabrą iš kapšų abiem rankom, ir visi buvo jam palankūs, išskyrus Jolgeirą, mat Hrolvas buvo ir tinginys, ir miegalius, ir nemokėjo triūsti laive. Niekuomet jis nedalyvaudavo kautynėse ar kokiuose nors vyriškumo išbandymuose. Jolgeiras labai siautėjo su savo karo žygiais ir smarkiai apiplėšinėjo ūkininkus bei prekyjus, o dažniausiai kariaudavo Kurlandė (Kurše)² ir prisigrobda-vo ten turto.

SAGA APIE HERVOR IR HEIDREKĄ

Ivaras Plačiasiekis atvyko su savo kariauna į Švedų valstybę, kaip pasakojama konungų sagose, o konungas Ingjaldas Nedorasis (*pažodžiui*: Blogų Patarimų Davėjas) išsigando jo kariaunos ir susidegino pats su visa savo palyda dvare, kuris vadinasi Reningas. Tada Ivaras Plačiasiekis pajungė savo valdžion visą Švedų valstybę. Taip pat jis nukariavo Danų valstybę ir Kurlandą (Kuršą), Sakslandą ir Eistlandą (Estiją), ir visas Rytų šalis iki pat Gardarikio (Rusios). Taip pat jis valdė ir Sakslando vakarus ir nukariavo dalį Anglijos; ji vadinama Nordumbralandu (Nortumbrija). Tada Ivaras pajungė savo valdžion visą Danų valstybę, o vėliau jos valdovu paskyrė konungą Valdarą ir išleido už jo Alvildą, savo dukterį. Jų sūnūs buvo Haraldas Karo Dantis ir Randveras, kuris žuvo Anglijoje. O Valdaras mirė Danijoje; tada Randveras perėmė Daniją ir pasidarė jos konungu. O Haraldas Karo Dantis prisiėmė (*paž.*: leidosi suteikiamas) konungo vardą Gautlande (Getalande, dab. šved. k. *Götaland*) ir vėliau pajungė savo valdžion

visas anksčiau suminėtas šalis, kurios buvo priklausiusios konungui Ivarui Plačiasiekiiui.

GIJA APIE NORNA-GESTĄ

Tada mes matome daug laivų plaukiant iš šiaurės. Jiems vadovavo Gandalvo sūnūs. Tada jie puola vieni kitus. Sigurdo Žiedo ten nebuvo, mat jis gynė savo šalį, nes ten siautėjo kuršiai ir kvenai. Sigurdas tuomet buvo labai senas. Paskui sušaukė kariauną, ir ten užvirė didelės ir kruvinos kautynės. Galdalvo sūnūs ryžtingai žengė pirmyn, nes jie buvo ir aukštesni, ir stipresni nei kiti žmonės.

SAGA APIE ORVAR-ODĄ

Gardarikis (Rusia) yra tokia didelė šalis, kad ten tuo metu buvo daugelio konungų valdos. Vienas konungas buvo vardu Maro. Jis valdė Moramarą; tas kraštas yra Gardarikyje. Kitas konungas buvo vardu Radstavas. Jo valdos vadinasi Radstova. Dar vienas konungas buvo vardu Edvalis. Jis valdė tą kraštą, kuris vadinasi Sursdalis. Holmgeiras buvo vardu tasai konungas, kuris po Kvilanaus valdė Holmgardą (Novgorodą). Ir dar buvo konungas vardu Paltesas. Jis valdė Palteskjuborgą. Ir buvo konungas vardu Kenmaras. Jis valdė Kenugardarą (Kijevaž?), o ten iš pradžių gyveno Magokas, Jafeto sūnus, Nojaus vaikaitis. Visi šie išvardyti konungai mokėjo mokesčius konungui Kvilanui.

O prieš Odui atvykstant į Holmgardą Kvilanus tris žiemas telkė kariauną. Žmonėms atrodė, kad jis daug reikšmės skiriaš Odo atvykimui. Ten su juo buvo visi anksčiau išvardyti konungai. Svartas, Geiridės sūnus, irgi buvo tenai. Jis buvo taip pramintas nuo tada, kai pradingo Ogmundas Eitjovo Žudikas. Ten buvo ir didžiulė kariuomenė iš Kirjalalando (Karelijos) ir Ravestalandu, Revalando, Virlando, Eistlando (Estijos; estų / aisčių šalies), Livlando, Vitlando, Kurlando (Kuršo, kuršių žemės), Lanlando, Ermlando (Varmės) ir Pulinalando (Lenkijos). Tai buvo tokia milžiniška kariuomenė, kad negalėjai suskaičiuoti šimtais. Žmonės labai stebėjosi, kam sutelkta tokia galybė karių.

SAGA APIE SORLĮ STIPRUOLĮ

O ateinantį rytą, vos prašvitus, Hognis pasiuntė dvylika vyrų į menę, ir jų vadas buvo Svalas. Hognis paprašė, kad jie pasakytų Sorliui Stipruoliui ir konungui Erlingui, jo tėvui, jog jis siūlęs jiems kautynes iš karto tą pat valandą. Dabar pasiuntiniai nuėjo ir nesusstojo, kol įėjo į menę, kurioje sėdėjo konungas Erlingas su visais savo hovdingais (karvedžiais) ir lendrmanais (didikais).

Svalas pasveikino konungą ir taip prabilo: „Hognis, konungo Halvdano sūnus, pasiuntė mus čionai ir liepė paskelbti tau, konunge, kad jis kviečia kautis Sorlį Stipruolį, jeigu jis yra čia, šalyje, arba patį tave, jeigu jo nėra namuose, ir dabar Hognis nori deramai atkeršyti jums, tėvui ir sūnui, už įžeidimą. Bijau, kad jums seksis ne geriau, negu kad ėjosi tiems vergams, kurie turėjo ginti tavo šalį ir drakoną (t. y. didelį karo laivą su drakono galva pirmgaly) Skrautį, kurie neilg-

² Čia ir toliau skliaustuose – Vertėjo pastabos. (U. M.)

trukus krito prieš mus kaip bobiškos miško ožkos. Regisi man tavo vyrai, konunge, benarsiai ir veikiau tinkami tarnauti čia, tavo menėje, negu stoti į kautynes su narsiaisiais kariais iš Kuršių žemės ir Šaltojo Svitjodo (Svitjodas šiaip jau – Švedija, bet Šaltasis Svitjodas – Rusia). Todėl geriausias mano patarimas tau – pasiduoti ir nelaisvę ir atiduoti visą savo valstybę Hognio valdžion, – pagal tokią malonę, kokią tu jam pasirodysi vertas gauti“.

KARALIŲ SAGŲ, ĮEINANČIŲ Į „ŽEMĖS RATĄ“ („HEIMSKRINGLA“), IŠTRAUKOS

SAGA APIE HARALDĄ, SIGURDO SŪNŲ

Tada Hakonas iš karto išvyko iš šalies ir turėjo gerai įrengtą ilglaivį. Jis atvyko į pietus Danijon ir iškart nukeliavo susitikti su savo svainiu konungu Sveinu. Konungas jį džiaugsmingai sutiko ir iškėlė jam dideles vaišes. Hakonas pasidarė tenai krašto sergėtoju nuo vikingų, kurie labai siaubdavo Danų valstybę, vendų ir kitų Rytų kraštų gyventojų, taip pat kuršių. Jo karo laivai plaukiojo jūroje ir žiemą, ir vasarą.

SAGA APIE MAGNUSĄ GERĄJĮ

Vieną dieną, kai konungas Magnusas sėdėjo aukštasuolyje ir aplink jį buvo daug žmonių, ant pakojo priešais jį sėdėjo Sveinas, Ulvo sūnus.

Tada konungas prabilo: „Noriu paskelbti hovdingams (karvedžiams) ir visai tautai tą sumanymą, kurį esu nusprendęs įgyvendinti. Čia pas mane yra atvykęs žmogus, garsus ir savo kilme, ir žygiais, – Sveinas, Ulvo sūnus. Jis dabar pasidarė mano žmogumi ir prisiekė būti man ištikimas. O kaip jūs žinote, kad visi danai šią vasarą tapo mano valdiniais, tai dabar ta šalis neturi hovdingo (valdovo), kai aš būnu išvykęs, o tos vietovės, kaip jūs žinote, yra labai siaubiamos ir vendų, ir kuršių, ir kitų Rytų kraštų gyventojų, taip pat ir saksų. Aš jiems prižadėjau paskirti hovdingą, kad gintų ir valdytų kraštą. Nematau jokio žmogaus, taip gerai tinkamo visais atžvilgiais, kaip Sveinas, Ulvo sūnus. Ketinu padaryti jį savo jarlu ir įteikti jam rankosna Danų valstybę valdyti, kai aš būnu Norvegijoje, kaip kad Knutas Galingasis paskyrė Ulvą, jo tėvą, Danijos hovdingu, kai jis, Knutas, būdavo Anglijoje“.

Einaras Pilvakratys sako: „Per didis jarlas, per didis jarlas, auklėtini“.

SAGA APIE OLAVĄ ŠVENTĄJĮ

O kai stojo tylą, prabilo Torgniuras: „Kitoks dabar yra švedų konungų būdas nei būdavo anksčiau. Torgniuras, mano tėvo tėvas, atminė Upsalos konungą Eiriką, Edmundo sūnų, ir pasakojo apie jį, kad būdamas pačiame jėgų žydėjime šis kiekvieną vasarą rengdavo karo žygius jūra ir nukakdavo į įvairius kraštus, ir pajungė savo valdžiai Finlandą (Suomiją) ir Kirjalalandą (Kareliją), Eistlandą (Estiją) ir Kurlandą (Kuršą) ir daugel kitų Rytų kraštų. Dar tebematyti tie pylimai ir kiti dideli darbai, kuriuos jis padarė, ir vis dėlto jis nebuvo toks

išdidus, kad neklausytų žmonių, jei šiems reikėdavo su juo pasitarti. Torgniuras, mano tėvas, buvo su konungu Bjornu ilgą amžių. Jam buvo žinomi šio ipročiai. Bjorno amžiuje jo valstybė laikėsi labai stipri ir nė kiek nemenkėjo. Jis būdavo malonus savo draugams. Aš pamenu konungą Eiriką Pergalingąjį ir dalyvavau su juo daugelyje karo žygių. Jis išplėtė Švedų valstybę ir narsiai gynė“.

„KNIUTLINGŲ SAGOS“, PASAKOJANČIOS APIE DANŲ VALDOVŲ DINASTIJĄ, KNIUTLINGAIS PAVADINTĄ GREIČIAUSIAI PAGAL KNUTĄ DIDĮJĮ (KNÝTLINGAR ‘KNIUTLINGAI’ = KNUTO AINIAI), IŠTRAUKOS

29 SKYRIUS

Konungas Knutas buvo galingas ir griežtas vyras ir smarkiai bausdavo už nusikaltimus. O kai Danijos konungu buvo Haraldas Pustyklė, už nusikaltimus būdavo menkai baudžiami tiek krašto gyventojai, tiek vikingai, kurie tada plėšikavo Danijoje: ir kuršiai, ir kiti Rytų kraštų gyventojai. O kai Knutas tapo konungu, jis aršiai gynė šalį ir išvijojė visus pagonis iš savo žemės ir taip pat iš jūros, kad nė vienas neišdrįsotų kėsintis į Daniją dėl konungo Knuto bei jo kariuomenės galybės.

87 SKYRIUS

Vienas žmogus buvo vardu Vidgautas. Jis buvo kilęs iš Samlando (Sembos). Tuo metu jis buvo pagonis. Jis buvo pirklys, labai turtingas ir gerai išmanantis daugelį dalykų. Jis nuolatos plaukiavo į prekybines keliones po Rytų kraštus.

Vieną vasarą atsitiko taip, kad, išplaukęs iš Rytų ir ketindamas leistis namo, jis susivėlino. Ir kai jis atvyko iš Rytų prie Kurlando, ten jo laukė kuršiai su karo laivais ir ketino jį užmušti, o jo turtą pasiglemžti. Ir kadangi jis turėjo tik vieną laivą, o kuršių buvo didelis būrys, jis suprato negalintis stoti į kovą su jais, tad stengėsi išvengti susidūrimo ir parplaukti namo į Samlandą. O kuršiai iškart ėmė jį persekioti ir atkirto jį nuo sausumos, ir gviešėsi jo gyvybės bei turto.

123 SKYRIUS

O išplaukę karo laivais, jie (t. y. konungo Valdimaro sūnus Kristoforas ir vyskupas Absalonas) sužinojo, kad kuršiai, išplaukę su kariuomene, plėšikauja Bleikingėje (dab. Blekingėje). Tačiau jie nebuvo įsitikinę, ar tai tiesa, ir nutarė, kad čia reikia pasitarti, ir nusprendė, kad Kristoforas, vyskupas Absalonas ir Asbjornas nuvyktų tenai ir nuplauktų į Eilandą. Ten jie paėmė daug turto, taip pat ir žmonių. O sugrįžę prie savo laivų, sužinojo, kad kuršiai yra prie Mono. Tada jie paleido tuos žmones, kuriuos buvo paėmę ir nelaisvę, ir tučtuojau nuplaukė ten, kur buvo kuršiai, ir užtiko juos prie tokio uosto, kuris vadinasi Jarnloka. O kuršiai, pamatę, kad jų link plaukia kariuomenė, užtraukė savo laivus ant kranto ir pasirengė gintis sausumoje, manydami, jog tai švedai. Vienas senas kuršis pasakė, jog tai danai – „ir verčiau nelaukti“. Šis senolis nusiyrė šalin su savo

laivu, o kiti kuršiai pasiliko su devyniais laivais. Tada atplaukė Kristoforas ir jo bendražygiai su savo kariuomene ir iškart stojo su jais į kovą, ir ten žuvo visi kuršiai, anei vienas žmogaus vaikas neišsigelbėjo, o iš danų žuvo du vyrai. Tada danai paėmė jų laivus ir turta ir parsigabeno namo, laimėję didžią pergalę.

Išskirtinė vieta kalbant apie kuršių paminėjimus tenka „Egilio sagai“ („Egils saga“, „Eigla“). Ši saga priklauso vadinamosioms *islandų*, arba *giminių*, *sagoms*. Joje randame ilgiausią pasakojimą apie skandinavų vikingų nuotykius Kurše; negana to – čia pasakojama, kaip skandinavai buvo pakliuvę kuršiams į nelaisvę (tiesa, kuršiams šis žygis galiausiai baigėsi ne itin sėkmingai). Vargu ar galima viską, kas pasakojama sagoje, priimti už gryną pinigą, plg.: „<...> X a. pradžios kuršių viensėdis, aprašomas sagoje, labai panašus į XII–XIII a. islandų sodybą <...>“ (Steponavičienė 1975: 307). Tačiau nepaštinama, kad patys islandai XIII amžiuje, kai buvo užrašyta „Egilio saga“ (ir didžioma kitų sagų), veikiausiai tikėjo, jog viskas, kas pasakojama sagose – tikra teisybė (prisiminkime, kas buvo kalbėta apie „sinkretinę tiesą“). Pacituosime visą 46 sagos skyrių. Siekiant kuo didesnio tikslumo ir kone pažodinio artumo originalui, vertimas atliktas iš naujo, nors, žinoma, rekomenduojame skaitytojams perskaityti visą sagą, kurią į lietuvių kalbą vertė Svetlana Steponavičienė („Egilio saga“, Vilnius: Vaga, 1975).

EGILIO SAGA

46 SKYRIUS

Torolvas ir Egilis pasiliko pas Torirą labai gerbiami, o pavasarį jie išruošė didelį ilglaivį (toks karo laivų tipas), gavo žmonių ir vasarą išplaukė į Rytų kraštus. Jie kariavo, pelnė turto ir grūmėsi daugelyje mūšių. Jie nuplaukė ir prie Kurlando (Kuršių žemės) ir ten pusę mėnesio stovėjo prie kranto taikiai prekiaudami. O kai tai baigėsi, ėmė kariauti ir puolė įvairias vietas.

Vieną dieną jie sustojo prie kažkokios didelės upės žiočių, nors ten buvo didelė giria. Jie išsilaipino ten į krantą, ir buvo pasidalinta į būrius, po dvylika žmonių drauge. Jie nuėjo į mišką, o netoli nuo ten prasidėjo kaimas. Ten jie plėšė ir žudė žmones, o gyventojai bėgo nuo jų, ir jie nesutiko jokio pasipriešinimo. O kai diena ėjo vakarop, Torolvas liepė pūsti ragą, kad žmonės atsitrauktų. Tada vyrai pasuko atgal į mišką, ten, kur jie buvo sustoję, ir tik ten buvo galima sužiūrėti vyrus, kada jie pasiekė krantą. Bet kai Torolvas nusileido, Egilio ten nebuvo. Tada ėmė temti naktis, ir jiems neatrodė būsią galima jo ieškoti.

Egilis buvo perėjęs per mišką, ir dvylika vyrų su juo. Jie tada pamatė didelius laukus ir trobesius. Netoli nuo jų stovėjo kažkokia sodyba, ir jie patraukė ten. O kai jie ten atėjo, jie įbėgo į namų vidų, ir niekas jų nepastebėjo. Jie grobė tą turta, kuris buvo palaidas (t. y. viską, ką buvo galima pasiimti). Ten buvo daug namų, ir jie ten ilgai

užtruko. O kai jie išėjo į lauką ir iš sodybos, tarp jų ir miško buvo susirinkęs didelis būrys, ir šie juos užpuolė.

Tarp jų ir miško stovėjo aukšta medinė tvora. Tada Egilis pasakė sekti paskui jį, kad nebūtų galima prie jų prieiti iš visų pusių. Tada Egilis nuėjo pirmas, o paskui – kiti taip glaudžiai vienas prie kito, kad tarp jų nebūtų galima prasibrauti. Kuršiai smarkiai juos puolė, daugiausia – kirsdami (matyt, ietimis) ir šaudydami (veikiausiai strėlėmis), tačiau neėmė kapotis. Egilis su bendražygiais iš pradžių eidami palei tvorą nepastebėjo, kad iš kitos pusės jiems ėjo (kita) tvora, ir nebuvo įmanoma praeiti. Kuršiai užpuolė juos ankštumoje (tarp šių tvorų), ir kai kurie puolė juos, kirsdami ietimis ir kardais per tvoras, o kiti užmetė skudurus ant jų ginklų. Jie buvo sužeisti, o paskui suimti ir visi surišti, ir nuvesti į sodybą.

Tas žmogus, kuriam priklausė toji sodyba, buvo galingas ir turtingas. Jis turėjo suaugusį sūnų. Paskui buvo tariamasi, ką su jais daryti. Bondas (ūkininkas) sakė, kad, jo nuomone, geriausia būtų išžudyti juos vieną po kito. Bondo sūnus atsakė, kad jau esą tamsi naktis ir nebūsią jokios pramogos iš jų kankinimo. Jis pasiūlė palaukti ryto. Tada jie buvo suvaryti į vieną namą ir tvirtai surišti. Egilis buvo pririštas prie tokio stulpo ir rankomis, ir kojomis. Paskui namas buvo tvirtai užrakintas, o kuršiai suėjo į trobą ir valgė bei gėrė, ir labai linksminosi.

Egilis užgulė stulpą ir traukė, kol šis ištrūko iš grindų. Tada stulpas nuvirto, o Egilis išsilaisvino iš jo. Paskui jis atrišo sau rankas su dantimis, o kai rankos buvo atrištos, nusirišo pančius sau nuo kojų. Tada išlaisvino savo bendražygius.

O kai jie visi buvo laisvi, ėmė dairytis po namą, pro kur galėtų ištrūkti. Namo sienos buvo padarytos iš stambių rąstų, o viename namo gale plokščia lentų pertvara. Jie išibėgėję sulaužė tą pertvarą.

Ten, kur jie atsidūrė, buvo kitas trobesys. Ten irgi buvo rąstų sienos.

Tada apačioje, sau po kojų, jie išgirdo žmonių balsus. Apsidairę aplinkui, grindyse rado dangtį. Jie atidarė jį. Ten po apačia buvo gili duobė. Ten jie girdėjo žmonių balsus. Tada Egilis paklausė, kas per žmonės ten esą. Tasai, kuris atsiliepė, pasivadino Akiu. Egilis paklausė, ar jis norįs išlipti iš duobės. Akis atsakė, kad jie mielai to pageidauja. Paskui Egilis su bendražygiais nuleido iš viršaus į duobę virvę, kuria jie buvo surišti, ir ištraukė aukštyn tris vyrus.

Akis pasakė, kad tai du jo sūnūs ir kad jie – danai, kad jie buvo pakliuvę į nelaisvę pereitą vasarą. „Aš buvau, – pasakojo jis, – gerai laikomas žiemą. Turėjau daug darbo prižiūradamas bondo ūkį, bet vaikinai tapo vergais, ir jiems atsiėjo blogai. Ši pavasarį mes pamėginome pasprukti, tačiau buvome sučiupti, o paskui pasodinti čia, į šitą duobę.“

„Tau, ko gero, čia pažįstamas namų išdėstymas, – sako Egilis, – pro kur mums tikėtinausia ištrūkti?“

Akis pasakė, kad ten buvo dar viena lentų pertvara: „Išlaužkite ją, tada jūs pateksite į javų svirną, o iš ten galėsite išeiti kur tik norėsite“.

Egilis su bendražygiais taip ir padarė. Išlaužė per-tvarą, įėjo paskui į svirną, o iš ten – laukan. Buvo tamsi naktis. Tada bendrakeleiviai kalbėjo, kad jiems reikėtų pasiskubinti į mišką.

Egilis pasakė Akiui: „Jei tau pažįstami šie namai, tai parodyk mums, kur galima prisiplėšti kokio nors turto“.

Akis sako, kad turto ten nepritrūksią. „Čia yra didelė palėpė, kurioje miega bondas (ūkininkas). Ten viduje netrūksta ginklų.“

Egilis paragino tada vesti ten, į palėpę, o užlipę laiptais jie pamatė, kad ta palėpė atidaryta. Viduje buvo šviesa ir tarnai klojo vyrų lovas. Egilis liepė keliems pasilikti lauke ir sergėti, kad niekas neišeitų. Egilis įbėgo į palėpę, čiupo ten ginklus, mat jų ten viduje netrūko, ir užmušė visus viduje buvusius žmones. Jie visi kaip reikiant apsiginklavo.

Akis nuėjo ten, kur grindyse buvo dangtis, ir atidarė jį. Jis pasakė, kad jiems reikia ten nusileisti į patalpą po palėpę. Jie pasiėmė žiburį ir nulipo ten. Ten buvo bondo lobiai – puikios brangenybės ir daugybė sidabro. Vyras pasiėmė nešulius ir išnešė lauk. Egilis pasiėmė vieną didelę skrynią ir nešė ją sau po ranka; tada jie patraukė miško link.

O kai jie įėjo į mišką, Egilis sustojo ir tarė: „Šitas žygis yra visiškai prastas ir nederamas karžygiams. Mes pasivogėm bondo (ūkininko) turta taip, kad jis apie tai nežino; niekada mes neužsitrauksime tokios gėdos. Grįžkime dabar atgal į sodybą, ir te jie sužino, kas yra įvykę“.

Visi tam prieštaravo; sakėsi nori traukti prie laivo. Egilis pastatė skrynią žemėn. Tada jis pašoko ir nubėgo į sodybą. Atbėgęs prie sodybos, jis pamatė, kad tarnai eina iš virtuvės su lėkštėmis ir neša į trobą. Egilis pamatė, kad virtuvėje dega didelis ugniakuras, virš kurio pakabinti katilai. Jis priėjo artyn. Ten buvo dideli rąstai, stumiami vidun, ir taip deginama ugnis, kaip tenai yra įprasta, kad ugnis degintų rąsto galą, ir šitaip rąstas sudega. Egilis pastvėrė rąstą ir nunešė prie trobos, ir pakišo tą galą, kuris liepsnojo, po stogo šelmeniu ir prikišo aukštyn prie tošies. Ugnis tučtuojau apėmė lenteles, kuriomis buvo dengtas stogas. Tačiau tie, kurie sėdėjo prie gėrimo, nieko nepastebėjo, kol ugnis neišiveržė pro lubas į vidų. Tada žmonės pasileido durų link, bet pro ten nebuvo lengva išeiti lauk, – ir dėl to, kad jos buvo užremtos medžiais, o be to, Egilis gynė duris.

Jis žudė žmones ir tarpdury, ir lauke, už durų; ir tepraėjo vienas akimirksnis, kol troba sudegė taip, kad sugriuvo. Žuvo visi, kas tik buvo viduje, o Egilis grįžo atgal į mišką ir susirado ten savo bendrakeleivius. Tada visi drauge patraukia prie laivo. Egilis pasakė, kad skrynią, kurią nešėsi, jis nori iš anksto pasilikti sau (matyt, reikia suprasti taip, kad visą kitą grobį jie vėliau dalijosi drauge). O ji iš tikro buvo pilna sidabro.

Torolvas su bendražygiais labai apsidžiaugė, kai Egilis nusileido žemyn (t. y. prie upės žiočių, kur stovėjo laivas). Kai išaušo rytas, jie iškart nuplaukė nuo kranto. Akis ir jo sūnūs liko Egilio būryje. Vasaros pabaigoje jie priplaukė prie Danijos ir ten vėl tykojo prekijų laivų ir plėšdavo, kur tik jiems pavykdavo.

„EGILIO SAGOS“ 53 SKYRIAUS IŠTRAUKA

Egilis buvo apsiginklavęs taip pat kaip Torolvas, jis segėjo kardą, kurį jis vadino Angimi (Naður); tą kardą jis buvo įgijęs Kurlande; tai buvo be galo geras ginklas; nė vienas iš jų nedėvėjo šarvų.

Be abejo, šios ištraukos neleidžia daryti pernelyg toli siekiančių išvadų. Galime konstatuoti tik tai, kas akivaizdu – kontaktų tarp skandinavų ir kuršių būta, ir tai atsispindi sagose. Patikrinti kiekvieno konkretaus epizodo istoriškumą vargu ar įmanoma (ir netgi vargu ar verta). Konkretiems įvykiams atkurti sagos nėra patikimas šaltinis. Daugiau naudos, matyt, jos teikia kultūros istorijos tyrimams. Kaip jau minėta, sagos – vėliau XIII amžiaus islandų *dialogas su vikingų epocha*. Iš sagų sužinome, kaip viduramžių islandai vaizdavosi savo pačių praeitį. Matyt, sagas užrašiusieji, pasakojusieji ir jų besiklausiusieji, jas skaičiusieji tikrai tikėjo, kad visa, kas pasakojama sagose – teisybė. Nūdienis istorikas neturi tuo akiai tikėti, tačiau, kita vertus, skaitytojas, norintis pajusti sagos dvasią, neturėtų pasiduoti ir sausam skepticizmui. Ko gero, sagas *jomis tikintiems* klausytojams sekdamo *jomis tikintys* pasakotojai.

Tad norisi tikėti, kad ši publikacija gali praversti jei ne istorijos mokslui, tai bent skaitytojų žingeidumui patenkinti.

Dar kartą norėtusi pabrėžti, jog reikėtų išversti nors keletą sagų į lietuvių kalbą ištisai, ne tik pavienius fragmentus. Iš šių ištraukų gali susidaryti klaidingas įspūdis, esą susidūrimai su kuršiais buvusi pagrindinė sagų tema. Be abejo, taip nėra. Turime nepamiršti, kad skandinavų vikingų užmojai buvo kur kas platesni – norvegai apgyvendino Islandiją (taip ir atsirado islandų tauta) ir įkūrė gyvenvietes Grenlandijoje; stovyklas buvo įkūrę, regis, net Amerikos žemyne (tiesa, galima ginčytis, ar ši garbė priklauso norvegams, ar islandams, mat islandai ir yra norvegų palikuonys); danų konungai valdė Angliją ir Vendlandą; švedų vikingai per Rusiją nukeliaudavo iki Bizantijos, tarnaudavo Konstantinopolio imperatoriaus kariaunoje. Galų gale su švedais siejamas netgi pats Rusios kaip valstybės susiformavimas. Tad be jokios abejonės reikia sutikti su teiginiu: „IX–X a. kuršių žemės buvo trokštamas danų, švedų vikingų kąšnelis, kurie čia plėšikavo ir bandė steigti savo kolonijas, bet, pasikeitus jų užsienio politikai, kuršių žemės tapo tik sudėtine vikingų rytų politikos dalimi“ (čia cit. iš: Bliujienė 1999: 13; plg. taip pat jos nuorodas į Arturo Mickevičiaus darbus). Jei turėtume daugiau informacijos apie skandinavų vikingų žygius, apie jų veiklą ne vien Kurše, bet ir kitose (gretimose ir ne vien gretimose) teritorijose, tikriausiai geriau suvoktume ir savo, baltų, vaidmenį Europos istorijos kontekste.

Ugnius MIKUČIONIS

Odin su žvėrimis ir ginklais. XVIII a. rankraštis.
 Ārni Magnússonos institutas, Islandija

Karalius Gylfi leidžiasi apgaunamas. XVIII a. rankraštis.
 Ārni Magnússonos institutas, Islandija

BLIUJENĖ, Audronė. Vikingų epochos kuršių papuošalų ornamentika. – Vilnius: Diemedis, 1999.

HALLBERG, Peter. Kap. I. Forntid ir Kap. II. Den äldre medeltid // Nordens litteratur. Før 1860. [1. del.] Redigeret af Mogens Brønsted. – København-Oslo-Lund, 1972, p. 13–47 ir 51–92.

JÓNSSON, Finnur. Den islandske litteraturs historie tilligemed den oldnorske. – Gad. København: Forlagt af G. E. C., 1907.

KLNM [I–XXII t.] = Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingtid til reformasjonstid. – København: Rosenkilde og Bagger, 1980–1982.

KRISTJÁNSSON, Jónas. Eddas and Sagas. – Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1988.

LOUIS-JENSEN, Jonna. „Heimskringla“ – Et værk af Snorri Sturluson? // Nordica Bergensia. – Nordisk institutt, Universitetet i Bergen, Nr. 14, 1997, p. 230–245.

MALMROS, Rikke. Blodgildet i Roskilde historiografisk belyst. Knytlingesagas forhold til det tolvte århundredes danske historieskrivning // Scandia. Tidskrift för historisk forskning, Band 45, Häfte 1. – Lund: Årgång, 1979, p. 43–66.

Medieval Scandinavia. An Encyclopedia. – Inc. New York & London: Garland Publishing, 1993.

MICKEVIČIUS, Arturas. Ankstyvieji skandinavų ir kuršių kontaktai // Lietuva ir jos kaimynai. Nuo normanų iki Napoleono / Lietuvos istorijos draugija, Lietuvos istorijos institutas, Vilniaus universitetas. – Vilnius: Vaga, 2001, p. 31–42. (Su straipsnio reziumė anglų kalba.)

MOBERG, Ove. Olav Haraldsson, Knut den store og Sverige: studier i Olav den heliges förhållande till de nordiska grannländerna. – Lund: Gleerup, 1941.

MUNDAL, Else. Sagadebatt. – Oslo: Universitetsforlaget, 1977.

ÓLASON, Vésteinn. Dialogues with the Viking Age. Narration and Representation in the Sagas of the Icelanders. Heimskringla. – Reykjavík: Mál og Menning Academic Division, 1998.

RUSECKIENĖ, Rasa. Skaldų poezija kaip kūrybos tipas // Literatūra. Mokslo darbai. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2000, Nr. 42 (4), p. 7–16. (Su straipsnio reziumė anglų kalba.)

SCHACH, Paul. Icelandic sagas. – Boston: Twayne Publishers, 1984.

STEPONAVIČIENĖ, Svetlana. Senovės Islandija ir islandų sagos // Egilio saga. – Vilnius: Vaga, 1975, p. 289–307.

WHALEY, Diana. Heimskringla. An Introduction. / Viking Society for Northern Research. – University College London, 1991.

ГУРЕВИЧ, Аарон. «Эдда» и сага. – Москва: Наука, 1979. (Internet: <http://norse.ulver.com/articles/gurevich/eddasaga>)

СТЕБЛИН-КАМЕНСКИЙ, Михаил. Исландские саги // Исландские саги. Ирландский эпос. – Москва, 1973, с. 7–22. (Internet: <http://www.philology.ru/literature3/steblyn-73.htm>)

СТЕБЛИН-КАМЕНСКИЙ, Михаил. Древнескандинавская литература. – Москва: Высшая школа, 1979.

СТЕБЛИН-КАМЕНСКИЙ, Михаил. Круг Земной как литературный памятник // Круг Земной. – Москва, 1980 (Internet: <http://norse.ulver.com/heimskringla/stabl.html>)

СТЕБЛИН-КАМЕНСКИЙ, Михаил. Мир саги. Становление литературы. – Ленинград: Наука, Ленинградское отделение, 1984.

Jūratė STAUSKAITĖ

ŽEMĖ BE ŽEMĖS

Dailininkės Jūratės STAUSKAITĖS esė – asmeniškai išpūdžiai, patirti Islandijoje, vykdant Vilniaus vaikų ir jaunimo ir Reikjaviko dailės mokyklų apsikeitimo programą. Menininkės akiratyje – atšiaurios šalies atmosfera, buvimo saloje jausmas, netikėtos detalės, į kapų šerdis šaknis suleidę medžiai.

LAND WITHOUT LAND

An essay by an artist Jūratė STAUSKAITĖ – personal impressions from the visit to Iceland, which took place thanks to Vilnius children's and youth's and Reykjavik's art schools' exchange program. In creator's scope – the atmosphere of this stark country; a feeling of being present on an island; unexpected details of the trip; trees, with their roots sunk into cores of the graves.

Kai maštau apie sutiktą žmogų, skaitytą knygą, matytą spektaklį ar aplankytą šalį – man svarbu, koks tądien buvo oras, „apšvietimas“ ar tiesiog sapnas prieš atsibundant. Visad taip. O ypač t a i p – kelionės Islandijon atveju. Prisiklausyta daug. Susižavėjimo šūksnių, neįtikimiausių nutikimų, stebuklingų gamtos išsidirbinėjimų *etc.* Taigi buvau „paruošta“ nerealybei.

Nerealybė buvo panaši į tą, girdėtą, bet pamatyta vis dėlto kiek kitaip... Nes atradau ten ne pasakiškomis spalvomis žaižaruojančių stebuklų šalį, o asfalto spalvos žiemą. Žiemoje – žemę be žemės.

Jau išlipus iš Reikjaviko oro uosto lėktuvo vėlų vėlyvo kovo vakarą mane su kolege Arūne Tornau pasitiko ryški ir nelabai jauki keistuolė Šiaurės pašvaistė – pirmas k i t o k u m o ženklas... Sustingę lavos luitai ir bespalviai plotai neaprėpamose dykynėse šalia oro uosto ir visą kelią – iki būsto sušilti. Apsistoti. Tas juodos mirusios žemės jausmas lydėjo visą dešimties dienų viešnagę ir tapo (man) šalies „vizitine kortele“, nepaisant „iš visų jėgų“ kaitinamų būstų ir netaupoma elektra neįtikėtinai ryškiai nutviekstų namų ir gatvių...

Privalomosios maudynės atviruose garuojančiuose baseinuose esant -7 C šalčio ar palaimingas mirkimas

Islandija. Eglės BABILAITĖS nuotrauka. 2007

ypatingųjų dumblių prisotintuose rezervuaruose tik liudijo atotrūkį tarp rūsčios realybės ir žmogaus išradingo prisitaikymo prie pačių neįmanomiausių gyvybei sąlygų.

Tos negyvos žiemos išpūdį šildė ir kartkartėmis praplyštanti šykšti kovo saulė, ūmiai išrengdama striukėtas islandes iki nuogų pilvukų ir lengvų vasarinių marškinėlių...

Vykome viešnagėn – vykdėme pasikeitimo programą tarp mūsų, Vilniaus vaikų ir jaunimo, ir Reikjaviko dailės mokyklų (jų kelios mokytojos jau prieš tai buvo apsilankiusios Vilniuje), todėl tradiciškai tikėjomės „lietuviškesnio“ dėmesio ir šiokių tokių palepinimų. Apgyvendino mus kukliai, privačiai ir nuošaliai, be kokių nors svetingumo ženklų (šaldytuvą radom tuščią). Principą – esi čia ir daryk ką nori – teko priimti natūraliai ir neskausmingai. Turistinį žingeidumą žūt būt pastverti v i s k a, laimei, iš dalies patenkino spėriai mūsų susirastas kolega Vytautas Narbutas, stebuklingai jaukiai susisukęs lizdelį apsnūdusio Reikjaviko teatro prieglobstyje. Jei ne jis (ar jo tautinis solidarumo jausmas), tai būtume, atrodo, „sėkmingai“ sugrižę namo vien prisikimšę kolektyvinių sumuštininių bendruose mokyklos mokytojų „lančiuose“ ir pasiautėję kartą kitą siautulingų moteriškių siautulio pritvinkusiuose vakarėliuose... Tingus ir abejingas islandiškas romumas (didžiai nustebinęs mane pastarųjų streikų akivaizdoje) būtų, rodos, tuo ir apsiribojęs, atmieštas n e s i d o m ė j i m u apskritai. Tą keistą savybę, beje, patyrėme vėliau, jų mokiniams viešint Vilniuje, kai mūsų entuziastingai parengtos „kultūrinės programos“ subliūksdavo atsišliejus į tiesiog a p y t u š -

čius jaunuolių veidus, atvirai bylojančius tik viena norą – neturėti jokių norų...

Taigi – atsivežėm tąkart paskaitėlę apie mokyklą ir pranešimus apie pačius egzotiškiausius mūsų dalykus – medį ir čigonus. Pastarieji, aišku, sudomino labiau, o medis (nors, žinodami, kad jis reta „figūra“ negyvojoje žemėje, pasistengėme išdėlioti jį visais mums žinomais lietuviškais aspektais) nesulaukė ypatingesnio dėmesio, gal tik labiau, matėm, patiko ryškiaspalvės verbos, nušvietusios nuobodoką tos mokyklos interjerą, apsuptą neaprėpiamų vandenų pro langus.

Betgi medžio naują (sau) aspektą vis dėlto aptikau čia, – kapinėse. Jam, tam kultiniam augalui, atkeliavusiam į šią bežemę žemę berods vos prieš 50 metų, buvo lemta prigyti pirmiausia jose.

Įdomi „kapininė“ detalė – vienodos rūšies neūžaugų dydžio sodinukai čia suleidę šaknis ne šalia kapo (kaip įprasta pas mus), bet į pačią kapo šerdį. Kiekvienam kapui – po medį. (Kad palaikai tiesiogine prasme virstų medžiu?..) Tas atradimas kiek pakoregavo mano pasipūteliškas ambicijas puikuotis turtingų mūsiškių medžių istorine, mitologine, etnologine ir logine šlove...

Bet grįžtu į Islandiją... Taigi – ilgoje kelionėje geizerių link pro Vytauto džipo langus mačiau nesibaigiančią juodai pilką suaižėjusią žemę, baltus sniego luitus neaprėpiamoje juodos dykumos rūstybėje, keletą sutiktų kresnų islandiškų arklių, išpūdingus apledėjusius krioklius (pavojingai kviečiančius „ipulti“), gilius įplyšius, rūsčiais geluonimis susmigusius į tos „žemės“ šerdį, retus baltai

Islandija. Eglės BABILAITĖS nuotrauka. 2007

aprėmintais langeliais juodus namelius, savotiškai atkar-tojančius reta sudžiūvusia žole apžėlusius (atžėlusius) kupstus dar retesnėse išivaizduojamos gyvybės oazėse.

Visą buvimo laiką nepaliko nesaugus s a l o s jausmas. Esu tokį patyrusi gilioje jaunystėje, savo keistoje ir nepa-mirštamoje kelionėje laivu Atlanto vandenyne prie Šiaurės Afrikos krantų, kai pasaulį atstojo 100 m x 50 m plotas, apgyvendintas šimtu žmonių be jokios galimybės pakeisti situaciją. (Aplink vanduo, rykliai ir žvaigždynai.) Žinojimas, kad tavo kontaktas su pasauliu apribotas labai konkrečiu geografiniu plotu, o galimybė susitikti su kitais absoliučiai priklausoma nuo kitų, gerokai susiaurina ne tik realios veiklos, bet ir elementaraus mąstymo ribas. Tas suvokimas kiek paiškino tam tikrą „provincialumo“ ir abejingumo sindromą: kasdien kelias dešimtis kartų į Kopenhagą pakylantys lėktuvai su darbininkais, studentais, turistais smalsuoliais sudaro išpūdį, kad šalis savo šalyje yra „nutūpusi“ tik tranzitiniam sustojimui, kad šios šalies tikroji šalis – geismas būti kitur – TEN, kur per vandenį galima nuplukdyti savo svajonę, gyvenimą ir visas galimybes.

Beje, neteko patirti ir kokio nors ypatingesnio šalies kultūrinio gyvenimo. Nacionaliniame muziejuje – nykūs realistiniai peizažai, jokios tapytinės ar paišytinės tradicijos. Teatre – provinciali palaiminga ramybė – dirvonuojantys laukai, entuziastingai priimantys bet ką, nutarusį tapti žymiu ir vieninteliu (čia prisiminkim ir kadaise įvykusią savaimę suprantamą Rimo Tumino triumfalinę invaziją).

Šalyje, kur gyvenimas ilgiausius amžius apsiribojo žuvų gaudymu ir vien žuvų valgymu nykštukinėse trobelė-

tėse (kad būtų šilčiau), nutolusiose viena nuo kitos neap-rėpiamomis myliomis, kur nelabai išivaizduojamas koks nors bendruomeninis gyvenimas, paremtas (maždaug) kai-mo vakaronėmis su klijimo teatrų vaidonėmis. Tos mažos trobelytės (dabar demonstruojamos kukliame Skansene šalia Reikjaviko) – maži mažų reikmių simboliai, betgi pagimdė sagų ir poetikos šedevrus, – kaip logiška, rūsčių sąlygų padiktuota labai artimo, intymaus žmogiško kal-binio, pasakojamojo bendravimo pasekmė...

Taigi apmaščiau savo epizodišką viešnagę, nutikusią prieš septynerius metus, labai abstrakčiai. Visiškai emoci-onaliai. Kraštutiniai fragmentiška. Tokie pabiri liko mano islandiški trupiniai, iš kurių gal susilipdytų koks nors var-ganas šiaurietiškas duonos kepalas, jei būtų patirta vėlyvo pavasario nuostaba, vasaros pievų žaižaravimo pilnatvė, iškalbingas tolių tylos ilgesys, tikrai, matyt, egzistuojan-tys toje nerealiroje žemėje, kurią kitiems patirti buvo lemta kitaip. Bet visa tai nesunku išivaizduoti ir... patikėti.

Dar mintiju: į tą vienišą gausybės vandenų užliūliuotą salą atkakti gal labai tiktų kokiam užkietėjusiam romantikui ar vienatvės apsėstam didmiesčio nuvampyrui ego-centrikui: kaip į sanatoriją, kurioje visi daktarai – giminės, palatos bendrai – kaimynai, o slaugės – dukters su tėvo kultą liudijančiomis „dukterinėmis“ pavardžių galūnėmis...

Ir nors save priskirčiau individams su čia minėtais bruožais – vargu ar ta žemė prisišauktų mane grįžti...

Buvo įdomu. Savotiška. Bet nežinau – ar gera.

Jūratė STAUSKAITĖ

Islandija. Vestmannaeyjaro sala. Eglės BABILAITĖS nuotrauka. 2007

Inga DARGUŽYTĖ. Žalia sala. Linoraiziny. 14 x 27 cm. Islandija, 2005. Eglės Kuckaitės reprodukcija

Inga DARGUŽYTĖ

ISLANDIJOS DIENORAŠČIAI

Dailininkė Inga DARGUŽYTĖ Islandijoje lankėsi ne kartą. Šių viešnagių rezultatas – daugybė dailės kūrinių ir fotografijų, taip pat dienoraščiuose užfiksuoti šios savitos šalies įspūdžiai, primenantys menininkės sutiktus žmones ir keliaujant po salą išgyventą neįprastai atšiaurios ir rūsčios gamtos poveikį.

ICELANDIC DIARIES

Artist Inga DARGUŽYTĖ visited Iceland more than once. The result of these trips – an abundance of works of art and photographs, also impressions of that unique country, rendered in the form of diaries. The latter contains reminiscences about people the artist met and the impact of stark and severe nature, experienced while travelling on the island.

KŪRYBINĖ STAŽUOTĖ AKUREIRYJE (ŠIAURĖS ISLANDIJA),
2005-ŪJŪ VASARIS

Tai buvo mano pirmoji viešnagė šiame krašte. Viešėjau *Gil-society* kūrybinėje studijoje Akureirio (Akureyri) mieste, Islandijos šiaurėje, visą vasarį. Turėjau galimybę pažinti spalvingą Islandiją žiemos metu. Ten būnant mano sukurtos grafikos miniatiūros atspindi išgyventą islandiškos gamtos unikalumą. Islandijos šiaurė įkvėpė pradėti projektą „Keliaujantis peizažas“, kuris vėliau apjungė ne tik islandiško, bet ir suomiško gamtovaizdžio motyvus.

* * *

VASARIO 16

Sveikutė, Egle!

Galvoju – kaip Jūs ten, Suomijoje? O Islandija išties įspūdinga! Tik brangoka šalis!

Ramiai įsikūriau šio krašto šiaurėje, mieste su pasakiškais fiordais. Koks grožis! Kalnai kiekvieną dieną vis kitokie, oras baisiausiai permainingas: vakar buvo pavasaris, šiandien – gili gili žiema.

Šią šalį verta aplankyti, nes vien gamta be galo įdomi ir kartu bauginanti. Pirmomis dienomis maniau, kad apniks depresija – horizonto nematau, tik sniego pūga, vos

Inga DARGUŽYTĖ. Iš ciklo „Orbitos“. Monotipija, linoražinys. 19 x 19 cm ir 20 x 20 cm. Islandija, 2007

aprėpiami akimis ledo plotai, kruša, žemės ir dangaus kova, saulė. Keistas tas oras – čia.

Ruošiuosi parodai. Spausdinimui skirtu presu čia, Akureirio rezidencijoje, nėra. Suradau technikos mokykloje, tokį pasenusį, bet puikiai atspaudžiau naujus raižinius, kuriuos rodysiu vietos galerijoje. Tapau akvareles. Teko aplankyti ir naktinį barą, pasidomėti islandiško gyvenimo ypatumais, šiaurietiškomis pramogomis.

Retkarčiais susitinku su vietos gyventojais, bet daugiausia medituojau vienatvėje. Pasiilgau jau įprasto lietuviško tempo. Juk nenuorama esu, mintyse verda idėjos ir nauji planai.

Čia, Akureiryje, biblioteka, baseinas.

Pirmąsias kelionės dienas apsisistojusi islando Hillmaro namuose Reikjavike (Hillmarą pasiūlė švedas, kuris draugauja su jo giminaičiu dailininku, laikinai iškūrusiu Norvegijoje), nuvykau į Žydrąją lagūną. Peršalau nugarą ir pasiplaukiojimą baseine atidėjau kitai savaitei. Islandijoje baseinai ir lagūnos – po atviru dangumi. Lietuviškam imunitetui islandiški vandens malonumai sunikiai pritaikomi.

Paskutinę savaitę planuoju aplankyti banginių muziejų Husovike ir paslaptingas Myvatno (muselių ežero) apylinkes. Myvatnas – ketvirtas pagal dydį Islandijos ežeras, jo plotas – 37,3 km². Ežeras vulkaninės kilmės, apie jį gausu archeologinių uolienų. Myvatnas – vienintelė vieta pasaulyje, stulbinanti savo paukščių įvairove. Čia verta pabūti!

O kokie vaizdai iš lėktuvo, kai skridau iš Reikjaviko Islandijos šiaurėn! Svaresčiau, kaip gali čia žmonės gyventi. Tiek ledo!

Linkėjimai!

P. S. Kai galiu, tai dviračiuoju, o kai sniegas užkloja kelelius – pėsčiomis grožiuosi nepasiekiamais kalnais.

Su vasario 16-ąja, tautiete užsienyje!

* * *

VASARIO 17, 18:26

Išvykau į Husaviką, miestelį Skjálfandi įlankoje, 88 kilometrais nutolusį į šiaurės rytus nuo Akureirio, aplankyti banginių muziejaus.

Muziejuje – ne sezonas. Laimingas atsitiktinumas – duris atidarė vyriškis. Pamaniau: koks techninis darbuotojas – dažo sienas, ir tiek, o pasirodo – tai pats šios įstaigos šeimininkas. Pokalbis maloniai pakrypo apie banginius ir apie profesijas, mano kelionės į čia tikslą. Nudžiuginau muziejaus šeimininką, kad iš Lietuvos galima atvykti ir į tokį Dievo užmirštą kampelį kaip Husavikas.

...Vėliau, kai sėdėjau ant skardžio žvelgdama į beribę mėlyną jūrą ir baltą ledyną tolumoje, pasijutau, kaip toje pasakoje, sėdinti ant pasaulio krašto.

...Niūru, depresiška, viltinga. Kokios formos ta kalnų struktūra? Tokios nesu regėjusi net po Škotiją keliaudama. Tiek ledo, tiek kalnų upių, krioklių, sustingusios lavos skulptūrų! Mėnulio žemė. Tamsus vandenyno krantas. Žydras spalvos properša danguje. Pūga, audra ir lietus. Oras nepastovus kaip ir mano charakteris.

Kaip čia žmonės gyvena? Mikroautobusiukas kiekvienoje laukymėje sustoja paimti pakeleivių. Dykvietės, tuščia, namukai maži, prisiglaudę kalnų papėdėse.

Islandijoje jaučiu, kad mano žmogiškoji prigimtis labai menka.

...Tikiuosi, kelionės namo diena bus sėkminga, o vakar čia, šiaurėje, beviltiškai pustė, neskraidė lėktuvai.

KŪRYBINĖ STAŽUOTĖ REIKJAVIKE (PIETŲ ISLANDIJA), 2007-ŪJŪ BIRŽELIS

Stažuotė Reikjavike, SIM rezidencijoje, truko vieną mėnesį. Tą birželį Reikjaviko grafikos dirbtuvėse atspausinti

Inga DARGUŽYTĖ. Iš ciklo „Orbitos“. Monotipija, linoražinys. 19 x 19 cm ir 20 x 20 cm. Islandija, 2007

raiziniai įprasmina mano dvasinius ir kūrybinius išgyvenimus. Kiekvieną dieną stebėjau gamtą ir jos reiškinius: vandens raibuliavimą, saulės šviesą, lietų, saulėlydį, vairovorkštę. Visa tai įsikūnijo mano cikle „Orbitos“, kurių spalvinis margumas primena lietuviškų audinių raštus.

Šį grafikos ciklą sukūriau spalvotos monotipijos ir linoražinio technikomis. Pasirinkusi natūralią linoleumo klišės tekstūrą, raizydamą abstrahavau jau matytus gamtos vaizdus, juos išgryninau ir spausdinau klišę daug kartų, – taip interpretuojant gimė savita peizažo užuomina apie dviejų skirtingų šalių kultūrų paraleles, genetinių žmogaus prigimties ir žemės ryšį.

* * *

REIKJAVIKAS, BIRŽELIO 3

Ir po dvejų metų Islandija mane pasitiko tokia pat ūkanota ir vėjuota. Atgijo primirštas čionykštis gamtos unikalumas ir ypatingas jos ilgesys. Pasijutau grįžusi atgal...

Tačiau su nuotykiiais ir menkais nesklandumais. Nutariau niekur neskubėti ir vadovautis blaviu protu. Čia esu buvusi ir tikrai nepasimesiu. Su be galo sunkiu bagažu, įprastu visoms mano ilgesnėms kelionėms, nutariau iki vietos vykti autobusu, o ne taksi, – lietuviams čia brangu, nors žiūrint ką su kuo lyginsi. Iki kito skrydžio Osle praleisdama porą valandų, pastebėjau, kad gėlių nusipirksi už tokią pačią kainą kaip Vilniuje. Lietuvoje tie kainų skirtumai tiesiog nesubalansuoti pagal mūsų menkus uždarbius. Norvegėms, dirbančios galerijoje, džiaugėsi: skūstis negalime – gyvename gerai...

Belaukiant autobuso, stiprus vėjas su smulkiu lietuvi nugairino mano skruostus ir įpūtė šviežumo. Atsigavau po skrydžio!

Autobuso sulaukiau. Mandagaus vairuotojo padėdama, suradau savo rezidenciją.

Direktorės veido išraiška bylojo apie nepasitenkinimą. Nesupratau dėl ko. Valandos paklaida kelionėse visai normalus dalykas. Įdavė raktus ir spėriai išlėkė!

Įsikūriau jaukiame kambaryje su studija, bendra virtuve ir nuostabiu vaizdu į tolimą Snæfellsnesą. Nuo Reikjaviko iki šio ledyno – apie 120 kilometrų. Jo kontūras ypač išryškėja giedru oru.

Kambaryje jau apsistojusios 32 metų fotomenininkė vokietė, gyvenanti Londone, ir už lietuviuo ištekėjusi šešiasdešimtmetė tapytoja Sharon iš Niujorko. Tačiau lietuviška pastarosios proprosenelių pavardė virtusi amerikietiška. Tik pirmojo skiemens šaknis leidžia suvokti buvusį lietuviškumą.

Pati sau pasidžiaugusi sėkmingu atvykimu, puoliau valyti baltų dažų pėdsakus lagamine – pakvipo skiedikliu, ir kritau negyva iki keturių ryto.

Prabudusi pasivaikščiojau po apartamentus, pasigrožėjau fantastišku saulėtekiu ir padariusi keletą nuotraukų nuslimpinu atgal į lovą. Iki septynių.

Baltosios naktys!

* * *

PIRMOSIOS SAVAITĖS ISLANDIJOJE IŠVYKA

Šiandien smagesnis oras, jau nuo ryto giedra, tad su vokiete sumanėme kelionę į Hveragerði, karštųjų šaltinių miestelį.

Sodininkystės ir šiltnamių miestelis veiklą pradėjęs vystyti nuo 1902-ųjų, kai buvo pastatyta gamykla šalia Reykjavosso krioklio. Natūralūs geoterminiai plotai miestelio centre buvo pritaikyti gyvenamiesiems namams ir šiltnamiams šildyti. Dauguma islandų iš sostinės per 45 minutes atvyksta čia savaitgaliais nusipirkti gėlių, pomidorų, agurkų ir kitų daržovių.

Išvykus iš Reikjaviko, oras apniuko. Kai patraukėme aukšty, į kalnus, maniau, nebeištversiu, apėmė klaus-

trofobija, dingo išpūdingi apylinkių vaizdai, lavos laukai. Vien baltas rūkas aplink. Užgulė ausis. Laukiau, kol prašviesės, spoksojau į žmones, sėdinčius autobusiuke, ir šalia su islande besikalbančią vokiетę.

Apie penkiolika minučių teko laukti palengvėjimo. Pagaliau išvydau žalius samanotus lavos laukus ir toluoje ryškėjančias vėjo žirkėmis iškarpytas kalnų formas. Absoliučiai netipiškas peizažas lietuviškajam. Gamtos asketiškumą, laisvumą pajunti vos išlipusi iš autobuso.

O sustojo jis prie miestuko degalinės. Išgersiu kavos puodelį! Pinigų degalinės darbuotoja neėmė, tik pasakė *gratis*. Patiko man šis gestas!

Su vokieta pasileidome link toluoje stūksančių kalnų ir karštųjų šaltinių zonos. Išsiskyrėme.

Ėjau, ėjau, pradėjo pliaupti lietus, o mano apranga islandiškam orui visiškai netinkama. Permirkau, sušlapo kojos... Aplankiau aš tuos karštuosius šaltinius, – kaip pragare! Žemės dumblas nepaliaujamai pulsuoja ir bliurbisi nuo magmos – išsilydžiusios uolienos žemės gelmėse.

Porą gerų valandų vaikščiojau, kol sušalau...

Augmenija čia išties neįspūdinga. Medžiai beveik tokio paties aukščio kaip aš...

Pakeliui sutikau keliautoją. Ji ieškojo kempingo. Deja, negalėjau pagelbėti. Buvau pakeleivė kaip ir ji.

Dienos kelionė baigėsi begaliniu noru greičiau lėkti į dušą ir šiltomis kojineėmis palepinti kojas.

...Pasivaikščiojimams čia gamtoje įmanoma pasiruošti, bet peizažui nepasiruoši iš anksto, – jis toks „žudantis“ ir atšiaurus, kad nesupranti, kokioje erdvėje esi pasiklydęs...

Lietuvos reljefas gana lygus, išskyrus kalvotas lygumas rytuose ir vakaruose, nesiekiančias 300 metrų virš jūros lygio. Islandijoje blaškais tarp netikėtų iškyšulių, geizerių, rūko, ultramarino prošvaistės danguje, vėjo ir... civilizacijos. Tarkim, jei kurjerio bagažas vėluoja, vairuotojas lauks. Kaip kad ir šiandien: penkiolika minučių lūkuriavome moters, kuri, pati nevažiuodama, atvykusi tiktai įkėlė lagaminą. Matyt, tai buvo labai svarbus kroviny.

...Islandai, sakytum, skraido debesyse, ramiai orūs ir šiaurietiška temperamentingi. Tai jauti iš jų elgesio ir gyvenimo ritmo, paslaugumo. Vienišos gamtos prieglobstyje stabtelėjęs autobusiukas įsodino senukus, išsiruošusius į sostinę. Čia patogų keliauti ir gyventi.

...Reikia čia gimti, kad suvoktum ir prisijauktum šią gamtą, išgyventum joje visą gyvenimą. Gerai, kad aš tik mėnesį čia, atlaikysiu gamtos pokyčius, ir, manau, ji manęs nesužlugdys.

* * *

SEKMADIENIS, BIRŽELIO 17

Islandijos nacionalinė diena. Reikjavikas pasipuošęs tulpėmis, balionais.

Šurmulyt aplink ir vėliavos ant kūdikių vežimėlių, mašinų.

Lietuvoje tiek daug vėliavų išvysi tiktai kai žaidžia krepšinio komanda.

Pagrindinę Reikjaviko gatvę Laugavegur užplūdę įvairių stilių ir tautybių žmonės. Tačiau mes nusprendėme

Lavos akmuo. Reikjavikas, Islandija. Ingos DARGUŽYTĖS nuotrauka

nesistumdyti sostinėje ir autobusu išvykome į gretimą Akraneso miestą, esantį už 49 km nuo Reikjaviko. Susiekimas puikus ir pigus – kur bevažiuotum, tinka tie patys vietinio transporto bilietai. Vienas bilietas kainuoja apie 280 islandiškų kronų, t. y. apie 10 litų, ne tiek ir daug. Per valandos kelionės trukmę suspėji peršokti iš vieno autobuso į kitą, t. y. su autobuso bilietu, galiojančiu vieną valandą, gali važiuoti nuo taško A iki taško B.

...Pro langą – besikeičiantys vaizdai: aukšti kalnai, žalumos, šalia besiplečiančių naujų Reikjaviko rajonų namukai – spalvoti, kompaktiški, jie iš tolo atrodo kaip Lego kaladėlės.

Gamtą pakeičia niūrus kelių kilometrų tunelis per fiordą.

Aplink Akraneso miestą sukiojomės porą valandų. Pavargau nuo uoste tvyrančio šlykštaus žuvų kvapo. Mano suteptinis su lietuviška dešra liko tupėti krepšyje iki vakaro.

Rodos, kaip ir viską apžiūrėjusi, nupėdinau prie išpūdingesnio jūros kranto, kur vanduo skalauja vulkaninį juodą smėlį ir kalnai, sakytum, remiasi į jį. Katrinos sutarčioje vietoje nesulaukiau. Susitikome paskutinėje autobuso stotelėje.

* * *

BIRŽELIO 23, JONINIŲ IŠVAKARĖS (ŠEŠTADIENIS)

Ko gero, linksmiausia diena per visą viešnagę Islandijoje... Tiek gerų emocijų senokai nepatyrė.

Ryte netikėtai suplanavę kelionę su lietuve tekstilininke Karina išvykom aplankyti Þingvelliro (Tingvedliro) nacionalinio parko, didžiausio Islandijoje krioklio Gullfossso ir geizerio, kuris kas kelios minutės džiugina savo žaviu, sakytum – programiniu numeriu.

Diena baigėsi islandišku vakarėliu. Malonus vairuotojas vežė namo už dyką, o pačiame vidurnakty netikėtai sutikome lietuvi Vytą, gyvenantį Islandijoje jau kokius dešimt metų.

Riedėjome iš Reikjaviko išpūdingų kalnų link. Spaudinėjau savo fotoaparato mygtuką kiek tik galėjau, nes gamta už miesto atsivėrė visa savo spalvų ir harmonijos palete.

Kalnai – tarsi užkloti margaspalviais kilimais iš daugybės žalių, salotinių, raudonų spalvų siūlų – paskendo saulės šviesoje ir iki pat apačios nukarusiuose debesų šešėliuose.

Nepapasakosi – tai reikia išvysti, savo akimis pamatyti...

Autobusui vingiuojant siaurais keliukais, laukinėje ir vienišoje gamtoje retkarčiais pamatai arkliskus ar jodinėtojus, nuskęsti vėl į slėnį ir pasimeti akimis tarp tolių... Sustojome vietoje, kur susikerta Amerikos ir Eurazijos tektoninės plokštės, dėl kurių kaltės ten ir vyksta žemės drebėjimai. Gidė Lina rodė, kur prasideda Eurazijos, o kur baigiasi Amerikos plokštė. Išorėje jas skiria didžiulė uolų praraja. Tarpą tarp plokščių užpildžiusi lava, – jei toje vietoje nustotų veržtis ugnikalniai, Islandija galėtų skilti į dvi dalis.

Ši vieta garsi dar ir tuo, kad 930 metais čia buvo įkurtas vienas seniausių parlamentų pasaulyje.

Pakeliui pasigrožėjome antruoju didžiausiu Islandijoje Langjökulio ledynu ir pasiekėme Gullfossso krioklį Hvítá upės kanjone.

Pusantrios valandos pasivaikščiojimas baigėsi smagia istorija. Viena mūsų autobuso keleivė, tikrai ne islandiško tipo moteris, išsiruošusi su salotų spalvos aukštakulniais į turą po nacionalinį parką, romantiškai sau leidosi nuo Gullfossso kalno medinių laiptelių. Ji buvo prisiskynusi islandiškų pievų gėlių! Josios kelionės partneris jau laukė autobuse. Autobusas pytelėjo, ji priėjusi pasitiksino, ar viduje jau visas šios kelionės ekipažas. Įlipo. Islandiškas gėles partneris negailestingai sumetė į viršutinę bagažo dalį. Pajudėjome. Posūkiuose gėlės vis krito ant žemės, bet niekas į jas jau nebekreipė dėmesio – visų žvilgsnius prikaustė vienas už kitą išpūdingesni krašto vaizdai.

Ir štai mano minėtasis geizeris: išsiveržęs vanduo šauna per keletą sekundžių kokius dešimt metrų į viršų ir staigiai krinta žemyn. Žemės kiaurymė palengva sugeria išspjautą vandenį atgal į save... Lauki, vėl matai, kaip vanduo pradeda suktis, burbuliuoti, kunkuliuoti, tuoj tuoj šaus į viršų, bet... išpūdingo reginio turi laukti keletą minučių, kol ūmai ir nenusipėjamai vanduo šoka į viršų... Rankos ima drebėti, fotoaparato objektyvu spėji įamžinti tik nedidelį ir visai nereikšmingą vandens vaizdą... Kad pagautum momentinį gamtos stebuklą, turi vėl laukti...

Karštųjų šaltinių zonoje vanduo įkaista iki 100 laipsnių... Dangus čia mėlynas – turkio spalvos...

Vakarą praleidom malonioje islandiškoje draugijoje. Į kompaniją pasiėmiau lietuvi Kariną. Laikrodžio rodyklei artėjant prie vidurnakčio, susirūpinom, kad negalėsime pareiti iki centro, o taksi brangiai kainuos. Gaudydamos paskutines transporto judėjimo minutes, sustabdėme tą patį autobuso vairuotoją. Pakeliui aptarinėdamos dienos išpūdžius ir personažus, miesto centre prie kavinių sutikome naktinę Vytą.

* * *

BIRŽELIO 27

Jau kvepia namais...

Paskutinėm dienom užvaldo begalinis noras kuo daugiau pamatyti ir pasiimti su savim į Lietuvą...

Žinau, viso pasaulio neparsivešiu namo – tik nuotraukas ir prisiminimus...

Pirmadienis – mūsų kūrybinių rezultatų, grupinės parodos diena. Sulaukėme didelio žiūrovų dėmesio. Aplankė mus ir Vytas Narbutas. Smagiai plepėdami apie kūrybinius užmojus, apie prigimtį, kurios pakeisti neįmanoma, apie gyvenimą čia ir Lietuvoje, nepajutome, kaip atėjo trečia valanda ryto.

O tikros nakties taip ir nesulaukėme, nesutemo. Čia – baltosios naktys! Dangų užklojo raudoni, oranžiniai pūkiniai debesys. Mūsų fiordas nusidažė aušros spalvomis ir tirpdė debesimis, plukdydamas juos tolyn į kylančią rytmečio saulę.

Peizažas čia kiekvieną dieną ir naktį – kitoks. To, ką matei vakar, šiandien gamta tau nepakartos.

* * *

PENKTADIENIS, BIRŽELIO 29, 23:52

Matyt, jau pati būsiu gimtojoje žemėje, kai ši žinutė pasieks Jus Lietuvoj.

Negaliu nepasidžiaugti dar pastarųjų dienų išvyka į Þórsmörko (Þórsmiorko) nacionalinį parką. Pasijutau tikrai pasimetusi ir dingusi čia, Islandijoje (*Lost in Iceland*)...

Pagalvojau, kad nieku tampa pinigai, kai pasijunti laiminga tarp spalvų ir laisva gamtoje...

Lygus ir gana platus kelias (o tai nelabai būdinga šiems „laukiniams“ kraštams) bangavo tarp lygumų, šiaurės vėjų išmodeliuotų kalnų horizontų, kraterio, kurį mačiau prieš keletą dienų, didžiausio ir vieno aktyviausių Islandijos ugnikalnių – Heklos, esančios šalies pietuose. Artėjome prie sniego ir ledo pasaulio. Vis bandžiau fotokamera per autobuso langą priartinti norimą vaizdą, bet nepavykdavo sukcentruoti objektyvo – suvirpėjusi ranka kadrai užfiksuodavo nekokybiškai. Tad pamaniau – pakentėsiu, juk bus dar gražiau...

Vaizdas manęs nenuvylė.

Patekome į negyvenamą pasaulį, kuris priklauso tik *Hidden people* – troliams ir elfams. Šios mitologinės skandinavų būtybės gyvena kalnų urvuose, po žeme arba šulinuose, šaltiniuose. 54 procentai islandų vis dar tiki jomis ir jų magiškomis galiomis, ilgaamžiškumu arba nemirtingumu.

Kalnai vienas už kitą tapo gražesni, užsiklojo žalios spalvos kilimais, uolos pradėjo gąsdinti savo iškyšuliais

ir formomis. Kur tik galėdavai išvelgti prarają – ten pasirodydavo vanduo, kur tik prasiskirdavo uolos – sublizgėdavo baltas kalnų krioklys, be galo mažiukas arba grėsmingai didelis, šurpinantis savo krintančia srove...

Kuo toliau, tuo vaizdas darėsi atšiauresnis, važiuoti tapo sudėtingiau.

Autobusas dideliais ratais, pritaikytais atsargiai linguoti akmeningomis ir srauniomis upelėmis, upėmis, tyvuliavo kaip laivas...

Akys raibo nuo sniego atspalvių ir skulptūriškų struktūrų ledyno viršūnėje: plaukiojantys sniego luitai uždaroje vandens oazėje iš baltų tapdavo skaisčiai žydri...

Čia tiek spalvų, nespėji visų aprėpti... kalnai kas minutę keičiasi: tai jie saulės nušviesti, tai panardinti į šešėlį arba paskandinti plaukiančio debesies rūke...

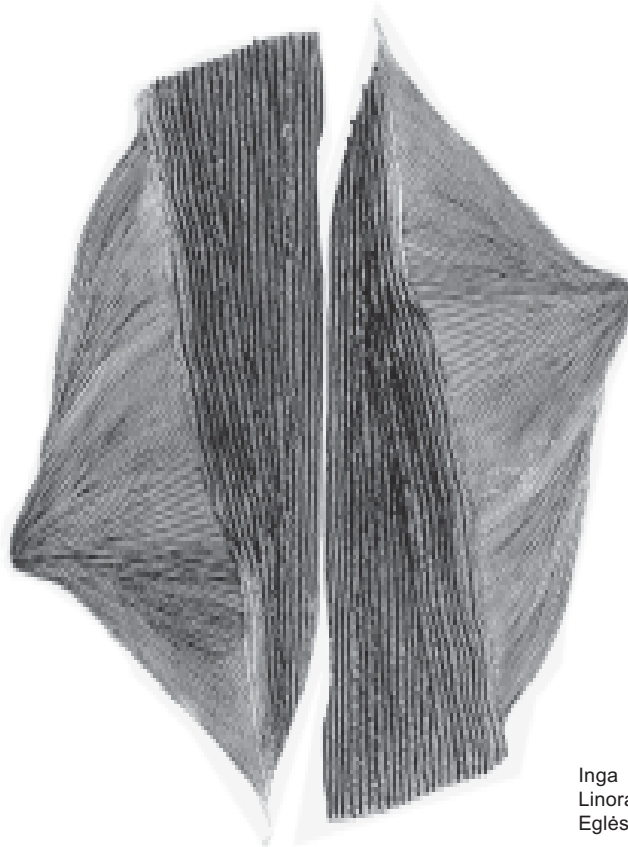
...Kai keliukas priartėja prie šlaito, pasijunti bekrintanti į prarają... Supratau, kad geriau bus žiūrėti į kolegės kojas ir nesidairyti į šonus...

Nemaniau, kad pasirinktas maršrutas suteiks tiek įspūdžių ir užlies kūną adrenalinu.

Kai tik patekome į Mėnulio žemės laukymę, nurimau, nes rodyklės rodė teisingą kryptį...

Taigi antrą kartą išimylėjau Islandiją... Čia mačiau vasaros ir žiemos skirtumą, supratau, kad su šia gamta juokauti negalima. Prisijaukinti irgi nepavyko! Ji stipresnė už mane, bet... taiki.

Inga DARGUŽYTĖ

Inga DARGUŽYTĖ. Be pavadinimo.
Linoraižinys. 26,5 x 20 cm. Islandija, 2005.
Eglės KUCKAITĖS reprodukcija

Laivas likimo valioj... Reikjaviko uostas. Islandija. Ingos DARGUŽYTĖS nuotrauka

Hilmar JÓNSSON

ISLANDŲ LITERATŪRA

ESKIZAI

Rašytojo ir publicisto Hilmaro JÓNSSONO straipsnyje kalbama apie turtingą islandų literatūros paveldą – X–XIII amžiais rašytas sagas, vėlesniais šimtmečiais kūrusių rašytojų – Jónaso Hallgrímsson, Nonni, Davído Stefánsson, Halldóro Kiljano Laxnesso, Gunnaro Dalio ir kitų – kūrybą, atskirai išryškinant moterų rašytojų indėlį į Islandijos literatūros raidą – tarp jų ypatingą vietą užima Margrét Jónsdóttir.

ICELANDIC LITERATURE. OUTLINES

In his article famous writer and publicist Hilmar JÓNSSON reports on the rich heritage of Icelandic literature – sagas, written in 10–13th centuries and writers, who worked in later periods: Jónas Hallgrímsson, Nonni, Davíð Stefánsson, Halldór Kiljan Laxness, Gunnar Dal and others, separating and emphasizing contribution by women writers to the development of Icelandic literature – a special place among them is awarded to Margrét Jónsdóttir.

Mažai tautų turi tokį literatūrinį paveldą kaip islandai. Iškart atmintyje iškyla „Njalio saga“, „Lašių slėnio gyventojų saga“, „Gretiro saga“, „Aukštojo kalbos“ ir Snorri Sturlusono „Žemės ratas“.

Sigurđuras Nordalis, vienas išmintingiausių praėjusio amžiaus Mokytojų, savo knygoje apie Snorri taip sako: „Jos (islandų sagos) niekada nepasens, kaip ir pats gyvenimas. Jos laukia, kad pasaulis išmoktų jas skaityti tokias, kokios yra, nemanydamas, jog reikėtų jas vienaip ar kitaip pataisyti“.

Manoma, kad islandų sagos buvo parašytos X–XIII amžiais.

1262 metais praradome nepriklausomybę ir tapome iš pradžių norvegų, o po to – danų kolonija. Tautą alino didelės nelaimės, ugnikalnių išsiveržimai. Prekyba sukaustyta grandinėmis. Ir vis dėlto XVII amžiuje, po turkų antpuolio, iškyla dvi ryškiausios asmenybės – poetai Hallgrímuras Péturssonas ir Stefánas Ólafssonas. Tačiau tikrės aušros prošvaistės pastebimos tik po 1800 metų, kai Kopenhagoje pradeda eiti du žurnalai: Jono Sigurðssonso „Naujasis visuomenės žurnalas“ ir „Fjölnir“, kuriame bendradarbiauja Jónasas Hallgrímssonas, Konraðas Gíslasonas, Tómas Sæmundssonas ir Brynjólfuras Péturssonas. „Fjölnir“ buvo pirmiausia – ir svarbiausia – literatūros žurnalas, jo pagrindinis veikėjas ir siela buvo Jónasas Hallgrímssonas. Niekada, nei iki tol, nei vėliau, tokių šedevrų, kokie buvo Jónaso Hallgrímssonso eilėraščiai, spausdinti „Fjölnir“ žurnale, Islandijoje nebuvo pasirodę.

Jono Sigurðssonso „Naujasis visuomenės žurnalas“ tapo visų pirma jo, tautos vedlio, mačiusio toliau ir giliau negu visi kiti jo amžininkai, politinių pažiūrų tribūna.

JÓNASAS HALLGRÍMSSONAS (1807–1845) anksti vaikystėje patyrė našlaičio dalią. 1816 metais jo tėvas priėmė netoli nuo namų telkšančiame ežere. Tėvo netektis buvo skaudus smūgis ir išgyvenimas, ir tai patvirtina Jónaso eilės:

*Dar visai jaunas
likau vienas,
praradęs tėvą,
užvis labiau mane mylėjusį.
Taip slinko
ilgos dienos.*

Nors šeima buvo neturtinga, berniukas buvo išsiųstas mokytis ir 1829 metais išlaikė Bessastadiro mokyklos baigiamuosius egzaminus, o 1832 metais išvyko į Kopenhagą studijuoti gamtos mokslų. Daugybę vasarų jis praleido keliaudamas po Islandiją, savo užrašuose fiksuodamas pastebėjimus apie šalies geologinę sandarą, gyvūniją ir augmeniją, – yra išspausdinta jo surašytų kone 800 puslapių apie Islandijos gamtą. Vėliau Jónasas susilaužė koją, į žaizdą pateko užkratas, ir jis neišgyveno.

Jónas Hallgrímsson

Įvairaus pobūdžio Jónaso poezijoje ypač daug eilėraščių apie meilę ir gimtinę. Štai vienas žinomiausių:

Prašau pasveikinti

*Švelniais vėjais alsuoja palaiminti pietūs.
Bangelės mažos jūra nuvilnija
ir skubinas namo
iš svetimų kraštų prie gimto kranto.*

*Pasveikinkit linksmai visus namie,
kad juos apglėbtų Viešpaties palaima.
Išbučiuokit, bangos, žvejojantį laivelį.
Pūskit, vėjai, šiltai į gražiuosius skruostus.
Brangus pavasario šaukly, ištikimasis paukšti,
keliaujantis aukštai be kelio, be takelio
į vasaros slėnį giedoti savo giesmių,
pasveikink ypač, jei sutiksi,
ten angelą raudono kuto kepuraitė ir megztuku.
Strazdeli mielas, – tai mergaitė mano.*

Jón Sveinsson-Nonni

NONNI (1857–1944) gimė Möðruvellire Hörgárdalyje. Tėvai – Sigríður ir Sveinnas – turėjo aštuonis vaikus. Sveinnas dar visai jaunas mirė. Motina nepajėgė viena išlaikyti didelės šeimos ir vaikus atidavė svetimiams auginti. 1870 metais prancūzų didikas suteikė dviem islandų berniukams galimybę studijuoti, ir vienas jų buvo Jónas Sveinssonas. Tais pačiais metais jis išvyksta, bet nuplaukia tik iki Danijos, nes Europoje siaučia karas. Čia praleidžia vienerius metus. Pagaliau atvykęs į Prancūziją, pradeda lankyti klasikinių kalbų gimnaziją Amjene (Amiens). Jis mokėsi Prancūzijos, Olandijos ir Belgijos universitetuose, vėliau Anglijoje studijavo teologiją ir buvo išventintas į kunigus. Kelerius metus Danijoje dėstė katalikiškoje gimnazijoje. Baigęs mokytojauti, dar gyveno ir Vokietijoje, Austrijoje, Olandijoje, o savo gyvenimą paskyrė rašymui.

Pirmoji Nonni serijos knyga išėjo 1913 metais. Iš viso jų buvo dvylika. Jos išverstos į daugiau kaip trisdešimt kalbų visame pasaulyje. Kai kurios buvo ekranizuotos. Nonni daug keliavo ir skaitė paskaitas, dažniausiai apie savo šalį. Be to, jis vokiškai rašė ir pažintinio pobūdžio knygutes apie Islandiją.

1870-aisiais išvykęs iš Islandijos, Nonni tik du kartus buvo grįžęs. Pirmą kartą 1894 metais, antrasis kartas – 1930-iejį, kai šalies vyriausybė pakvietė jį į Altingo šventę (tūkstantmetį – S.S.). Jos proga jis buvo paskelbtas Akureirio miesto garbės piliečiu. Jo muziejus, įkurtas Akureiryje, Nonni namelyje. Mirė rašytojas slėptuvėje nuo oro pavojaus po pranciškonų ligonine Kelne. Palaidotas Kelne, Melaten kapinėse.

Nonni serijos knygos:

„Nonnis ir Mannis“ („Nonni og Manni“),
„Saulėtosios dienos“ („Sólskinsdagar“),
„Miestas ant sąsiaurio kranto“ („Borgin við sundin“),

„Nuotykių salose“ („Ævintýri úr eyjum“),
„Priestuotyje“ („Á Skipalóni“),
„Nonnis pasakoja“ („Nonni segir frá“),
„Per akmenėlius ir kalvelės“ („Yfir holt og hæðir“),
„Kaip Nonnis tapo laimingas“ („Hvernig Nonni varð hamingjusamur“),
„Ugnies sala šiaurės vandenyse“ („Eldeyjan í norðurhöfum“),
„Nonnio kelionė aplink pasaulį“ („Ferð Nonna umhverfis jörðina“):
pirmoji dalis – „Nonnis Amerikoje“ („Nonni í Ameríku“),
antroji dalis – „Nonnis Japonijoje“ („Nonni í Japan“).

GUNNARAS GUNNARSSONAS (1889–1975), gimęs Fljótsdalyje, dar jaunas būdamas neteko motinos, ir viena iš dviejų pirmųjų jo poezijos knygelių pavadinta „Motinos atminimas“. Ji išleista, kai jam buvo septyniolika.

Dėl nepritekliaus šeimoje jaunuolis neturėjo galimybės Islandijoje lankyti mokyklos. Namie buvo tradiciškai apmokytas, tačiau toliau lavintis negalėjo. Vis dėlto jis pateko į liaudies mokyklą suaugusiesiems Askove, Danijoje. Jis kuria toliau, tačiau leidėjų dėmesio nesulaukia. Tiesa, kai kurie jo eilėraščiai ir apsakymai spausdinami laikraščiuose ir žurnaluose. Jam tenka gyventi iš tų honorarų ir iš to, ką gauna už paskaitas apie Islandiją. Vėliau jis išsikrausto į Kopenhagą ir čia susipažįsta su savo būsima žmona Franzisca A.J. Jörgensen.

Pamažu gyvenimas šviesėja. 1912 metais jis pradeda rašyti „Borgo sodybos giminės saga“ ir per keletą mėnesių parašo pirmąjį tomą – „Ormar Örlyngsson“.

„Gyldendal“, didžiausia šiaurės šalių leidykla, išleidžia jo knygą. Jis gauna solidų honorarą ir susituokia

Gunnar Gunnarsson

su Franzisca. Antras tomas „Danų ponio Hofo vienkienmyje“, trečias tomas „Vienaakis svečias“ parašyti tokia pačia sparta 1913 metais. Ketvirtas tomas „Jaunasis erelis“ išėjo 1914-aisiais. „Borgo sodybos giminės saga“ sulaukė nepaprasto populiarumo, ir 1919 metais pagal šią knygą buvo sukurtas filmas.

Viskas ėjosi kaip iš pypkės. Šeima klestėjo, pinigų netrūko, viena knyga sekė kitą. Per kitus keletą metų išėjo „Krantai“, „Palaiminti yra paprastieji“, „Šventvagis“, „Ibroliai“, „Adventas“, „Juodasis paukštis“, taip pat negalima nepaminti ir „Bažnyčios ant kalno“ – knygos, kuri iš dalies yra paties Gunnaro Gunnarssonso autobiografija.

Gunnaras buvo didelis garbėtroška, ir 1913 metais jis kreipėsi į vokiečių vertėjus. Į vokiečių kalbą išverstos jo knygos sulaukė didelio pasisekimo Vokietijoje. Be to, jos buvo išverstos ir į daugiau kalbų. Nuo to laiko Gunnaras tampa jau tikrai populiarus ir vertinamas.

1920-aisiais Gunnaras pradėjo galvoti apie grįžimą į Islandiją, tačiau jo noras išsipildė tik 1939 metais. Tada jis kartu su žmona Franzisca ir dviem sūnumis grįžo namo, nusipirko buvusio vienuolyno sklypą Skriðuklaustur Fljótisdalyje – visai netoli vietos, kurioje gimė. Fritzas Högeris, garsus vokiečių architektas, suprojektavo milžinišką namą, nes Gunnaras svajojo apie didelį ūkį. Tačiau svajonės ūkininkauti neišsipildė. Samdoma darbo jėga tapo itin brangi, o pajamos iš užsienyje leidžiamų knygų rašytojo nepasiekė. Jas išaldė karas.

Ūkio darbai, nykus gyvenimas nuošaliame islandų provincijos užkampyje ir galbūt kitos aplinkybės lėmė tai, kad Gunnaras kurį laiką nustojo rašęs.

1948 metais šeima metė ūkį ir išsikraustė į Reikjaviką. Jie padovanojo valstybei savo Skriðuklaustur su sąlyga panaudoti jį kultūros tikslams.

Gunnaras palaidotas Viðey saloje.

DAVIÐAS STEFÁNSSONAS (1895–1964) gimė Fagras-kógure prie Eyjafjörðuro. Parašė devynias poezijos knygas, keturias pjeses, vieną romaną, straipsnių ir apsakymų. Galima drąsiai sakyti, kad jis užkariavo savo tėvynainių širdis. Jie mokėsi jo eilėraščius atmintinai, pagal jo eiles buvo kuriamos dainos, jos tebedainuojamos ir šiandien. Daviðas keliavo po visą Europą, žavėjosi matytomis šalimis ir žmonėmis, o apie savo patirtus išgyvenimus kūrė eiles. Jis užkopė į Vezuvijų ir įsijautė į Pompėjos sunaikinimą:

*Pakrantėje kyla išdidus Vezuvijus
ir žvelgia kaip Viešpats į Rojų
į vaikus ir dykynę, kurioje stovėjo miestas.
O kai jis pratrūksta išsilydžiusiais akmenimis,
pamiršti viską, išskyrus mirtį.*

Jis eiliavo apie viską. Užjautė neturtingus darbininkus, smerkė kunigus, apdainavo meilę, jautrių posmų jo poezijoje paskirta motinoms.

Mama eina miegoti

*Atsisėsk šalimais prie manęs,
Mano geroji sesute.
Šįvakar turime mes
Ramūs ir tylūs būti.*

*Šįvakar ramūs todėl
turime mudu būti,
kad mama pamėgintų užmigti
tamsoj nors truputį.*

Davið Stefánsson

*Mama eina miegoti.
Tokia pavargus mama.
Kai kuriuos kamuoja vargai,
kuriuos tirpdo tik miego ranka.*

*Vienus kamuoja troškimai,
kitus kamuoja vargai,
o juos numalšinti gali
vien tik sapnai.*

*Šįvakar turime mes
ramūs ir tylūs būti.
Mama eina miegoti,
mano geroji sesute.*

Taip skambėjo pirmas eilėraštis pirmojoje Davíðo Stefánssono poezijos knygoje; jai išėjus jis tapo naujos, gyvenimu besidžiaugiančios ir stiprios kartos vedliu, perėmusiu šią estafetę iš Einaro Benediktssono ir Þorsteinno Erlingssono. Tačiau Davíðas buvo daug daugiau: jis buvo iš tikrųjų tautos poetas geriausiaja to žodžio prasme – suprato ir valstietį, ir darbininkę, tačiau revolicijos – radikalų Halldóro Kiljano Laxnesso ir Þórberguro – kelias jam buvo svetimas.

Pirmoji HALLDÓRO KILJANO LAXNESSO (1902–1998) knyga, pranešusi ir įrodžiusi, kad į literatūrą atėjo didis rašytojas, yra „Didysis audėjas iš Kašmyro“. Ši knyga parašyta 1925 metais. Kokie tai buvo metai?

Tai metai, kai Leninas jau yra suskaldęs tarptautinį darbo liaudies judėjimą demonstruodamas panieką visuomenės reformoms ir parlamentarizmui.

Tai metai, kai Europos literatūroje pradeda dominuoti Freudo idėjos apie lyčių instinktų svarbą, o keistuolis Jamesas Joyce'as baigia savo groteskiškąją knygą „Uli-sas“. Daugelis Europos rašytojų dėl visuomenėje įsigalėjusios prievartos, taip pat dėl to, kad beprotiškai buvo garbinamas Marxas su jo materializmu ir Nietzsche's antžmogiškumo kultas, pereina į katalikybę. Europa sutapatinama su šiais trimis netikrais pranašais: Marxu, Freudu ir Nietzsche.

Kai, nepavykus revoliuciniams eksperimentams, prasidėjusiems baigiantis pasauliniam karui, kyla bedarbystė ir krizė – negailestingos dešiniųjų su kairiaisiais kovos dėl valdžios visuomenėje padarins, tuo metu Islandijoje išskyla vienas didžiausių šalies rašytojų, o kartu bausis literatūrinis pašlemėkas ir pamaiva.

Dvidešimtmetis grietinėlės atstovas trokšta tapti garsiu poetu ir tobulu žmogumi, jis keliauja po Europą, skaito knygas, atstumia tuos, kas jį myli, kankina save ir kitus, keičia vieną guru kitu ieškodamas amžinosios tiesos, stoja į vienuolyną tikėdamasis sielos išganymo. Prašom susipažinti: Steinnas Elliði, gyvas atvaizdas žmogaus, kuris vėliau tampa žymiausiuoju praėjusio amžiaus islandu – Halldóru Kiljanu Laxnessu.

Šio jauno žmogaus galva tokia susukta, kad apie homoseksualumą jis kalba kaip apie aukščiausią lytinį

pasitenkinimą ir teigia, jog poetai turi būti nuolat pasiruošę taikstyti su melu. Kodėl tiems, kurie skaito geras knygas, į galvą šauna tokios mintys? Argi tos knygos neturėjo jiems įkvėpti aukščiausiosios meilės, priartinti prie amžinių žmogiškųjų vertybių – juk būtent to Steinnas Elliði užvis karščiau troško?

Pasidomėkime, ką mums istorija pasakoja apie garsiųjų neklystamumą, didžiųjų teisumą arba tų, kuriuos žmonės priskiria dievams, mąstymą. Ar Napoleonui šlovė suteikė vidinę ramybę? Ar ji suteikė Knutui Hamsunui, didžiajam rašytojui, jėgų suvaldyti savąsias aistras? Ne, Napoleono tikėjimas išdidumu, ginklu ir kariuomene ir atnešė jam vien kančias ir nusivylimą. Didysis rašytojas Hamsunas davė valią savo aistroms, su džiaugsmu sutikdamas į Norvegiją įsiveržusius nacius. Tai buvo tiesioginis žmonių niekinimo ir aistrų valdomo gyvenimo, tarsi raudona gija praeinančio per visą jo kūrybą, padarins. Ne, Steinnas Elliði, nemažai laiko praleidęs prie kumyrų kojų, tikrai neturėjo prarasti sielos ramybės, susipažinęs su tų, į kuriuos troško būti panašus, istorija. Šis jaunas žmogus pasirinko kitokią dalį nei kuklumas ar užuojauta savo artimiesiems. Jis pasirinko kitą vaidmenį – įveikti kiekvieną, pasitaikantį jo kelyje, kas tai bebūtų – Dievas ar žmogus, gyva būtybė ar negyva raidė. Vaisių ilgai laukti neprireikė. Steinno kančios vienumoje tik sustiprėjo, jį draskė baimė, kad jo siela amžiams pražus. Todėl jis pasibeldė į katalikų bažnyčios duris vildamasis rasti sielos išganymą.

Katalikų bažnyčia Kiljanui įkūnijo žemiškąją patikėtinę idėjos, su kuria anksčiau kovojo ir kurią smerkė, t. y. krikščionybės idėjos. Vienuolyno nuotykis truko neilgai. Jis nebuvo tas žmogus, kuris galėtų pasinerti į maldas Dievui. Nuolanki malda nelaiduoja nei minios garbinimo, nei žūtūtinės kovos iki galo. Išorinis pasaulis taip stipriai šaukė rašytoją, kad jis atsiveikino su atsisakyto gyvenimu. Tuo laikotarpiu Europoje gyvavo idėjos, kur kas artimesnės tokiam drąsuoliui, koks buvo jis: antžmogis, kurio visi turi klausyti; instinktų, ypač lytinių instinktų, sąlygojančių žmogaus elgesį, svarba. Argi tai nebuvo pažiūros, tinkančios ekstremistui, kuris viską nori palenkti savo geležinei valiai? Nė viena šių idėjų negalėjo atstoti religijos. Nei Freudas, nei Nietzsche nežadėjo sielos išganymo ir nenurėdė esant jokio kito prieglobsčio, išskyrus patį žmogų. Jie buvo nihilistai. Ir nė vienas jų minios palaikymo nesulaukė.

Nietzsche vėliau buvo daugiau minimas kalbant apie nacizmą. Todėl jis, lygiai kaip ir Freudas, negalėjo patenkinti poreikių žmogaus su tokiu karštu tikėjimo troškimu, kokį turėjo Kiljanas. Tik susipažinęs su sovietų komunizmu jis pajunta po kojomis tvirtą žemę. Remdamasis komunizmu, Laxnessas galėjo skelbti savo ekstremistines pažiūras, nepavaldžias aukščiausiam teismui. 1927 metais laikraštyje „Alþýðublaðið“ jis rašė: „Reikia šaudyti prieštaraujančius tam, kas daugumai atrodo geriausia. Čia paprastas reikalas, ir čia nereikalinga jokia filosofija“. Taigi rašytojas rado sau tinkamą nuostatą: gili panieka žmonėms ir šėtoniškas tikėjimas, kad prievarta gali nuvesti

Halldór Kiljan Laxness

juos į teisingumą. Šia dvasia parašyta dauguma Laxnesso kūrinų. „Salka Valka“, vienas geriausių, pasakoja apie darbo žmonių kovą tais laikais, kai darbininkų profsąjungos tik tik pradeda steigtis. Arnalduras, kuris daugeliu atvejų yra rašytojo autoportretas, įkūnija amoralumą ir panieką žmonėms, o Salka Valka – sveikos prigimties bundančią liaudį. Jų tyros meilės istorija yra gražiausias pasakojimas islandų literatūroje. Laxnesso poetinį talentą atspindi gamtos ir meilės aprašymai. Moterų personažai vientisi, stiprūs, tokios yra Salka Valka, Austa Soullija ir Snaifrida Islandijos Saulė. Rašytojo kuriami vyrų personažai daug kuo panašūs į patį autorių, vieni jų nekenčia žmonių, kaip Arnalduras „Salkoje Valkoje“ ir Bjarturas iš „Vasaros buveinės“, o kartais jie yra inteligentai, besibodintys gyvenimu žmonės, pavyzdžiui, Steinnas Elliði, Aurtis Magnusonas ir Būis Arlandas. Apie socialinius reikalus Laxnessas menkai teišmano, todėl jo vaizduojami politiniai personažai yra mažai kam suprantamos karikatūros. Pavyzdžiai: Kristoferis Torfdalis „Salkoje Valkoje“ ir Juelis „Pasaulio šviesoje“. Laxnesso požiūris į teisėsaugos ir kultūros klausimus, švelniai tariant, yra jo gėda. Jisai stebėjo Bucharino teismo procesą Maskvoje ir knygoje „Rusų pasaka“ entuziastingai pritaria vienam baisiausių istorijoje mirties nuosprendžių. Manau, jog dauguma to, ką Laxnessas rašė kultūros klausimais, istorijos teismo neatlaikys. Šiuo atžvilgiu jis dažnai yra nuoširdus Kremliaus politikos šalininkas, tačiau politinė propaganda niekur neužgožia jo įgimto talento, išskyrus romanus „Atominė stotis“ (1948) ir „Gerpla“ (1952). Tačiau vėliau jis parašė visai kitokio pobūdžio romaną „Brekukoto vienkiamio metraštis“ (1956), kuriame nesama jokio senųjų vertybių žeminimo, nebepuolama senoji, tikroji islandų kaimo kultūra dviejų praėjusių amžių sandūroje. Kodėl? Ar kad pasikeitė jo pažiūros? Aš taip nemanau. Rašytojas suprato, kad knygomis „Atominė stotis“ ir „Gerpla“ jis nuteikė prieš save tautos daugumą. Halldóras yra pragmatikas. Jis – vienas iš nedaugelio tų islandų rašytojų,

kurie paiso saiko vartodami vyną, ir jo energija neįmanoma nesižavėti. Taigi dabar Laxnessas žinomas visame pasaulyje. Jam jau nebereikia remtis komunistinės propagandos mašina, ir štai 1963 metais jis parašo knygą „Poetų laikas“, kurioje suveda sąskaitas su Stalinu ir jo aplinka.

Du bendravardžiai – STEFÁNAS JÓNSSONAS (1905–1966) ir STEFÁNAS JÚLÍUSSONAS (1915–2002), atstovaujantys vaikų literatūrai, pelnė garbingą vietą islandų literatūroje. Pirmasis parašė daug knygų vaikams, bet žinomiausias – apie Hjalťį. Jų yra trys, jose pasakojama apie Hjalćio vaikystę ir paauglystės metus. Hjalćio mama augina du vaikus ir berniuką priversta išleisti gyventi pas svetimus. Kova už būvį sunki, tačiau nemažai kas ir džiugina berniuką. Antrąjį ir trečiąjį knygos leidimus iliustravo Orestas Vereiskis. Stefáno Júlíussono knygelių nuolatinis herojus irgi yra berniukas – vardu Kauris.

Abu šie Stefánai kūrė ir suaugusiesiems. Stefánas Jónssonas 1962 metais parašė didelį šiuolaikinį romaną „Kelias link tilto“, o Stefánas Júlíussonas 1950 metais išleido romaną „Kelias vedė į Vakarus“. Autorius pasirašė Sveinno Auðunno Sveinssonso slapyvardžiu. Šiuo kūriniu jis išplaukė į naujus vandenius. Knygoje pasakojama apie išsilavinusį jaunuolį, vykstantį į Ameriką mokytis toliau, apie jo meiles, sėkmes ir pralaimėjimus. Neabejotina, kad autorius ją rašė patyręs aiškiai amerikiečių primityvistų – Sherwoodo Anderseno ir Hemingway'jaus – įtaką. Romano herojų kalba sklindi, tačiau kur ne kur justai per didelis literatūriškumas. Personažai tikroviški. Knygoje pasakojama apie vaikiną meilę amerikietei merginai ir jo ilgesį tėvynei. Merginos personažas įkūnija amerikietiško idealą: ji graži, protinga ir nuoširdi. Ji atkakli siekdama tikslo. Jaunasis islandų inteligentas, neturintis jokių ateities tikslų, nebent neaiškų troškimą kuo nors naudingi būti savo tautai, yra simboliškas pavyzdys šio amžiaus islando, praradusio daugumą vyresniosios kartos idealų ir tikslų. Romanas sužadino pelnytą dėmesį ir buvo įvertintas kaip geras pradedančiojo autoriaus kūrinys. Kita Stefáno Júlíussono knyga – „Kaupangur“ – išleista 1957 metais. Ir šioje istorijoje, kuri taip pat vyksta Amerikoje, pasakojama apie išsilavinusį vaikina, kuris mėgina prasiskinti kelią į literatūrą. Jis kilęs iš paprastų žmonių ir yra pasiryžęs paaukoti jiems savo jėgas. Romanas parašytas apie tuos laikus, kai amerikiečiai pradeda dalyvauti Antrajame pasauliniame kare. Pagrindiniam veikėjui sunku susigaudyti naujajame pasaulyje. Tiek Islandija, tiek Amerika visiškai skiriasi nuo jo gimtosios aplinkos, kurioje jis užaugo. Jam atrodo, kad jis atsidūręs turguje, kuriame „turėti idealus yra tikra atgyvena“. Poeto ir svajotojo Aukio priešingybė – šiuolaikinis verslininkas Laukis, gyvenantis pašiūrėje ir patenkintas savo likimu, sugebantis visada išlįsti sausas iš vandens, neturintis skrupulų nei versle, nei asmeniniuose reikaluose. Trečias pagrindinis personažas yra šauni jauna mergina, kritusi į akis abiem tokiems skirtingiems vyrų tipams. Aukiui ji yra „įvaizdis to, ko jis ilgisi – savo

šalies ir aplinkos“. Kai Erla atstumia jį, jam dingsta noras grįžti namo: „Vaidmenys pasikeitė. Dabar – Torlauko ėjimas“, – tokiais žodžiais baigiama knyga. Nors istorijos veiksmo scena yra Amerika, joje jaučiami Islandijos likimo vingiai. To laikotarpio politinė Islandijos situacija vaizdingai ir gyvai įkūnyta Aukio ir Laukio personažuose.

Romane Aukis simbolizuoja socialistines idėjas – reformomis ir gera valia mėginti pagerinti Islandijos paprastų žmonių gyvenimą.

Laukis irgi kilęs iš neturtingųjų, tačiau trokšta valdžios ir garbės. Jis moka pasinaudoti pinigų srautu, plūstančiu pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, todėl įstoja į Pagrindinę partiją – visų socialinių sluoksnių partiją. Kovą už valdžią Laukis puikiai apibūdina šiais žodžiais: „Senoji darbo partija nustojo egzistavusi, taip sakant, dabar jų, vadinamųjų darbininkų partijų, yra dvi ir abi drasko viena kitai akis. Pagrindinė partija pakaitomis palaiko tai vieną, tai kitą, kol pajungs darbininkų judėjimą, nes ji juk visų sluoksnių partija, ir iniciatyva yra jos rankose“.

Šis aprašymas primena apie Nepriklausomybės (konservatorių) partijos veiklos metodus, kai ji, prasidėjus darbininkų judėjimui, sudariusi koaliciją su komunistais, parklupdė Liaudies (socialdemokratų) partiją. Kitame Júlíussono romane – „Para“ (1959) – pasakojama apie šešiolikametį vaikinuką, įkliuvusį į nagus policijai dėl išsilaužimo. Labai tiksliai nupasakotos šio poelgio priežastys. Socialinio turinio vaizdai supinami su gražia dviejų paauglių meilės istorija. Abu jie vaizduojami supratingai ir su užuojauta. Ir patsai autorius jau nebemindžikuoja kryžkelėje, kaip pirmosiose dviejose knygoose, kuriose atrodo, kad žmonėms, turintiems idealus, nėra vietos tarp islandų. „Paroje“ vyras iš vaikų gynimo komiteto, humanizmo ir supratingumo atstovas, pakeičia Laukį iš Pašiūrės. Paskutinioji Stefáno Júlíussono knyga – „Jankio vaikas“, išėjusi 1995 metais – yra, ko gero, giliausias ir labiausiai dėmesio vertas XX amžiaus romanas. Kaip rašoma viršelyje – tai „šiuolaikinis romanas“. Personazai yra įvairių sluoksnių ir pakopų: atsiskyrėlis iš kaimelio pietinėje Islandijoje, kareiviai, arklių augintojai, močiutė, kaimo pastorius su žmona, o iš kitos pusės – mergaitė, kuri yra antros kartos amerikiečio dukra ir dar pati galbūt nešiojanti po širdimi jankio vaiką.

MOTERYS RAŠYTOJOS

Apie moteris šiuose mano užrašuose kalbėta mažai. Dabar ši klaida bus ištaisyta. Prieš keletą dešimtmečių menko išsilavinimo kaimo moteris parašė romanus, sulaukusius milžiniško populiarumo. Jos kūriniai buvo ne tik užgulti skaitytojų visose bibliotekose, bet ir išgraibstyti knygynuose. Turiu omenyje Guðrún iš Lundžio ir jos pagrindinį penkių tomų veikalą „Gyvenimas slėnyje“. Matthías Jochumssonas, mūsų XIX amžiaus žinomiausias poetas, sukūrė Islandijos himną „O Dieve mūsų šalies“. XX amžiuje atsirado moteris, kuri, be kita ko, vienu metu buvo vaikų laikraščio „Jaunystė“ redaktorė. Tai Margrét Jónsdóttir. Ji sukūrė naują himną. (Skaitykite jį šių „Krantų“ p. 2. – Red.)

Reikia paminėti ir keletą kitų moterų. Daug romanų parašė Elinborg Lárusdóttir. Tai pasakytina ir apie Jakobíną Sigurðardóttir ir Ragnheiður Jónsdóttir. Pagaliau dera paminėti ir Ástą Sigurðardóttir.

GUNNARAS DALIS IR JO DARBAI

Šių metų liepos 4-ąją mūsų darbščiausiajam rašytojui sukanka aštuoniasdešimt penkeri. Jo parašytos penkiasdešimt knygų – tai poezija, romanai, vertimai ir filosofiniai darbai. Pirmoji poezijos knyga „Būvis“ išėjo 1959 metais. Gunnaras nori būti nepriklausomas rašytojas, kovotojas, apsiginklavęs tik plunksna.

Viename savo eilėraščių jis rašo:

*Iškelk kardą, tau nėra išsigelbėjimo,
Tau jau nėra kur trauktis.
Gyvybė arba mirtis – tu meti iššūkį gyvenimui
Ir niekad nepasiduosi, nebent pasitikdamas mirtį.*

Kaip filosofas Gunnaras patyrė didelę ir ilgai trukusią indų įtaką. Visos jo filosofinio pobūdžio knygos parašytos aiškia ir gražia kalba, kad kiekvienas skaitytojas patirtų malonumą. Kaip mokslininkas Gunnaras Dalis parodė naują požiūrį į graikų filosofijos kilmę. Gunnaras mano, kad Aristotelis ir dauguma mokslininkų po jo klaidingai interpretavo Mileto filosofų pažiūras ir idėjas, nors kaip tik šieji padėjo graikų filosofijos pagrindus. Pateikdamas svarių argumentų, Gunnaras teigia, kad graikų filosofijos pradininkai patyrė Rytų šalių ir egiptiečių įtaką. Islandų „atominės“ (modernistinės) poezijos viešpatavimo ir dvasinio nuopuolio laikais Gunnaras, galima sakyti, suvaidino išties nemenką vaidmenį. Kovotojai nuolat patiria vienokį ar kitokį pasipriešinimą. Ko jau ko, o šito Gunnarui niekad netrūko. Visokiausio plauko nevykėliai mėgino įvairiais būdais jį pažeminti. Iš tokių susidūrimų Gunnaras visad išeidavo pakelta galva. Visiems tiems, kurie seka kultūrinį gyvenimą, Gunnaras Dalis yra mėgstamiausias mūsų poetas ir įtakingiausias autorius, rašantis apie meną, filosofiją ir literatūrą.

*Nemeskit akmens
į ramų tvenkinį.
Nepažadinkit bangu,
paiki vaikai.
Teneraibuliuoja vanduo, ir džiaukitės tuo,
kad dangus atsispindi jūroje.*

Tai jo, Gunnaro Dalio, žodžiai.

Hilmar JÓNSSON

Remdamasi Sveinno Skorri Höskuldssono raštais, papildymus parengė **Elisabet JENSÓTTIR**

Iš islandų kalbos vertė

Jurgita Marija ABRAITYTĖ ir **Svetlana STEPONAVIČIENĖ**
(Eiles vertė **Jurgita Marija ABRAITYTĖ**)

Straipsnis iliustruotas Gerður Ragnarsdóttir piešiniais iš Halldóro Laxnesso knygos „Af skáldum“ („Apie poetus“; Reykjavik, 1972).

Rasa BARANAUSKIENĖ

GROŽINĖS ISLANDŲ LITERATŪROS VERTIMAI Į LIETUVIŲ KALBĄ

Straipsnyje apžvelgiami senosios ir šiuolaikinės islandų literatūros vertimai į lietuvių kalbą bei paties vertimo ypatumai. Senosios islandų literatūros tekstų vertimai yra itin svarbūs ir šiuolaikinės islandų literatūros skaitytojui, nes jie leidžia suvokti turtingos islandų literatūrinės tradicijos tęstinumą, taip pat žanrų įvairovę. Šiuolaikinės islandų literatūros vertimų, ypač romanų, yra nemažai ir jų nuolat daugėja. Šis straipsnis padės Lietuvos skaitytojams pasirinkti jiems patraukliausią ir tinkamiausią knygą.

TRANSLATIONS OF FICTION FROM ICELANDIC INTO LITHUANIAN

Linguist, writer, translator, lecturer at Vilnius University, Rasa BARANAUSKIENĖ reviews both ancient and contemporary literature and translations from Icelandic into Lithuanian, including peculiarities of translation itself. To a contemporary reader especially important are translations of ancient literary texts, since they allow a perception of continuation of the rich literary tradition and genre diversity. There are quite a lot of translations of the contemporary novels and the number is constantly increasing. This article will provide help for Lithuanian readers in choosing the most absorbing and suitable book.

Islandų grožinės literatūros vertimų į lietuvių kalbą tradicija nėra labai sena. Jos pradžia galima laikyti 1975 metus. Tada pasirodė pirmoji iš senosios islandų kalbos versta giminių saga, kuri laikoma islandų literatūros šedevru ir ligi šiol yra uoliai tyrinėjama visame pasaulyje. Tai garsioji „Egilio saga“, kurią išvertė Svetlana Steponavičienė, o išleido leidykla „Vaga“. Ši saga, matyt, buvo pasirinkta dar ir todėl, kad joje minimi kuršių ir skandinavų santykiai (žr. Ugniaus Mikučionio straipsnį „Liaudies kultūroje“, 2003, Nr. 2). „Egilio sagos“ vertimas, taip pat įžanga ir sągos komentarai ilgą laiką buvo vienintelis senosios islandų literatūros pavyzdys lietuvių kalba, o šiuo metu Lietuvos skaitytojas gali susipažinti jau ir su kitais senosios islandų literatūros žanrais.

Pirmieji bandymai versti šiuolaikinę islandų literatūrą pasirodė tuo pačiu metu kaip ir senosios islandų literatūros vertimai. 1975 metais buvo publikuoti Vytauto Sirijos Girus ir Tatjanos Rostovaitės islandų poezijos vertimai į lietuvių kalbą, tačiau jie buvo labai negausūs ir pavieniai. Žinoma, dar 1957 metais pasirodė Islandijos Nobelio premijos laureato Halldóro Kiljano Laxnesso romano „Nepriklausomi žmonės“ vertimas, vėliau, 1967 metais, romano „Islandijos varpas“, o 1979 metais romano „Pasaulio šviesa“ vertimai, tačiau versta buvo ne tiesiogiai iš islandų, o iš rusų kalbos. Kalbant apie šiuolaikinės islandų literatūros vertimus, primintina, kad esminis lūžis įvyko 1991 metais Vilniaus universitete įkūrus Skandinavistikos katedrą, kurioje pradėjo dirbti talentinga senosios anglų ir islandų literatūros tyrinėtoja Rasa Ruseckienė, išugdžiusi ne vieną mokslininką ir vertėją.

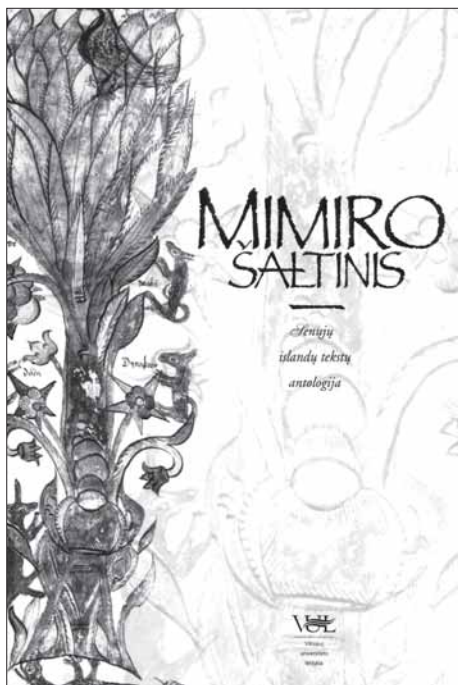
SENSIOS ISLANDŲ LITERATŪROS VERTIMAI

Senoji islandų literatūra yra itin kietas riešutėlis, versti ją gali tik specialų išsilavinimą turintis mokslininkai, išmanantys viduramžių literatūrą, susipažinę su jos žanrų įvairove bei gerai išstudijavę sągose vaizduojamą laikotarpį. Senosios islandų literatūros vertimai paprastai yra mokslinės publikacijos, neapsieinančios be įžangos ir išsamių komentarų, nes šiuolaikiniam skaitytojui sunku suvokti viduramžių realijas, išsamių genealogijų paskirtį, metaforų turinį ir pan.

Be to, tokie vertimai trunka ilgus metus, kartais net dešimtmečius.

Be jau minėtos Svetlanos Steponavičienės „Egilio sągos“ vertimo į lietuvių kalbą, 2002 metais pasirodė pirmasis kito sągos žanro, t.y. karalių sągos, vertimas. „Kniutlingų saga“ išvertė ir įžanginį straipsnį parašė Ugnius Mikučionis, o išleido „Vagos“ leidykla. Šios dvi į lietuvių kalbą išverstos sagos yra puikios skirtingų sagos žanrų atstovės. Abu šie vertimai puikiai iliustruoja, jog islandų sagos nėra vienalytės, jų žanrų įvairovė tokia pat plati kaip ir šiuolaikinės islandų literatūros, galbūt net platesnė. Be jau minėtų giminių ir karalių sągų, kurios yra ypač daug tyrinėtose, esama sągų apie šventuosius, riterių sągų, sągų apie Šiaurės kraštų senovę ir kt.

Tais pačiais 2002 metais pasirodė kita labai įdomi knygelė. Tai Rasos Ruseckienės sudaryta ir Ugniaus Mikučionio išversta „Skaldų poezija“, kurią išleido leidykla „Naujasis lankas“. Nors nedidelės apimties, ji yra ilgo ir kruopštaus darbo rezultatas. Knygos idėja gimė per skaldų poezijos skaitymo seminarą. Pratarmėje ra-

„Mimiro šaltinis“. Vilniaus universiteto leidykla, 2003. Viršelio dailininkas – Gediminas Markauskas

2003 metais Vilniaus universiteto leidykla išleido „Mimiro šaltinį“, senųjų islandų tekstų antologiją, į kurią sudėti įvairių senosios islandų literatūros žanrų pavyzdžiai. Šią antologiją sudarė ir vertė Rasa Ruseckienė, o kelias „Vyresniosios Eddos“ mitologines ir herojines giesmes vertė Aurelijus Vijūnas ir Rasa Baranauskienė. Antologijos pradžioje įdėtas straipsnis atskleidžia istorines senosios islandų literatūros sukūrimo aplinkybes ir kartu pristato jos žanrų įvarovę. Tekstų antologija skirta studijuojantiems senąją islandų literatūrą, tačiau ji prieinama kiekvienam, susidomėjusiam šia nepaprastai turtinga ir unikalia literatūros tradicija. „Mimiro šaltinyje“ pateikiamos ištraukos iš „Islandų knygos“, „Krašto apgyvendinimo knygos“, ypač įdomaus ir ligi šiol aktualaus „Pirmojo gramatikos traktato“. Antologijoje pateikiamas ypač trumpas, bet užsienyje labiausiai tyrinėtus „Sągos apie Hravnelį Frėjo Godį“ vertimas, kitų sągų ištraukos ir „Gija apie Auduną iš Vakarų fjordų“. Gija – tai dar vienas senosios islandų literatūros žanro pavyzdys. Paprastai tai yra trumpas išbaigtas pasakojimas, sumaniai įaustas į ilgesnės sągos tekstą, arba tekstas dedamas po sągos, kuriame aprašomas pagrindinių sągos herojų arba jų palikuonių likimas. Šioje antologijoje publikuojami pirmieji bandymai versti kai kurias „Vyresniosios Eddos“, dar vadinamos „Poetine Edda“, giesmes. Epinės herojinės poezijos, kaip ir skaldų poezijos, vertimas yra labai sudėtingas dalykas, nes tai aliteracinė poezija. Kai kurie kirčiuoti skiemens, dar vadinami viršūnėmis, paprastai turi prasiidėti tuo pačiu priebalsiu arba skirtingu balsiu, todėl surasti lietuviškus žodžių atitikmenis išlaikant giesmės turinį yra itin sunku. Ši senųjų islandų tekstų an-

šoma, kad knygelėje ne tik stengiamasi „apžvelgti formaliąsias skaldų poezijos ypatybes, bet ir fundamentalesnes skaldų poezijos, kilmės, autorystės, santykio su kitomis poetinėmis tradicijomis problemas“. Skaldų poezija yra visiškai unikalus IX–XIV amžių norvegų bei islandų poetinės tradicijos žanras, o dėl ypač įmantrios šios poezijos formos jos vertimas labiau primena galvosūkio šifravimą. Skaldų poezijos skaitymas yra tikras iššūkis skaitytojui, tačiau tai unikali galimybė su ja susipažinti.

tologija yra puikus šaltinis visiems, norintiems geriau pažinti senąją islandų literatūrą.

Vertimų iš senosios islandų kalbos, atrodo, netrūks ir ateityje. Šiuo metu Rasa Ruseckienė baigia rengti islandų istoriko bei skaldo Snorri Sturlusono (1179–1241) mitografijos ir poetikos traktato „Edda“ (vadinamo Jaunesniąja, arba Prozine, Edda), parašyto apie 1222–1225 metus, vertimą, o Aurelijus Vijūnas jau parėngė visą „Vyresniosios Eddos“ vertimą. Taip pat rengiamasi toliau versti įvairias sagas.

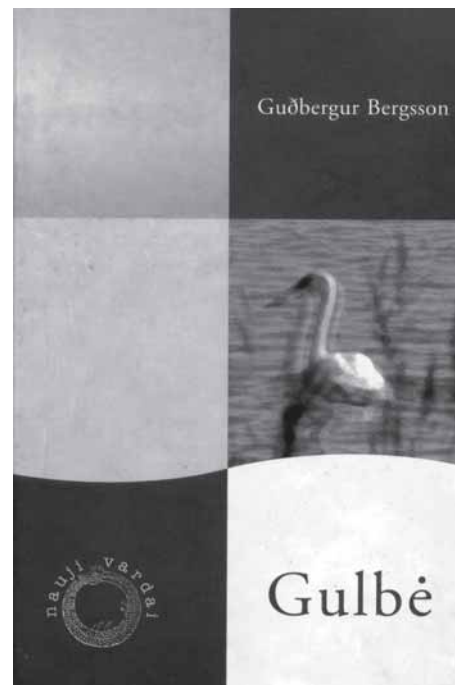
ŠIUOLAIKINĖS ISLANDŲ LITERATŪROS VERTIMAI

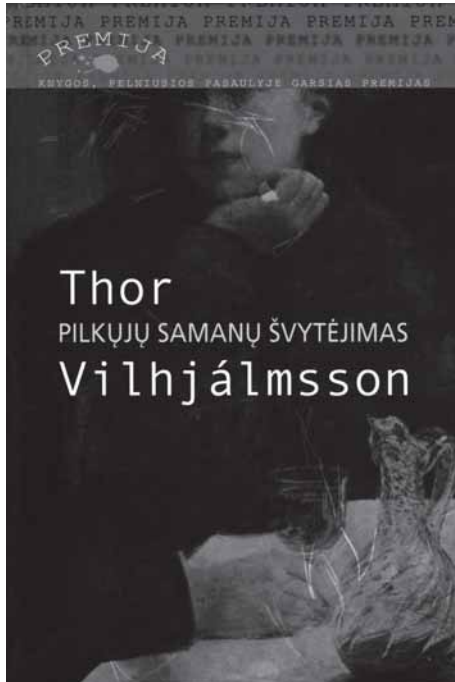
Turtinga senoji islandų literatūros tradicija pagimdė nepaprastai įdomią ir gausią šiuolaikinę literatūrą. Į lietuvių kalbą verčiamos šiuolaikinės grožinės islandų literatūros spektras labai platus. Ypač gerai Lietuvos skaitytojui pristatytas romano žanras, – romanų, palyginus su kitais žanrais, į lietuvių kalbą išversta bene daugiausia. Tiesa, Islandijoje šiuo metu labai populiarūs trumpos apysakos, apsakymai ir novelės. Tarp jų yra nepaprastai subtilių šio žanro pavyzdžių, tačiau lietuviškos leidyklos vengia leisti apsakymų rinkinius ir dažniausiai renka romanus. Į lietuvių kalbą išversta nemažai postmodernistinių romanų, taip pat istorinis, erotinis ir kt.

Vienas įdomiausių islandų literatūros novatorių bei vyresnės kartos rašytojų yra Guðberguras Bergssonas, kurio net du romanai – „Gulbė“ (vertė Rasa Ruseckienė; leidykla „Vaga“, 2001) ir „Paralyžiuotosios mokytojos“ (vertė Aurelijus Vijūnas, leidykla „Pasviręs pasaulis“, 2007) – buvo išversti į lietuvių kalbą. 1991 metais romanas „Gulbė“ buvo apdovanotas Islandijos literatūrine premija. Kai šį veikalą 1996 metais išleido didžiausia Prancūzijos leidykla „Gallimard“, dienraštyje „Le Nouvel Observateur“ Milanas Kundera rašė: „Kiekviena „Gulbės“, šio jaunystės ir šelmystės romano, eilutė garuoja Islandijos kraštovaizdžiu. Tačiau visų pirma noriu Jūsų paprašyti, kad skaitytumėte jį ne kaip „islandišką romaną“, o kaip kokį įstabų stebuklą!“

Guðberguras Bergssonas garsėja ne tik rašytojo talentu, bet ir kaip žmogus, išvertęs „Don Kichotą“ ir pristatęs Islandijos skaitytojams ispanų bei Lotynų Amerikos autorių šedevrus. 1958 metais Barselonos

„Gulbė“. Leidykla „Vaga“, 2001. Dailininkas – Linas Spurga

„Pilkųjų samanų švytėjimas“.
Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005.
Viršelio dailininkė – Deimantė Rybakovienė

universitete jis baigė literatūros ir dailės istorijos studijas.

Galima drąsiai teigti, kad ispanų magiškojo realizmo autoriai ir ispanų literatūra apskritai įkvėpė ir paties rašytojo kūrybą. Jo rašymo stilius kupinas grotesko, absurdo ir natūralizmo, savitai susipinančio su labai rafinuota gamtos, kurios grožį ir galybę jis išgyveno jaunystėje plaukdamas į jūrą, pajauta. Bergssonas laikomas pirmuoju Islandijos modernistu, smarkiai išplėtusiu islandų literatūros ribas. Antrasis jo romanas, pasirodęs lietuvių kalba, vadinamas erotiniu, tačiau erotiškumas (o veikiau pornografija) čia nėra savitiksliis. Jis tampa

„metodu“ padėti dviem beviltiškai sergančioms, paralyžiuotoms mokytojoms. Kaip ir „Gulbėje“, šiame romane riba tarp vidinio ir išorinio pasaulių, tarp fantazijos ir realybės nebeegzistuoja, taigi taip atskleidžiamas gyvenimo absurdiškumas.

Rašytojas Thoras Vilhjálmssonas, kurio romaną „Pilkųjų samanų švytėjimas“ iš islandų kalbos išvertė Rasa Ruseckienė, gimė Škotijoje, o baigęs mokslus dirbo Islandijos universitete, Notingamo universitete Anglijoje ir Sorbonos universitete Paryžiuje. 1956–1959 metais jis dirbo Islandijos nacionaliniame dramos teatre, vėliau tapo Islandijos rašytojų sąjungos valdybos nariu, o nuo 1972 iki 1974-ųjų buvo Islandijos menininkų sąjungos pirmininkas. Vilhjálmssonas buvo vienas kultūros žurnalo „Birtingur“ įkūrėjų ir ilgalaikis jo redaktorius, be to, jis ne tik rašė romanus, eilėraščius, apsakymus, kelionių išpūdžius, straipsnius apie kultūrą ir meną, bet ir tapė. Ši visapusiška asmenybė „Pilkųjų samanų švytėjimą“ parašė būdamas septyniasdešimties. Romane atsispindi visa rašytojo sukaupta gyvenimiška išmintis ir patirtis. Jame pasakojama apie valdytojo ir kartu kūrėjo kelionę į šiaurines Islandijos aukštikalnes ir gyvenimą sodžiuje. Einant valdytojo pareigas jam tenka kovoti su pačiu savimi, išbandomos jo žmogiškosios ir kūrybinės vertybės. Islandų literatūros kritikas Ástráðuras Eysteinsonas teigia, jog romano herojaus gyvenimas yra atsakymas į klausimus „kas yra pareiga ir užuojauta, kaltė ir nekaltumas, jausmų ir veiksmų pusiausvyra. Romano herojų gyvenimai ir dvasinės būsenos švyti dar ir tiek, kiek jie atsispindi šalies gamtoje. Gamtai suteikiama kalbos dovana sukuriant turtingą peizažą, o teksto

ritmas ir vaizdiniai leidžia peržengti tiesioginės reikšmės ribas“.

Dar viena labai įdomi tos pačios kartos rašytoja yra Svava Jakobsdóttir. Kaip ir Bergssonas, ji baigė mokslus užsienyje, Nortamptono koledže, Masačusetse, JAV, o pastui pradėjo doktorantūros studijas Somerville koledže, Oksforde, Anglijoje. Jos biografija labai marga. Ji ne tik dirbo užsienio reikalų ministerijoje, Islandijos pasiuntinybėje Švedijoje, bet ir buvo išrinkta į Islandijos parlamentą. Jame išbuvo net aštuonerius metus.

Vieninteliame į lietuvių kalbą išverstame Svavos Jakobsdóttir romane „Gunlodos saga“ (vertė

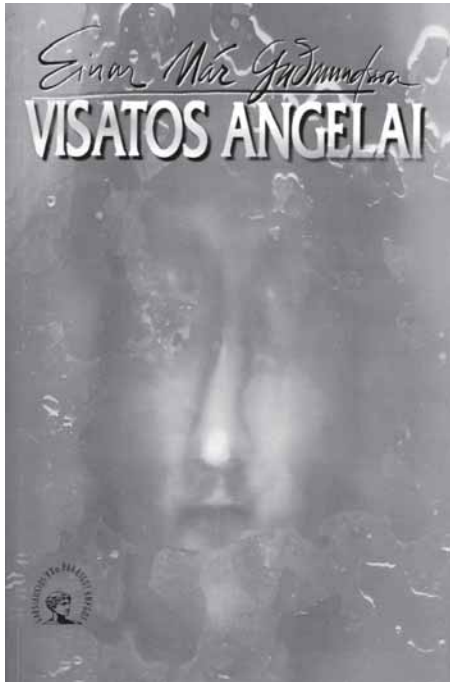
Rasa Ruseckienė) naujai interpretuojamas vienoje „Vyresniosios Eddos“ giesmėje minimas skandinavų mitas apie Gunlodą ir poezijos midų. Romanas buvo išleistas 1987 metais, o 1988 metais moksliniame žurnale „Skírnir“ publikuotame straipsnyje „Gunloda ir brangusis midus“, kuriame tyrinėjamas kaip tik šis mitas, Svava Jakobsdóttir atskleidė naujus mito aspektus. Prieš rašant romaną surinkta gausia medžiaga buvo pasiremta ir moksliniame straipsnyje.

Jakobsdóttir kūrybą nagrinėjęs Ástráðuras Eysteinsonas teigia, jog autorei ypač rūpi psichologinės tikrovės ir fantazijos santykis. Jos romane „susilieja realistiškas pasakojimas apie tikrus įvykius ir tradicinė, t. y. mitologinė, medžiaga, kuri yra vaizduotės ženklas. Motina skrenda į Daniją, kur jos duktė Disa sėdi kalėjime už pasikėsinimą pagrobti Danijos istorijos muziejuje saugomą aukso indą. Šis indas – kuris, beje, aprašomas tarsi koks veidrodis – atvėrė Disai kelią į mitologinį Gunlodos pasaulį, o Gunloda yra deivė, kurios pareiga saugoti šventą indą ir išventinti karalių, šiuo atveju Odiną. Taigi romane pateikiama visiškai kitokia senovinio Gunlodos mito versija nei „Vyresniosios Eddos“ giesmėje „Havamál“ (Aukštojo, t. y. Odino, kalbos – R. B.). S. Jakobsdóttir savaip perrašo garsųjį „Snorri Eddos“ mitą apie dievą Odiną ir poezijos midų“.

Svavos Jakobsdóttir amžininkė Fríða Áslaug Sigurðardóttir mokėsi Islandijos universitete, o vėliau dirbo šio universiteto Filosofijos fakulteto ir Islandijos pedagoginio universiteto dėstytoja, tačiau beveik visą savo gyvenimą paskyrė rašymui. Jos romaną „Ir slenka naktis“ iš islandų kalbos išvertė Rasa Ruseckienė (iš-

„Gunlodos saga“.
Leidykla „Tyto alba“, 1996
Viršelis – ES1

„Visatos angelai“.
Leidykla „Tyto alba“. 1996.
Viršelis – ES1

me pasiruošę imtis atsakomybės už savo gyvenimą, kai labiausiai nesiseka? Ar drįstame išlikti savimi šiame keistame pasaulyje, kuriame gyvename? Ar veikiamo miegodami, ar veikiamo būdraudami? Iš tiesų aš visada rašiau apie tą patį, užduodavau vis tuos pačius klausimus. Ieškojau atsakymų nagrinėdama įvairiausias temas. Arba katė suės paukštį, arba paukštis – katę“. Taip rašytoja teigia pokalbyje su Vigdís Grímsdóttir. „Ir slenka naktis“ yra pasakojimas apie keturias moterų kartas, šioje istorijoje akcentuojamas moterų gyvenimas, moteriškumas, moteriškas solidarumas ir atskirtis. Romane pasakojama apie bėdon pakliuvusią šiuolaikinę moterį, kuri, sėdėdama prie mirštančios motinos, mėgina susivokti savo gyvenime tyrinėdama savo motinos, močiutės ir prosenelės gyvenimo epizodus“, – rašo kritikė Soffia Áður Birgisdóttir.

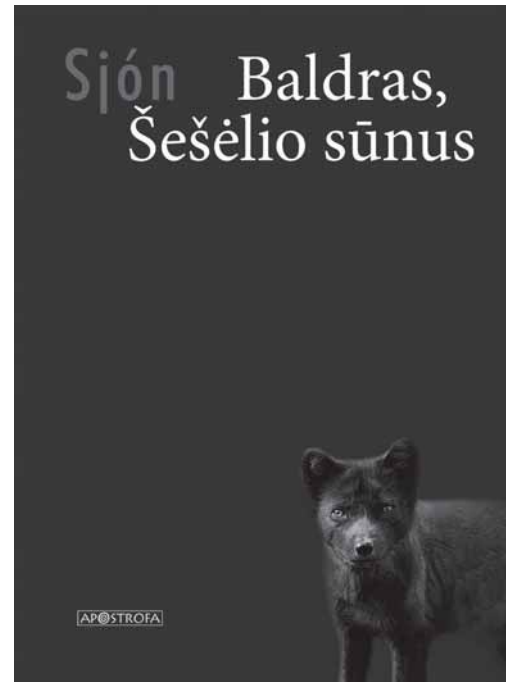
Jaunesnės kartos islandų rašytojas Einaras Máras Guðmundsonas yra gerai pažįstamas Lietuvos skaitytojui, kadangi remiantis jo romanu „Visatos angelai“ 2000 metais sukurtas to paties pavadinimo filmas. Šį romaną, už kurį autorius 1995 metais buvo apdovanotas Šiaurės šalių tarybos literatūrine premija, į lietuvių kalbą išvertė Rasa Ruseckienė. Guðmundsono eilėraštis „Šaukimas iš Šiaurės“ puikiai apibūdina dvasinę autoriaus būseną:

*Tu, gyvenęs su sala širdy
ir visatos platybėm po kojom:
paduok man Šiaurės pašvaistę!*

Apie savo kūrybą jis sako: „...tai, ką protas vertina kaip dvi priešybes, kūryba regi kaip visumą – pasaka ir tikrovė gyvena po ta pačia skrybėle“. Romane „Visa-

tos angelai“ taip pat susiduria du priešingi, netgi vienas kitam svetimi ir neretai priešiški pasauliai. Prøsturas Helgasonas teigia, kad šiame kūrinyje pasiekta puiki formos ir turinio dermė. „Kaip ir kituose jo romanuose, čia kalbama apie dviejų pasaulių susidūrimą – sveikojo ir psichinio ligonio.“ Be galo įtaigiai vaizduojamas psichiškai sergančio žmogaus pasaulis, nes rašytojas ir pats užaugo su panašia liga sergančiu broliu. „Visatos angeluose“ kraupiai ir kartu su humoru apnuoginamas fundamentalus proto dvilypumas – tai, kas priimtina ir nepriimtina, tikrovė ir įsivaizdavimas, gyvenimas ir mirtis, protas ir beprotybė. Knyga išvers-ta į daugybę kalbų ir susilaukė pripažinimo visame pasaulyje.

Prie šios kartos rašytojų priskirtinas ir labai gerai Lietuvos skaitytojui žinomas Sjónas, kuris jaunystėje išgarsėjo kaip poetas, vienas siurrealistinio judėjimo „Medūza“ įkūrėjų. „Medūza“ vienijo jaunos Islandijos rašytojus, muzikantus ir menininkus, kurių hepeningai ir koncertai kadaise stulbino ir šiurpino Reikjaviko gyventojus. Šis judėjimas subrandino nemažai rašytojų ir muzikantų, o jų kūryba buvo publikuojama taip pat Sjónei dalyvaujant įkurtame žurnale „Beskonybė“ („Smekkleysa“). Keista, bet Sjónas kaip poetas Lietuvos skaitytojui yra beveik nežinomas. „Lietuviškų knygų“ užsakymu buvo išversti vos keli Sjóno eilėraščiai *lyrikline.org* projektui – t. y. jie buvo sudėti į interneto svetainę, kurioje galima paskaityti kai kurių poetų eilėraščių vertimus į įvairias kalbas. Beje, Sjónas bendradarbiaudamas su Björk sukūrė tekstus Larso von Triero filmui „Šokėja tamsoje“ (2000). Lietuvoje Sjónas labiausiai žinomas kaip romanų rašytojas. Jų pasirodė net du, ir abu juos išleido „Apostrofos“ leidykla. Pirmąjį – „Tavo akys matė mane“ – išvertė Jurgita Marija Abraitytė (2005), o antrąjį – „Baldras, Šešėlio sūnus“ – Rasa Baranauskienė (2009). Abu šie kūriniai labai skirtingi. Pirmąjį galima palyginti su itin sudėtinga mozaika, kurios gabalėlius sudaro įvairiausios šiuolaikinės kultūros bei meno apraiškos, komiksai ir pan. Antrasis – tradicinis, skirtas Sjóno močiutei ir parašytas XIX amžiaus romantizmo dvasia. Sjónei sukūrus pastarąjį, jo leidėjas nusprendė, kad net nemėgins knygos platinti užsienyje, kadangi romanas „per daug islan-

„Baldras, Šešėlio sūnus“.
Leidykla „Apostrofa“, 2009.
Dailininkas – Rokas Gelažius

diškas“. Per 2009 metais Vilniuje vykusią knygų mugę Sjonas sakė pats manęs, jog šis romanas yra „tik asmeninis jo, močiutės ir islandų tautos reikalas“, tačiau kai kūrinys pakliuvo į rankas italų leidėjui, šis nedelsdamas nusprendė jį leisti. Šiuo metu romanas „Baldras, Šešėlio sūnus“ jau išverstas į daugybę kalbų.

Neblogai skaitytojams pristatyti ir kiti jaunosios rašytojų kartos atstovai, – antai Ragnheiður Gestsdóttir apysaką, verstą Rasos Ruseckienės, 2007 metais išleido „Gimtasis žodis“.

Mikaelis Torfasonas, kurio romaną „Kvailiausias pasaulyje tėtis“ išleido „Pasviręs pasaulis“ (vertė Rasa Baranauskienė), laikomas miesto rašytoju. Jo pasakojimas drastiškas, kupinas autoironijos, juodojo humoro ir jaunimo kalbai būdingų keiksmažodžių, tačiau pati istorija nepaprastai tragiška ir liūdna. Einaro Örnó Gunnarsono romaną, kurį išleido leidykla „Arlila“ (2003, vertė Jurgita Marija Abraitytė), galima pavadinti trileriu. Jame pasakojama apie dvigubą žmogžudystę ir jauno herojaus neviltį, siaubą bei meilės troškimą.

Aurelijus Vijūnas išvertė ir vieną istorinį romaną – tai islandų rašytojo ir poeto Ólafuro Gunnarssono „Kirvis ir žemė“ (2005, leidykla „Pasviręs pasaulis“). Šis veikalas 2003 metais buvo apdovanotas Islandijos literatūrine premija. Jame sumaniai atkuriamas itin svarbus ir permainingas Islandijos istorijos laikotarpis, kai XVI amžiuje labai nepalankiomis aplinkybėmis, nužudžius paskutinį katalikų vyskupą Jóną Arasoną ir jo sūnus, katalikybę pakeičia protestantizmas.

Šiuolaikinę islandų poeziją daugiausia verčia Jurgita Marija Abraitytė, taip pat yra ir Rasos Ruseckienės vertimų. Deja, nėra nė vienos islandų poezijos rinktinės lietuvių kalba, tačiau nemažai islandų poetų pristatyti 2001–2006 metų Poezijos pavasario ir Poetinio Druskininkų rudens almanachuose. Juose galima susipažinti su Kristín Ómarsdóttir, Gerður Kristný, Aðalsteinno Ásbergo Sigurðsson, Gyrðiro Elíassono, Sigurbjörg Þrastardóttir, Andri Snæro Magnasono, Bragi Ólafsson ir Njörðuro P. Njarðviko kūryba. Šiuose almanachuose pristatyta daug šiuolaikinių poetų, tačiau ypač trūksta brandžios islandų poezijos vertimų.

Taip pat, tiesa, labai negausiai, verčiamos ir pjesės. 2000 metais Jurgita Marija Abraitytė išvertė islandų poetės ir dramaturgės Kristín Ómarsdóttir pjesę „Pasakyk man viską“. Kūrinys buvo parodytas kaip spektaklio eskizas per Valstybiniame jaunimo teatre vykusius Šiaurės šalių pjesių skaitymus. Kaip man žinoma, buvo išversta ir labai garsaus šiuolaikinio islandų dramaturgo Þorvalduro Þorsteinsson pjesė „Ir Bjork, žinoma...“, tačiau ji buvo versta ne tiesiogiai iš islandų, o iš anglų kalbos.

VAIKŲ IR JAUNIMO LITERATŪRA

Yra išversta viena kita vaikų literatūros knygelė, tačiau jų išties galėtų būti verčiama daugiau, nes islandų vaikų literatūros tradicija yra labai savita. 2007 metais „Vaga“ išleido islandų sakmių ir pasakų knygą „Hilda, elfų karalienė: islandų sakmės ir pasakos“ (sudarė Rasa Ruseckienė). Ši knyga gimė vertimo seminario, kuriame dalyvavo islandų kalbos studentės Jolita Kiuraitė ir Margarita Poškutė, metu. Pasakų skaitymas ir vertimas per paskaitas buvo numatyta kaip mokymo priemonė, o vėliau gimė idėja sudėti jas į knygą ir išleisti. Netrukus, tais pačiais metais, pasirodė ir Aurelijaus Vijūno verstos „Gražiausios islandų pasakos ir sakmės“, šį rinkinį išleido Kaune įsikūrusi leidykla „Vaiga“.

Beje, vargu ar tinka islandų pasakas ir sakmes vadinti vien vaikų ir jaunimo literatūra. Kiekvienas skaitytojas pastebės, kad islandų pasakos gerokai skiriasi nuo kitų Europos šalių pasakų. Manau, jog suaugusieji atras šiose knygose dar nepažintą šmėklų, vaiduoklių ir įvairiausių antgamtinių būtybių pasaulį, kuris yra neatsiejama Islandijos landšafto dalis. Ne veltui šioje šalyje ligi šiol tikima, jog pasakos nėra išgalvotos. Manoma, jog jos sukurtos remiantis tikrais įvykiais, o vaiduokliai jose tokie pat realūs kaip ir Islandijoje gyvenantys žmonės.

Daugiausia islandiškos vaikų literatūros leidžia leidykla „Žara“. Jos išleistos net dvi Kristín Steinsdóttir knygos – „Angelas Vakarų rajone“ (vertė Jurgita Marija Abraitytė) bei „Spurgos ir karis“ (vertė Rasa Baranauskienė), Guðrún Helgadóttir „Dvynukai“ ir Andri Snæro Magnasono „Mėlynosios planetos istorija“ (vertė Jurgita Marija Abraitytė). Rasa Ruseckienė yra išvertusi Friðriko Erlingsson apysaką vaikams „Benjaminas Balandis“, 2006 metais ją išleido „Gimtasis žodis“.

Apibendrinant galima teigti, jog vertimų iš islandų kalbos srautas nuolatos didėja. Islandų kalba dėstoma Vilniaus universitete, o šią kalbą studijuojantieji turi galimybę tobulinti savo žinias Islandijos universitete.

2009 metais per Knygų mugę į Rolando Rastausko klausimą Sjonui, kaip sekasi Islandijos kultūros žmonėms išgyventi ekonominę krizę, rašytojas atsakė, kad islandams tenka grįžti prie tradicinių vertybių ir kad sunkmečiu knygų parduodama smarkiai daugiau. Šis teiginys teikia vilties, kad ir ateityje galėsime mėgautis puikia islandų literatūra.

Rasa BARANAUSKIENĖ

Gintarė ADOMAITYTĖ

KAS TEN, GELMĖSE? NEJAUGI AUDROS?

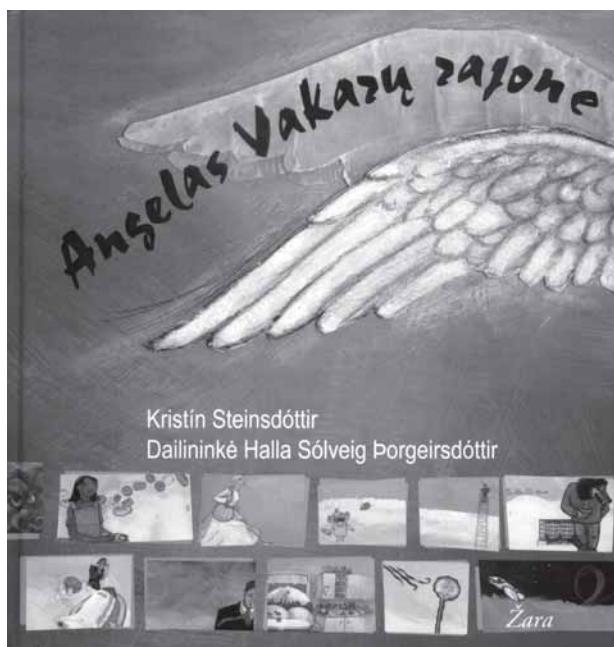
ŽVILGSNIS Į ISLANDŲ VAIKŲ LITERATŪRĄ

Vaikų literatūros žinovė rašytoja Gintarė ADOMAITYTĖ rašo apie Islandijos vaikų literatūrą, plačiau apsisistodama ties tomis knygomis, kurios išverstos į lietuvių kalbą: Kristín Steinsdóttir „Spurgos ir karis“ ir „Angelas Vakarų pakrantėje“, Ragnheiður Gestsdóttir „Proga laimėti“, Friðriko Erlingssono „Benjaminas Balandis“ ir „Gražiausias islandų pasakos ir sakmės“. Trumpai pristatomi knygų siužetai, pateikiama jų autorių biografijų detalių, įvertinama meninė kūrinų forma ir stilius.

WHAT IS DOWN THERE, IN THE DEPTH?
ARE THESE STORMS?

An expert in children's literature, writer Gintarė ADOMAITYTĖ, writes about Icelandic children's literature, dwelling on those books that are translated into Lithuanian: Kristín Steinsdóttir's "Doughnuts and Curry" and „Angel on the West Coast“, Ragnheiður Gestsdóttir's "A Chance to Win", Friðrik Erlingsson's "Benjamin the Dove" and "The Finest Icelandic Tales and Sagas". Presented are the plots, biographical details concerning the authors and artistic form and style of the works are evaluated.

„Angelas Vakarų rajone“. Leidykla „Žara“, 2006.
Dailininkė – Halla Sólveig Þorgeirsdóttir

JEI MANO VARDAS BŪTŲ DANGUS

Kaip mes galime vadintis tokiais visiškai neįmanomais vardais? Sihurbjornas Eimunduras! Jis per ilgą. Mano giminaitė Ulfhilda sumušė visus rekordus: Ulfhilda Stefanija Simonardotė.

Akašas man sakė, kad jo vardas reiškia dangų. Jis man atrodo gražus, ir aš mirtinai jam pavydžiu. Kas nutiktų, jeigu atėjęs į mokyklą pasakyčiau esąs Dangus Snorasonas? Mane išjuoktų.

Tai citata iš Kristín Steinsdóttir knygos paaugliams „Spurgos ir karis“ (leidykla „Žara“, vertė Rasa Baranauskienė). Kartu – ir mano pasakojimo apie islandų knygas vaikams bei paaugliams, išleistas lietuviškai, raktas.

Knygų – tik kelios. Pasirinkau tas, kurių vardai (ne pavadinimai, o būtent personažų vardai...) man įsimintini. Ne todėl įsimintini, kad skambūs. Tik todėl, kad jų savininkai neleidžia ramiai gyventi – vis grįžta ir grįžta, laukia, kol knygą atsiversiu vėl. Sihurbjornas Eimunduras tai jau tikrai glūdi atminties kloduose.

„Spurgos ir karis“ – tas pavadinimas ilgainiai man priešinosi, neskubėjau skaityti. Nei aš spurgų kepėja, nei kario uodėja... Juk pavadinime užkoduota ne kulinarija, ne receptai, o islandų ir indų berniukų – Sihurbjorno ir Akašo – draugystė.

Sihurbjornas gyvena nedideliame pakrantės miestelyje. Jo šeima gausi, draugiška. Tik mamos nebėra – žuvo avarijoje. Smuikas yra didžioji paguoda. Vaikinas mielai griežia per pamokas, nesibaimina egzaminų. Bet koncertas? Salėje? Publikai? Tai jau ne. O juk koncertuoja – žuvims ir žuvėdroms. Ne tik koncertuoja – ir muziką rašo. Menkių kvintetas – štai kaip pavadintas jo kūrinys.

Emigrantų indų šeimai pusrūsio būstą nuomoja Sihurbjorno tėtis. Šeimoje auga sūnus Akašas ir dukra Sinija – kaip jiems pritapti svetimoje žemėje? Ypač sunku mergaitei – kitaip auginta, auklėta.

Rašytoja Kristín Steinsdóttir ir pati yra mokytojavusi. Kai kuriuos knygos epizodus, pasakojančius apie mokyklą, cituočiau ir cituočiau. Bet... Tikiu, kad „Spurgos ir karis“ atkeliaus ir ant jūsų stalo – ne valgymui skirtu, o ant rašomojo. Spėju, kad knygą skaitydami net suaugę skaitytojai ras ką pasibraukti, o būsimiems ir dabarties pedagogams ši knyga tiesiog būtina.

UOSIS – PER DIEVŲ BUVEINĘ PAS ŠERKŠNO MILŽINUS

Glumina, pribloškia, pritrenkia kita Kristín Steinsdóttir knyga – „Angelas Vakarų pakrantėje“ (leidykla „Žara“, vertė Jurgita Marija Abraitytė). Šiaip jau angelų temai vaikų (ir ne tik vaikų...) literatūroje senokai esu abejinga – labai jau daug jų į knygas pastaruosiu metu priskrido. Beveik tiek pat, kiek raganų, drakonų... Tačiau kai kurie angelai jaudina net ir mano užkietėjusią širdį, – ne visi rašytojai jais spekuliuoja.

Kartą paklausiau mamos, kodėl mano vardas Uosis. Ji pasakė, kad vardą paėmė iš mitologijos ir kad jai ir tėčiui jis atrodė labai gražus.

– Aš nežinau, kas ta mitologija, – atsakiau, – bet vardas labai keistas, ir mane vaikai dažnai erzina.

Tada mama papasakojo apie Uosį Igdrasilą.

– Senų senovėje žmonės tikėjo dievais. Jie vadinosi asais ir jų buveinėje augo pasaulio medis, kurį vadino Uosiu Igdrasilu, – pradėjo mama. – Šitas medis simbolizavo gyvybę, savo šaknimis buvo apraizgęs visą pasaulį ir augo ligi pat dangaus. Viena šaknis driekėsi per dievų buveinę, kita – pas šerkšno milžinus, o trečioji – per Niflheimą.

– O kas tas Niflheimas?

– Mirusiųjų buveinė, – atsakė mama. Aš truputėlį krūptelėjau ir prisiminiau Pietų gatvės kapines, pro kurias sutemus visai neturiu noro vaikščioti, nes bijau vaiduoklių.

Apie vaiduoklius šiame rašinyje dar kalbėsime. O kol kas skubu pabrėžti, kad beveik neįmanoma rasti islandiškos knygos ne tik vaikams, bet ir suaugusiems, kurioje vienokiais ar kitokiais būdais neišterptų senovės pasakojimai. „Angelas Vakarų pakrantėje“ – šioks toks mitologijos vadovėlis, švelnus, neįkyrus. Bet ne tik...

Tas Uosis ir pats kuria savo mitus. Jis su mama gyvena sename blokiniame name su trejom lauko durim ir daugybe butų kiekvienoje laiptinėje. Panašiam name gyvenu ir aš, todėl man itin įdomu skaityti apie keistenybes, nutinkančias Uosiu ne kokioje nors senovės pilyje, ne gūdžiam miške, ne kelionėje aplink pasaulį. Stebuklai laukia čia pat – paprasčiausioje laiptinėje.

Mūsų name gyvena angelas. Sutikau jį anądien laiptinėje. Jis skrido žemyn, bet vos tik mane pamatė, suskleidė sparnus ir apsimitė moterimi ilga balta suknele.

Ar įsivaizduojate angelą Žirmūnuose? Gal taip, gal ne... Tačiau Uosio pabaisą vilkolakį, besislapstantį rūsy-

je, galite ir mano laiptinėje sutikti. Vilkolakiai tikrai mėgsta daugiabučius.

Vis dėlto ne angelas ir ne vilkolakis, net ne mitologijos skirsniai yra knygos keistumo pagrindas. Knyga stulbina todėl, kad itin darnus rašytojos Kristín Steinsdóttir ir dailininkės Hallos Sólveig Þorgeirsdóttir duetas. Knygų vaikams esu skaičiusi, varčiusi, žiūrėjusi be galo daug. Bet kad šitaip... Ne tik angelas skrieja knygos puslapiams. Skrieja ir raudonplaukė Uosio kaimynė, griežianti violončele – regis, ir muzika girdėti; skrieja dėl skyrybų sutrikusio tėčio žodžiai iš jo burnos; skrieja ir iškilmingos eitynės, kurių taip nemėgsta Uosis – uždūsta vien nuo žiūrėjimo į jas. Tokia jau vienišų dalia...

Būtent vienišiams, randantiems paguodą fantazijos pasaulyje, Kristín Steinsdóttir yra itin atidi. Dabar jau galiu tik apgailestauti, kad nepavyko su rašytoja susipažinti – o juk viešėjo Lietuvoje net du kartus. Bendrausieji prisimena, kad stulbino jos pasakojimai apie tai, kiek daug maža Islandija sugeba išleisti knygų vaikams. „Skaityti vaikams privalu“, – daugelio atmintyje išliko kaip tik šie rašytojos žodžiai. Tonas gan mokytojiškas, bet... juk mokytoja ir kalba. Rašytoja lietuviams mielai pasakojo, kad Islandijoje kiekvieną žiemą organizuojami knygų skaitymo konkursai. Renkama daugiausia knygų perskaičiusi klasė. Vaikai skatinami suvokti knygas – jie rašo esė, atsako į klausimus.

Kristín Steinsdóttir Lietuvoje bendravo ne tik su suaugusiaisiais. Ji kartu su vaikais piešė, karpė, aiškino, kaip išmokyti personažą judėti, net kalbėti.

SOULĖJA – NEJAUGI AUKA?

Ar pastebėjote? Uosis skundžiasi mamai, kad jį erzina dėl keisto vardo. Ir smuikininkas Sihurbjornas baiminasi, kad jį išjuoks. Bet Soulėja, ta tylenė Soulėja – ji tai tikrai niekada ir niekam nesiskųs. Net artimiausiam žmogui – mamai.

Dabar jau minėsiu kitos rašytojos – Ragnheiður Gestsdóttir – knygą apie Soulėją „Proga laimėti“ (leidykla „Žara“, vertė Rasa Ruseckienė).

Soulėja – pianistės dukra. Ji kas dieną pakeliui į mokyklą sau kartoja:

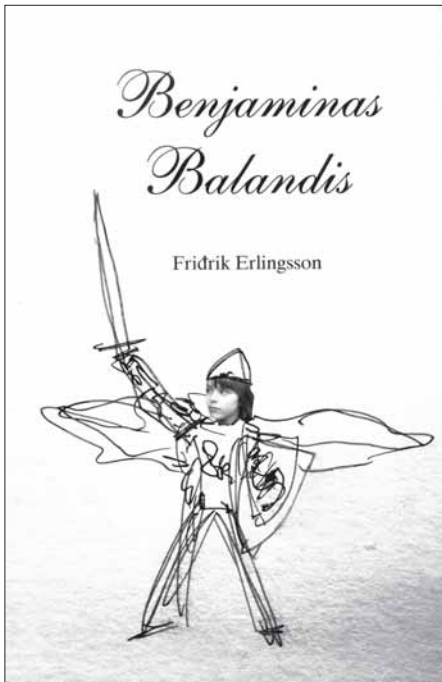
Jeį nueisiu iki kampo neužmynusi linijos, šiandien bus viskas gerai... kad tik neužminčiau linijos...

Tačiau žingsniai negali būti per dideli. Jei greitai būsiu dvylikos, eisena neturi išduoti, kad man ne vis tiek, kaip einu.

Skaitydama apie Soulėją, norom nenorom mąstau apie gausybę mergaičių nuo Islandijos iki Lietuvos, kurios gūžiasi, slėpdamos savo baimę, o kad gūžiasi – tai tik dar labiau išsiduoda. Jos tos pačios rasės kaip ir bendraklasiai; jos gabios ir sumanios; jos dailios ir geraširdės, bet...

Kodėl kaip tik jas visa klasė pasirenka aukomis? Ar kad išdidžios? Kad mamos jas rengia keistesniais drabužiais? Kad yra jautrios ir nemėgsta stumdytis sporto salėje – tiesiog bijo lekiančio kamuolio? Kokį sielvartą savyje slepia vaikas, ką tik kiūtinės gatvė tarsi ne savo kojomis? Juk ne vadovėlių prikimšta kuprinė yra jo didžioji našta.

„Benjaminas Balandis“. Leidykla „Gimtas žodis“, 2006. Viršelio dailininkas – Romualdas Balinskas

Soulėjai išsivaduoti padės ne tėvai, ne seneliai. Jie mergaitei suteikia intelektualės stiprybę – tačiau tokia stiprybė gali gelbėti tik suaugusiam žmogui. O ar visada? Soulėjai padeda klasės naujokė Linda Bjork – kokia laimė, kad ji vikriausia krepšininkė, tačiau to anaipol nesureikšmina. Priešingai. Lindai Bjork kur kas labiau rūpi Soulėjos fortepijonas.

Knyga „Proga laimėti“ parašyta esamuju laiku – kai skaitai, jautiesi esąs ten, Reikjavike, kartu su Soulėja ir Linda Bjork.

Ar tik?

Velniškai skaudžiai grįžta vaikystės, paauglystės patirtys: ne savos nuoskaudos, ne. Iš knygos puslapių žvilgteri tie žmonės, kuriuos gal ir aš... kažkada... na, kaip prisipažinsi... gal neskriaudžiau, ne... Neapgyčiau. Neišgelbėjau. Nė trupučio nepadėjau. Ar prisimenu jų vardus? Taip. Dar prisimenu.

BENJAMINAS BALANDIS – TIKROVĖ YRA PATI DIDŽIAUSIA PASAKA

Vaikų literatūros žinovai nė kiek nesibaimina skirstyti knygų į berniukiškas ir mergaitiškas. Ne todėl, kad skleistų lyčių nelygybę. Anaipol. Bibliotekininkai jums patvirtins, kad vaikų, o ypač paauglių, rankos tiesiasi į skirtingas knygas. Kam mūšiai ir fantastika, kam – dieno-raščiai, pamarginti širdelėmis.

Ne vienerius metus tikėjau statistika, kad skaitančioji pasaulio dauguma yra moterys. Pastarųjų metų kelionės po Lietuvos mokyklas ir bibliotekas tą tikėjimą keičia: berniukai skaito gal ir mažiau, bet jeigu jau skaito – tai nerasi uolesnio knygiaus.

Friðriko Erlingssono knyga „Benjamins Balandis“ (leidykla „Gimtasis žodis“, vertė Rasa Ruseckienė) priklauso vyriškam pasauliui. Gal šiek tiek primena mano vaikystės numylėtąją, vaikų literatūros klasika tapusią vengro Ferenco Molnaro „Palo gatvės berniūkščiai“ – taip pat itin vyrišką.

Beje, ko aš, mergaitė, dėl jos ašarojau, kodėl ją šimtus kartų skaičiau? Tai kad skaičiau vaikystėje – tiesiog rijau – viską. Kokia laimė, kad tada nerūpėjo nei statistika, nei teorijos, nei patirtys. Bandau jų atsikratyti ir dabar, jei tik imuosi vaikiškos ar paaugliškos knygos. Rūpi vien jausmas.

Dabar, kai skaitai šią istoriją, kurią buvau žadėjęs tau papasakoti, turi žinoti, kad ilgai svarsčiau, ar tau ir kitiems vaikams bus įdomu tai, kas vyko tikrovėje. Juk tikrovė iš tiesų yra kitokia nei pasaka. Įvykiai joje klostosi netikėtai, kai kurie geri ir smagūs, kiti blogi ir skaudūs, ir gal būtent dėl jų visa taip gerai pamenu. Viliuosi, jog ši istorija tau patiks, nors ji nėra pasaka. Nes kartais tikrovė būna labiau neįtikėtina nei bet kuri nuotykių kupina pasaka. Galbūt ji ir yra pati didžiausia pasaka.

Taip knygą pradeda rašytojas. Beveik išsuduoda, o gal meistriškai apsimeta, kad skaitysime tikrą istoriją. Ji klostosi Reikjaviko kvartale – tartum mažame atskirame pasaulyje. Namai ir mediniai, ir mūriniai, didesni ir mažesni. Bet Gudloiga – senukė Gudloiga – gyvena tartum

pasakų namelyje, jaukiame, nedideliame, sulipdytame netoli vaikų žaidynės. Artimiausias jos asmuo – katinas; didžiausi priešai – keista žvėrių rūšis, kitaip tariant, padaužos, kankinantys mažesnius, silpnesnius vaikus. Ir Benjamina... Gudloiga – tvarkos sergėtoja, bet primena ji ne policininkę, ne karę, o elfę.

Bet vieną dieną... Į didįjį akmeninį namą įsikrausto šeima – keistoki jų baldai, senoviški. Ir kalba tie žmonės keistokai – kitokia tartis. Benjamins bendraamžis Robertas ir jo tėvai atvyko iš Škotijos; jie – kuo tikriausi riterių palikuonys. Kiemo žaidimai kinta... Vaikiški pasišvaistymai mediniais kardais perauga į tikras kovas – dėl garbės, dėl teisybės. Riterystė, kilnumas – ne vien skambūs žodžiai. Žiauriausias kvartalo padauža atsikrato žvėries savasties per gaisrą – tai jis, visų nuostabai, gelbsti Gudloigą. Bet žvėrėja kiti vaikai – jie nė už ką negali atleisti Robertui iš tiesų kilmingo jo kraujo. Auka tampa tyliausias kiemo berniukas – niekuo niekam nenusikaltes.

„Benjamins Balandis“ – knyga ne vien apie draugystę, nuotykius. Ir apie mirtį. Tikrą.

VAIDUOKLIAI. IR NE TIK...

Kas geriausiai išmano islandų vaikų literatūrą Lietuvoje? Žinovu, matyt, turime vadinti rašytoją Rimantą Černiauską. Jis 2008 metais viešėjo Islandijoje, dalyvavo festivalyje „Vaiduokliai Murlandijoje“. Pasak Rimanto, vaiduokliai – populiaru tema Islandijoje, paskatinusi suvaiduoklėti ir jo paties kūrybą.

Tačiau ne vaiduokliai Islandijoje labiausiai jį stebino, o mergaitė, pateikusi jam klausimą... lietuviškai. Tautiečių randame visur.

Vaiduoklių, elfų ir trolių mėgėjai, senųjų sakmių ir pasakų gerbėjai su džiaugsmu pasiners į islandiškus kodus – Aurelijaus Vijūno verstą knygą „Gražiausios islandų pasakos ir sakmės“ (leidykla „Vaga“).

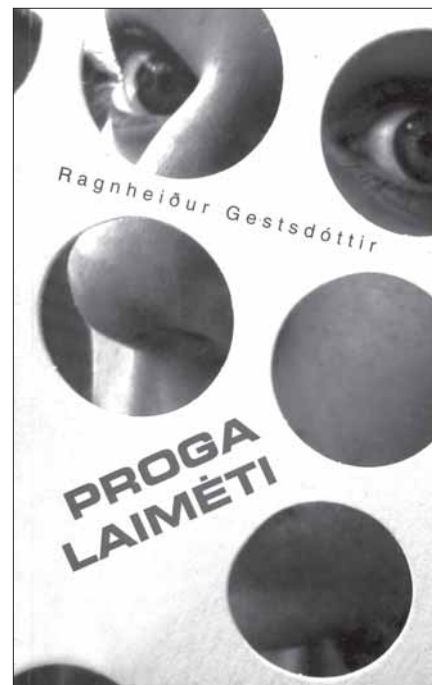
Pabaigai pasilikau švedų rašytojo Pero Olovo Enquisto nuomonę apie skandinavų prozos tradiciją. Interviu su Leonidu Donskiu jis kalbėjo štai kaip: „Manau, kad šaknys glūdi islandų sagoje. O islandų saga yra labai specifinė: po labai ramiu paviršiumi slypi galinga srovė“.

Tokios yra ir mano minėtosios knygos: audra gelmėse. Ar jūros, gal vandenyno? O ne. Už vandenynus kur kas audringesnės žmogaus sielos gelmės.

O ypač – jauno žmogaus. Paauglio. Vaiko.

Gintarė ADOMAITYTĖ

„Proga laimėti“. Leidykla „Gimtasis žodis“, 2007. Viršelio dailininkas – Romualdas Balinskas

Hrafn Andrés HARDARSON

MUZIKA ISLANDIJOJE

Hrafnas Andrés HARDARSONAS – Kópavoguro viešosios bibliotekos direktorius, publicistas, vertėjas, septynių poezijos knygų autorius. Jo straipsnyje glaustai pristatoma Islandijos muzikos istorija, senoji liaudies muzika, taip pat XX amžiaus ir šiuolaikinė muzikos kultūra: pagrindinės įstaigos, žymiausi muzikai ir kolektyvai, svarbiausios koncertų salės.

MUSIC IN ICELAND

Hrafn Andrés HARDARSON is the director of Kópavogur Public Library, a publicist, translator and author of seven poetry books. His article, in a concise version, presents the history of Icelandic music, ancient folk music and the musical culture of the 20th century: the main establishments, most celebrated musicians and bands, most important concert halls.

PRADŽIA

„Laiškuose iš Islandijos“ Wystanas Hugh Audenas cituoja Pfeifferį, kuris islandišką dainą prilygino „bičių dūzgimui“. Veikiausiai jis kalba apie labai būdingas dainas *rímurus* – savotiškus epinius pasakojimus, dainuojamus dažniausiai *a capella*, išlikusius iš vikingų laikų ir pasakojančius apie Snorri „Eddą“ ir Sæmundurą. *Rímur*ai pagražinti sudėtingomis metaforomis ir kriptiškais rimais bei formomis. Plačiausiai žinomi *rímur*ai buvo parašyti XVIII–XX amžiais tokių poetų kaip Hannesas Bjarnasonas (1776–1838), Jónas Sigurðssonas (1853–1922) ir Sigurðuras Breiðfjörðas (1798–1846). Islandijos krikščioniškoji bažnyčia oficialiai draudė *rímurus*, tačiau jie liko populiarūs, o XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje išgyveno tam tikrą atgimimą. Šiuolaikiniai popmu-

zikantai, tokie kaip Siguras Rósas, irgi naudoja *rímur*ų stiliistiką. 1929 metais įkurtos Poezijos gerbėjų draugijos (*Kvæðamannafélag Iðunn*) nuopelnas tas, kad *rímur*ų tradicija atgimė ir gyvuoja iki šiol.

Psalmė „Išklausyk, Dangaus sutvėrėjau“ („Heyr himna smiður“) yra veikiausiai seniausia, giedama iki šiol. Ją 1208 metais parašė Kolbeinnas Tumasonas.

Tautinį Islandijos himną (*Lofsöngur*) sukūrė Matthías Jochumssonas pagal Sveinbjörno Sveinbjörnssonso muziką. Daina buvo parašyta 1874-aisiais, kai islandai šventė įsikūrimo saloje tūkstantmetį. Ji buvo himno formos, todėl pavadinta Himnu Islandijos tūkstantmečiui atminti.

TRADICINĖ IR LIAUDIES MUZIKA

Tradicinė Islandijos muzika yra gana religinė. XVII amžiuje Hallgrímuras Péturssonas parašė nemaža protestantiškų giesmių. Ši muzika XIX amžiuje buvo sumoderinta, kai Magnúsas Stephensenas atvežė į Islandiją vamzdinius vargonus, o vėliau – fisharmoniją. Islandų liaudies muziką pradėjo rinkti kompozitorius Bjarni Thorsteinssonas nuo 1906 iki 1909-ųjų. Daugelį šių dainų lydėjo tradiciniai instrumentai – *langspilis* ir *fidla*. Epinės aliteracinės ir rimuotos baladės, vadinamos *rímur* – kita reikšminga Islandijos muzikos tradicija. Taip pat yra daug liaudies dainų, kurios nėra religinės – jose veikia elfai ir kiti fantastiniai sutvėrimai. „Ólafur Liljurós“ – sena islandų liaudies daina apie vyrą, kuris keliauja susitikti su motina, tačiau jam jojant žirgu jį suvilioja elfė; pabučiuotas jos, vyras miršta. Senos liaudies dainos dažnai pasakoja apie trolius, elfus, paslaptinius sutvėrimus ir sunkias žiemas.

POPULIARIOJI IR POPMUZIKA

Modernioji Islandijos popmuzika susiformavo Šiaurės Amerikos pop ir džiazo muzikos veikiama: visų pirma per JAV jūrų laivyno bazę Keflavike „Beatles“ laikotarpiu, vėliau per modernias žiniasklaidos priemones, o šiandien – per internetiniais kanalais jaunimo atsisiunčiamą muziką iš viso pasaulio.

Islandijos muzika turi šiaurietišku broožų – tai liaudies ir popmuzikos gyvybingos tradicijos. Čia galima paminėti viduramžių muzikos ansamblį „Voces Thules“, alternatyviojo roko grupę „Sykurmolarnir“ („Cukraus kubeliai“), dainininkus Björk, Emilianą Torrini ir grupę „Sigurrós“. Vienintelis liaudies ansamblis, kurio įrašų galima įsigyti užsienyje, yra „Ísland“.

Thorhalluras Árnasonas, vienas iš Islandijos simfoninio orkestro ir Islandijos muzikų draugijos įkūrėjų

NAUJIEJI LAIKAI

Per pastaruosius 20–30 metų muzika Islandijoje išgyvena ypatingą pakilimą, kuris iš dalies susijęs su keleto labai talentingų ir išsimokslinusių muzikų iš Rytų Europos atvykimu. Tai galima sieti ir su gerų Islandijos muzikų, igijusių patirties iš skirtingų kultūrų, sėkme Europoje ir JAV. Tarp pirmųjų galima paminėti instrumentalistus Stefaną Edelsteina, Fritzą Weisshappelą, Viktorą Urbancicą, Martiną Hungerį, tarp antrųjų – dainininkus Stefáną Islanđi, Eggertą Stefánssoną, María Markan, Guðrún Á. Símonar, Einarą Sturlussoną, tenorą Kristjáną Jóhannssoną ir Kristinną Sigmundssoną, violončelininką Þórhallurą Árnasoną, pianistą Rögnvaldurą Sigurjónssoną ir daugelį kitų.

Galiosiausiai reikia paminėti ne mažiau reikšmingą muzikos mokyklų steigimą ir pedagoginę muzikų veiklą daugelyje savivaldybių vykdamą švietimo sistemos reformą. Kiekviename šalies kampelyje galima išgirsti įvairiausių chorų. Tarp jų – bažnytiniai chorai (Islandijoje vyrauja evangelikų liuteronų tikėjimas – jam priklauso 90 procentų bažnyčių), bet taip pat yra mišrūs, moterų, vyrų chorai, kurie rengia koncertus per visus metus. Choringės veiklos derlius, jei galima taip sakyti – pavasarį vykstantys šimtai koncertų bažnyčiose, koncertų ir sporto salėse. O gruodį visur rengiamos Kalėdų programos.

OPERA ISLANDIJOJE

Islandų opera Reikjavike įkurta 1970 metais ir veikia buvusiam kino teatre (*Gamla Bío*). Hafnarfjörduro mieste, į pietus nuo Reikjaviko, veikia šio miesto Operos choras, kurį įsteigė sopranas Elín Ósk Oskarsdóttir. Šis choras yra parengęs operą „Cavalleria Rusticana“ Islandų operoje Reikjavike ir gastroliauvęs Bulgarijoje, kur pasirodė kartu su Sofijos filharmonijos orkestru, diriguojamu Bernardo Wilkinsono, taip pat Plovdive, o visai neseniai lankėsi Kanadoje – Toronte ir Quebece. Kai kurie kritikai apie spektaklį Sofijoje rašė, jog Hafnarfjörduro operos choras buvo geriausiai saugoma Europos paslaptis.

Šiaurės Islandijoje veikia kita operos trupė, 2007 metais įkurta ir vadovaujama soprano Alexandros Černyšovo, kartu su Šiaurės simfoniniu orkestru. Su didžiuliu entuziazmu ir atkaklumu jie pastatė „Traviatą“, ir šis pasatymas sulaukė nepaprastos sėkmės.

Hafnarfjörduro Operos choras

Elín Ósk Oskarsdóttir dainuoja Ledi Makbet Giuseppe's Verdi operoje „Makbetas“. Islandijos nacionalinė opera

SIMFONINIS ORKESTRAS

Per amžius svarbiausias Islandijos kultūros paveldas buvo literatūra, o labiausiai žinomos buvo islandiškosios eddos ir sagos. Muzika šalies kultūrinio gyvenimo dalimi tapo tik XIX a. viduryje. Nedidelė tauta, išsibarsčiusi pakrantės kaimeliuose ir ūkiuose, šimtmečius buvusi atskirta nuo pasaulio, svetimšalių valdoma, kultūrinu atžvilgiu nebuvo labai produktyvi. Tačiau kartu su 1918 metais įgyta nepriklausomybe stiprėjo ir tautinės tapatybės jausmas, islandai pradėjo kurti muzikinės kultūros pamatus. Viena svarbiausių įstaigų buvo Valstybinis radijas (RŠV), įkurtas 1930-aisiais. Tais pačiais metais buvo įsteigta Reikjaviko muzikos mokykla, taip pat suburtas Radijo orkestras, kuris 1950-aisiais tapo Islandijos simfoniniu orkestru. Kasmet šis orkestras surengia keletą koncertų Reikjavike, ne kartą gastroliauvo kitose šalyse, yra išleidęs nemažą geros kokybės įrašų, kuriuose skamba islandų ir pasaulinės klasikos kūrinių. 2008 metais šis orkestras buvo nominuotas *Grammy* apdovanojimui.

KOMPOZITORIAI

Kalbant apie islandų muzikus, reikėtų pradėti nuo Pállio Ísólfssono – Reikjaviko katedros vargonininko, žymaus kompozitoriaus. Vienas garsiausių jo kūrinių – „Parlamento kantata“, parašyta 1930 metais, užsakyta ruošiantis paminėti Islandijos parlamento (*Althing*) tūkstantčio metų sukaktį.

Pállis Ísólfssonas mokėsi vargonuoti pas Karlą Straube Leipcige (1913–1918), 1917–1919 metais buvo Leipcigo Šv. Tomo bažnyčios vargonininko padėjėjas. 1925 metais jis išvyko į Paryžių ir mokėsi pas Josephą Bonnet, vėliau grįžo į Islandiją, kur nuo pat įkūrimo 1930-aisiais iki 1957-ųjų dirbo Reikjaviko muzikos mokykloje, 1930–1959 metais vadovavo Valstybinio radijo Muzikos skyriui, 1939–1968 metais jis – Reikjaviko katedros vargonininkas. Su koncertais aplankė keletą šalių, išleido įrašų. Apie jį rašyta, kad jis buvo tarp penkių geriausių to meto vargonininkų.

1945 metais Ísólfssonui buvo suteiktas Oslo universiteto garbės daktaro vardas, o 1956 metais jis tapo Švedijos karališkosios muzikos akademijos nariu. Pállis niekada nevadino savęs kompozitoriumi, sakė kūręs muziką, nes jos reikėjo. Labiausiai reikėjo vargonų muzikos – tarp jo kū-

Jónas Ingimundarsonas, Kópavoguro miesto kultūros komiteto patarėjas, vienas žinomiausių Islandijos akompaniatorių

riinių vargonams yra keli preliudai, pasakalija, čakona. Jis taip pat rašė muziką simfoniniam orkestrui ir teatrui, dainas solistams ir chorams, yra sukūręs keletą kantatų.

Jónas Leifas iš Islandijos studijuoti į Vokietiją išvyko sulaukęs septyniolikos, o į tėvynę grįžo Antrojo pasaulinio karo metu. Jis įkūrė Islandijos menininkų sąjungą, Islandijos kompozitorių sąjungą ir Atlikėjų autorių teisių asociaciją (STEF). Daug prisidėjo prie Islandijos muzikos atgimimo XX a. šeštajame dešimtmetyje. Filmas apie Leifso gyvenimą „Akmens ašaros“ rodytas daugelyje festivalių. Jo muzika unikali, nepanaši į kitų, remiasi islandų liaudies dainomis ir sagomis. Kompozitorius vadinamas „Islandų muzikos tėvu“.

Thorkellis Sigurbjörnssonas gimė 1938 metais Reikjavike. Mokėsi gimtajame mieste ir JAV (vadovaujamas R. G. Harris, Kennetho Gaburo ir Lejareno Hillerio), vėliau

Reikjaviko trio: Guðny Guðmundsdóttir, viena garsiausių Islandijos smuikininkių ir Islandijos simfoninio orkestro koncertmeisterė, Gunnaras Kvaranas (violončelė), iš Čekijos kilęs Peteris Mate (fortepijonas)

dirbo Reikjavike kaip mokytojas, kritikas ir muzikos laidų vedėjas. Žinomas tarptautiniu mastu kaip pianistas ir kompozitorius. Kūriniai įvairių žanrų ir stilijų, juose derinami iš pirmo žvilgsnio nieko bendro neturintys elementai.

Jónas Ásgeirssonas geriausiai žinomas kaip chorinių ir vokaliųjų kūrinių autorius. 1928 metais gimusio kompozitoriaus kūryba stipriai paveikta liaudies muzikos, jį galima būtų vadinti islandiškuoju Béla Bartóku. Klausantis Ásgeirssonos muzikos, iškyla asociacijų ir su kitu garsiu XX amžiaus kompozitoriumi – Pauliu Hindemithu, nes jis taip pat mėgsta ypatingai pabrėžti antrąjį, ketvirtąjį ir penktąjį intervalus. Jónas Ásgeirssonas mokėsi Reikjaviko muzikos mokykloje, vėliau – Škotijos karališkojoje muzikos mokykloje Glazge ir *Guildhall*'o muzikos mokykloje Londone. Jis ne tik muziką kūrė – buvo ir pedagogas, dėstė Islandijos pedagoginiame universitete, 1996 metais tapo muzikos profesoriumi. Savo pirmiesiems kūriniams įkvėpimo ieškojo senosiose islandų liaudies dainose, – iš tokių galima paminėti keletą jo aranžuotų dainų muzikinėms grupėms ir chorams. Tarp reikšmingiausių jo darbų – opera „Trimo giesmė“ („Þrymskviða“), baletas „Blindisleikur“, „Septynių stygų poema“ styginių orkestrui bei Koncertas violončelei ir ragui. Iš dainų ciklų išskirtini „Juodųjų elfų šokis“ („Svartálfadans“) ir „Gegužės žvaigždė“. Reikjaviko meno festivalyje 1996-aisiais įvyko Jono Ásgeirssonos operos „Galdra Loftur“ („Lofturo burtininkas“) pagal to paties pavadinimo Jóhanno Sigurjónssonos pjesę premjera. Tais pačiais metais kompozitorius buvo išrinktas geriausiu Reikjaviko metų menininku.

Atli Heimiras Sveinssonas, gimęs 1938 metais Reikjavike, fortepijono pamokas pradėjo lankyti sulaukęs dešimties. Reikjaviko muzikos kolegijoje jis mokėsi groti fortepijonu pas Rognvaldurą Sigurjónssoną, diplomą gavo 1957-aisiais. Nuo 1959 metų studijavo valstybinėje Kelno akademijoje – kompoziciją jam dėstė Güntheris Raphaelis ir Rudolfas Petzoldas, instrumentuotė – Berndas Alois Zimmermannas, dirigavimą – Wolfgangas von der Nahmeris, fortepijono specialybę – Hermannas Pillney ir Hansas Otto Schmidtas. Jis taip pat mokėsi privačiai pas Gottfriedą Michaelį Koenigą. Kompozicijos ir teorijos diplomą gavo 1963-aisiais, tais pačiais metais dalyvavo Darmštato vasaros kursuose, kur susipažino su Olivier Messiaenu, Pierre'u Boulezu, György Ligeti ir Bruno Maderna. 1964 metais mokėsi pas Karlheinzą Stockhausena, Henri Pousseur, Christophą Caskelį ir Fredericą Rzewskį, 1965 metais išvyko į Nyderlandus ir mokėsi elektroninės muzikos Bilthovene pas Gottfriedą Michaelį Koenigą. 1972–1983 metais pirmininkavo Islandijos kompozitorių sąjungai, 1976-aisiais gavo Šiaurės tarybos apdovanojimą už *Flute Concerto*. Nuo 1992-ųjų Atli Heimiras Sveinssonas gauna Islandijos parlamento garbės atlyginimą. Kitąmet išrenkamas Švedijos karališkosios muzikos akademijos nariu. Vieno naujausių jo kūrinių – Antrosios simfonijos – premjera įvyko Reikjavike 2006 metų birželio 1 dieną.

Gunnaras Reyniras Sveinssonas gimė Reikjavike 1933 metais. 1955–1961-aisiais mokėsi Reikjaviko muzikos mokykloje pas Jóną Thorarinssoną, vėliau – Amsterdamo muzikos mokykloje ir Valstybiniame Utrechto universitete, kur jo pedagogai buvo Tonas de Leeuw (tarti: Lèuvas) ir Léonas Ortelis. Jis dirbo mokytoju, taip pat grojo

Pirmasis pastatas Islandijoje, specialiai suprojektuotas ir pastatytas muzikiniams renginiams. Atidaryta 2000 metais, ši Koncertų salė pasižymi gera akustika, joje telpa 300 žiūrovų. Thorstenno HENNO nuotrauka

džiazo orkestruose, Islandijos simfoniniame orkestre. Gunnaras Reyniras – žinomas kompozitorius, sukūręs dainų solistams ir chorams, vargonų muzikos, tarp kurios nemaža sakralinių kūrinių. Taip pat yra parašęs kamerinės muzikos, džiazo kūrinių, muzikos spektakliams ir kino filmams. Tarp jo vokalinių ciklų – „Iš Gardaro Hólmo dainų knygos“ („Úr söngbók Gardars Hólms“), „Pasitraukimas pagal planą“ („Undanhald samkvæmt áætlun“), „Tonų ir vaizdų eilės“ („Tónmyndaljóð“) ir „Hlér“.

Þórhalluras Árnasonas (1891–1976) mokėsi pūsti trimitą Vokietijoje, Hamburge, vėliau – griežti violončele Karališkojoje muzikos mokykloje Kopenhagoje, vadovaujamas profesoriaus Antono Rüdingerio; paskui vėl grįžo į Hamburgą, kur studijavo pas Emilį Leichsenringą. Iš pradžių Þórhalluras grojo violončele įvairiuose Hamburgo viešbučiuose ir teatruose, taip pat Viurtembergo keleiviniame laive. Hamburge jis gyveno ir dirbo nuo 1921 iki 1931-ųjų, po to grįžo į Islandiją ir pradėjo dirbti Valsybiniame radijuje (RÚV), drauge su Bjarni Bøðvarssonu įkūrė Islandijos muzikų sąjungą (1932). Parašė keletą muzikinių veikalų, kurie nebuvo išleisti, tačiau buvo atlikti radijo programose.

Iš kitų žinomų muzikų galima paminėti Hafliði Hallgrímssoną, Gunnarą Kvaraną, Guðný Guðmundsdóttir, Manuelą Wiesler ir kitus.

Islandijos chorinę muziką geriausiai atskleidžia Kópavogure, Islandijos sostinės Reikjaviko priemiesty, esančioje Kársnesso mokykloje dirbantis choras, energingos choro vadovės Þórunn Björnsdóttir išgarsintas visame pasaulyje. Kársnesso mokykloje šiandien veikia šeši skirtingi chorai, kuriuose dainuoja daugiau nei 200 moksleivių – jų amžius nuo 8 iki 9 metų. Labiausiai žinomas yra *Skólakór Kársness* – jo nariams nuo 12 iki 16 metų. Nuostabiausia, kad toks *Skólakór Kársness* rezultatas pasiektas dirbant su vaikais, kurie nebuvo skirstomi į gabius ir negabius muzikai. Choro repertuarą sudaro daugiausia islandiška muzika. Apskritai Islandijoje rengiamuose koncertuose dažniausiai ir atliekama šiuolaikinė islandiška muzika. Maža, santykinai nedidelė tauta pasižymi stipriu tautinės savimones jausmu, susijusiu ir su muzika, ir su šalies muzikos istorija, kuri skaičiuojama nuo XX a. pra-

džios. Tautinės muzikos paveldas – greta viduramžinio dainavimo kvintomis bei senųjų *rímurų* – suvokiamas ir kaip mūsų laikų muzikos kūryba.

1998 metais Kópavogure buvo atidaryta pirmoji specialiai muzikiniams renginiams suprojektuota ir pastatyta Koncertų salė (*Salurinn*). Neseniai Reikjavike pradėtas statyti išpūdingas Muzikos ir konferencijų centras, tačiau mažai tikėtina, kad dėl finansinės krizės jis bus baigtas artimiausiais metais. Tačiau neabejotina, kad šis centras pradės naują Islandijos muzikos laikotarpį.

Hrafn Andrés HARÐARSON

Iš anglų kalbos vertė **Helmutas ŠABASEVIČIUS**

Literatūra ir šaltiniai

W.H. AUDEN and Louis McNEICE. *Letters from Iceland*. – London: Faber and Faber, 1937, p. 66.

Bjarki BJARNASON. *Sinfóníuhljómsveit Íslands*. – Reykjavík: Sögu-Steinn, 2000.

Hrafn PÁLSSON. *Félag íslenskra hljómlistarmanna 50 ára* Reykjavík: Tónamál, 1982.

Interneto svetainės: <http://www.mic.is/eng/>; <http://12tonar.is/>; <http://www.tonlist.is/>

Tarptautinio Barry Alexanderio vokalistų konkurso (2008, sausis) pirmosios vietos laimėtojos Horn Hrafnisdóttir koncertas *Weill / Carnegie Hall*. Akompanuoja Bénédicte Jourdois. Niujorkas, 2008

Guðrún ÁSMUNSDÓTTIR

DAUG METŲ NUO TO LAIKO...

REIKJAVIKO TEATRAS. 1897–2008

Guðrún ÁSMUNSDÓTTIR yra garsi Islandijos teatro veikėja, aktorė ir režisierė. Jos straipsnis – tai trumpa profesionalaus Islandijos teatro istorija, prasidėjusi 1897 metais, kai vaidinimams buvo pritaikytas vienas iš Islandijos sostinės pastatų. Per daugiau nei šimtmetį šalies teatro kultūra įgavo įvairovės, čia dirbo daug talentingų menininkų iš įvairių šalių, tarp jų ir lietuvis Rimas Tuminas, o scenografas Vytautas Narbutas, jau daugiau nei dešimtmetį gyvenantis Islandijoje, čia sukūrė scenografiją keliolikai spektaklių.

*A LOT OF YEARS SINCE THAT TIME...
THEATRE IN REYKJAVIK IN 1897–2008*

Guðrún ÁSMUNSDÓTTIR is a well-known Icelandic theatre artist, actress and director. Her article constitutes a short history of professional theater in Iceland, starting with 1897, when the shows were performed in one of the adjusted buildings in Icelandic capital. During the next more than 100 years, country's theater culture gathered variety, there worked a lot of talented creators from different countries, among them, Rimas Tuminas, a Lithuanian, and a set designer, Vytautas Narbutas, who, while residing in Iceland for more than a decade, created sets for dozens of plays.

Ežerėlis ir pastatai aplink Amatininkų rūmus. 1897

1896 metais šiauriniame Ežerėlio pakraštyje pasigirdo plaktukų stuksenimas. Šis miesto centre esantis vandens telkinys dabar yra didžiausias Islandijos sostinės pasididžiavimas. Ir anuo laikotarpiu, 1896-aisiais, tai buvo didžiausias Reikjaviko, tuo metu dar nedidelio miestelio, kuriame gyveno tik 8 000 gyventojų, pasididžiavimas. Žinia tais bedarbystės metais, kad miestelio amatininkai susirinko ir Ežerėlio pakraštyje pradėjo statyti rūmus, nuskambėjo kaip palaiminga naujiena. Miestelėnai daug apie tai kalbėjo, nors kai kuriems šis amatininkų užmojis atrodė esantis gryna tuštybė. Statyti rūmus! O ką gi reikjavikiečiai veiks su tais rūmais? Vis dėlto nors kaip buvo aikčiota ir stebėtasi šiuo sumanymu, amatininkai laikėsi savo, ir miesto viduryje iškilo rūmai. 1897 metais žmonėms buvo pasiūlyta nusipirkti bilietą pasiklaudyti jau pastatytuose rūmuose choro dainavimo ir pažiūrėti gimnastų pasirodymo, o kartu apžiūrėti statinį iš vidaus.

Kokia didybė! Daug kas rašė apie tada patirtus įspūdžius – savomis akimis išvystą ambicingąją vidaus apdailą, kuria amatininkai papuošė pagrindinę rūmų salę. Idėją apie šią spalvų grožybę pasufleravo patsai Altin-

Nekarūnuotoji Reikjaviko teatro draugijos primadona Stefania Guðmundsdóttir vaidina Damą su kamelijomis to paties pavadinimo spektaklyje

go pastatas, kuri danai pastatė dar amžiaus pradžioje. Vienintelis dalykas, užkliuvęs žmonėms, buvo neįtikėtinai bjauri scenos uždanga. Dėl šios klaidos kaltinti amatininkų nederėtų, nes gaminant uždangą parodyta didelių ambicijų. Geriausias miestelio namų dažytojas Bertelsenas buvo išsiųstas į Kopenhagą apžiūrėti nepaprasto grožio uždangos, kuri iki šiol tebedabina Kopenhagos karališkąjį teatrą. Bertelsenas šią nepaprastą uždangą atidžiai ir gerai apžiūrėjo ir, artimiausiu laivu parvykęs namo, iš atminties nupiešė kažkokį pa-

Iš 1987 metais Reikjaviko teatro draugijos surengtos parodos „Aukštyn uždangą, Solmundurai!“. Pasakojama Teatro draugijos istorija. Dailiai padarytą „savųjų“ rūmų maketą laiko to meto amatininkai

veikslą. Deja, arba Bertelseno atmintis buvo sušlubavusi, arba jo meniniai sugebėjimai sumenkė: islandiškosios uždangos versijos angelai, kurie turėjo būti dailiojo danų kilimo kopija, išėjo nelabai vykę, ir Bertelseno angelai akivaizdžiai buvo reikalingi pataisyti. Jie atrodė ištis bjaurūs. Tie, puošiantys didžiąją Kopenhagos uždangą, yra dailiai nusisekę, su angeliška išraiška veiduose jie traukia raudoną audeklą, iš po kurio atsiveria pats Akropolis visa savo didybe. Tuo tarpu Bertelseno angelai buvo akivaizdžiai ištįsę ir klaikus didumo užpakaliais, aišku, nuogi ir šiaip jau dailučiai, kaip ir jų karališkieji kolegos Danijoje. Be to, ir islandiškasis Akropolio variantas tebuvo pusiau pavykęs žmogaus rankų darbas, nes netikusiai mėginta danų Karališkojo teatro šedevrą pritaikyti kur kas mažesnei scenai. Tačiau Bertelseno „kūriny“ iškabėjo visą dešimtį metų, kadangi nebuvo pinigų naujai uždangai įsigyti, o amatininkai leido negirdomis pro ausis to meto žurnalistų apgailestavimus, kad būtų buvę geriau virš scenos pakabinti iš pakulinio maišo padarytą skudurą negu tuos nelaimėlius angelus.

Ir ką gi reikėjo daryti su tais Ežerėlio pakraštyje iškilusiais didingais rūmais? Į juos buvo tiek daug investuota, kad amatininkams teko imti paskolą, ir ta jų skola Danijos bankui siekė 400 karvių kainą. Susiję į susirinkimą, jie nusprendė įkurti teatro draugiją: rūmus būtų galima išnuomoti spektakliams rodyti ir taip pritraukti visuomenę. Jie aptarė, kur galėtų rasti gabių žmonių. Paaiškėjo, kad jų jau susiburta į tuo metu Reikjavike labai populiarią ir įtakingą draugiją, kuri skelbėsi atsiskanti alkoholio ir kovojanti su jo vartojimu. Be to, būta ir kitų įvairių klubų, telkusių žymesnius miestelė-

Gunnar Hansen

nus bei išsilavinusius žmones, tik ne eilinius miesto gyventojus. Taigi svarbieji miesto gyventojai susitikinę vieni pas kitus namuose ir vaidino pjeses, o tuo tarpu prasidėjo reikšmingi įvykiai.

Blaivininkų ložė, jaunimas, pasivadinęs „Dievui ir žmonėms“, ragino ne svaigintis alkoholiu, o blaiviai mėgautis gyvenimu ir taip pritraukė dar daugiau pritarėjų. Buvo rengiami baliai, susirinkimuose vaidinamos pjesės. Dažniausiai tai būdavo – tais bedarbystės metais – danų vienaveiksmės pjesės, palydimos mosavimo rankomis, šokinėjimo ir garsaus juoko. Atsirado mergina, sužavėjusi reikjavikiečius savo lengva ir sklandžia vaidyba, ir jos talento paveikti dauguma mies-

to gyventojų nusprendė liautis gėrę ir tapo susilaikančiųjų nuo alkoholio draugijos nariais vien dėl to, kad galėtų grožėtis šios gabios merginos talentu danų operetėse ir operose.

Ir susiruošė Amatininkų draugijos pirmininkas ir sekretorius aplankyti jaunąją mergele, pasibeldė į duris, ir priėjo prie jų nekarūnuotoji reikjavikiečių primadona. Ir prašė jiedu ją prisidėti prie jų ir kartu įkurti Teatro draugiją. Jie sakėsi gražiajai mergelei esą įsitikinę, kad jeigu ji norėsianti dalyvauti, tai prie jų prisidėsia ir daugiau žmonių, kurie norės atverti teatro menui naujųjų – Amatininkų rūmų duris. Stefanía Guðmundsdóttir sutiko su jų pasiūlymu, ir 1897 metų sausio 14 dieną keturiolika vyrų ir moterų susirinko Amatų (taip reikjavikiečiai vadino Amatininkų rūmus) Mažojoje scenoje. Šie stiprūs, valingi blaivininkai tą vakarą rūmuose prie Vilties gatvės įkūrė Reikjaviko teatro draugiją.

„Naujametė naktis“. Islandijos nacionalinio teatro atidaromoji pjesė, 1950

Krantai 130

Vėliau pradėta skaityti ir versti danų pjeses, sulaukusias įvertinimo ir pripažinimo Kopenhagos karališkajame teatre. Pasiskirstyta vaidmenimis, ir niekam nekilo nė minties prieštarauti, kad pagrindinį vaidmenį atliks gražioji primadona Stefanía Guðmundsdóttir. Tų pačių metų gruodžio 18 dieną įvyko Reikjaviko teatro draugijos pirmojo spektaklio „Nuotykis Rosenborgo pilies sode“ premjera. Ši operetė sulaukė išskirtinės sėkmės. Kai kurie islandai turėjo išsiruosti į ilgą kelionę, kad pamatytų naujosios draugijos spektaklius, rodomus tiek daug kalbų sukėlusiuose Amatininkų rūmuose prie Ežerėlio. (Tokį didelį islandų susidomėjimą teatru matome ir šiandieną: beveik kiekviename net mažiausiame šalies kaimelyje buvo, ir tebėra, veikianti teatro draugija.) Žiūrovų taip pat netrūko, o žmonių susidomėjimo būta tokio plataus ir paveikaus, jog jis tapo varomąja jėga, nulėmusia, kad štai 2009 metais Reikjavike jau yra du valstybiniai valstybės ir miesto išlaikomi teatrai bei daugybė teatro trupelių, rengiančių savo pasirodymus mieste ir laukiančių nuosavos pastogės, kurią apsiėmė pastatyti *Borgin* (isl. Tvirtovė) bendrovė vadinamosioms laisvosioms teatro trupėms, reikšmingai prisidedančioms prie vaidybos meno stiprinimo Islandijos sostinėje, kurioje šiandien yra lygiai 200 000 gyventojų. Sustiprėjusi Reikjaviko teatro draugija kartu su kitais bendraminčiais įsidrąsino imtis ir pasaulinio lygio pjesių, o su jais bendradarbiauti pradėjo jauni aktoriai, meistriškumo sėmęsi studijuodami Anglijoje ir Danijoje. Islandijos talentai traukė už šalies ribų tiek studijuoti, tiek stebėti užsienyje statomų spektaklių.

1950-aisiais pagaliau išsipildė svajonė, puoselėta nuo XX amžiaus pradžios: šiam reikalui vadovavo Indriðis Einarssonas, energingai darbavęsis Reikjaviko teatro draugijos labai ir kaip režisierius, ir kaip vertėjas, ir kaip pjesių autorius. Taigi niekas to nepriėmė kaip stebuklo, kai didžioji svajonė tapo tikrove ir islandų Nacionalinis teatras pradėjo savo veiklą vienos jo parašytų pjesių premjera. „Naujametė naktis“ – toks šios pjesės, pasakojančios apie elfus ir jų santykius su žmonėmis, pavadinimas. Ji su pasididžiavimu buvo suvaidinta naujuosiuose rūmuose, iškilminga proga pavadintuose *Islandų kalbos šventovė*.

Ir štai pažvelkime į 53 metų sulaukusią Reikjaviko teatro draugiją, kuri, be abejo, dabar galavosi, nes visos ryškiausios teatro žvaigždės tapo Nacionalinio teatro, garantuojančio gerai apmokamą ir patikimą darbą, nariais. Draugijoje liko tik tie aktoriai, kuriems gyvenimas pašyktėję malonės tapti nuolatiniais „Islandų kalbos šventovės“ darbuotojais, taip pat ir būrys jaunųjų artistų, žengiančių dar tik pirmuosius žingsnius teatre prie Ežerėlio. Išlikusioji trupė buvo tokia nepajėgi, kad kilo klausimas, ar bevarta vadintis Reikjaviko teatro draugija, nes ji galėjo pasigirti tik savo istorija ir žinojimu, jog yra seniausia Reikjaviko miesto kultūros draugija. Laimė, jie išsaugojo savo garbingą pavadinimą, tačiau drąsos ir savo istorijos žinojimo buvo per maža šiai permainų išretintai trupei, kurios buvo pasigailėta

ir kuriai suteikta malonė nuomotis senuosius rūmus prie Ežerėlio iš naujojo jų šeimininko, nes amatininkai savo rūmus 1918 metais pardavė. (Ir, savaime aišku, atsikratė didžiosios skolos nuo 1896-ųjų, o ji buvo, primename, tokia didelė, kad už ją būtų buvę galima nupirkti 400 karvių.)

Tačiau teatro pasaulyje dažnai nutinka taip, kad kai užklumpa tamsa, atsiranda ir pagalba. Šįkart pagalba atėjo iš Danijos. Gunnaras Robertas Hansenas buvo tas puikusias danų teatras, atėjęs į pagalbą mažai Reikjaviko teatro draugijos trupelei.

Gunnaras Hansenas buvo pasiturinčio Kopenhagos laivų maklerio sūnus. Jo susidomėjimas teatru ir teatro pasaulio stebuklais buvo toks didelis, kad jis iššvaistė visus jam tėvo paliktus turtus įgyvendindamas savo su teatru susijusius eksperimentus. Islandijon jis atvyko 1950-aisiais, lemtingu mažajai teatro trupelei laikotarpiu, ir pradėjo dirbti su ja. Jis ne tik režisavo, bet ir išgarsėjo tuo, kad pats piešė ir meistravo dekoracijas savo statomiems spektakliams. Per kelerius metus jam pavyko išmiklinti trupelės aktorius – jie rengė spektaklius, gerokai kitokius nei tie, buvę įprasti Reikjaviko miestelėnams, o labiausiai išsiskyrė jo pastatyta kinų pjesė „Pi-pa-ki“ (arba „Liutnios giesmė“). Šis spektaklis sužavėjo publiką. Ir ne tik dėl neįprastai gražaus kinų pasaulio, atsivėrusio mažutėje Amatininkų rūmų scenelėje. Gunnaras Hansenas pats nupiešė kulisus, prisdėjo meistraujant dekoracijas. Negana to – netgi muziką šiam spektakliui sukūrė šis talentingas teatras, ir jo pastangomis Reikjaviko teatro draugija galėjo drąsiai varžytis su Nacionaliniu teatru.

Metai bėgo, ir nors Reikjaviko teatro draugijos aktoriai buvo labai vertinami, o jų spektakliai populiarūs, jie nuolat kentė finansinius sunkumus, nes teatras šalia Ežerėlio negaudavo tokios didelės finansinės paramos kaip Nacionalinis teatras, kuris, savaime suprantama, naudojosi valstybės lėšomis. 1964 metais Reikjaviko miesto valdžia pagaliau parodė savo dos-

Islandijos nacionalinis teatras

numą, ir dešimt aktorių pradėjo gauti pastovų mėnesinį atlyginimą.

Per kitus kelerius metus aktorių trupė gerokai pagausėjo, ir tai buvo tarsi vitaminų injekcija mirštantiesiems. Iškart iškilo poreikis statyti naują teatrą, nes Amatininkų rūmai, kurie 1897 metais atrodė neginčijamai didelis ir puikus pastatas, dabar jau seniai buvo per maži ir nutriušę tokiam dideliame būriui darbščių menininkų. 1989 metais aktoriai ir techninis personalas persikėlė į puikųjį Miesto teatrą.

Miesto teatras iš pradžių buvo Reikjaviko teatro draugijos ir Reikjaviko miesto nuosavybė, tačiau 1999 metais miestas perpirko Reikjaviko teatro draugijos dalį, ir teatro trupė toliau darbuojasi viename puikiausių Europos teatrų pastatų.

Taigi papasakojau istoriją šio gyvo teatro, kuris dabar darbuojasi Islandijos sostinėje ir kurio ištakos – nenumaldomas artistų domėjimasis teatro menu, vėliau

Miesto teatras

„Svajonių žaismas“. Gretáro Reynissono dekoracijos.
Miesto teatras

peraugę į profesionalumą. Šiandien jie rodo puikius spektaklius, o už tokių aktyvų teatro gyvenimą reikia dėkoti žiūrovams, kurie nuo pat pradžių domėjosi šalies teatro žmonių kūrybiniais eksperimentais ir mėginimais.

Šio straipsnio ir dalies jo nuotraukų autorė Guðrún Ásmundsdóttir 2007-aisiais šventė savo solinio vaidybinio darbo penkiasdešimtmetį. Ji papasakojo Reikjaviko teatro draugijos istoriją ir nuotykius, patirtus Amatinkų rūmuose, iškilusiuose prie Ežerėlio 1897-aisiais. Praėjo daug metų nuo to laiko, kai kadaise miestelėnus gluminusi Bertelseno uždanga nuėjo vėjais, ir jau niekas nebeprimena Akropolio ir angelų dideliais užpakaliais, išskyrus to meto rašytinius šaltinius. Bet islandai visada turi kuo didžiulis: mūsų protėviai suprato, kaip svarbu aprašyti istorinius praeinančių laikų įvykius, ir tam skyrė deramą dėmesį.

Guðrún ÁSMUNSDÓTTIR

Iš islandų kalbos vertė **Jurgita Marija ABRAITYTĖ**

„Angelo gimimas“. Vytauto Narbuto dekoracijos. Islandijos nacionalinis teatras

KARŠTOJI ISLANDIJA

POKALBIS SU EGLE BABILAITE

Eglė BABILAITĖ 2007-aisiais taip susižavėjo Islandija, kad jos gamta ir kultūra tapo jos kūrybos įkvėpimo šaltiniu.

Į tapybą atėjo daugiasluoksniškumas, reljefiškumas, kunkuliuojančių žemės gelmių ir nespalvingos gamtos kontrastas paskatino surasti savo spalvas. Ir ne tik spalvas – menininkė prabilo tomis kalbomis, kuriomis iki tol nekalbėjo – fotografija ir juvelyrika. Į Šiaurės pasaulį Eglė Babilaitė žvelgia savaip ir išgyvena daugybę estetinių potyrių. Ji eksperimentuoja jungdama kelių kultūrų meną. Toks kultūrinio mišinio tikslas – naujų savybių, raiškos būdų bei neįprastos emocinės įtaigos ieškojimas. Menininkę kalbino dailėtyrininkė Eglė LIKAITĖ.

HOT ICELAND

In 2007, Eglė BABILAITĖ got so fascinated by Iceland, that the country's nature and culture became the source of her creative inspiration. Paintings were enhanced by multi-layering, reliefs, the contrast of vibrant depths of the land and colorless landscape induced the search for a unique color palette. And not only colors – the artist started to speak in languages she never used before – photography and jewelry. Northern world in Eglė Babilaitė's perception is unique and full of multiple aesthetic experiences. She experiments by fusing the art of different cultures. The aim of such mixture – new combinations, a search for new qualities, means of expression and unusual emotional suggestions. The artist was interviewed by art critic Eglė LIKAITĖ.

Pirmą kartą Eglė Babilaitė Islandijoje lankėsi 2007 metais, kai dalyvavo SIM (Islandijos dailininkų sąjungos) rezidencijoje Reikjavike. Menininkė taip sužavėjo šis kraštas, kad netrukus ji ten grįžo. Šios šalies gamta ir kultūra tapo

įkvėpimo šaltiniu. Tas šaltinis keitė ir menininkės pasaulėžiūrą. Vilniaus dailės akademijoje studijavusi tekstilę, ji ėmė ieškoti naujų raiškos būdų. Tačiau kad ir kokia kalba menininkė kalbėtų, jaučiama harmoninga jos ir Šiaurės vienuma.

Eglė BABILAITĖ. *Cafe Maria*. 2007. Autorinė technika. 123 x 140 cm

Eglė BABILAITĖ. Iš žemės gelmių. 2007. Autorinė technika. 123 x 140 cm

EGLĖ LIKAITĖ. *Pastaruoju metu žavimasi Tolimųjų Rytų kultūra, tačiau Tu pasukai kita kryptimi – susidomėjai Šiaurės šalimis, ypač Islandija. Kas Tave ten sužavėjo?*

EGLĖ BABILAITĖ. Keliauti mėgau nuo mažų dienų. Keletą metų iš eilės su seseria vykom į Laplandiją. Jau tada pajutau poreikį aplankyti šiauriausias vietas. Kartą, eidama pro Dailininkų sąjungą, perskaičiau skelbimą, kviečiantį į menininkų rezidenciją Islandijoje. Per kelias dienas susitvarkiau reikiamus dokumentus ir išvykau. Didelio konkurso nebuvo, nes lietuvių neviliojo atšiaurus klimatas.

Pirmą kartą nuvykusi į šį kraštą nustebau. Menininko profesija ten labai gerbiama, bet neišskiriama iš kitų. Taip pat labai mylimi vaikai ir jaunimas. Islandijoje nėra vaikų namų. Mane pavergė nuoširdus ir paprastas islandų bendravimas. Jie pasitiki vieni kitais, labai kūrybingi. Man patinka tas Islandijos veidas, – jame nėra streso. Žmonės neskuba gyventi. Islandai maudosi gamtos teikiamame karštame vandenyje ir vargo nemato. Jie nesupranta, kam reikia tiek daug dirbti, juk galima ir pailsėti, ir pasidžiaugti savo šalimi, artimaisiais. Nuostabi šios šalies gamta mane pakerėjo. Jos permainingumas priverčia žmogų plaukti

pasroviui ir nespriešinti. Išmokau džiaugtis tuo, ką teikia gyvenimas. Po kelionės į Islandiją viduje man taip driokstelėjo, kad tas sprogimas pakeitė mano požiūrį, taip pat ir kūrybą. Tai tokia šalis, kurioj tu arba neapsikenti, arba surandi savo nišą, leidžiančią stebėti aplinką. Aš suradau save ir Šiaurėje jaučiuosi gerai.

Tačiau pažvelgusi į Tavo darbus ir į Islandijos nuotraukas, išvydau du skirtingus pasaulius. Tavo kūrinuose „Turbulencija“, „Uostas“, „Laikas gerti arbatą“, „Iš žemės gelmių Nr. 1“, „Iš žemės gelmių Nr. 2“ (visi 2007 metais sukurti) gausu ryškių spalvų, o nuotraukose vyrauja pilki, juodi ir balti atspalviai. Kur Islandijoje Tu matei tokias spalvas?

Iš pirmo žvilgsnio Islandija nėra ta spalvingoji šalis, kuri atsispindi mano darbuose. Tačiau aš remiuosi senąja islandų taikomąja daile, ypač tautiniais drabužiais. Jie pasiūti iš juodo audinio, kuris siuvinėtas sidabro ar kitokių spalvų siūlais. Tokiu būdu išryškinamas juvelyriškai siuvinėtas dekoras. Galima teigti, jog drabužių puošyba pritaikyta prie klimato. Islandijoje labai greitai sutemsta, bet matoma Šiaurės pašvaistė. Jos šviesoj tautiniai rūbai labai gražiai suspindi, sužiba. Taigi iš taikomosios islandų dailės kilusios ir ryškios mano kūrinių spalvos.

Eglė BABILAITĖ. Dūmų miestas. 2007. Autorinė technika. 120 x 165 cm

Be to, tas ryškus spalvas matau ir Islandijos gamtoje. Kartą mažu lėktuvėliu skridome į labai vėjuotą salą, kurioje 1973-iaisiais buvo išsiveržęs ugnikalnis. Mus užkėlė ant kunkuliuojančio kraterio viršūnės, ir aš pajutau po kojomis verdančią žemę. Tačiau nereikia nė kraterio viršūnės, kad pajustum gelmių karštį. Toje saloje visai negiliai (užtenka žemę pakasti ranka) radau raudonos lavos. Ji kieta ir porėta. Prisirinkau jos gabalėlių. O juodoji lava randama gilesniuose sluoksniuose. Į žemės paviršių ją iššauda išsiveržęs ugnikalnis. Beje, toj saloj esančiame miestelyje matomos sustingusios lavos buvusio judėjimo žymės. Gyventojai ją vėsino vandeniu, semtu iš vandenyno. Šis motyvas dažnas meniniuose filmuose. Taigi mane labai paveikė grėsmingų žemės gelmių energijos ir nespalvingos gamtos kontrastas. Tame santykiyje atradau savo spalvas.

Jurgita Ludavičienė viename straipsnyje prasitarė, jog Tavo kūrinuose spalva greitai virsta emocija. Mano manymu, pagauti emociją padeda ir ryškūs ornamentų tinklai, kurie dažnai kontrastingi fonui. Beje, ar Tavo kūrinių reljefiškumą ir daugiasluoksniškumą taip pat įkvėpė Islandijos gamta?*

Taip, daugiasluoksniškumas į mano darbus atėjo iš Islandijos. Išstis dienas aš sėdėdavau kavinėse gerdama

kavą ir eskizuodama pro langus atsiveriančias kalnų viršūnes. Buvau pasiryžusi dėl gero vaizdo už kavą sumokėti didžiulius pinigus. Po to, grįžusi į dirbtuves, toliau plėto-davau savo mintis. Taip gimė keliasluoksniai darbai. Vienas jų – „Dūmų miestas“ (2007). Tirpstantis sniegas kalnuose vis nustebindavo mane apnuogindamas nuostabaus grožio reljefus. Todėl ir mano darbuose ta baltuma vietomis ištirpusi tarsi sniegas ir atidengianti ką nors netikėto. Kartu su sluoksniais į mano kūrinius įsiskverbia ir reljefiškumas. Tačiau dekoratyviems reljefams įtaką daro ir gimtojo Vilniaus barokas.

Aš per savo prizmę žvelgiu į Šiaurės pasaulį ir išgyvenu daugybę estetinių patyrimų. Savo kūryboj eksperimentuoju jungdama kelių kultūrų meną. Toks kultūrinio mišinio tikslas – simbiozė, naujas derinys, naujų savybių, raiškos būdų bei neįprastos emocinės įtaigos ieškojimas. Ieškodama radau ir savitą techniką. Naudodama akrilinius ir aliejinius dažus, popieriaus masę bei faktūrinę pasta, paveikslus tapau ant drobės mišria trisluoksne technika.

Galbūt Islandija Tave išprovokavo prabilti kita kalba? Nes iki šios kelionės Tu daugiausia kūrei tekstilės darbus, buvai pasinėjusi į madą.

Tikrai, iki pažinties su Šiaurės šalimis žaidžiau su tekstile, nardžiau madoje, bet visada norėjau sugrįžt į tylą ir ramybę. Tad kelionė į Islandiją padėjo susigrąžinti save. Man tiko tenyktė atmosfera. Tačiau greit susivokiau, kad nespėsiu škičiuoti visko, kas mane žavi. Ėmiausi fotografijos. Islandijoje žiemą fotografijai labai palankus natūralus šoninis apšvietimas.

Apskritai aš labai mėgstu išbandyti naujas technologijas. Visada, kai yra kokia nors mintis, galvoju, kaip galėčiau jai suteikti pavidalą. Taip pradėjau dirbti su sidabru. Lietuvoje susiradau žmones iš „Juvėlyrikos oazės“, galinčius mane pamokyti. Manau, kad tai pati geriausia parama. Ėmiau kurti papuošalus imituodama lavos nutekėjimą. Naudoju baltą sidabrą, kuris asocijuojasi su baltu sniegu, ir juodą sidabrą tarsi juodą lavą. Islandai man parodė vieną akmenį, kurį dar turėsiu atrasti. Jį panaudosiu juvėlyrikoje. Juvėlyrinis kūrinius įkvėpė Žydroji lagūna: pieno baltumo vanduo, žiūrint iš toli įgaunantis žydrą atspalvį, juoda lava ir druskinga balta pakrantė. Tai nuostabus dekoras. Jau viskas tau paduota, tik imk ir plagijuok arba kurk tu naudodamasis. Toks netikėtas man gamtos spalvų ir faktūrų santykis turėjo poveikio kuriant papuošalus. Taigi šio krašto gelmėse deganti žemė mane išprovokavo prabilti ne tik tapybos, bet ir fotografijos, ir juvėlyrikos kalba.

Atrodo, kad gyveni vien Islandija. Ar po to dar kelia vai po kitas šalis, domėjaisi kitomis kultūromis?

Islandiją aplankiau po kelionės į Maroką, paskui buvo Serbija ir dar du kartus Islandija... Mane parėmė Šiaurės ministrų tarybos biuras Lietuvoje, tuomet vykdęs *Sleipnir* programą. Taigi – Maroke per daug dekoro, ir būdama ten aš negaliu išverti. Todėl dažnai kūriniuose, atspindinčiuose šios šalies dvasią, „iškertu langą“. O Islandijoje aš noriu būti. Dėl to Islandijos įtaka sąmoningai akivaizdi ne tik šioje šalyje sukurtuose darbuose, bet ir Maroko, Serbijos, Lietuvos laikotarpio kūryboje. Šiaurės krašto lede atsiverianti ažūriška juvėlyrika atsispindi ir mano kūriniuose.

Kiekvienąsyk, vos tik nuvykusi į kitą šalį, stengiuosi aplankyti muziejus, galerijas. Vis jaučiu meno kūrinių alkį.

Pamatyti originalai mane įkvepia ir tampa aktualūs. Ir mėgstu sėdėti užsienio, ypač Islandijos, knygynuose ir gerdama kavą skaityti knygas apie meną. Gaila, kad Lietuvoje nėra tokio laisvumo. Knygynų darbuotojus kausto baimė, kad apiliesiu pardavimui skirtus leidinius.

Taigi – lankydamosi kitose šalyse susipažįsti su jų kultūra, gamta ir pasiimi tai, kas Tau atrodo vertinga. Po to tas vertybes sudedi į savo kūrinius. Tačiau ką Tau reiškia kūryba?

Kūryba man padeda dalintis patirtu džiaugsmu su kitais. Aš dalinuos tuo, ką išgyvenu. Man reikia, kad kiti stebėtų mano kūrinius, pamatytų, kokiomis akimis aš viską regiu. Mane domina žiūrovo reakcija stebint mano darbus. Noriu, kad, žvelgdamas į mano kūrinius, jis lygintų savo ir mano požiūrius. Noriu džiaugtis savo patirtimi ir ja dalintis taip, kaip Islandijoje džiaugiamasi, kad aš grožiuosi jos kultūra, gamta, žmonių santykiais. Kiekviena diena pateikia man staigmenų, ir aš pasirengusi jas priimti. Esu linkusi pripažinti, kad gyvenimas man duoda daug dovanų. Todėl savaip improvizuodama jas priimu, ir taip gimsta mano kūriniai. Man neįdomu kartoti tai, ką išmokau, ką pamačiau. Man rūpi tobulėti. Visada judu. Siekiu, kad širdis ir ranka dirbtų kartu. Todėl tobulinu techniką. Noriu laisvai plaukti. Kūriniais perteikiu vidinę būseną. Bet ne savo, o apskritai įvairių būsenų derinį. Tai, kas aktualu.

Kita vertus, kūryba yra kompensacija. Kurdamas užsidarau, išvykstu toli, būnu viena su savim. Manęs tarsi nėra. Tačiau savo nebuvimą kompensuoju darbais, kuriuos pamatę draugai supranta, kodėl tiek laiko tylėjau. Taip kūriniai tampa dovana. Jais su kaupu kompensuoju prarastą laiką.

Man mano parodos – tai bendravimo būdas. Aš gyvenu kūryba, todėl parodose susitikdama su draugais iš naujo juos atrandu. Ir man gera grįžti namo.

Eglė BABILAITĖ, Eglė LIKAITĖ

* Jurgita LUDAČIENĖ. Nebūna // Literatūra ir menas. – 2002, liepos 26 (internete). Prieiga: http://www.culture.lt/lmenas/?st_id=533 (žr. 2009, vasario 27).

Eglė BABILAITĖ. Kalnų moteris. 2007. Autorinė technika. 50 x 100 cm

Þórarinn B. ÞORLÁKSSON. Saulėlydis prie ežero. 1905. Drobė, aliejus

Ramutė RACHLEVIČIŪTĖ

TAIKLIAI, LAIKU IR VIETOJE

ISLANDIŠKASIS DAILĖS MATMUO

Dailėtyrininkė Ramutė RACHLEVIČIŪTĖ analizuoja Islandijos dailę, siekia išvelgti ją vienijančius bruožus, siedama juos su ypatinga šalies geografine padėtimi bei gamtos ištekliais. Būtent jie sąlygojo šios nedidelės tautos menininkų pomėgį taupioms išraiškos priemonėms, lakoniškoms formoms, tam tikroms medžiagoms.

*TO THE POINT, IN PERFECT TIME AND SPACE
THE ICELANDIC DIMENSION OF EUROPEAN ART*

Art critic Ramutė RACHLEVIČIŪTĖ analyses Icelandic art, striving to envisage its uniting features, connecting them with the particularity of the country's geographical location and natural resources. Especially the latter conditioned the choice of frugal means of expression, laconic shapes and certain choice of materials used by artists of this small nation.

Sunku rašyti apie islandų dailę taip, tartum krizės nėra ir nebūtų buvę. Kokia ji dabar, ši mažytė egzotiška šalis, ir jos dailė – neįsivaizduoju. Užsimerkiu ir rašau taip, tartum krizės nėra ir niekad nebūtų buvę.

Nacionalinio charakterio atspindžių, išpaudų mene tyrinėtojai teigia, jog tie išpaudai kinta, transformuojasi ir nėra pastovūs, atsparūs laikui. Galbūt. Vis dėlto tam tikra šerdis, kuri ne visada regima, bet nuspėjama – manau, išlieka. Minimalistinės, santūrios ir konceptualios dailės fone lava, vilna ir druska – medžiagos, geriausiai atspindinčios šalį ir nacionalinį charakterį. Todėl labiausiai krite atmintin tie islandų dailininkai, kurie jas vaizdavo, naudojo arba kurių darbai primena šias medžiagas.

Gyvenant santūriai, taupiai ne iš mandrystės, o atokioje saloje, kuri pasimetusi vandenyne pusiau arktinėje zonoje, medžiagų įvairovė per daug nepamojuosi, nepasišvaistysi. Dėl tokio atokaus gyvenimo būdo per

Johannes S. KJARVAL. Motinos meilė. Apie 1950.
Popierius, akvarelė. 63 x 47 cm.
Reikjaviko miesto galerija

amžius susiformavo ypatingas taupumo, santūrumo ir racionalumo jausmas ir ekologinio mąstymo dimensija. Atliekamų, nereikalingų medžiagų pertekliaus apskritai nėra, trūksta visko. Islandijos nacionalinio muziejaus ekspozicijoje gausu egzotiškų buities reikmenų, keistų mūsų akiai liaudies konstruktorių dirbinių, daug įvairiopo paskirties daiktų iš kaulo, rago. Raižyta kėdė iš banginio kaulo, raginių šaukštų kolekcija, karvės kaulkolė, naudota kaip melžimo kėdutė; įvairūs kabliai kabliukai, pjautuvai iš ryklio, nerpos, karčiuotojo ruonio, kotiko kaulų, iš banginio ūsų. Net rožančiai ir šaškės iš žuvų kaulų.

Vėlyvojo modernizmo pabaigoje atsiradusioms minimalizmo, konceptualizmo srovėms apskritai rūpėjo *kiekio*, saiko aspektai. Islandų menininkų elgsena su medžiaga itin atsargi, nes jos, išskyrus vulkaninės kilmės uolieną, beveik nėra. Islandų menas krypo ir kryps ta link neapsimestinio kuklumo, santūrumo. Kai medžiagas, priemones tenka atsiskraidinti ar atsiplukdyti iš kontinento, menininkas protauja ir skaičiuoja. Dailininko mintis aiški, bet ne tiesmuka, o idėjos raiška preciziškai nušlifluota kone iki beasmeniškumo, objektyvumo. Štai taip ir gimsta minimalizmo apraiškos.

Vulkaninės kilmės saloje, kur didžiąją jos teritorijos dalį sudaro negyvenama plokštikalnė, lava ir amžini ledynai, į amžiną išalą šiukšlių nepakasi, todėl reikia sugalvoti, kur jas padėti, kad nebadytų akių. Nors pasitaiko vienas kitas agresyvokas, su destruktiviais impulsais meno kūrinys, ypač gimęs maištaujančios jau-

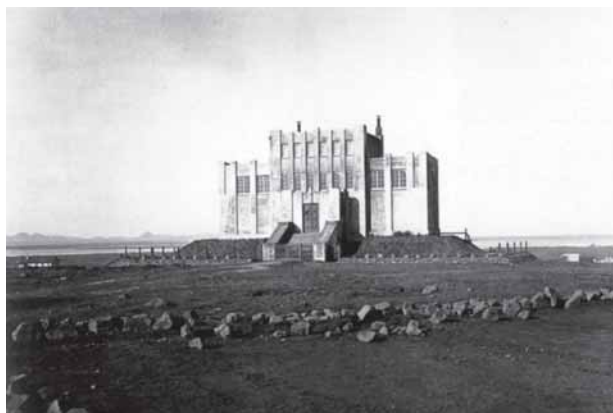
Johannes S. KJARVAL. Þingvelliro vaizdas. 1932. Drobė, aliejus. 115 x 160 cm. Nacionalinė Islandijos galerija

nystės laikotarpiu, bet tai trumpalaikiai ir islandų menui nebūdingi reiškiniai. Ekspresyvumo jame nėra arba jo mažai, nes nėra kuo užsimoti. Po ranka nieko atliekamo, o kai visko trūksta, tai ir sklaidytis nėra ko. Kai sėdi ir galvoji, ką čia tokio sukūrus, sumąščius, o ne mintiji pačia medžiaga, matyt, tik taip ir gali susiklostyti geometrinė abstrakcionizmo kryptis, minimalizmo, konceptualizmo apraiškos. Kaipgi kitaip.

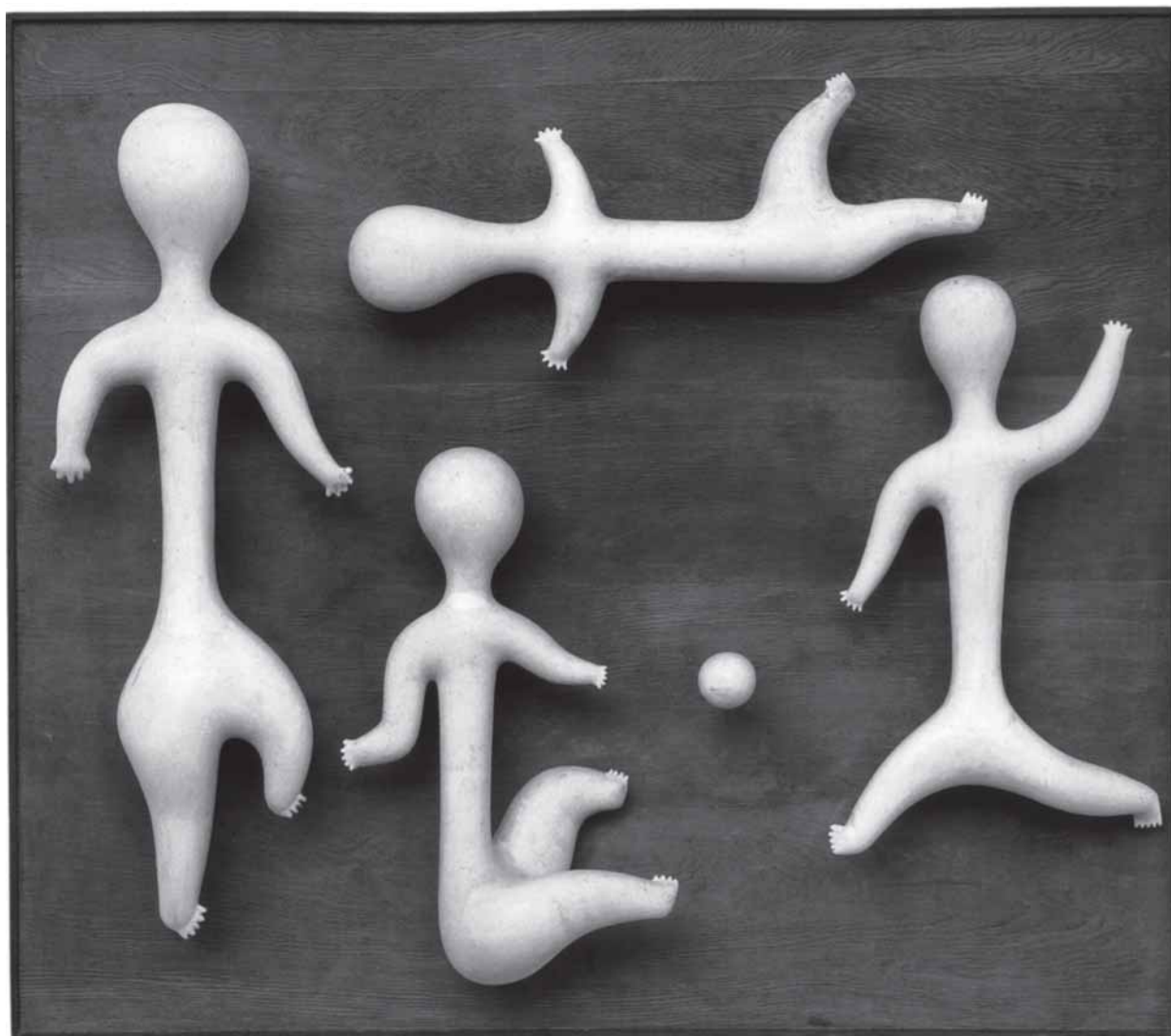
Medžio, metalo ir statybinio akmens stygius stipriai pakoregavo meno rūšių Islandijoje paplitimą. Šiuolaikinių dailininkų skulptūroms naudotas akmuo dažnai primena savo vulkaninę kilmę. Vidutingrūdis ar stambiagrūdis doleritas; akytas bazaltas ir gabras (iš sustingusios, su „užkonservuotais“ dujų burbuliukais, karštos lavos), tufas (iš sukietėjusių „susiklijavusių“ vulkaninių pelenų), pemza (iš sustingusių vulkaninių putų), steatitas („muilo akmuo“). Akmuo – gana lengvas, šiurkščiai gruoblėtas, drumzlinų tonų.

Medžio dirbiniai Islandijoje turbūt prilygo tauriesiems, iš brangios, vertingos medžiagos padarytiems. Yra raižytų XI amžiaus medinių sijų, lentų; gražios, meistriskai sukomponuotos medinės durys (1200 metai) –

Viešoji galerija (pirma Islandijoje), pavadinta Einaro Jónssono vardu. 1932

Sigurjón ÓLAFSSON. Vaikai žaidžia. 1938. Gipsas, medis. 133 x 164 cm. Sigurjóno Ólafssono muziejus, Reikjavikas

Vidimyri bažnyčia, Skagafjörður. 1834

Islandijos nacionalinio muziejaus pasididžiavimas. Mūsų dienomis bene populiariausia liaudies meno šaka – islandiški mezginiai, ypač iš storos vilnos, su geometriniais raštais. Škotiška vilna garsėja savo šilkinio švelnumu, minkštumu, islandiški megztiniai – stori „lašiniai“, sunkiai permirkstantys ir vėjo veik neperpučiami, todėl ir žiemą islandai su jais vaikšto, dirba lauke vietoj viršutinių drabužių.

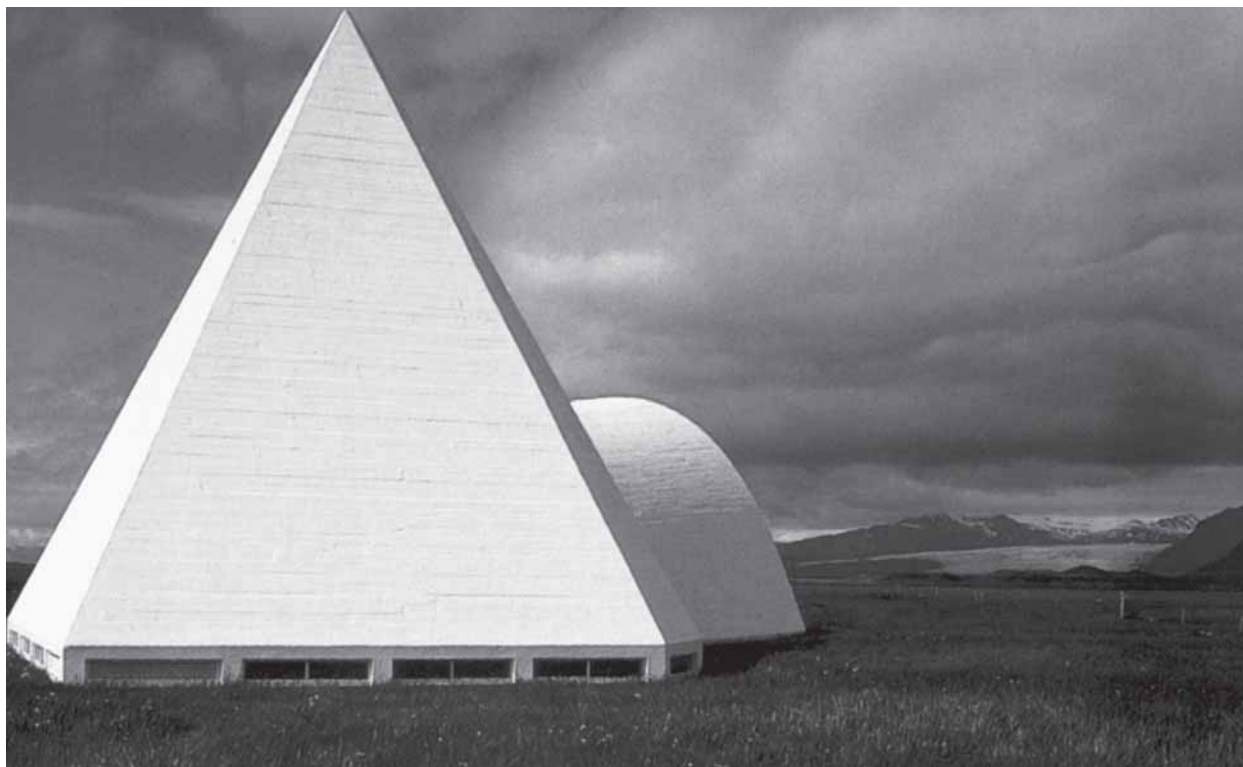
Jausmai irgi neekspressyvūs – pojūčiai šiaip sau, be reikalo nedilginami. Žmonių mažai, todėl džiaugiamasi bent koku susibūrimu. Lietuvoje būdami kamšalynėje, priverstinėje kito kaimynystėje troleibuse, autobuse, mes dažniausiai būvame dirglūs ir nemaloniai nusiteikiam, kai netikėtai kas nors prie mūsų prisiliečia. Mūsų taktiliniai pojūčiai ganėtinai įdirginti, ir mes praradome kito, tegu ir atsitiktinio, žmogaus prisilietimo džiugesį. Grūstynė apypilniame Reikjaviko bare reiškia, kad žmonėms ten smagu.

1801 metais Islandijos sostinėje gyveno 351 gyventojas. XX amžiaus pradžioje danų valdomas žvejų miestelis Reikjavikas labai išaugo, ir gyventojų skaičius pasiekė 9 000. Apie miestelėnų kultūrą, miestiską gyvenimo būdą galima kalbėti po 1918 metų, t.y. Islandijai gavus nepriklausomybę. Ir šiandien gyvenama tik ketvirtadalyje Islandijos šalies teritorijos (vidutiniškai po du žmones kvadratiniam kilometre), šimto suvirš tariamai suduriuojančių ugnikalnių kaimynystėje. Ne šiaip sau, o vienų didžiausių Europoje, Atlanto pakrantėje. Pats Reikjavikas yra išikūręs seismiškai aktyvioje zonoje, kertančioje šalį iš šiaurės į pietvakarius. Todėl vulkano šou yra visiškai realus, ne fantazijos dalykas, ir

ardytis šiaip sau islandai, regis, tikrai nelinkę. Nori nenori negali užmiršti, kad grėsmingos akmeninės iščios gali bet kada atsiverti. 1975 metais išsibudinusį Krafla penkiolika metų ugnimi spjaudė ir dūmus be perstojo pūtė, kol užsnūdo. Ar ilgam? Akmuo, lavos akmuo, dažniausiai ten korėtas, lengvas ir aprtrupėjęs ir toliau trupa tarp pirštų. Jau pati vulkaninė sala – tai, kas nepastovu, laikina, o dar nepamirškime ir žemės drebėjimų – prisiminimai apie juos irgi kirba islando ir turistų pasąmonėje. Pridėjus dar vandenyno pakrantės „paplūdimį“, taip pat juodą lyg asfaltas, sunkų ir klampų smėlį vaikų žaidimų dėžėse prie gyvenamųjų namų – visai tamsoka susidaro panorama. Net kulinarija egzotiška ir niūroka. Tarp islandų nacionalinių patiekalų – degtinė „Juodoji mirtis“, devyneta mėnesių pūdytas, fermentuotas ryklys, burnos receptoriams atrodantis it grynas amoniakas. Gyvendami švariai ir kvapniai, per Kūčias islandai kepta žuvimi raja taip užsmardina namus, kad visus metus neužmirštum.

Islandijos istorijoje grėsmių išgyventa visokių. Ypač nepalankaus būta XVIII amžiaus. Jo pradžioje po raupų epidemijos sala neteko trečdaliao gyventojų, o amžiaus pabaigoje vulkanų išsiveržimai, žemės drebėjimas islandus privertė net kurti planus kraustyti iš salos ir pasiieškoti tinkamesnės gyvenimui vietos.

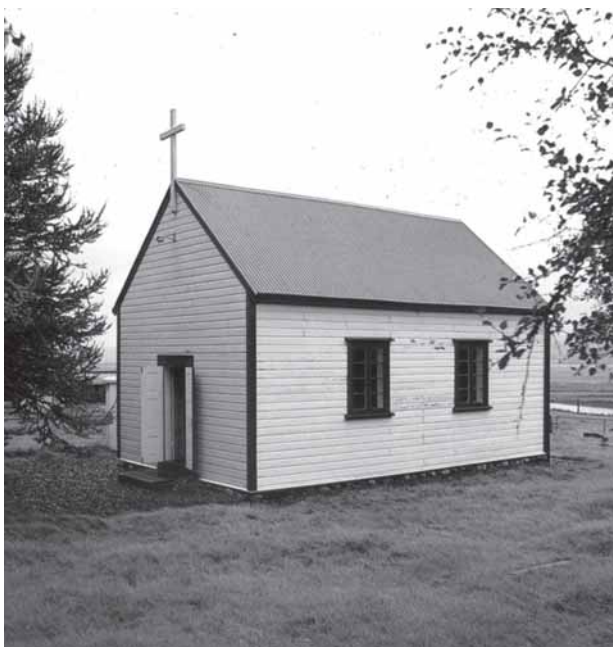
Ir islandų meninės svajonės visai nesusijusios su kiekio apologija, jos irgi minimalistinės, be jokio masiškumo, gausumo dimensijos. Jónas Gunnaras Árnasonas (1931–1989), islandų skulptorius, kuris daugiausia dirbo su metalu, 1946–1950 metais mokėsi žymaus tautiečio skulptoriaus Ásmunduro Sveinssono dirbtuvė-

Hanneso DAVIDSSONO suprojektuota Bjarnarness bažnyčia (1957–1976)

je. Jau ankstyvieji šeštojo dešimtmečio jo darbai demonstruoja mechanikos išmanymą. Septintojo dešimtmečio viduryje, susidomėjęs kinetiniu menu, pradėjo kurti mobilius, kuriuos žiūrovas pats galėjo konstruoti ir dekonstruoti. Skulptoriai, palikę pėdsaką islandų dailėje, arba gerai išmanė mechaniką ir mechaninės žinios padėjo jų kūrybai, arba buvo baldininkai. Tai patvirtina

Šv. Olavo bažnyčia. 1886, Skriðdalur.
Architektas – Niels JÓNSSON

Árnasono darbai „Pasidaryk pats“ (1966), „Mechaninis paukštis“ (1967), „Mechaninė gėlė“ (1967), „Homo Technicus“ (1969), „Gravitacija“ (1982), „Kosmosas“ (1982) ir kt. Net dekoratyvinės, ne tik parodinės skulptūros, jų konstrukcijos pasižymi konceptualumu. Gali tai atspindėti antitradicinį, protechnologinį požiūrį, tačiau sprendimai vis tiek bus santūrūs. Vėlyvosios skulptūros, jų konstrukcijos su veidrodžiais asocijuojasi su saule, gravitacija, kosmosu. Pavyzdžiui, skulptorius Jónas Gunnaras Árnasonas, vasaras dažnai leidęs Flatey saloje Breiðafjörðure, vakarinėje Islandijos pakrantėje, ją norėjo paversti kultūros centru. Turbūt jums nereikia aiškinti, kad žiūrovų – iš viso, ne tik išprususių, išsilavinusių meno srityje – būtų buvę saujelė.

Menkos floros ir faunos įvairovės fone akis bent parodoje pailsi kad ir retai išvysdama eksponuojamuose kūriniuose žaliuojančią žolę, spalvingą gėlę ar drugelį. Tai apskritai kito, už Islandijos, Ledo salos, esančio gyvenimo atspindys. O pačioje šalyje – anei miško, anei žolynų. Pagrindiniai augalai – baltieji kiminiai, elninės šiurės, kerpenos, įvairiarūšės samanos, viksvynai, smilgos, resvos žolės. Trumpos vasaros metu trumpam pražysdamos, jos papuošia uolas ir kartu suapvalina jų kontūrus. Ir jei pasitaiko medžių ar žolynų, tai tik Nacionaliniame parke – kaip gyvosios gamtos stebuklas. Mieste nustembi, kai koks gyvūnas sušmėžuoja akyse: prapipena su privalomu skambaliuku po kaklu naminė katė, kuri, neduokdie, kokį pavienį paukštelį papjautų.

Islandų gyvenamasis būstas atrodo kaip mūsiškis ūkinis, pagalbinis pastatėlis, giliai įkastas žemėje, na, tiesiog žeminė. Neaukštų sienų, apdėliotas velėnos, dur-

pių „blokais“. Dauguma gordų (fermų, vienkemių), kuriuose gyveno po 20–50 žmonių, būdavo išsidėstę maždaug penkių septynių kilometrų atstumu vienas nuo kito. Kiekvienas kaimelis turėjo mažiukę vietos meistrų dekoruotą bažnytelę! Neįtikėtino mažumo, na, nedaug didesnę nei mūsiškis kioskas. Ir dėl nedidelių žmonių susibūrimų, ir dėl miško medžiagos stygiaus. (Seniausi tokio pobūdžio išlikę statiniai – iš XVIII amžiaus.) Mediena ilgus amžius buvo atsitiktinai „sužvejoti“, išgriebti vandenyno platybėse pasimetę sieliai, ir tik pastaruošius du amžius jos įvežama iš Norvegijos.

Islandiją – bene vėliausiai apgyvendintą Europos valstybę – įkūrė vikingai. Pirmasis kolonistas norvegas Ingolfuras Arnarsonas apsigyveno saloje 870–874 metais. Nuo 930 metų ji laikoma savarankiška valstybe, nors atskirais istorijos tarpsniais ją administravo norvegai, danai, britai. Árni Magnússonso institute Reikjavike saugomi senieji islandų iliuminuoti manuskriptai, kuriuos Danija 1971–1997 metais grąžino Islandijai. Iškalbingiausi pergamentinių knygų siužetinių ir ornamentinių miniatiūrų pavyzdžiai liudija normaniškos tradicijos ir gotikos atoliepius. 1930 metais, Islandijai švenčiant Altingo įkūrimo tūkstantmetį, Norvegijos ir Danijos vyriausybės grąžino nemažai puikių eksponatų, kurie XIX amžiuje buvo išvežti iš salos. Še tau, ir danai, norvegai: taip ir norisi sakyti, ir sakoma – ne užkariautojai, o buvę salos administratoriai. Tik nieko negirdėti, kad britai būtų ką nors gražinę.

Reikjaviko uostas – kone žaislinis, labiau panašus į nediduką Atlanto vandenyno pakrantės kurortą su daugybe sandėliukų, – nameliai iš visų pusių apkalti gofruotos skardos lakštais, kad geriau apsaugotų nuo drėgmės ir lietaus. Du trečdaliai islandų gyvena sostinėje ir aplink ją. Jaukuma ir namų šiluma, pavienio žmogaus ar nedidelių žmonių grupių mastelis būdingas Islandijos oro uostui, ligoninei, teatrui, muziejui. Labiausiai mėgstami barai ir kavinukės – iš medžio, kone kurortinė architektūra (medinės verandos ir mansardos, kone kuklūs sodo nameliai). Viskas paprasta, miela, sava, jauku – jei ne kaip namie, tai kaip pas artimus draugus. Ten pilna žmonių, visokio amžiaus ir iš visų sluoksnių; pagyvenę, atrodo, jaunesniems netrukdo, o jaunimas vyresniųjų nešokiruoja.

Islandų, kaip ir kitų skandinavų šalių, architektai puikiai orientuojasi, kur rinksis atskiri piliečiai, o kur susiburs keliolika ar keliasdešimt. Kasdieniškumas, funkcionalumas – be įprasto mums puošnumo, iškilmingumo. Elektros šviesa, geoterminė šiluma – labai pigi. Namus apšiltina požeminės karšto vandens versmės, todėl net miestiečiai nemato suodžių, dūmų ir gyvena šiltai, šviesiai ir neįtikėtinai švariai. Šviesų žibinimas, atvirų baseinų garavimas, ypač po žiemos dangumi, sustiprina kurortinį Reikjaviko išpuodį. Per žemaugę šiauriosią Europos sostinę Reikjaviką prateka Elliðaár, viena turtingiausių lašių upių.

Vienas ankstyviausių Reikjaviko statinių – architekto F. Meldalio suprojektuotas Altingo pastatas, norėtušį sakyti – pastatėlis, 1880–1881 metais sumūrytas iš

tamsaus bazalto blokų. Mat Altingas, iki tolei kiekvieną vasarą dvi savaites posėdžiavęs Þingvellire (Þingvellir, Tingo slėnyje), į Reikjaviką persikėlė tik 1845 metais. Seniausias pasaulyje parlamentas, pradėjęs dirbti daugiau nei prieš tūkstantmetį, 1117–1118 metais išgalėję rašyti įstatymai ir viena seniausių literatūrų pasaulyje yra sukurti po atviru dangum ir žeminėse. Tai vienas didžiausių šios mažytės šalies kultūros paradoksų: viena seniausių pasaulyje literatūrų, daugiau nei tūkstantmetį galiojantys rašyti įstatymai, parlamentinio darbo tradicija ir posėdžiavimas po atviru dangumi. Dvi savaites vykdavo Altingo posėdžiai ant uolų, Tingo slėnyje. Dviem savaitėms į juos susirinkę atstovai aptardavo šalies reikalus. Po to sunkiai keliaudami pasiekdavo gimtąsias vietas, aplankydavo namiškius, supažindindavo su šalies reikalais. Kad sulaukę simbolinio asamblėjos kirvio, – kurį siūsdavo rajono valdytojais ir kuris buvo nešamas iš fermos į fermą kaip pranešimas apie artėjantį naują susirinkimą, – vėl iškeliatų posėdžiauti.

Nacionalinio islandų dailės pasididžiavimo – Jóhanneso Sveinssonso Kjarvalio vizija buvo pranašinga. Menininkas rašė, kad aukščiausioje Reikjaviko vietoje – 61 metras virš jūros lygio – turėtų išdygti rūmai ar šventykla. Pastato kupolas turėtų būti krištolinis, o veidrodinėse sienose galėtų įstabiai atsispindėti Šiaurės pašvaistė. Įvairiaspalviai prožektoriai apšviestų didžiulę teritoriją, ir statinys žavėtų ir dieną, ir naktį. Tiesa, išdygo ne rūmai, šventykla, o „Perlo“ restoranas – naujos, modernios islandų architektūros simbolis. Jis irgi primena, kad islandams namų šilumą dovanoja pati gamta. Restoraną 1991 metais buvo pastatytas ant šešių milžiniškų vandens rezervuarų. Konteineriai yra lygtėliai nugludinti ir tauria auksintelaite spalva nudažyti, tad nelabai įtarsi, jog tai inžinerinės, pramoninės statybos objektas. „Perlo“ restorano apžvalgos aikštelė juosia stiklo kupolą, nutūpusį ant vandens konteinerių, kuriuose saugoma 24 milijonai karšto vandens litrų. Tuščiaaviduris plieno karkasas, juosiantis konteinerius, formuojantis ir įtvirtinantis kupolą, kartu atlieka gigantiško radiatoriaus funkciją. Žiemos metu juo bėgantis karštas, o vasaros metu šaltas vanduo užtikrina pastovią temperatūrą pastate, todėl ten auga palmės, yra penkiolika metrų aukštyn šaunantis fontanas, geizeriukai – burbuliuojantys ir švirksčiantys į viršų. Mažieji yra natūralūs – supranti tai iš tyrančio sieros kvapo.

1963 metais Islandijos nacionaliniame muziejuje buvo įsteigtas Etnologijos skyrius, kuris pradėjo rinkti medžiagą apie tautiečių gyvenimą, darbo būdus, bendrabūvį. Technologinė pažanga, staigi įrangos kaita keičia fermerių, žvejų gyvenimo būdą, įpročius. Kai Islandijoje sakoma: seniai seniai, tai reiškia – kai buvo skalbiama rankomis. Permainos – ne tik džiaugsmingos, lengvinančios gyvenimą, bet sykiu atnešančios ir skausmingus praradimus. Todėl Islandijos nacionaliniame muziejuje gausėja buities daiktų ir darbo įrankių, papročių aprašymų, serijinės masinės gamybos daiktų, ne tik archeologinių iškasenų. Yra sukauptas itin vertingas, dau-

giau nei pusės milijono nuotraukų, ypač portretų, archyvas. Kai gyventojų nedaug – kiekvienas yra brangintinas ir įdomus.

2003 metais Islandijos nacionalinis muziejus atšventė 140-ąsias įkūrimo metines. 1860 metais jaunas tapytojas ir antikvaras Sigurduras Guðmundssonas (1833–1874) Reikjaviko laikraštyje pranešė apie vikingų kapo atradimą Mývatno rajone, Islandijos šiaurėje, ir pradėjo aiškinti, jog būtina steigti muziejų. 1863 metais vienas fermeris padovanojo visa, ką buvo atradęs, ir šie radiniai tapo pirmaisiais Islandijos nacionalinio muziejaus eksponatais.

Kultūrinio, apskritai visuomeninio gyvenimo pagyvėjimas pastebėtas maždaug prieš amžių. Atsirado ne tik savamokslų ar atvykėlių užsieniečių (daugiausia danų), bet savų ir Kopenhagoje pasimokiusių dailininkų: portretistas minėtasis Sigurduras Guðmundssonas, bene pirmasis profesionalus tapytojas, Nacionalinio muziejaus direktorius, bei peizažistai, vaizduojantys laukinių gamtovaizdžio nekaltumą.

Listasafn Islands – Nacionalinė dailės galerija kaip institucija, meno rinkinys, o ne pastatas – buvo įsteigta parlamentaro Bjorno Bjarnarsono 1884 metų spalį Kopenhagoje. Jis rašė, kad muziejus nėra tiktai malonumų šaltinis, bet ir fundamentalus būtinumas, be kurio, kaip ir be mokslo, nebūtume tokie, kokie esame. Pradžioje eksponatų dovanojo daugiausia danų menininkai (apie penkiasdešimt tapybos, grafikos ir skulptūros darbų). Konsulas Ditlevas Thomsenas 1902 metais įteikė pirmąjį islandišką meno kūrinį – Einaro Jónssono skulptūrą „Tremtiniai“. Pirmasis aliejinės tapybos kūrinys, kurį įsigijo Nacionalinė dailės galerija – Þorarinno Þorlákssono paveikslas „Poilsis“ (1911). Dar ilgokai galerijos meno rinkinių pildymu buvo užsiėmę privatūs aukotojai.

Nacionalinė dailės galerija gyvavo 104 metus (keletą dešimtmečių ją buvo priglaudęs Islandijos nacionalinis muziejus), kol 1988-aisiais įsikėlė į naujas patalpas. Su jos pastatu tiesiogiai susijusi žuvininkystė – pagrindinis šalies pajamų šaltinis. 1916–1917 metais Reikjaviko centre buvo pastatyti Ledo namai, t. y. ledo sandėliai. Žiemos mėnesiais ledo gabalai buvo kertami tiesiai iš ežero ir naudojami šviežios žuvies šaldymui. 1929 metais kompanijai įsigijus šaldymo įrenginius, žuvies saugyklose triukšmingus šaldiklius buvo leista naudoti tik keletą metų. Turėjo prabėgti pusamžis, kol čia įsikūrė Nacionalinė dailės galerija, kurioje du trečdaliai – dailininkų, kolekcininkų, rėmėjų dovanos. Ekspozicijoje ryškiai atsispindi keturi islandų tapybos etapai: keturi dailės pradininkai (tapytojai Þorarinnas Þorlákssonas, Jónas Stefanssonas, Ásgrímuras Jónssonas ir Johannessas S. Kjarvalis), Islandijoje išsimokslinusios kartos kūryba tarpukaryje, abstrakčioji dailė nuo Antrojo pasaulinio karo pabaigos iki dabar ir naujos tendencijos (nuo 1965 metų). Einaro Jónssono simbolistinių neoklasikinių skulptūrų muziejus yra Reikjavike, todėl Nacionalinėje dailės galerijoje eksponuojama tik vienas kitas kūrinys.

Finnuras Jónssonas (1892–po 1988) – pirmasis tapytojas, eksponavęs abstrakčius kūrinius Islandijoje. 1925 metais individualioje parodoje greta peizažų, figūrinių kompozicijų jis eksponavo ir abstrakčius paveiksliukus. Tai buvo geometrinės pakraipos, ne visais atvejais stipriai abstrahuoti, dažnai net simboliški, su atpažįstamomis figūrų, daiktų reminiscencijomis kūriniai. Mažučiai (ne ką didesni už rašomojo popieriaus lapą) aliejiniai paveiksliukai padarė tėvynainiams tokį pritrenkiantį įspūdį, kad Finnuras Jónssonas toliau privalėjo tapyti tik tradiciškai, arba jam būtų reikėję palikti gimtąją salą. Beveik keturiasdešimt metų dailininkas vaizdavo žvejų buitį ir darbo scenas, kol galėjo atsigręžti atgal, ir sugrįžo, kur buvo stabtelėjęs.

Þorarinnas Þorlákssonas (1867–1924) pradžioje buvo knygryšys, vėliau studijavo tapybą Kopenhagoje. Dailės dalykų mokėsi privačiai, piešimo – amatų mokykloje. Todėl tradiciniai žmogaus rankos nepalytėti laukinės gamtos vaizdai jo nutapyti taupiai, kietokai, nors vėsūs mėlyni atspalviai negali nejaudinti.

Jóno Stefanssono (1881–1962) kūryboje tiesiogine ir perkeltine prasme atsiranda gerokai daugiau gyvybės šilumos. Islandiški arkliukai – storavilniai poniai – it minkšti žaisliukai jaukiai įsikūrę atšauriame, šiaip jau tuštokame iki tol peizaže. Laukinių paukščių – ančių, gulbių – aštrūs grafiški siluetai tarsi uoloje aštriu daiktu įrėžti. Paveiksluose oras, rodos, toks gaivinamai vėsus, perregimas ir atveriantis tolumas. 1903-aisiais, jau antrais inžinerijos studijų metais Kopenhagoje, Stefanssonas inžineriją išmainė į tapybą. Dailininkas garsėjo savo protu, išsilavinimu ir buvo kiek vyresnis už Johannessą S. Kjarvalį, nors abu meninę karjerą pradėjo tais pačiais metais.

XX amžiaus antrojo dešimtmečio pabaigoje Islandijos dailė judėjo tik peizažo kryptimi. Johannessas S. Kjarvalis (1885–1972) piešėjo talentu, neretai spontaniška simbolių vaizdinių raiška suteikė neregėtą Islandijos dailei vaizduotės matmenį. Ja iki tol pasižymėjo nebent skulptorius Einaras Jónssonas. Kjarvalis išžiūrėjo didžiulį lavos laukų spalvingumą, samanų, kerpių ornamentinį imantrumą. Labai mėgo tapyti Tingo slėnį (45 kilometrai į rytus nuo Reikjaviko), t. y. vietas, kur aukštų lavos uolų papėdėje vikingai rinkdavosi į vietines sueigas *tingus* bei Altingą, visos Islandijos susirinkimą.

Islandijos valstybė dailininkui pastatė namą su studija, municipalinę moderniojo meno galeriją, o miestas, ir pavadinęs galeriją populiariausio islandų menininko vardu – Kjarvalsstaðir, atidarė ją 1973-aisiais, metams prabėgus nuo dailininko mirties.

Johannesso S. Kjarvalio tapybos kūrinių, piešinių turi salos žmonės iš įvairiausių visuomenės sluoksnių. Metai, kuriais jis surengdavo individualią jubiliejinę parodą, tapdavo ne tik dailininko, bet ir viso meninio gyvenimo triumfo metais. Jau 1935-aisiais jo penkiasdešimčiai surengtoje parodoje buvo aišku, kad dailininkas yra islandų nacionalinis pasididžiavimas. Po dešimties metų Kjarvalio parodoje paveikslai buvo parduoti

per pusvalandį. Jo septyniasdešimtmečiui skirtą parodą aplankė kas aštuntas Islandijos gyventojas. Publikos dėmesį autorius patraukdavo savo ekscentrišku elgesiu – drobes pardavinėdavo itin brangiai arba retsykais tiesiog imdavo ir padovanodavo. Jo kūryboje islandai dažnai išvelgia niūraus vienišiaus norvego Edvardo Muncho dramatiškus atoliepius.

1901 metais atvykęs į Reikjaviką, būsimasis dailininkas mokėsi piešti, o vasaromis tarnavo žvejų laivuose. Kitaip nei daugelis islandų, mokėsi ne Kopenhagoje, o Londone – už pinigų, kuriuos jam surinko brolis, puiškus amatininkas, gatvės muzikantas. 1922 metais Reikjavike Kjarvalio draugai įkūrė klubą „Pictor“, jo nariai rūpinosi dailininko finansine būkle.

Prie dailės klasikų priskiriamas ir Einaras Jónssonas (1874–1954), XIX a. pabaigoje kūrybinį kelią pradėjęs pirmasis islandų skulptorius profesionalas. Jis gimė Galtafellos fermoje, Arnessyslos rajone. 1896 metais įstojo į Kopenhagos karališkąją dailės akademiją, dalyvavo danų rengiamose parodose, lankėsi užsienyje. Ankstyvajai kūrybai, kaip ir islandų literatūrai, iš kurios dailininkas sėmėsi įkvėpimo, būdinga danų ir vokiečių romantizmo atgarsiai. 1916 metais pagal skulptoriaus brėžinius buvo pradėtas statyti muziejus, numatytas ir jo bei žmonos danės Annos gyvenimui (iki menininko mirties). 1923 metais Reikjavike atidaryta Einaro Jónssono skulptūrų ekspozicija buvo pirmoji Islandijoje atvira plačiajai visuomenei. Skulptorius domėjosi teosofija; dažnu atveju jo įkvėpimo šaltinis buvo islandų sagos.

Gudmunduras Thorsteinssonas, Mugguras (1891–1924) – tapytojas, religinių kompozicijų autorius. Kaimišką islandų dailininkų gyvenimo stilių jis iškeitė į menininkų bohema, siekė laisvės, epatavo buržua. Tačiau kūrinuose nėra tokio gyvenimo pėdsakų, ir jo žymiausias kūrinys – triptikas „Kristus išgydo ligonį“ (1921) – kabo Prezidento rezidencijos koplyčioje Besastadire (šiuo metu už Reikjaviko ribų). Kosmopolitinės kultūros šalininkas ir prarajos tarp vakarietiško ir gimtojo meno siaurintojas buvo tapytojas Gunnlauguras Blondalis (1893–1962). Jo kūryboje jaučiami Paryžiaus mokyklos atstovų atgarsiai.

Nacionalinėje dailės galerijoje, XX a. antrosios pusės dailei skirtoje salėje, pastoviojoje ekspozicijoje, taikiai sugyvena įvairios stilistinės tendencijos. Socialiai angažuoto realizmo kryptis, ryškiausiai atstovaujama Gunnlauguro Schevingo (tarti: Skevingo, 1904–1972) šaltokų, tiesmukai reportažinių žvejų buitės scenų ir uosto vaizdų, nesiskirtų nuo dažno mūsiškio priklausomybės metų tapytojo, mėgusio būtent tokius motyvus. Buvusiems jūroje gerai pažįstamas žemas, slegiantis horizontas, kiek nuobodžios tamsos spalvos. Nacionalinės dailės galerijoje vienodai pagarbiai pristatyti minėto dailininko ir abstrakcionistės Ninos Tryggvadóttir (1913–1968), nuo 1952 metų gyvenusios ir kūrusios Paryžiuje, Londone, Niujorke, paveikslai. Tryggvadóttir drobes islandų dailėtyrininkai kartais vadina abstrakčiuoju impresionizmu, nes

jos dažnai asocijuojasi su gamtos fenomenų – krioklių, eizerių – interpretacijomis.

Tarpukariu kunkuliuavusias aistras ir ginčus dėl figūrinio ir abstrakčiojo meno pokaryje pakeitė diskusijos dėl lyrinės (taštinės) ir geometrinės (konkrečiosios) abstrakcionizmo krypties pirmenybės. Svavaras Guðnasonas (g. 1909), Kristjánas Daviðssonas (g. 1917), Eirikuras Smithas (g. 1925) buvo lyrinės abstrakcijos atstovai. Netrukus jaunesni dailininkai, ypač studijavę Paryžiuje, rinkosi tik geometrinę abstrakčiosios dailės linkmę.

Tapytojas Svavaras Guðnasonas (1909), kaip ir kiti islandų dailininkai, į Reikjaviką sugrįžo jau išgarsėjęs Danijoje. 1945 metais jo surengta individuali tapybos paroda buvo antroji abstrakti po Finnuro Jónssono. Tai vienas žymiausių XX a. antrosios pusės islandų tapytojų, pradėjęs skiepyti Islandijoje abstraktųjį ekspresionizmą. Jo spontaniškos formos neretai biomorfiškos, asocijuojasi su surrealistine improvizacija, automatiškumo principu kūryboje. Skeptikai dūsavo, kad tapytų kaip Svavaras Guðnasonas, jei būtų kuoktelėje. Susidomėjęs paveikslu faktūromis, tekstūromis, susižavėjęs geologiniais dariniais, uolienomis, šis dailininkas tarsi nepastebimai nuklydo į geometrinės abstrakcijos. Į tai, kas labiau priimtina islandams.

Gerður Helgadóttir, didesnę gyvenimo tarpsnį praleidusi užsienyje, yra pirmoji islandų skulptorė, ėmusi kurti geometrinės abstrakcijos. Kurį laiką ji darė įtaką net Ásmundurui Sveinssonui bei jo mokiniui Guðmundurui Benediktssonui. Visą XX a. šeštąjį dešimtmetį vyko permaininga kova tarp dviejų abstrakcionizmo krypčių, kai kurie dailininkai tik skausmingai pasiblaškę pagaliau apsisprendavo.

Skulptorius Gudmunduras Benediktssonas savo kūrybinę karjerą pradėjo 1944 metais, iš tėvo baldžiaus išmokęs staliaus amato. Studijų metais buvo gavęs Šiaurės fondo grantą, skiriamą nagingiems amatininkams tobulintis. Benediktssonas visą laiką norėjo būti geru amatininku. Būdamas trisdešimties, 1955 metais įstojo į Reikjaviko meno mokyklą ir mokėsi pas jam didelės įtakos turėjusį Ásmundurą Sveinssoną. Studijų metais organizuotoje kelionėje į Paryžių dailininkas pirmąkart išvydo geometrinės pakraipos abstrakcionistinę skulptūrą, tapybą ir buvo sužavėtas. Per keletą dešimtmečių jis išbandė įvairias medžiagas, bet dažniausiai rinkosi geležį, medį ir varį. Meno mokyklą baigęs būdamas 35 metų, nagingas amatininkas su simetriškomis geometrinio ašūro skulptūromis tiesiog „peršoko“ abstrakcionistus.

Skulptorių Islandijoje nėra daug, bet jų kūryba didžiai gerbiama ir vertinama. Reikjavike yra trijų skulptorių muziejai: be minėto Einaro Jónssono, veikia Sigurjóno Ólafssono ir Ásmunduro Sveinssono (1893–1982) muziejai. Pastarasis – masyvių ašūrinių, biomorfiškai plastiškų skulptūrų autorius, pirmus brandžius kūrinius pradėjęs kurti ketvirtajame dešimtmetyje; jis ir Nina Sæmundsson (1892–1965) priklauso antrajai po Einaro Jónssono plastikų kartai. Pirmųjų trijų skulptorių muzie-

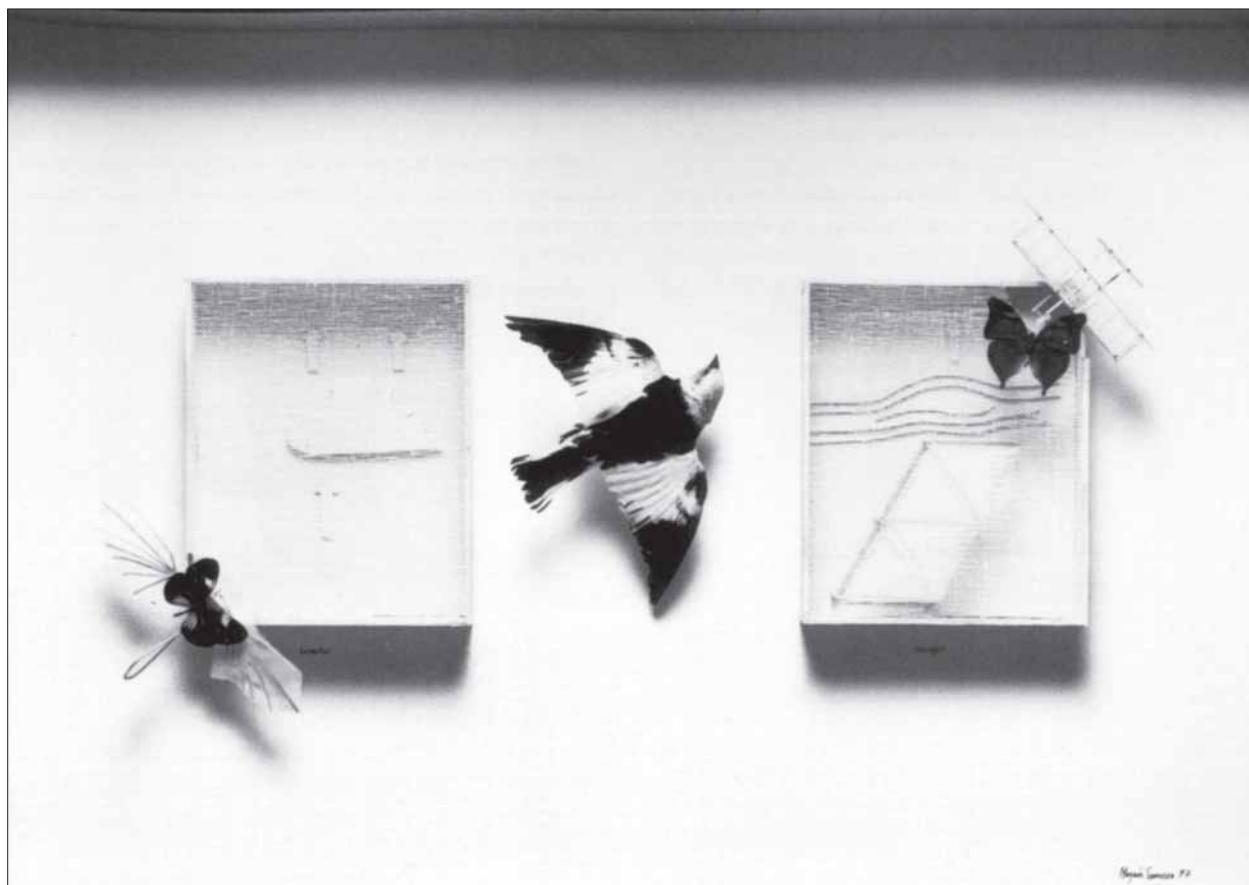
juose darbai eksponuojami ir eksterjere, ir interjere. Ásmunduro Sveinssonio muziejus yra originalus statinys – baltas puskupolis kone Šiaurės Afrikos (Alžyro, Maroko architektūros) stiliumi. Muziejaus savininkas – Islandijos architektų asociacija – pastaruoju metu greta pastovios Ásmunduro Sveinssonio ekspozicijos rengia ir šiuolaikinių dailininkų personalines parodas. Skulptoriaus muziejus yra netoli Laugardaluro (Karštų versmių slėnio). Beje, pagrindinė komercinė Reikjaviko gatvė – Laugaveguras (Kelias į karštas versmes). Pavadinimai primena, kad 1928–1930 metais iš po žemės buvo išpumpuota pirmoji karšto vandens srovė, čia yra bene didžiausias Reikjavike baseinas.

Kaip rašo Halldóras Bjornas Runnólfssonas, islandai didžiuojasi savo menu, ir jų išdidumas – sąmoningai ar nesąmoningai – kyla iš tikėjimo savo tautiečių unikalumu. XX amžiaus pirmosios pusės islandų meno šaknys slūgso moderniuose XIX a. pabaigos–XX amžiaus judėjimuose, ypač postimpresionistinėje tradicijoje, o šiuolaikinės dailės – geometriniame abstrakcionizme, minimalizme, konceptualizme. Kurgi slypi jų mąstysenos, matymo ir raiškos būdo specifika? Kokius pavidulus islandiškumas įgyja meno kūrinyje? Nors šiais laikais nebemanome, kad kalnai, ugnikalniai, kriokliai, geizeriai, apskritai itin savita gamta ir gyvensena galėtų nulemti jos vaizdų ar atšvaitų unikalumą, dailės specifiškumą, vis dėlto manyčiau, jog Islandija ir jos dailė yra savita. Šiuolaikinis islandų menas linksta link neapsimestinio santūrumo, kontempliatyvumo.

Priemonių kiekio ir raiškos minimalizmas, pažabotos emocijos. Visko mažai, atrodo – mažiau nei galėtų būti, tačiau taikliai, laiku ir vietoje, tarsi laikrodininko ar provizoriaus svarstyklėmis pasverta. Tikslu, įtikinama ir neretai netikėta tarsi viksvos pjūvis delne. Jautrumas įdubai ar išlinkiui, raukšlei, rumbui ar gludiniui; atidumas tiesiai linijai ar jos atkarpai. Sakytumei – orus savanoriško apsiribojimo mažu jausmas. Rimitis, pusiausvyra, dažnokai net simetriškumas, lėtoka vaizdų tėkmė, mediatyvus ir intravertiškas meno pobūdis. Visoje amžiaus antrojoje pusėje gana ryški nuo islandų abstrakcionizmo pradininkų einanti geometrinė linkmė. Lėtumo, tęstinumo, o su tuo susijusio ir pastovumo išpūdį neretai įtvirtina standartizuotų elementų kartojimasis. Tai ir griežta koncentrinė, tarpusavyje nesusiliejančių ratų ramybė, ir matematiškai svajingas mintijimas moduliais, ir švelniai santūri industrinių medžiagų traktavimo askezė. Be nuobodžio, banalumo, įkyraus sterilumo ir šalčio. Taigi – islandų dailėje *ne minimaliai* yra amato, įkvėpimo, meninio poveikio, meno. Gerame kūrinyje viso šito yra apščiai.

Ramutė RACHLEVIČIŪTĖ

Magnús TÓMASSON. Aviacijos istorija. 1977. Mišri technika. 62 x 87 cm. Privati nuosavybė

Jörundur HILMARSSON

ŠIS TAS APIE ISLANDŲ KALBĄ

Lietuvos bičiulio, lietuvių kultūros ir literatūros žinovo Jörunduro HILMARSSONO (apie jį šiame „Krantų“ žurnale išsamiai rašo Svetlana Steponavičienė) straipsnyje trumpai apžvelgiami islandų kalbos bruožai: istorinė raida, tarmės, tarimo ypatybės, nuo pat XVI amžiaus ryškios purizmo tendencijos, šnekamosios ir rašomosios kalbos santykis ir skirtumai.*

THIS AND THAT ON ICELANDIC LANGUAGE

A friend of Lithuania, an expert in Lithuanian culture and literature, Jörundur HILMARSSON (Svetlana Steponavičienė presents her detailed account about him in this issue of “Krantai” magazine) reviews a couple of features of Icelandic language: historical evolution, dialects, characteristics of pronunciation, tendencies of purism, starting with the 16th century, relationships and differences of the spoken and written language.

Islandų kalbos ištakos yra aiškios, nes islandai, priešingai negu daugelis kitų tautų, tiksliai žino savo kilmę. Yra šaltinių, liudijančių apie gausų žmonių kraustymąsi iš Norvegijos į Islandiją, vykusį maždaug apie 870 metus, tada, kai pačioje Norvegijoje buvo labai neramu. Prasidėjus vikingų epochai, norvegai steigė kolonijas Airijoje, Orknio, Šetlando, Farerų salose ir kitur. Tuo metu buvo atrasta ir Islandija, ir į ten prasidėjo masinė emigracija. Šaltiniai apie tą kraustymąsi – tai visų pirma „Krašto apgyvendinimo knyga“ ir Ario Išmintingojo „Islandų knyga“, parašytos po 200–250 metų. Šiuose šaltiniuose minima apie 1000 pirmųjų naujakurių ir nurodoma, kas iš kur atvykęs. Apskaičiuota, kad 85 proc. atvyko iš Norvegijos, apie 12 proc. – iš Britų salų ir apie 3 proc. – iš Švedijos. Iš ateivių norvegų apie 60 proc. buvo kilusių iš Vakarų Norvegijos, nors šiaip kraustyta iš įvairiausių Norvegijos vietų.

Neabejotina, kad norvegų išeivių kalboje turėjo būti išlikę jų gimtųjų vietų tarminių ypatumų. Be to, dažnai šalia atsidurdavo žmonės iš įvairiausių vietovių. Taigi nebuvo prielaidų atskiroms tarmėms išsivirti atskiruose rajonuose, ir kalba turėjo smarkiai išsilyginti. Todėl galima spėti, kad islandų kalba greitai tapo vieninga. Taip pat manoma, kad Altingo¹ įsteigimas, baigiantis kolonizacijai, turėjo didžiulę įtaką pirmųjų kartų kalbai ir stabdė tarmių formavimąsi. Kiekvienais metais dideli būriai iš visos šalies atvykdavo į Altingą, čia susitikdavo žmonės iš nuošaliausių kampelių ir aptardavo bendrus reikalus.

Krikščionybės įvedimas 1000 metais ir dviejų vyskupysčių įsteigimas Skaulholte ir Houlare² labai padėjo kalbai vienyti. Ten gaudavo išsilavinimą visi kunigai, kurie vėliau pasklisdavo po įvairias šalies vietas.

Dar viena aplinkybė, ir galbūt pati svarbiausia, buvo ta, kad ūkinis šalies gyvenimas niekad nebuvo stabilus, kaip daugelyje Europos šalių, kai dar galiojo leno³ sistema. Islandijoje ta sistema niekad nebuvo suklestėjusi, ir saitai, siejantys žmogų su gimtąja vieta, niekad nebuvo stiprūs. Galima neabejoti, kad gyvulus perginti iš vieno rajono į kitą buvo įprasta nuo seno, be to, žvejybos bei

prekybos tikslais irgi buvo plaukiojama į kitas vietas. Visa tai skatino tarminių skirtumų niveliaciją, juo labiau, kad žmonių migracija, kaip įrodyta, visada buvo didelė. Ir vis dėlto galima manyti, kad tam tikrų skirtumų turėjo atsirasti, pavyzdžiui, tartyje, žodyne. Tačiau apie tuos skirtumus šiandien mažai kas žinoma.

Patikimų žinių apie tarmes pasirodė tik nuo XVIII a. pradžios. Antai Aurtnis Magnusonas (Árni Magnússon)⁴, profesorius ir senovės rankraščių rinkėjas, mini Pietų kalbą, Vakarų fiordų kalbą, Hortnafiodro (Hornafjörður) kalbą, iškelia tam tikrus kalbos ypatumus, mažiau žinomus arba visai nežinomus kitose vietose. Tie ypatumai iš esmės sutampa su šiandieniniais (tarmės tada, be abejo, ryškiau skyrėsi, o dabar kai kurie skirtumai jau yra išnykę).

Svarbiausieji tarmių⁵ fonetikos skirtumai yra tokie:

Hardmailio (tvirtojo tarimo) ir *linmailio* (vangiojo tarimo)⁶ opozicija, t. y. skirtingas priebalsių *p*, *t*, *k* tarimas tarp balsių arba po balsio⁷. Šiaurėje paplitęs tvirtasis tarimas, o pietuose – vangusis. Štai žodžiai *tapa* „prarasti“, *láta* „leisti“, *ak* „važiuok“, *tap* „nuostolis“, *lát* „netekimas“, *Ak* (sutrumpintas Akureirio miesto pavadinimas) šiaurėje tariami *tha:pha*, *lau:tha*, *a:kha*, *tha:ph*, *lau:th*, *a:kh*, o pietuose *tha:pa*, *lau:ta*, *a:ka*, *tha:p*, *lau:t*, *a:k*.

Šiaurė turi dar vieną tarimo ypatybę. Žodžius *stulka* „mergaitė“, *glampa* „blizgėti“, *skammtur* „dalis“ šiauriečiai taria *stulkha*, *klampha*, *skamthyr*, tuo tarpu daugumas gyventojų taria *stulka*, *klampa*, *skamtyr*⁸. Taigi šiauriečiai taria skardų garsą *m*, *l* prieš *p*, *t*, *k*, o kiti – duslų⁹.

Šiais abiem atvejais šiauriečiai išsaugojo senesnę tarimą. Priešingai, mažai apgyventos ir izoliuotos pietų vietovės išlaikė pirmykštį *hv-:kv-* opozicijos tarimą. Pietų gyventojai žodį *hvalir* „banginiai“ taria *xwa:lir* arba *xa:lir*, tuo tarpu kiti islandai sako *khva:lir*.

Šiaurės vakaruose, ypač Vakarų fiordų (Vestfjörðir) rajone, išlaikytas senas vienbalsio tarimas prieš *ng* / *nk*, tuo tarpu kitur šioje padėtyje tariamas dvibalsis, t. y. *lankyr* „ilgas“, *lönk(h)* „ilga“ vietoj *launkyr*, *löynk(h)*.

Hortnafiodro (pietryčiuose) šnekta taip pat vadinama atskira tarme. Jai būdinga ypatingas *rl*, *rn*, tarimas: pvz., šio krašto žmonės žodžius *stjarna* „žvaigždė“, *Sörli* (toks vardas) taria *stjarna*, *sörli*, tuo tarpu kitų vietų gyventojai taria *stjartna*, *sörtli*.

* Su minimaliais patikslinimais perspausdinta iš: „Mūsų kalba“. – 1975, Nr. 2, p. 47–52.

Reikia taip pat paminėti vadinamojo *flaumailio* (*flá-mæli*)¹⁰ tarimą. Daugelio jis sutartinai laikomas nepageidajamu reiškiniu, dažnai netgi „garsiniu išskrypimu“. Čia neskiriamas ilgasis *i* ir ilgasis *e*, taip pat ilgasis *u* ir ilgasis *ö*; *i* ir *e* susilieja į vieną garsą, taip pat *u* ir *ö*. Pvz., dauguma žodžius *limur* „narys“, *lemur* „laužia“ taria *li:myr*, *le:myr*, o flaumailininkai sako arba *li:myr*, *le:myr*, arba *le:myr*, *li:myr*.

Taigi daugelis pastarąjį tarimą laiko nepageidajamu dalyku, nors niekada nėra lengva nustatyti, kas kalboje pageidaujama, kas ne. Su flaumailiu kaip tik susiję islandams labai būdingi purizmo reiškiniai. Nemokėdami tinkamai vertinti savo kalbos faktų, žmonės palaikė flaumailį „bjauriu“ ir „gadinančiu kalbą“. Kalbininkai čia įžiūrėjo dar ir tą trūkumą, jog du susilieję garsai gali privesti prie painiavos.

Flaumailis atsirado kalboje neseniai. Pirmiausia jis buvo pastebėtas raštuose maždaug prieš 200 metų, o vėliau pradėjo smarkiai plisti. Apie 1930 metus islandų kalbininkai ir kai kurie kultūros žmonės paskelbė žygį prieš flaumailį. Su juo buvo kovojama ir mokyklose. Greitai žmonės „įsitikino“, kad flaumailis yra „bjaurus“ dalykas, islandams „netinkamas“ ir net „gėdingas“ – kova baigėsi „pabaisos“ nugalėjimu, o kalba neteko vieno įdomaus fonetinio reiškinio.

Purizmo tendencijos nuo seno užima reikšmingą vietą islandų kultūros istorijoje. Spaudoje pirmasis jas pradėjo propaguoti Artngrimuras Mokytojas (Arngrímur, 1568–1648). Jis teigė, kad XVII šimtmečio kalba esanti ta pati kalba, kuria senovėje buvo kalbama visoje Skandinavijoje. Ypatingą islandų kalbos padėtį nulėmė, pasak jo, senovės rankraščiai, išlaikę gryną kalbą bei puikų stilių, ir silpni islandų kontaktai su kitų tautų žmonėmis. Artngrimuras pageidavo, kad kalbėdami ir rašydami islandai nesistengtų mėgdžioti danų arba vokiečių, o sektinų pavyzdžių verčiau ieškotų savo turtingoje ir nuostabioje kalboje. Dėl to sumažėtų kalbos pasikeitimo pavojus, be to, ir kontaktai su kitomis tautomis negalėtų gadinti kalbos.

XVIII šimtmetyje purizmas pamažu tapo vis ryškesnis ir stipresnis. Vėliau romantizmo ir nacionalinio atgimimo veikėjai paskelbė jį savo devizu, o žurnalas „Fjölnir“¹¹ iškėlė kalbos taisyklingumo ir grynumo reikalavimus. Pasidarė daug sunkiau išleisti veikalą su didesniu skaičiumi barbarizmų ar žargonizmų. Ta pati tendencija tebeklesti ir dabar – būna net taip, kad nedrįstama spausdinti veikalų, jeigu jo kalba nors šiek tiek skiriasi nuo įprastinės rašomosios kalbos.

Reikia pasakyti, kad islandų rašomoji kalba, kurios pagrindą sudarė liaudies šnekamoji ir senovės sągų kalba, dabar yra smarkiai sustabarėjusi. Iš rašytojų tik patys žymiausi kalbos meistrai, pavyzdžiui, Laksnesas (Laxness), Tourbergas Tourdarsonas (Þórbergur Þórðarson), savo kūryboje sugeba išlaikyti tą rašomąją kalbą gyvą. Ir nors šnekamoji kalba, iš kurios kadaise kilo rašomoji, ir dabar dažniausiai tebelaikoma netinkama raštui, ne visi rašytojai jos vengia. Polinkis ją vartoti literatūros kūriniuose ypač ryškėja pastaruosiu metu.

Praėjusio šimtmečio ir daugumos mūsų šimtmečio (t. y. XIX ir XX amžių – *Red.*) rašytojų žvilgsnis buvo

nukreiptas į nacionalines tradicijas ir islandų sągų pavyzdžius; kartu jų kalboje ir rašymo manieroje aiškiai jaučiama danų ir vokiečių įtaka. Tuo tarpu jaunesni rašytojai stengiasi išsilaisvinti iš sustingusių tradicijų ir rašyti dabartine gyvąja kalba. Tačiau pastarąją kalbą daugiau ar mažiau yra paveikusi anglų kalba. Tai nereiškia, kad islandų kalba skolinasi žodžius iš anglų kalbos. Dažniausiai angliški pasakymai ir sakiniai „paraidžiui“ verčiami į islandų kalbą. Tuo tarpu svetimų žodžių žmonės labiau vengia. Tarptautiniai žodžiai liaudžiai nesuprantami ir neįprasti, todėl daromasi daug islandiškų pakaitalų, kuriuos kiekvienas suprastų vos išgirdęs. Pavyzdžiui, taip buvo pasidaryti žodžiai *sími* „telefonas“ (pažodžiui „virvė, kabelis“), *útvarp* „radijas – iš *varpa ut* „mėtyti, svaidyti“, *thota* „reaktyvinis lėktuvas“ – iš *thjóta* „kaukti, lėkti“.

Kiti tarptautiniai žodžiai (tokių labai nedaug) pritaikomi prie islandų kalbos kaitybinės sistemos, pvz., *jeppi* – iš angl. *jeep* „džipas“, *kristall* – iš danų *krystal*.

Šiuo atveju kalbininkai ir kalbos vartotojai visiškai sutaria. Tačiau su pavojingu angliško mąstymo būdu daug sunkiau kovoti, nes tai jau sunkiau išvelgiama kalbos šmėkla.

Jörund HILMARSSON

Iš islandų kalbos vertė ir komentavo
Svetlana STEPONAVIČIENĖ

¹ Altingas (arba visuotinė liaudies sueiga) buvo įsteigtas 930 metais vadinamuosiuose Tingo laukuose netoli Reikjaviko. Altingo suvažiavimai trukdavo dvi savaites, paprastai liepos vidury. Altingu vadinamas ir dabartinis Islandijos parlamentas. (Ši ir tolesnės nuorodos – Vertėjos. – *Red.*)

² Skaulholtas (Skálholt) pietuose ir Hoularas (Hólar) šiaurėje – vyskupystės, įsteigtos XI–XII amžiais – buvo ne tik religiniai centrai, bet ir svarbiausi kultūros židiniai. Čia buvo kaupiamos ir saugomos vertingos knygos, rankraščiai ir kiti dokumentai, taip pat taikomosios ir dekoratyvinės dailės kūriniai (ne tik susiję su krikščionyste, bet ir pagoniškieji).

³ Lenas – ekonominės prievolės forma feodalizmo epochoje.

⁴ Be kitų, pavaizduotas Laxnesso romane „Islandijos varpas“, išvers-tame ir į lietuvių kalbą.

⁵ Apie islandų tarmes rašė B. Guðfinssonas, H. Benediktssonas, S. Einarssonas. Yra išsamus M. Steblin-Kamenskio straipsnis rusų kalba (М. И. СТЕБЛИН-КАМЕНСКИЙ. Диалектальные различия в исландском языке // Вопросы языкознания. – 1960, № 5, с. 61–67).

⁶ Terminas *harthmæli* reiškia „kietas, griežtas tarimas (angl. *hard speech*), *linmæle* – „vangus, neenergingas tarimas“ (angl. *lax speech*). Kartais šie terminai į rusų kalbą neteisingai verčiami *мёрдое* и *мягкое произношение*. Fonologinė reiškinio esmė – sprogtamųjų priebalsių opozicija pagal aspiruotumą ir stiprumą.

⁷ Čia reiktų pridurti, kad einantis priekyje balsis paprastai būna ilgas.

⁸ Dėl techninių priežasčių transkripcija supaprastinta. Šiuose pavyzdžiuose *l* ir *m* duslūs. (*Red.*)

⁹ Ši ypatybė visų pirma būdinga nosiniams priebalsiams, iš dalies ir *l*. Kaip matom iš pavyzdžių, šiaurėje šių priebalsių skardumą lydi ir *p*, *t*, *k* aspiracija.

¹⁰ *Flámeli* – kalbėjimas plačiai išsižiojus (angl. *slack-jawed speech*). Specifinė islandų tarmių ypatybė yra ta, kad jos nesudaro opozicijos islandų kalbos normai. Visi tarmių elementai laikomi gerais ir taisyklingais, išskyrus *flaumelį* (žr., pvz., H. BENEDIKTSSON. Icelandic dialectology: methods and results // Lingua islandica, III. – Reykjavik, 1961–1962, p. 109).

¹¹ Žurnalas „Fjölnir“ (1835–1847) propagavo grožinę literatūrą, skatino šviečiamąją veiklą.

Svetlana STEPONAVIČIENĖ

JÖRUNDURO DVIDEŠIMT LIETUVIŠKOJO GYVENIMO METŲ...

JÖRUNDAR SAGA HILMARSSONAR LITHAUGALANDSFARA

Per anksti (vos 46 metų) miręs Jörundur HILMARSSONAS dažnai lankėsi Lietuvoje, ne kartą buvo atvykęs čia stažuotis. Jis paliko ryškų pėdsaką savo gausių kolegų, studentų, dėstytojų ir draugų atmintyje, taip pat suvaidino svarbų vaidmenį atgimstančios Lietuvos politikoje ir kultūroje, stengdamasis suartinti Lietuvą ir Islandiją. Jis buvo paskirtas pirmuoju Lietuvos garbės konsulu Islandijoje (1991–1992), į islandų kalbą išvertė Kazio Borutos „Baltaragio malūną“ („Myllan á Barði“, 1976). Apie Jörundurą Hilmarssoną rašo artima jo bičiulė, Islandijos kultūros žinovė, Lietuvos ir Islandijos ryšių puoselėtoja filologė Svetlana STEPONAVIČIENĖ.

*Pó að kali heitur hver
Hylji dali og jökull ber
Steinar talar og allt hvað er
Aldrei skal ég gleyma þér*

*Tesustings karšta versmė
Ledo kalnas virs upe
Nebylys akmuo prabils
Nieks tavęs iš atminties – mano – neištrins*

*TWENTY LITHUANIAN YEARS IN LIFE
OF JÖRUNDUR HILMARSSON*

Jörundur HILMARSSON, who died too early (at the age of 46) frequently visited Lithuania, a couple of times engaging in internship. He left an intense imprint in the memory of his numerous colleagues, students, lecturers and friends, also playing an important part in Lithuanian politics and culture at the time of rebirth, striving to depolarize Lithuania and Iceland. He was appointed the first Lithuanian consul of honor in Iceland (1991–1992), translated Kazys Boruta's "Baltaragis' Windmill" ("Myllan á Barði", 1976) from Lithuanian into Icelandic. The notes on Jörundur Hilmarsson are presented by his close friend, an expert in Icelandic culture, nurturer of Lithuanian-Icelandic ties, philologist Svetlana STEPONAVIČIENĖ.

Paminklas Jörunduro Hilmarssono proseneliui iš motinos pusės – Ryklių Jörundurui. Hrisey sala

PRIEŠISTORĖ, BIOGRAFIJOS BRUOŽAI

Ši mažytį ketureilį pasirinkau epigrafu savo padrikiems, visiškai privatiems prisiminimams apie nuostabų, ypatingą žmogų, vieną įdomiausių ir ryškiausių asmenybių, kurias man gyvenime teko sutikti, – apie islandą Jörundurą Hilmarssoną. Ryžausi juos sulipdyti iš senų užrašų, laiškų, nuotraukų ir tiesiog prisiminimų, atkurti jo paveikslą, nors apie jį nemažai buvo rašyta, taip pat ir pas mus¹. Lietuviai, prisimindami Jörundurą Hilmarssoną, paprastai pasakoja apie vėlesnę jo lietuviškųjų metų atkarpą, tuo tarpu jo ir mano artimas bendravimas ir bendradarbiavimas labiau siejosi su jo pirmaisiais „lietuviškais“ žingsniais. Kartu stengsiuosi prisiminti ir aplinką, kuri tuo metu supo Jörundurą Hilmarssoną. Pačioje pažinties pradžioje, per pirmąjį mūsų susitikimą, iš Jörunduro išgirdau šias eilutes ir iškart įsiminiau, nes jos man pasirodė labai islandiškos. Tai nutiko vos tik jam pasirodžius Lietuvoje, atvykus studijuoti lituanistikos į Vilniaus universitetą. Tai buvo seniai, 1971-ųjų rudenį, be rods pirmomis rugsėjo dienomis. Taigi mano cituojamos eilutės yra ištrauka iš islandų poezijos perlo – poemos, kurios islandiškas pavadinimas – „Visur Vatnsenda-Rósu“ ir kurią sukūrė Paežerių Rožė, dar žinoma Poetės Rósos (Skáld-Rósa) vardu. Čia pulsuoja įskaudintos merginos širdis, čia jinai apdainuoja savo nelaimingą meilę.

Tikroji islandų poezijos Rožė (Rósa Guðmundsdóttir, 1795–1855)² buvo samdinė našlaitė, kuri vėliau garsėjo kaip kaimo pribuvėja. Ji gyveno ir kūrė užpraeito šimtmečio pradžioje skurdžiame atokiausio šalies užkampio vienkiumyje. Islandijoje šias eilutes moka kiekvienas mokyns, o aš, nors buvau „neseniai iškepta“ filologijos mokslų kandidatė (dabar tai prilyginama humanitarinių mokslų daktaro laipsniui), apgynusi disertaciją iš vieno garsiausių dabartinės islandų literatūros atstovų (kuris, beje, buvo ir Jörunduro mylimiausias rašytojas) – Nobe-

lio premijos laureato Halldóro Laxnesso – kūrybos ir nemažai skaičius šios šalies literatūros, savo gėdai, su tuo fenomenu nebuvau pažįstama. Vis dėlto gerai žinojau, kad Islandija yra pati „literatūriškiausia“ šalis pasaulyje, kur vienam gyventojui tenka didesnis skaičius rašančių ir kuriančių poetų ir prozininkų negu bet kurioje kitoje šalyje, kur meilė žodžiui, visų pirma poetiniam, buvo tapusi savotišku nacionaliniu sportu ir kur per visą jos istoriją gyveno ne vienas šimtas žinomų arba bevardžių liaudies poetų, paprastų žmonių iš kaimo glūdumos: žvejų, piemenaičių, visokiausių elgetų, nelankusių jokios mokyklos, tačiau palikusių eiliuotų šedevrų, nes poezijos dovaną jie buvo gavę, galima sakyti, su motinos pienu. Netgi buvau išsivertusi (tiesa, ne į lietuvių, o į rusų kalbą) storą romaną apie vieną tokį skaldą, Šviesųjį vikingą Oulaviurą Kaurasoną, Laxnesso tautinio epo „Pasaulio šviesa“ (1937–1940) herojų. Mums kalbantis apie tą vertimą, Jörundurą kaip tik ir paminėjo pirmąkart Rožę nuo Paežerių krašto. Universitetiniame islandų literatūros kurse apie šią poetę nebuvo užsiminta nė žodžio nei Maskvoje, nei Leningrade (dabar Sankt Peterburgas), kur vėliau teko tęsti mokslus, vadovėliuose – taip pat. Sužinojęs, kad šios – nors laikomos klasikėmis – eilutės man negirdėtos, simpatiškas vargšelės Rósos tėvynainis kiek šelmiškai nusišypsojo ir čia pat pabėrė daugybę smulkių detalių apie poetę ir jos gyvenimą. Jo žodžiai, ryškiais spalvomis nutapydami tą islandišką istoriją atkarpa, liejosi tartum koks galingas islandiškas krioklys. Jörundurą vienu įkvėpimu išpylė – turėdamas tik vieną klausytoją – tikrą tikriausią paskaitą, savo gražia, raiškia islandiška kalbėsena iš atminties padeklamavo visą poemą. Maža to, jis tos Rožytės ketureilį dar ir padainavo. Melodija mane išvis pakerėjo – buvo tokia pat paprastutė, liaudiškai naivi ir jaudinanti kaip ir žodžiai. Visai neseniai vėl išgirdau tą dainą. Ją dainavo Jörunduro tėvynainė Björk – kitas, jau mūsų dienų, Islandijos stebuklas, kurios likimas šiek tiek panašus į Paežerių Rožės. Buvo aišku, kad Jörundurą ir gražiai padainuoti moka, ir nors jo balsas buvo nestiprus, užtat klausia – puiki.

Prisimenu jo giedrą veido išraišką su jam tokia būdinga, kaip vėliau įsitikinau, truputį nedrąsia, lengvo gėdžiško humoro persmelkta šypsena. Ji lydėjo jį lyg atšvaitas jo turtingo dvasinio pasaulio, rimties ir begalinės meilės savo gimtajam kraštui. Tos dainelės žodžiai ir melodija iškart įsirėžė man į atmintį – supratau, jog tai charizmatiška asmenybė, brandi, nors jam tebuvo vos dvidešimt penkeri, ir jog tai ne vien labai apsiskaitęs, bet ir labai geras, doras, gilių jausmų žmogus. Supratau – iš jo ateityje bus galima daug ką sužinoti, daug ko pasimokyti, ir labai tuo apsidžiaugiau.

Esu dėkinga Jörundurui, kad per jį susipažinau su daugybe islandiškų tekstų, vardų, kultūros ir istorijos faktų, apie kuriuos nebuvau nei skaičiusi, nei girdėjusi, taip pat ir su senosios bei naujosios muzikos kūriniais. Jis buvo tikra vaikščiojanti enciklopedija – pirmiausia visko, kas buvo susiję su Islandija, bet ne tik. Turėjo atsivežęs su savimi portatyvinį magnetofoną ir daug kasečių, o tada tai buvo retenybė. Daugiausia tai buvo

Jörundurą Hilmarssoną su tėvais

islandų ir kitų skandinavų liaudies ir populiariosios muzikos įrašai, bet ne vien jie. Jörunduro dėka mes, jo bičiuliai, išgirdome ne tik Afrikos genčių gospelus, keistas ilgesingas, archajiškas Farerų salų chorines balades, kerinčias senovės islandų liaudies dainas, atliekamas galingo vyrų choro „Fótbærður“³, bet dar ir – kas jau buvo tikrai panašu į stebuklą – įrašą ką tik nuskambėjusios pasauly pašėliško grožio roko operos „Jesus Christ Superstar“. Mums tai buvo kažkas iš kito pasaulio, ką net minėti viešai bijojome, galėjom klausytis tik pašaliniais negirdint, todėl kolegės ateidavo pas mane, norėdamos pasiklausyti. Jörundurą toks ir liko mano prisiminimuose – apgaubtas nuostabių melodijų, poezijos eilių, sagų

Jörunduro Hilmarssonso (pirmas iš dešinės) šeima: tėvai, sesuo Anna Maria ir brolis Þorsteinnas

Jörundurur Hilmarssonas su seserimi Anna Maria

citatų ir kitokios turtingos jo gimtosios literatūros aureole. Nors buvo Dievo apdovanotas įvairiausiai talentais ir jo galvoje tilpo daugybė pasaulio kalbų ir žinių apie viską tarp dangaus ir žemės, man jis asocijavosi visų pirma su islandišku poetiniu žodžiu, islandų tautos liaudišku žodiniu paveldu ir jo išmintim, bet ne mažiau – ir su gražiais muzikos garsais.

Manau, ne vien man akyse gyvas tebestovi Jörundurur Hilmarssonas, nors pamažu jau tolsta migloje. Juk beveik 17 metų praėjo nuo jo ankstyvos mirties. Vis dėlto esu tikra, kad pakankamai spalvingai ir gyvai, gal net ir su panašiu jausmu, o gal už mane net ryškiau daug kas iš tada šalia jo buvusių žmonių prisimena, nes jis buvo

Jörundurur Hilmarssonas su seserimi Anna Maria
kaubojiškais drabužiais

smalsus, atviras, visiems prieinamas, lengvai ir noriai bendraujantis, branginęs ir puoselėjęs draugystės ryšį. Neabejoju, kad jam ilgam pavyko palikti po savęs atminimą, kupiną meilės ir pagarbos daugeliui iš mūsų, tuomet su juo bendravusių šalyje, kurią jis laikė savo antraisiais namais ir kur jam visuomet, kaip pats sakė, norėjosi sugrįžti – „antron vieton po gimtosios Islandijos“. Daug kas Jörundurą laikė savo artimu, netgi artimiausiu bičiuliu, žavėjosi juo kaip žmogum ir kaip mokslininku, iš pradžių jaunu ir perspektyviu, vėliau subrendusiu, pripažintu pasaulyje, kaip savo šalies piliečiu, karštu patriotu ir garbingu tikruoju jos Ambasadoriumi. Galų gale 1991-ųjų rugpjūtį juo ir tapo, kai buvo paskirtas garbės konsulu Islandijoje Lietuvos reikalams tvarkyti. Per savo trumpą garbės konsulo tarnystę (deja, ji truko tik metus!) Jörundurur Hilmarssonas sugebėjo pakloti tokius pamatus, nuveikti tokios svarbos darbą, kurio kitam ir kitomis istorinėmis aplinkybėmis būtų užtekę visam gyvenimui. Man atrodo, jo darbo vaisiai tik dabar aiškėja, o tada jų beveik nesimatė dėl jam būdingo kuklumo, nenoro pabrėžti savo nuopelnų.

Ypatingas buvo žmogus: patrauklus ir savo išvaizda, ir vidumi, nes labai harmoninga asmenybė. Jo negalėjai nepastebėti, neiškirti iš minios (ir ne todėl, kad buvo islandas tarp lietuvių, priešingai, islandai ir lietuviai antropologiniu požiūriu mažai skiriasi). Jis visada laikėsi labai oriai, savigarbos jausmas buvo jam įgimtas kaip ir vidinė laisvė, ir tai kriste krisdavo į akį, nors elgesys buvo santūrus ir kuklus. Atrodė visada geranoriškai nusiteikęs, be to, buvo iki panagių džentelmenas, sakyčiau, net riteriškas (moterų ir merginų atžvilgiu), ir tai nebuvo jokia poza. Buvo neįmanoma išvaizduoti, kad jis gali ką nors užgauti, iš ko nors pasityčioti. Švelnaus ir kartu labai tvirto būdo, visuomet aiškiai žinantis, ko nori ir ko siekia. Bent tokį išpūdį susidariau apie jį nuo pat pirmųjų dienų. Ir dar – jam negalėjai nieko primesti, negalėjai jo nuvilioti į šalį, jis visada buvo pasitikintis savo jėgomis, atkaklus ir užsispyręs, stiprus ir ryžtingas kaip ir jo protėviai norvegai, dar devintame šimtetyje nutarę išsivaduoti nuo nuožmaus karaliaus priespaudos. Nedideliais ir ne itin saugiais laivais, pasiėmę šeimas ir visą namų apyvoką, gyvulius, jie leidosi į nežinomą tolimą Islandiją. Ten įsteigė laisvųjų valstiečių visuomenę ir pirmąją Europos istorijoje demokratiją. Atrodė, jog už to trapius jaunuolio nugaros alsavo amžiai. Perkalbėti jo buvo tiesiog neįmanoma, o klausytis visada įdomu. Ir dar – jame nebuvo jokio apsimetimo, net menkiausio nenatūralumo. Gal kam tai, ką dabar pasakysiu, pasirodys ir perdėta, bet, mano nuostabai, ne kartą teko girdėti, ypač iš mūsų krašte apsilankiusių jo tėvynainių, jog daug kam Lietuvoje Jörundurur (arba Jorundas, kaip jo vardą išgirdo iš pirmų užkalbintų lietuvių jo mokinys Þórhallurur Eyþórssonas) ilgainiui tapo savotišku Islandijos simboliu, gyva islandiška legenda: „Iš Islandijos? Žinoma, aš pažįstu Jorundą, kas gi čia jo nepažįsta!“

Pirmasis Lietuvos garbės konsulas Islandijoje, pirmasis islandas, po sovietų okupacijos praskleidęs geležinę uždangą ir panoręs atvažiuoti studijuoti į Lietuvą, pirmasis Islandijos baltistas, pirmasis islandas, išmo-

kęs – ir ne šiaip, o nepriekaištingai – lietuvių kalbą, pirmasis, pradėjęs dėstyti dabartinės islandų kalbos kursą Vilniaus universitete (1971), o lietuvių – Reikjaviko universitete (nuo 1974)⁴. Pirmasis, išvertęs į gimtąją kalbą Kazio Borutos „Baltaragio malūną“ (1976), tapusį islandams pirmąja lietuvių grožinės literatūros kregždute. Pirmasis, išsamiai, kiek tai leido knygos pabaigos žodžio apimtis, supažindinęs savo šalį su lietuvių literatūra, istorija ir kultūra. Deja, šis lietuvių romanas, pirmas prabilęs islandiškai, kol kas taip ir liko vienintelis. Pažymėtina, jog tai buvo pirmasis „Baltaragio malūno“ vertimas į skandinavų kalbas, ir vėlgi – iki šiol vienintelis. Jūrunduras taip pat pirmasis organizavo tocharų kalbų studijas Reikjaviko universitete, buvo pirmasis tocharų kalbų specialistas Skandinavijoje, jis buvo pirmasis, sudaręs šių kalbų etimologinį žodyną, pirmasis, įsteigęs šioms kalboms skirtą mokslo žurnalą. Iš kur jis turėjo tiek jėgų, tiek energijos? Daug kur Jūrunduras Hilmarssonas buvo pirmasis, mėgo eiti nepramintais takais – lemtis, matyt, jį tiesiog užprogramavo būti pirmeiviu. Tačiau ta pati lemtis jam gyvenimo skyrė negailestingai mažai – vos 46 metus. Turint galvoje jo specialybę, tai kone akimirksnis. Mokslininkas filologas, pasirinkęs tokią itin sunkią, sakyčiau, nepatogią ir plačią sritį kaip lyginamoji kalbotyra (dar vadinama klasikine indoeuropeistika arba istorine komparatyvistika), kai tenka studijuoti visas šiam mokslui aktualias senąsias ir šiuolaikines kalbas, gilintis į šaltinius, kuriems gali būti ne vienas tūkstantis metų, yra priverstas praleisti marios laiko bibliotekose prie žodynų ir rankraščių; vartydamas naujausius mokslo žurnalus ir purtydamas laiko dulkes nuo storų suplyšusių foliantų, Jūrunduras po kruopelytę kaupė žinias, pro didinamąjį stiklą šifravo tekstus, skaitė, nagrinėjo, kopijavo, lygino, ieškodamas skirtumų ir panašumų, išskeldamas originalias hipotezes. Visa tai buvo kasdienis jo darbas.

Beveik pusė to jo trumpo gyvenimo, pats sąmoningiausias, brandžiausias ir kūrybingiausias jo laikotarpis, lygiai du dešimtmečiai, buvo stipriausiais saitais susiję su Lietuva. Tas ryšys kasmet stiprėjo ir gilėjo, kol galų gale tapo ne vien simpatija ir prisirišimu, bet ir neatskiriama jo gyvenimo dalimi. „Girdėjau, rašysi į „Krantus“ atsiminimus apie mūsų mieląjį Jūrundurą? Į numerį, kuris bus visas apie Islandiją? Būtinai rašyk, žinoma, jo pamiršti negalima, juk jis mums buvo islandų islandas!“ – garsiai drąsino mane telefonu Aleksas Girdenis – vienas žymiausių baltistų, vienas Jūrundo pačių pačiausių širdies bičiulių, konsultantų, kolegų bei mokytojų moksle ir vienas nuolatinių šachmatų varžovų. „Jūrunduras Hilmarssonas buvo ilgus metus Filologijos fakultete ir skleidė šviesą“, – taip lakoniškai ir kartu lyriškai reziumavo savo pažintį su juo kalbėdamas Seime Jūrundo atminimui skirtoje konferencijoje (2006 metų kovą) Emanuelis Zingeris, taip pat artimas Jūrundo bičiulis, ypač paskutiniaisiais jo gyvenimo metais, kai abu buvo tapę politiniais bendražygiais. O populiaris kultūros bitelė ir leidėja, leidyklos „Apostrofa“ direktorė Giedrė Kadžiuitytė, kalbėdama per savo jubiliejų, tiesiog prisipažino, kad Jūrunduras galbūt buvo tas žmogus, kuris suvaidino kone ryškiausią vaidmenį jos dvasiniame gyvenime. Ar

timais Jūrundo bičiuliais tapo visas būrys žinomų Lietuvos kultūros ir mokslo žmonių – profesoriai Vincas Urbutis, Juozas Pikčilingis, Vacys Milius, Simas Karaliūnas, Vytautas Vitkauskas, Algirdas Sabaliauskas, Bonifacas Stundžia, Evalda Jakaitienė, vėliau Leonas Petravičius, Olegas Poliakovas⁵, Juozas Karaciejus, kraštotyriminkas Rimas Matulis, filosofas Arvydas Juozaitis, skulptorius Vladas Vildžiūnas su žmona Marija ir daug kitų. Štai kokiais žodžiais palydėjo Jūrundurą Hilmarssoną Lietuvos Respublikos Atkuriamojo Seimo pirmininkas Vytautas Landsbergis, atsiliepdamas į skaudžią žinią apie bendražygio netektį („Morunblaðið“, 1992, rugpjūčio 26):

Lietuva neteko gero ir nuoširdaus bičiulio. Jūrunduras Hilmarssonas didesnę savo gyvenimo dalį tyrinėjo lietuvių kalbą Vilniaus universitete kaip mokslininkas, kalbininkas ir vertėjas. Jūrundo karšto susidomėjimo ir puikios mūsų kalbos ir mūsų tautosakos pažinimo dėka Kazio Borutos romanas „Baltaragio malūnas“ tapo skaitomas ir pamėgtas tolimoj Islandijoje. Jo meilė Lietuvai ir pagarba jos tautai jautėsi viskame, ko jis ėmėsi. Nepaisydamas pablogėjusios sveikatos, jis nenutraukė savo paramos Lietuvos žmonių kovai už nepriklausomybę, sutiko prisiišti mūsų šalies garbės konsulo pareigybę. Kai žmogus taip staiga išeina iš gyvenimo, jis palieka daug nepabaigtų darbų ir svajonių, kurioms jau nelemta tapti tikrove. Daug lietuviškų literatūros kūrinių laukė, kad juos paimtų į savo rankas islandų vertėjas, daug kas pasigės draugiško pokalbio, šiltos jo šypsenos. Deja, gyvenimas pasirodė per trumpas. Te Lietuvos bičiulis Jūrunduras Hilmarssonas ilsisi ramybėje gimtoje Islandijos žemėje. Mūsų širdyse jo atminimas liks visiems laikams.

MIMIRO ŠALTINIS

Jau per pirmąjį mūsų susitikimą pajutau sutikusį „savo kraujo grupės“ žmogų, artimų interesų kolegą ir bendramintį, nepaprastai išprususią asmenybę, atgabenusią ant savo pečių išpūdingą kultūrinį lobį. Tos skandinaviškosios auros senajame Vilniaus universitete tuo metu man kaip tik labai trūko. Manau, ne vien man, jos trūko apskritai, bet kalbėti, žinoma, galiu tik už save.

Iškart pagalvojau: galbūt jo atvykimas į Lietuvą bus lemtingas? Gal tai naujos – skandinaviškosios – eros pradžia? Gal ir islandų literatūrai su visais jos lobiais šio šiauriečio dėka staiga bus lemta pražysti ir čia, pas mus, viename seniausių Europos universitetų? Galbūt stebuklingasis Mimirio šaltinis⁶ jau prasiveržė lietuviškame dirvožemyje, gal net išsilie kaip upė?

Tais metais tai atrodė utopija. Juk visoje Sovietų Sąjungoje skandinavų kalbos nebuvo plačiai paplitusios, buvo dėstomos vien Leningrade ir šiek tiek Maskvoje, kur buvo leidžiami skandinaviškų knygų vertimai ir mokslinė literatūra. Egzistavo tik vienas skandinavistikos centras, mokomasis ir mokslinis – tai buvo Leningrado universiteto Skandinavų filologijos katedra, tik ją baigę nedaugelis studentų galėjo tapti tuomet retų kalbų specialistais. Net Maskvoje tikro akademinio skandinavis-

tikos centro nebuvo, nors ten, kaip iš dalies ir Leningrade, dirbo pavieniai vertėjai, leidyklose buvo leidžiamos skandinavų autorių knygos. Tiesa, tik vadinamųjų pažangiųjų, daugiau ar mažiau prokomunistinių, nepavojingų, pageidautina – dar atliekančių „svarbią“ kultūrinę (iš tikro – ideologinę) „misiją“. Neatsitiktinai net ir leidyklos, leidusios grožinius vertimus iš užsienio kalbų, vardas buvo „Progress“, o ne, pavyzdžiui, „Mir“⁷, kas būtų buvę logiškiau ir gražiau. Skandinavistika šiek tiek buvo dėstoma Maskvos universitete, bet ne taip sistemingai, kaip Leningrade, daugiau – būsimiems diplomatams praktiškai uždarame Tarptautinių santykių institute. Skandinaviškoji redakcija Sąjunginiame radijo komitete varė nuo ryto iki vakaro propagandą visomis skandinavų (tik ne islandų, nes nebuvo specialistų) kalbomis. Kur kas mažiau, bet skandinavistika vis dėlto buvo plėtojama ir Baltijos šalyse – daugiausia Estijoje (Taline ir Tartu), per ryšius su Suomija ir Švedija. Ten buvo žmonių, mokančių švedų, norvegų dar nuo senesnių arba tarpukario laikų. Vienas kitas estas netgi galėjo versti tiesiai iš islandų, kaip, pavyzdžiui, legendinis Henrikas Sepamaa, dar prieš karą spėjęs išversti beveik visą skandinavų klasiką, vėliau tapęs žymiausiu Laxnesso vertėju į estų kalbą. Šis žmogus mokėjo neregėtai daug kalbų, bet už tą savo meilę kalboms jam teko brangiai sumokėti: kelerius metus praleido lageryje, visų pirma dėl to, kad buvo esperantininkas. Taip pat ir Rygoje buvo – nors nedaug – vertėjų, gidų, dėstytojų, mokančių skandinavų kalbas, ypač švedų. Kai kurie iš baltistų irgi mokėjo skandinavų kalbas, kaip, pavyzdžiui, daug kam Lietuvoje žinomas Konstantinas Karulis, puikiai mokėjęs švediška ir daniškai. Latvių skandinavistus labai rėmė Stokholmo universiteto profesorė Velta Rūķe-Draviņa, dažnai lankiusis ir Vilniuje. Kai kuriuos kitų Baltijos šalių skandinavistus pažinojau, stengiausi su jais bendrauti, nes tai buvo ypač naudinga verčiant tų pačių autorių kūrinius.

DEDAMI PAMATAI

O Lietuvoje viso to, galima sakyti, apskritai nebuvo. Seni prieškariniai ryšiai, nespėję sustiprėti, nutrūko, dėmesys Skandinavijai, kuris, nepaisant visko, visuomet buvo gyvas, buvo ne tik neskatinamas, bet ir akivaizdžiai slopinamas, žinoma, atvirai to nedemonstruojant. Todėl ir vertimai dažniausiai buvo tik formaliai „iš skandinavų“, o iš tikrųjų buvo verčiama iš rusų arba lenkų, vokiečių kalbų, dažnai net neinformuojant apie tai skaitytojo, tai gi ne tik iš antrų, bet dar net ir iš trečių rankų, – vertimų vertimai. Tokia padėtis buvo, žinoma, apgailėtina ir nepatenkinama, tačiau toleruojama. Jai pakeisti vėliau prireikė daug metų ir daugelio žmonių triūso. To darbo vaisiais, kuriuos turime dabar, kai yra sudaryti ir išleisti beveik visų skandinavų kalbų žodynai, kai kasmet išeina dešimtys vertimų iš skandinavų kalbų, galime iš tikrųjų didžiuliotis. Jörunduro indėlio šioje srityje, ko gero, neįmanoma pervertinti, nes tai, ką jis darė, turbūt buvo pats svarbiausias dalykas – pažadinti interesą ir pradėti ruošti pamatus. Pasinaudodamas kiekvienu savo apsilankymu Lietuvoje, trumpesniu ar ilgesniu, jis atkakliai ir meto-

diškai pradėjo varyti islandiškąją vagą: skaityti paskaitas ir paskaitėles apie islandų kalbą, pasakoti apie Islandiją Vilniaus universitete ir „Žinijos“ draugijoje. Pakviestas į mokyklą, net vaikučiams darželyje, kurį lankė jo dukra, pasakojo, kokia graži jų naujos draugės šalis. Skelbė Universitete islandų (o paprašytas – noriai ir norvegų) kalbos fakultatyvą, kurį pradėjo lankyti nemažai Universiteto dėstytojų ir Mokslų akademijos darbuotojų, konsultavo vertėjus (iš pradžių tokie buvome tik aš ir Leonas Petravičius), skelbdavo islandų muzikos vakarėlius (pas mus namuose arba bendrabutyje). Kad šiandien islandų kalba, nors ne kaip specialybė, dėstoma Vilniaus ir Kauno universitetuose, nemažas yra Jörunduro Hilmarssono nuopelnas. Lietuviai studentai dabar mokosi Islandijoje, dalyvauja islandų kalbos kursuose Reikjaviko universitete, o islandai – Vilniuje, vyksta dėstytojų ir doktorantų stažuotės, Vilniaus universitete skaitomos paskaitos ir rengiami senosios islandų kalbos ir literatūros seminarai, konferencijos⁸, skaitoma daug teorinių arba lyginamųjų kursų, kur pasiremiamas islandų kalba. Taigi mums nederėtų užmiršti, kad visa tai pasiekti padėjo Jörunduro Hilmarssono pradėta veikla, kai jis pirmą kartą paskelbė islandų kalbos kursą Vilniaus universitete dar 1971-ųjų rudenį. Tai buvo kone pirmieji skandinavistikos žingsniai šioje aukštojoje mokykloje, o islandistikos – iš tiesų pirmieji.

SKANDINAVIŠKOJI DIRVA

Kiekvienąsyk, Jörundurui atvykus į Lietuvą, man teko su juo artimai bendrauti, jį globoti. Ypač pirmaisiais kartais. Mat buvau neblogai susipažinusi su islandų ir kitų skandinavų šalių literatūra, galėjau beveik laisvai kalbėti islandiškai. Tais laikais Universitete jokių skandinaviškų studijų nebuvo, nebuvo Skandinavistikos katedros, vėliau tapusios Skandinavistikos centru.

Vis dėlto būtų klaidinga tvirtinti nebuvus jokių užuomazgų skandinavų ir islandų studijoms ir Lietuvoje. Bandymų paskelbti tai viena, tai kitą skandinavų kalbų (senosios islandų, švedų, danų) fakultatyvą Vilniaus universitete kai kurių Filologijos fakulteto dėstytojų – docentų Ričardo Mirono⁹, Alfonso Laučkos rūpesčiu tikrai buvo, nors tie kursai kažkodėl neįsitvirtindavo. Domėjimasis kaimynų šalimis ir jų literatūra egzistavo nuo seno, užtenka paminėti ryškiausius pavyzdžius – verčiamos Henriko Ibseno, Augusto Strindbergo pjesės (jos nuneina nuo scenos), Knuto Hamsuno ir Sigrid Undset romanai. Čia ir Juozo Balčikonio (1918), o dar anksčiau – Petro Vileišio¹⁰ ir kitų daryti H.K. Anderseno pasakų vertimai, Kazio Borutos tarpukario kūrinys „Kelionė į Šiaurę“. Kazys Pakštas, kiek vėliau ir Matas Šalčius kelia Baltoskandijos idėją, Pranas Mašiotas verčia šiaurietiškos tematikos knygutes vaikams, visų pirma Jono Sveinssonso populiariąją seriją apie Nonni. Čia ir pokariniai Selmos Lagerlōf romanų leidimai, nepriklausomos Lietuvos diplomatų (Jurgio Savickio, Igno Šeiniaus) skandinaviškoji kultūrinė švietėjiška veikla. Ši bei tą skandinaviško nuveikia grįžę į Lietuvą buvę Skandinavijos universiteto prieškariniai studentai: Juozas Jurginis, studijavęs Stokholme, rašo apie Švediją, Rimantė Jablonskytė-Riman-

tienė verčia iš švedų ir norvegų kalbų. Jie palaiko ryšį su Švedijoje gyvenančiais lietuviais filologais (Juozu Lingiu Stokholme, Zigfridu Kalvaičiu Kungälvo miestelyje). Prieš karą Vytauto Didžiojo universitete buvo dėstoma švedų kalba.

Dabartinė Islandija iš tiesų pradeda plačiau domėtis tik prasidėjus Atgimimui, ypač po to, kai ji pirmoji mus pripažino. Iki tol net VU įkūrus Skandinavistikos katedrą (1991) islandistikos studijų nebuvo. Ir nekeista – užmegzti ryšius, tarp jų ir kultūrinius, tarp Lietuvos ir, pavyzdžiui, Danijos arba Švedijos buvo daug svarbiau, nes jie ir istoriškai buvo glaudesni negu su mažąja Islandija, kuri pati suverenia valstybe tapo tik tada, kai Lietuva tą suverenumą prarado, būtent 1944 metais. Iki tol ji buvo Danijos dalis, gili jos provincija, taigi ryšių ir negalėjo būti. Nors Vilniaus universiteto garbei reikia paminėti, kad pirmasis islandų literatūros šedevrų, abiejų senųjų „Eddų“, vertimas Europoje į kitas kalbas buvo atliktas 1807 metais profesoriaus Joachimo Lelevelio (1786–1861)¹¹, kuris skandinavų literatūrą gerai žinojo¹², ją dėstė ir vertė; ja domėjosi ir kiti tuomet Vilniaus universitete dirbę profesoriai¹³.

TEODORAS BELIACKINAS

Iš Jörunduro sužinojau apie vieną labai įdomų žmogų iš Lietuvos, kuris, prieš karą patekęs į Islandiją, ten pradėjo veikti panašiai kaip Jörundur Lietuvoje, tik trisdešimt metų anksčiau. Net ir likimai jų daug kuo panašūs. Tai buvo kaunietis Teodoras Beliackinas (1907–1947)¹⁴, kilęs iš žydų šeimos, garsaus Kauno advokato Beliackino sūnus. Kai jis pirmą kartą atvyko į Islandiją, šalis, jos gamta ir žmonės padarė jam tokį didelį įspūdį, kad jis nutarė būtinai išmokti jų savitą kalbą (buvo poliglotas), sužinoti daugiau apie šio krašto kultūrą ir istoriją. Atvažiavęs antrą kartą, įstojo į Islandijos universitetą studijuoti skandinavų filologijos ir islandų kalbos. Prasidėjus karui užsibuvo Islandijoje. Jo tėvai žuvo Lietuvoje per Holokaustą. Teodoras baigė filosofiją, islandų filologiją, taip pat prancūzų kalbą, gavo tų dalykų mokytojo diplomą, – užsieniečiui tai buvo išvis negirdėta. Buvo vedęs islandų mergaitę, studentę Svavą Águstdóttir, bet netrukus susirgo ir mirė. Jeigu neklystu, jis lankėsi Jörunduro senelio namuose, kadangi jo tėvas ir Jörunduro senelis (o gal tėvas?) buvo geri pažįstami, abu garsūs advokatai, taigi senelis galėjo papasakoti apie Teodorą Beliackiną savo vaikaičiui. Nekrologą Beliackinui parašė Islandijos garsenybės Halldóras Laxnessas ir Guðmunduras Hagalinas. Beliackinas labai palaikė Lietuvos nepriklausomybę, daug rašė ir kalbėjo šia tema, kreipdamasis į ne vieną organizaciją su įvairiais atsišaukimais ir protestais, tuo labai erzindamas vietinę prokomunistinę spaudą. Ir spauda ėmė jį persekioti, apšaukdama „lietuvišku fašistu“, net reikalaudama išsiųsti jį į Lietuvą, kaltindama priešiška Islandijai veikla, nes jis rašė demaskuojančius straipsnius prieš Sovietų Sąjungą, užpuolusią Suomiją ir vėliau užėmusią Baltijos šalis. Tuo metu Sovietų Sąjunga buvo užmezgusi gerus ryšius su Islandija. Tačiau draugai, kurių Beliackinas spėjo įsigyti šioje šalyje nepaprastai daug, jį užstojo. Šis žmogus Islandijoje buvo labai populiarus,

kadangi bendravo su rašytojais ir kitais kultūros veikėjais, skaitė paskaitas, dalyvavo literatūrinėse ir politinėse diskusijose, prieškariu Islandijoje daug rašė apie Lietuvą ir Lietuvoje – apie Islandiją. Prasidėjus karui, jo straipsniai, suprantama, galėjo būti spausdinami tik užsienio lietuvių spaudoje (daugiausia, kaip vėliau sužinojau, rašė į dienraštį „XX amžius“ Amerikoje, nors surasti jo rašinių į ten iš Islandijos kol kas nepavyko; tiesa, vieno jo straipsnio pavadinimą aptikau – „Šalis, kur visi žmonės karališko kraujo, bet neturi pavardžių“). Kaip rašo Hagalinas, Beliackinas islandų poeziją vertė į lietuvių kalbą, o lietuvių poeziją – į islandų, siuntė vertimus į lietuviškąją spaudą Švedijoje. Minima, kad buvo parašęs romaną apie Lietuvą islandų kalba, kuris turėjo pasirodyti 1947 metais. Kasmet vasario 16-osios proga Islandijos laikraščiuose pasirodydavo jo išsamūs straipsniai apie Lietuvą, jos istoriją ir kultūrą, gamtą, antroponimiką. Jeigu ne karas, šis žmogus būtų galėjęs daug nuveikti Lietuvos ir Islandijos suartėjimo labui.

ISLANDIŠKOJI DIRVA. ISLANDŲ LITERATŪRA

Tuomet, kai susipažinau su Jörunduru, pati buvau dar neseniai, 1964-ųjų pavasarį, atvykusi į Vilnių po aspirantūros Leningrado universitete, kur studijavau pas žinomą profesorių Michailą Steblin-Kamenskį (1903–1981). Tai buvo garsiausias to meto Rytų Europos skandinavistas, įsteigęs pirmą, ir tada vienintelę, tuometinėje Sovietų Sąjungoje Skandinavų filologijos katedrą bei sėkmingai jai vadovavęs apie 40 metų. Jo vardas Jörundurui buvo gerai žinomas¹⁵, apie šį mokslininką jis buvo daug girdėjęs dar studijuodamas Norvegijoje iš savo mokytojo Christiano Stango, taip pat kolegos ir tėvynainio profesoriaus Helgi Haraldssono, kuris dirbo Oslo universitete ir buvo didelis Steblin-Kamenskio gerbėjas. Todėl su Jörunduru iš karto radome daug bendros kalbos ir bendrų interesų. Mane domino visos naujienos islandų literatūros ir kalbotyros mokslų srityje, taip pat suvokiau, jog turiu puikią galimybę lavinti savo islandų kalbos mokėjimą, padedama tokio subtilaus šios šalies kultūros žinovo kaip šis tuomet prieš mane sėdintis jaunuolis. Iš karto įsitikinau, o vėliau vis dažniau patirdavau, kad jis yra talentingas pedagogas, mokantis efektingai pateikti žinias taip, kad klausytojui niekada nebūtų nuobodu. Savo pamokėlėms Jörundurą naudodavo gražiai iliustruotus islandiškus I–IV klasės mokinių skaitinius, o klasikinis Stefano Einarssono¹⁶ vadovėlis, iš kurio kadaise mokiausi, nors šiaip puikus, buvo jau be galo pasenęs savo tekstine medžiaga. Nei lietuviško, nei rusiško vadovėlio nebuvo, kaip nėra ir dabar, ir Jörundurą žadėjo kada nors tokį lietuviams parengti. Jo pamokėles lankė fakulteto dėstytojai, daugiausia anglistai ir germanistai: Alfonsas Laučka, Vytautas Balaišis ir Leonas Petravičius, atrodo, dar ir Aleksas Girdenis, taip pat vienas kitas iš Mokslų akademijos, Pedagoginio instituto ir „Vagos“ leidyklos. Leonas Petravičius vėliau tapo vienu geriausių grožinės literatūros vertėjų iš skandinavų kalbų, visų pirma norvegų ir danų, paskaitintas to paties Jörunduro, tiesa, dar kiek anksčiau Eugenijos Stravinskienės¹⁷, kuri kaip tik tada pradėjo vers-

Baigęs gimnaziją ir priimtas studijuoti į Oslo universitetą

ti iš švedų kalbos, o vėliau tapo garsiausia knygų iš šios kalbos vertėja. Manau, kad Jörundurui indėlis čia buvo itin svarus, nes prisidėjo prie skandinavų ir lietuvių kultūrinio suartėjimo.

Savo ruožtu ir mano susikrautieji „islandiški turtai“ jį labai sudomino, buvo maloni jam staigmena, kuria galėjo pasinaudoti. Apie mūsų gyvenimą ir sąlygas už geležinės uždangos, kur pateko pirmą kartą kaip antras po Lietuvos prijungimo prie Sovietų Sąjungos stažuotojas iš Vakarų Europos, atvykęs studijuoti lietuvių kalbos¹⁸, jis neturėjo žalio supratimo, kaip ir apie esamus mūsų šalių kultūros ir mokslo ryšius. Visa tai turėjo sužinoti ateityje, bet mokinys buvo labai stropus, pasiryžęs šturmuoti kalnus. Jörundurui buvo labai įdomu susipažinti su mano vertimais iš islandų kalbos, tiesa, tada tai buvo daugiausia vertimai į rusų kalbą. Negausūs mano vertimai į lietuvių kalbą (o čia už pagalbą taip pat turiu būti dėkinga Jörundurui) pasirodys tik vėliau. Į rusų pradėjau versti dar studijuodama Maskvoje, siūlydama leidykloms tuos rašytojus, kurie man atrodė įdomiausi – Halldóras Stefánssonas, Ólafuras Jóhannas Sigurðssonas, Jakobina Sigurðardóttir, Jóhannas Helgi ir, žinoma, islandų literatūros grandas Halldóras Laxnessas. Kadangi kitų specialistų, kurie galėtų versti, tais laikais nebuvo ir Rusijoje, vertimus gaudavau lengvai, tik darbuokis. Jörundurui iškart įvertino mano kuklią islandišką biblioteką, kurioje vis dėlto buvo susikaupę jau apie keli šimtai tomų. Jis godžiai puolė visa tai skaityti, visą žiemą skolinosi beveik kas vakarą po

knygą – buvo labai pasiilgęs gimtojo žodžio, nes gyveno užsienyje. Nesitikėjo rasti čia mano bibliotekos pasididžiavimo – Sigfuso Blöndalio islandų–danų žodyno (Reykjavik, 1920–1924), seniai tapusio retenybe ir Islandijoje, o jį buvau gavusi dovanų iš Ninos Krymovos (1902–1983), garsios Maskvoje danų kalbos žodynų autorės ir vertėjos iš skandinavų kalbų¹⁹. Jam buvo labai pravartu, kad galėjo tikėtis mano pagalbos ir žengdamas pirmuosius žingsnius mokantis lietuvių kalbos. Laimė, netrukus jis gavo kur kas geresnių dėstytojų, ypač kai jį „perėmė“ į savo rankas lituanistė Vytautė Eidukaitienė, garsėjusi gebėjimu per neįtikėtinai trumpą laiką nelietuvių studentą išmokyti gražiai kalbėti ir rašyti bendrine lietuvių kalba. Pirmosiomis dienomis ir netgi savaitėmis jam buvo labai svarbūs mano paaiškinimai islandiškai, į pagalbą visuomet galėjom pasitelkti ir rusų kalbą, nes Jörundurui puikiai mokėjo rusiškai. Jis net buvo išvertęs iš rusų į islandų kalbą keletą knygelių apie šachmatus. Tuo metu, kai Islandijoje vyko legendinis pasaulinis šachmatų turnyras tarp Bobby Fischerio ir Boriso Spasskio, jis buvo įsidarbinęs kaip vertėjas ir konsultantas. Laiške (1972, rugsėjo 18) tik apgailėstavo, kad nėra šalia Alekso (Girdenio – S.S.), kuriam tai būtų buvusi tikra šventė.

LIETUVIŲ KALBOS IR LIETUVOS STUDIJOS

Bet prieš pradėdamas ruošti ir purenti čia islandišką vagą tas drąsus ir ne mažiau darbštus Islandijos pionierius pats sau iškėlė užduotį – kuo giliau ir greičiau įeiti į lietuviškąją dirvą, kuo visapusiškiau pažinti jam suvis naują tikrovę, – juk tam ir yra atvažiuavęs. Tiesa, į Lietuvą jis buvo atvykęs ne vienas, o su šeimyna, kadangi buvo pasiruošęs praleisti Vilniuje visą žiemą, gal net ir pavasarį. Kartu su juo atkeliavo gražutė jaunutė (bent taip ji atrodė) pirmoji jo žmona Jóhanna Pétursdóttir (jiedu su Jörundurui buvo klasiokai ir vedę labai anksti) ir dar jų dukrelė Þorgerður, kuriai tada buvo truputį daugiau nei dveji metukai. Juos apgyvendino kukliame, bet tvarkingame butuke Čiurlionio gatvėje, pirmu numeriu pažymėtame name, kuris buvo ne tiek bendrabutis, kiek Universiteto „svečių kambariai“, – čia paprastai apsistodavo atvykę į komandiruotę dėstytojai. Jóhanna, kuri buvo, anot Jörundurui, „fabrikanto duktė“, jautėsi ten ne tokia laiminga. Jörundurui, nors jis irgi buvo iš pasiturinčios šeimos, buvo viskas gerai.

Šeimai įsikūrus bendrabutyje, Jörundurui pradėjo dirbti iš peties, su visu jam būdingu užsidegimu ir metodišku atkaklumu. Visų pirma reguliariai, vos ne kasdien, mokėsi pas lituanistę Vytautę Eidukaitienę, kuri tada buvo Lietuvių kalbos katedros laborantė, o kartu ir dėstytoja. Jam – ideali mokytoja, nes buvo įvaldžiusi praktinės lietuvių kalbos, žodžiu ir raštu, efektyvaus dėstymo metodiką, be to, nuostabus, labai nuoširdus žmogus. Pamokos dažnai vykdavo jos namuose, kai reikėdavo aplinkos daiktų, – taip abiem buvo patogiau. Ji gyveno šalia Universiteto, tada Gorkio (buv. ir dab. Pilies) gatvėje. Eidukaitienė rūpinosi Jörundurui tiesiog motiniškai: lydėjo į muziejus, į kiną, teatrus (nuvedė į Lietuvių dramos teatrą, kur kaip tik tada buvo rodomas

„Baltaragio malūnas“), ir, žinoma, daug su juo skaitė. Labiausiai jis mėgo skaityti paralelinius tekstus – tokią skaitymą laikė efektyviausiu būdu mokytis naujos kalbos. Daugiausia taip skaitė Laxnesso vertimus, nes Laxnesso romanus islandiškai vos ne atmintinai mokėjo, ypač „Islandijos varpą“²⁰, ir tai buvo suprantama, nes šio romano herojus – realus asmuo, suvokiamas kaip gyvas islandų kultūros ir nepriklausomybės simbolis²¹. Tame romane buvo nemažai „aštrių“ momentų, kurių mūsų cenzūra negalėjo praleisti. Vertimas per rusų kalbą išvis galėjo nuvesti skaitytoją „į lankas“. Gretindamas sakinį su sakiniu, greit padarė atradimų. Pasirodo, „brandaus socializmo laikais“ redaktoriai galėjo elgtis kaip panorėje, vertimus kupiūruoti buvo įprasta. Jörundurą tai tiesiog siutino, nes paprastai būdavo kupiūruojamos pačios „nepatogiausios“, dėl vienos ar kitos priežasties nepageidautinos vietos, geriausiai atveju aštrūs kampai būdavo smarkiai nugaludinami. Aš ir Eidukaitienė diplomatiškai stengėmės išsisukti, kaip nors paaiškinti. Juk nepasakysi tiesiai šviesiai apie cenzūrą, tad sakai – atseit vertėjas turbūt nesupratęs subtilesnės vietos, gal gerai nemokėjęs kalbos. Pamažu mūsų gyvenimo orientyras Jörundurui pradėjo aiškėti. Likimo ironija – su savų arba užsienio autorių kūrinių redagavimo stiliumi, kuris tuo metu karaliavo Lietuvoje, teko ir jam pačiam susidurti (žr. toliau apie Borutos romano vertimą), nors vertėjas apie tai, ko gero, taip ir nesužinojo.

Mokslinėms Jörunduro studijoms vadovavo profesorai Vytautas Mažiulis ir Vincas Urbutis, taip pat ir Aleksas Girdenis, kurių paskaitas (prūsų kalbos, lietuvių žodžių darybos ir fonologijos) jis lankė ir su jais konsultavosi. Taip pat dažnai konsultavosi su Vytautu Vitkausku, žinomu leksikografu, nes žodynų parengimu labai domėjosi. Tačiau daugiausia vis dėlto dirbo savarankiškai bibliotekose, paprastai VU Profesorių skaitykloje. Kaip šiandien matau jį skendintį ten po kalnais knygų, kurias užsisakydavo iš viso pasaulio bibliotekų. Kai kurių mokslininkų (Alexandro Nikolajevo) nuomone, Jörundurą buvo autodidaktas, ir tame yra tiesos. Nors žymių mokslininkų vaidmuo jo moksliniam formavimuisi buvo itin didelis – jo pirmojo mokslinio vadovo Christiano Stango, vėliau Wernerio Winterio ir Frederiko Kortlandto²², taip pat tėvynainio Hreinno Benediktssono. Svarbiausia, kad jis buvo apdovontas *curiositas divina* (dieviškuoju žingeidumu – *lot.*), kaip yra sakęs jo bičiulis docentas Jónas Gunnarssonas, iš pradžių dėstęs jam Osle, vėliau tapęs jo kolega, mokinio ir artimu pasekėju, kai abu dirbo Reikjaviko universitete.

DARBŠTUMAS, PRODUKTYVUMAS

Vos tik spėjęs apšilti naujoje vietoje, šeimai įsikūrus bendrabutyje ir susitarus dėl dukrelės priėmimo į Universiteto vaikų darželį, jau kitą dieną jis pasirodė vadinamojoje Profesorių skaitykloje, kuri buvo skirta Universiteto dėstytojams ir aspirantams, ir nieko nelaukdamas pradėjo dirbti iš peties: užsiėmė stalą vidury salės, atsinešė nuo lentynų žodynus, išdėstė keletą storų aplankų su popieriumi, rašymo priemonės (kom-

piuterių tada dar nebuvo). Aišku – prie to stalo bus rimtai dirbama. Ir iš tikrųjų. Jis pasirodydavo salėje vienas pirmųjų, prieš tai nuvedęs į darželį tuometinėje Gorkio gatvėje mažąją Torgutę, – taip pakrikštijo ją darželio auklėtojos ir vaikai. Ir praktiškai nepakildavo nuo stalo iki šešių vakaro, kartais gerokai vėliau, darydamas pertraukas tik susitikimams su dėstytoja Eidukaitiene. Šitoks darbingumas kėlė aplinkinių pagarbą ir nuostabą. Nors islandams tai būdinga – kitaip ši mažytė tauta, turinti truputį daugiau negu ketvirtį milijono gyventojų, nebūtų atlaikiusi visų bausių negandų savo praeity, nebūtų sukūrusi tokių kultūros lobių. „Žinai, pas mus kiekvienas dirba mažiausiai dviejose arba trijose darbovietėse – kitaip neturėtume moderniausių butų, viso socialinio aptarnavimo, be to, visos funkcijos save gerbiančioje valstybėje turi būti vykdomos, taigi mūsų turi viskam užtekti“, – šmaikštavo jis. Retkarčiais skaitykloje pasirodydavo ir Jóhanna, jo žmona, ji pavartydavo kokį anglišką žurnalą ar albumą ir vėl grįždavo į Čiurlionio gatvę. Ji aiškiai nuobodžiavo, nes, kitaip nei vyras, nesidomėjo kitom kalbom ir kultūrom, o nemokėdama kalbos nelabai galėjo ir bendrauti. Tuo tarpu Jörundurą į viską žiūrėjo plačiai atvertomis akimis, daug kas jį žavėjo, stebino ir pradžioje daug kas jam buvo nesuprantama.

Jörundurą iš karto įvertino kolegų draugiškumą ir nuoširdumą, ne vienas jį kviesdavosi į namus, ypač paaiškėjęs, kad jis gerai žaidžia šachmatais. Nuolatinis šachmatų partneris, taip pat ir artimiausias draugas bei pašnekovas jam tapo Aleksas Girdenis, tada dar visai jaunas dėstytojas lituanistas, dabartinis profesorius ir akademikas, taip pat ir kiti dėstę Universitete arba dirbę Lietuvių kalbos institute filologai, istorikai ir žurnalistai: Stasys Makauskas, germanistas Albinas Masiliūnas. Jų kompanijoje Jörundurą jautėsi itin puikiai. Draugavo jis (tiesa, tai prasidėjo gal kiek vėliau) ir su profesoriumi Vincu Urbučiu, kurį labai gerbė ir kurio patarimus labai vertino, taip pat kaip ir gautus iš Simo Karaliūno, – abiejų šių didelių Lietuvos mokslininkų sritys buvo jam labai artimos. Jörundurą stengėsi kuo plačiau susipažinti su Lietuvos kultūra ir istorija. Orams atšilus jis nutaria aplankyti Kauną, čiurlioniškas vietas ir Poezijos festivalius Druskininkuose, Panevėžį, kur ką tik Silvestro Gaižiūno pastangomis buvo įsteigta Baltoskandijos akademija, Kernavę. Visur jį rūpestingai lydė Eidukaitienė arba vėliau sesutės Kadžiulytės, arba kas nors iš katedros lituanistų. Studijuodamas Vilniuje, Jörundurą nuo pat pirmųjų dienų stengiasi išnaudoti unikalią progą susitikti oficialioje arba neoficialioje aplinkoje su daugeliu pasaulio baltistų, kurie vis dažniau čia lankosi atvykdami į konferencijas arba darbui bibliotekose, nes Vilnius pamažu vis labiau tampa pasaulinės baltistikos centru. Į jį besitelkiantys baltistai – tai Marija Gimbutienė, Velta Rūke-Draviņa, Williamas R. Schmaltiegas, Wolfgangas P. Schmidas, Raineris Eckertas, Wojciechas Smoczyński, Frederikas Kortlandtas, Julesas (Džalsas) Levinas, Vladimiras Toporovas, Tatjana Bulygina ir kiti. Šią galimybę Jörundurą labai vertina ir kaip reikiant išnaudoja.

„KEISTENYBĖS“ IR IŠŠŪKIAI. KĄ MĖGO IR KO NEMĖGO JŪRUNDURAS GYVENDAMAS LIETUVOJE

Jau per pirmąjį susitikimą su Jūrunduru pajutau jo išskirtinumą, todėl negaliu apie tai nepapasakoti. Jis atėjo neįspėjęs, nepranešęs, tiesiog nukrito ant galvos. Ryte atvykęs traukiniu iš Maskvos, į kurią buvo atsikrėdęs iš Oslo, palikęs bendrabutyje daiktus, žmoną ir mažą dukrelę, vakare staiga išdygo prie mūsų buto Antakalnyje durų. Aš buvau užtrukusi skaitykloje, vyras išvykęs į komandiruotę. Atidariusi duris mūsų nejauno amžiaus šeimininkė, kurią mes pagarbiai vadinome teta Verute, visai neseniai atvykusi iš Bajorų kaimo prie Salako miestelio padėt mums auginti mažąją dukrelę ir dar labai nedrąsiai besijaučianti dideliame mieste, sutriko ir net ne juokais išsigando, išvydusi svetimą „nemūsiškos“ išvaizdos jauną tamsių ūsiukų vyriškį su plaukais ligi pečių, keista, nelietuviška kalba vis kartojanti kažkokios „Svjehtlijanos“ vardą. Pamaniusi, kad pas mus užsuko čigonai, jau norėjo šauktis kaimynų pagalbos. Laimei, išgirdau šurmulį mūsų viršutinėje laiptinėje ir atskubėjau pagalbon. Pasirodo, svečias islandas, vardu Jūrunduras Hilmarssonas, tuo metu studijuojantis Osle, vos šįryt atvažiavo stažuotis Vilniaus universitete. Paliko bendrabutyje viską ir atskubėjo pas mane „susipažinti ir patarimų“, mat kažkas iš pažįstamų islandų Maskvoje jam nurodė mano adresą. Deja, telefono mūsų bendras pažįstamas negalėjo jam pasakyti, todėl svečias mandagiai paprašė atleisti jam už tokį jo „desantą“. Pasakiau, kad mūsų namai bus jam visuomet atviri, kol jis bus Vilniuje, taigi įtampa atslūgo, ir mes tuoj pat susibičiuliavome. Gurkšnodami kavą prakalbėjome iki vidurnakčio, su juo buvo lengva ir įdomu bendrauti. Labai apsidžiaugė, kad galime bendrauti islandiškai, nes lietuviškai jis kalbėjo dar tik truputį. Susitarėme, kad rytoj jį visur lydėsiu ir viską aprodysiu, o vakare jis galės ateiti su visa šeimyna labiau susipažinti. Šis jo įprotis – užėiti neįspėjęs, tiesiog užgriūti draugams ant galvos – buvo jam būdingas, ypač paskutiniaisiais metais, kai jis, tiesiog pasitaikius gerai progai, iš kokio nors tolimo Europos kampo atsibastydavo. Būdavo, nelaukta suskamba telefonas pas mus arba vienai iš sesučių Kadžiulyčių, Danguolei arba Giedrei, arba Vytautei Eidukaitienei: „Esu Vilniuje! Stoviu stotyje (oro uoste), gal kas nors jūsų gali iš čia mane pasiimti?“ Arba: „Ką tik atsikridau į Rygą! Sulauksiu autobuso ir tuoj pasirodysiu Vilniuje!“ Dėl to mes ant jo nepykome, priimdavome tą kaip jam būdingą draugiškumo ženklą, juolab kad pats jis buvo visuomet pasiruošęs paprašytas kur nors pašokti, ką nors palydėti, kam nors padėti, pagedaguoti arba išversti kokį tekstuką į anglų ar vokiečių kalbą, ką nors parvežti ir pan. Pavyzdžiui, man reikėjo skubiai skambinti į Reikjaviką dėl straipsnio, nusiųsto žurnalui „Scandinavica“. Skambinti reikėjo po vidurnakčio, be Jūrundo pagalbos apsieiti negalėjau. „Prašom, jokių problemų.“

Jau vien savo išvaizda Jūrunduras skyrėsi iš kitų. Pradedant šukuosena – ilgi plaukai tais laikais pas mus nebuvo madinga. Nepripažino galvos apdangalų ir švarko, nemėgo rištis kaklaryšio, ypač nekentė peteliškės – ją laikė buržuaziškumo simboliu, nors pripažino, kad kai kuriais atvejais tai neišvengiama būtinybė – „kam gi ar-

timuosius traumuoti“. Prabangos apskritai nemėgo. Todėl jo marškiniai visuomet būdavo su atsegta viršutine sagute arba išvis be apykaklės, – apašo (*apache*), arba laisvo „kaimiško“, stiliaus. Iš visų stilių pirmenybę teikė klasikiniam islandiškajam: tai visų pirma buvo megztiniai, vadinamieji *lopapeysa*, papuošti įmantriu liaudišku ornamentu, – tai buvo jo uniforma. Margas, nerėkiančių spalvų megztinis gatvėje, tarp blankokų, nelabai įdomių tuometinių Vilniaus studentų drabužių, buvo iš toli matomas. Tai buvo ypatingas megztinis, gal su tūkstantmeite istorija. Paklaustas Jūrunduras noriai apie jį pasakodavo, nes laikė tai svarbiu tautinės kultūros elementu. Mezgamas be siūlės, ištisai iš apačios, apvaliaisiais virbalais, dažniausiai iš nedažytų ir net neverptų avių vilnų siūlų, todėl ypatingai šiltas. Avelės beveik ištisus metus ganosi kalnuose misdamos sveikomis ir maistingomis islandiškoms kerpenomis, o tų siūlų spalvų margumas tiesiog neįtikėtinas, nes atspalvių skaičiuojama dešimtimis: nuo balto iki pilko ir juodo, nuo gelsvo iki bronzinio ir tamsiai rudo. Merginos iš bendrabučio vis kalbindavo Jūrundurą surengti kada nors tokių megztnių parodą, kartu su lietuviškais, atvežtais iš kaimo, – mat abiejų tautų tautodailėje naudojami geometriniai raštai beveik tokie patys. Tokį megztnį Jūrunduras vilkėjo ir žiemą, ir vasarą, o išvažiuodamas paprastai palikdavo kam nors iš draugų atminimui, bet už tai jie jam visada sumokėdavo, nes pinigų paprastai pritrūkdavo – jis pirkdavo ir veždavosi namo tiesiog tonas knygų...

Nemėgo Jūrunduras skambinti gatvės telefonu, važiuoti miesto transportu, visur eidavo pėsčias. Iš Čiurlionio gatvės, pasisodinęs ant peties mažąją Torgutę, pėdindavo per visą miestą ne tik į Universitetą, bet ir toliau, į Antakalnį: arba pas mus į patį jo galą, arba kiek arčiau į Lietuvių kalbos institutą, arba šalia jo, pas Girdenius, žaisti šachmatais. Vėjo draikomi plaukai, skraidanti eiseną, lyg paskubomis atsainiai apsilvilti, o iš tikro visada labai tvarkingi drabužiai – visa tai suteikdavo jam ypatingo natūralumo, vidinės nepriklausomybės. Ne veltui po pirmosios stažuotės Vilniuje, prieš tęsdamas studijas Osle, jis praleido vieną semestrą Sorbonoje, kur buvo paveiktas maištaujančios studentijos nuotaiķų. Jis ir anksčiau buvo greičiau kairuoliškų pažiūrų (bent iš pradžių), išauklėtas „proletariškosios“ literatūros ir kritikos – Laxnesso, Martino Anderseno Nexø²³, Kristinno E. Andresono²⁴ ir panašių į juos, žavėjosi jais, gerbė, ir ne vien kaip rašytojus, kas buvo tada būdinga „pažangiajai“ jo šalies inteligentijai, ypač jaunimui. Tas žavėjimasis pasibaigus karui buvo itin paplitęs tarp labiausiai apsišvietusių Europos žmonių. „Buvau beveik tikras marksistas, Paryžiuje pasidariau vos ne maoistu, bet, laimei, atsipekėjau“, – kartą, prisimindamas tuos laikus, garsiai pasijuokė iš savęs Jūrunduras. Kai antrajai stažuotei buvo apgyvendintas Olandų gatvės bendrabutyje, vaikščiojimo atstumai sumažėjo, kartu, atrodo, pradėjo slūgti ir jo kairuoliškumas (beje, ne tik jo, bet ir jo šalies).

Krintanti į akis Jūrundo išvaizda ne visada buvo jo naudai – galėjo patraukti dėmesį gatvės vagišių ir chuliganų, nes jis nevengė vaikščioti vienas net ir tamsiausiu paros metu, o ir vieta buvo „patogi“ – netoli Užupis.

Sykį buvo užpultas gatvėje, kitą kartą net apiplėštas – neteko pinigų ir dokumentų, gal tai ir nebuvo paprastas chuliganų užpuolimas. Bet Jörundurą plikomis rankomis buvo ne taip lengva paimiti. Po to „nuotyki“ buvo visuomet pasiruošęs apsiginti – atrodė gležnas, o iš tikro – labai sportiškas, tvirto sudėjimo ir greitos reakcijos. Ne veltui buvo vienas geriausių žaidėjų šalies futbolo jaunuolių rinktinėje. Jau gimnazijoje jis niekad nebuvo vien „mokslukas“. Ir šachmatų, ir futbolo virtuožas, pauglystėje „nacionalinio sporto“ – praskrendančių laukinių ančių ir žašų medžioklėje visų taikliausias šaulys, ne mažiau azartiškas gagų pūkų ir kiaušinių nuo stačių ir aukštų uolų šlaitų rinkėjas, o tai buvo itin pavojinga. Išmoko gerai žaisti bridžą, ypač sportinį jo variantą.

Jörundurą ilgai negalėjo perprasti kai kurių mūsų tuometinio gyvenimo realijų. Pamenu, kaip sunku buvo išaiškinti jam, ką reiškia jo išgirstas žodis „blatas“, kurio jam nepavyko rasti nė viename žodyne. Taip pat jį labai stebindavo kai kurių studentų elgesys. Jo reakcija į kai kuriuos dalykus dažnai būdavo priešinga, negu tikėtasi: pavyzdžiui, išgirdęs, kad studentas džiaugiasi pasinaudojęs „špera“ ir sugebėjęs nusirašyti ar kitaip apgauti dėstytoją, to niekaip negalėjo suprasti. „Kaip tu galima didžiuotis? Kokia bus iš jo nauda jo šaliai?“ Apskritai mūsų studentai jam atrodė pernelyg pasyvūs ir tingūs, mėgstantys pasislėpti už kitų nugaros, apsimetantys vieni prieš kitus ir prieš dėstytojus, jeigu nežino – besivaržantys paklausti. „Žinoma, reikia stengtis visų pirma pačiam išsiaiškinti, iš knygų ar kaip kitaip, bet jeigu nežinai, niekada nebijok klausti.“ Tiesa, su studentais Jörundurą daug reikalų neturėjo, tik susitikdavo fakulteto koridoriuje, ant suoliuko kiemelyje arba bibliotekoje. Į jo pasiskaitas jie nėjo – tada islandų kalba jiems nebuvo įdomi.

KALĖDOS IR VAIŠĖS

Praėjo dar visai nedaug laiko, ir štai jau ant nosies Kalėdos. Iš kalbos išėjo, kad šeima pirmąkart jas sutiks ne namuose. Ypač laukė Kalėdų jų dukrelė. Nutarėme pakviesti juos pas mus Kūčių vakarienei (Islandijoje Kūčios – svarbiausias Kalėdų akcentas), nors abejonių buvo – viešai apie Kūčias ir Kalėdas kalbėti buvo tabu. Padengėme gražų stalą, be žvakių, kas jiems buvo neįprasta, pas mus žvakės ant stalo dar nebuvo tapusios tradicija. Laimei, jie atėjo su dovanėlėmis, tarp kurių buvo dvi gražios ilgos žalios žvakutės su žaliomis žvakidėmis, taigi jas ir uždegėm. Rūpestingoji Verutė paruošė dvylika patiekalų, kurie mums buvo skanūs, o jiems, ypač išrankiajai Jóhannai Pétursdóttir, gal ir ne tokie. „Niekas sau! Visai be mėsiško? Tik ant aliejaus? Pamanyk... Oi, o čia kas per monai – grybai? Pas mus jie nevalgomi...“ – burbėjo tyliai sau po nosim jaunoji ponija. Užtat Jörundurą žiūrėjo į viską su derama pagarba ir dideliu smalsumu, kaip į pirmą svečios šalies pažinimo pamoką, dalijosi su mumis tetos Verutės „plotkeles“, skaičiavo valgius ant stalo, kirto karpį drebučiuose, visai kitaip, negu pas juos, paruoštą silkę, nuo pat pirmųjų dienų pamėgo ne tik lietuvišką maistą²⁵, bet ir visą jam tokią kitonišką naujo krašto, kurį jau spėjo pamilti, aplinką. Kartu su juo džiaugėsi viskuo ir mažoji Torgutė. Jai labai patiko spanguolių kisie-

lius ir blynėliai su obuoliais, čiauškėjo pusiau lietuviškai, pusiau islandiškai su vienmete mūsų mažąja Ieva, žaidė su jos žaislais ir mūsų linksmu šuniuku Rudžiu. Atrodo, katalikiškų Kalėdų išvakarės pasisekė, nors Jóhanna, kuri buvo nusiteikusi gauti anties arba avienos kepsnio gabalą, pažaisti kortomis, pasikeisti dovanėlėmis, kaip priimta tą vakarą švesti Islandijoje, tokia laiminga gal ir nebuvo. Svečiams išėjus, mes kiek sunerimome – kas, jeigu rytoj Jörundurą ims ir pasigirs universitete, kad kūčiavo pas Steponavičius?.. O jis, žinoma, kaip tik taip ir padarė. Laimė, pirmasis žmogus, kuriam jis apie tai papasakojo, buvo jo šaunioji mokytoja Vytautė Eidukaitienė, kuri griežtai jam patarė daugiau su niekuo savo kalėdiniais išpūdžiais nesidalinti, nes ši šventė pas mus viešai nešvenčiama.

Norėdamas atsidėkoti ir pavaišinti mus su vyru, o kartu ir savo mokytoją islandiškais skanėstais, Jörundurą jau kitą dieną atsinešė į skaityklą paragaut labai skanios vytintos menkės ir dar pasakė, kad netrukus mes sulauksime iš jo kito, tikrai islandiško siurprizo. Išties, po kokių dviejų savaitių į bendrą atėjo pranešimas atvykti į centrinį paštą atsiimti siuntinio, ir Jóhannos prašyta padėti susišnekėti, Vytautė Eidukaitienė su ja tenai nuėjo. Pašte visi subėgo pažiūrėti, kas atėjo siuntinio. Buvo atitempta didžiulė kartono dėžė, iš kurios sklido labai stiprus ir ne itin malonus kvapas. „Imkite greičiau ir išeikite“, – tokiais žodžiais pro užimtą nosį ir burną mus palydėjo pašto darbuotoja. Bendrabutyje, išpakavę siuntinį, pamatėm su Eidukaitiene viduje kiek mažesnę dėžę, kurioje buvo dar mažesnė, o šioje dar kita mažeslė – visai kaip rusiškoj matrioškoj. Paaiškėjo, kad pašto darbuotojai, ilgai nesulaukdami, kas paimtų siuntinį, bandė prislopinti jo kvapą ir įdėjo į didesnę dėžutę, po to į dar didesnę... Ant dugno liko visai maža dėžutė su pūdyto ryklio mėsa – pagal senąją receptą ji turi septynerius metus bręsti žemėje, o po to dar tiek pat metų vėdintis specialioje pašiūrėje, kad kvapas išgaruotų. Tai iškilminga, tradiciška vestuvinio stalo arba prabangios vakarienės restorane puošmena. Kvapas buvo tiesiog verčiantis iš kojų, panašus į stiprų pelėsinio sūrio arba supuvusių svogūnų, tik dar galingesnis ir kėlė nemaloniais asociacijas su užmirštomis po sofa kojine... Tačiau islandams, taip pat ir mažajai Torgutei, tai buvo nė motais. Jie valgė delikatesą pasigardžiuodami, matyt, buvo pasiilę. Torgutė šoko aplink dėžę ratu ir dainavo: „Jurgeli, meistrel, mokyk savo vaikus!“ O mums buvo aišku, kad šis skanėstas ne mums. Kad mes ne vikingai. Todėl negalėjom praryt nė kąsnelio, tik slapčiomis sukinėjom nosį... Šeimininkai pasakė, jog reikia užsigerti pienu, kad permuštų kvapą, ir Jóhanna atnešė iš virtuvės truputį pieno. Eidukaitienė iš mandagumo vis dėlto išdrišo paragauti, ir jai pasirodė, kad tai ne taip ir baisu...

PANAŠUMAI IR SKIRTUMAI

Kaip dera tikram analitikui, Jörundurui visuomet rūpėjo nustatyti skirtumus ir panašumus. Ir jis bemat puolė jų ieškoti studijuodamas lietuvių kalbos ir žmonių ypatumus, lygindamas juos su islandiškaisiais. Stebėjosi, kiek daug yra dalykų, juos jungiančių. Vardydavo. Abidvi tautos mažos, bet koks didelis laisvės troškimas! Abiem

Jörundur Hilmarssonas su dukra Torgute miškelyje prie bendrabučio

būdingas stiprus tautinis jausmas, dėmesys istorijai, didžiavimasis savo tautos praeitimi. Abiejų tautų kalbos senos, išlaikiusios daug ankstesnių stadijų bruožų leksikoje ir gramatikoje. Abiem būdingas kalbos svarbos suvokimas, polinkis į purizmą, – islandų jis tiesiog hipertrofuotas. Ryšys su kaimu: kad ir koks užkietėjęs miestietis, kad ir kaip apsikrovęs kasdieniais darbais būtų dirbdamas

Svetlana Steponavičienė su mažąja Þorgerður (Torgute) ir Jóhanna Pétursdóttir su leva Steponavičiūte. 1971 rudenį, Vilnius

Krantai 130

ministru arba elektrinės darbuotoju, kiekvienas islandas skuba laisvą valandą ištrūkti į savo kaimą pas gimines ar bičiulius, nusiūsti ten per trumpą vasarą studentus ar moksleivius padėti kaimo darbuose, tiesiog pasigrožėti gamta. Lokalinis savęs identifikavimas: panašiai kaip lietuviai tapatina save su dzūkiais arba žemaičiais, islandas tvirtai žino, iš kokio krašto kilęs – nuo Vakarų fiordų ar nuo pietinės krašto dalies, nuo rytinės pakrantės ar iš šiaurės. Jörundo protėviai iš abiejų pusių buvo šiauriečiai: nuo Akureirio pagal tėvą ir nuo Hrisey salos pagal motiną, – savotiški islandų žemaičiai. Panašumų jis išvėgdavo ir abiejų tautų dialektų pasiskirstyme. Buvo suradęs nemažai istorinių paralelių. Pavyzdžiui, panašiai kaip lietuviams buvo uždrausta turėti savo spaudą, islandams buvo uždrausta prekiauti su kitomis šalimis, išskyrus Daniją. Danijos prekybos monopolija, stabdžiusi šalies plėtrą, buvo panaikinta tik 1854 metais. Nustatęs panašumus, stengėsi išryškinti skirtumus.

Artimas lietuvių ryšys su gamta Jörundurui atrodė juos taip pat labai siejantis su islandais. Savo unikalios istorijos amžiais islandas tiesiog suaugo su skurdžia, atšiauria, bet jam be galo brangia gamta, kurią jis jaučia kaip gyvą, kaip paties savęs dalį. Tą jis pajutęs ir Lietuvoje. „Gamtos vaizdai pas jus, kaip ir pas mus, tiesiog fantastiški. Bet tokie pat ir skirtingi. Visas kraštovaizdis kitoks, apšvietimas, augmenija... Man labai patinka jūsų miškas. Tai tiesiog pasaka. Pušys, ąžuolai... O pas mus miškų nėra – senovėje buvo, apie tai liudija mūsų sagos. Pirmieji islandai miškus iškirtė, žemę suarė. Medžius naudojo namų, laivų statyboms, o dabar jie ir neauga – dirva nebe ta. Liko tik krūmokšniai, daugiausia berželiai, ne tokie gražuoliai kaip jūsų, o nykštukiniai. Medžių pas mus daugiausia galima pamatyt žinai kur? Kapinėse. Po du tris ant kiekvieno kapo. Užtat pas mus daug visokiausių uogų vasarą, kalnų šlaitai pasipuošia ištisu mėlynu kilimu – tai mėlynės. Mano mama iš jų verda labai skanią uogienę. Grybų irgi daug, tik jie beveik nerenkami.“

Meilė dainai ir poezijai, ypatinga pagarba švietimui ir mokslui, taikliam žodžiui, paplitusi tarp paprastų žmonių, taip pat jungia tarpusavy abi tautas, manė jis. Itin būdingas ir lietuviams, ir islandams darbštumas, Jörundo akimis žiūrint, taip pat yra svarbus bendras bruožas. „Islandams tai buvo būtina sąlyga, kad tauta išgyventų ir kad būtų sukurtas pamatas aukštam gyvenimo lygiui, kokį dabar turime. Tas pat turbūt pasakytina ir apie lietuvius.“

Dabar, kai „tautos identitologija“ pamažu įgauna kaip ir solidaus mokslo bruožus, nejučiom pagalvoji: ko gero, Jörundur ir čia buvo kone pirmasis užsienietis²⁶, iškėlęs klausimą apie lietuvių tapatumą, bandęs jį suvokti, mokliškai suformuluoti ir kalbėti apie jį, kaskart sugrįžus iš Lietuvos namo, savo straipsniuose ir pasakojimuose.

Mūsų bičiulis buvo labai pamėgęs vaikščioti Neris, Vilnios pakrantėmis arba vaizdingų Vilniaus priemiesčių miškeliomis, kur jį dažnai kviesdavo į „žygius“ tokie pat aistringi keliautojai profesoriai lituanistai Vincas Urbutis, Juozas Pikčilingis, etnologas Vacys Milius. Kartais prie jų prisidėdavo ir Danguolė Kadžiulytė. „Jūsų upės labai gražios, ypač Neris su aukštais krantais ir vingiais.

Mūsiškės upės irgi gražios, tiesa, ne tokios ilgos, bet kartais net labai sraunios, su kriokliais, – štai kur ekstremalus sportas baidarių mėgėjams! Neatsitiktinai per metus mus aplanko apie 200 tūkstančių turistų! Tai beveik tiek pat, kiek šalyje gyventojų. Lašių ir upėtakių mūsų upėse tiesiog knibždėte knibžda, galima meškeriot, tiesa, reikia nusipirkti licenciją. O vasarą, žinokit, mūsų upės labai išplatėja, tiesiog užlieja didžiausius plotus. Anksčiau žmonės per jas brisdavo basi arba ant arklių nugarų kartu su visu kroviniu, – islandiški arkliukai nepaprastos išvermės. Dabar tai nebeaktualu, juk su mašina nesunku pasiekti kad ir toliausią tiltą.“

Ilgam įsiminė Jörundurui kelionė į Druskininkus, jam labai norėjosi savo akimis pamatyti čiurlioniškas vietas. Važiavo su Eidukaitiene. Iš pradžių aplankė Raigardo slėnį, po to Druskininkus, autobusu – į Liškiavą, prie piliakalnio ir vienuolyno. Šią išvyką Jörunduras vėliau prisimins kaip „iš gražių sapnų serijos“.

„EGILIO SAGA“ IR „BALTARAGIO SAGA“

Jörunduro pasaulinės literatūros ir istorijos išmanymas buvo tiesiog fenomenalus, fenomenali buvo ir jo atmintis, o išprusimas mane kartais tiesiog priblokšdavo – kaip įmanoma tiek daug žinoti? Jis galėjo atmintinai cituoti vos ne kiekvieną kiek žinomesnę sagų vietą, Laxnesso arba Þórberguro Þórðarssono (1888–1974) romanų, galėjo vos ne valandomis deklamuoti savo mylimiausius poetus Jónasą Hallgrímssoną (1807–1845) arba Snorri Hjartarsoną (1906–1986). Bet visų brangiausias jo širdžiai buvo legendinis viduramžių mokslininkas, istorikas, rašytojas ir poetas, taip pat iškylus politinis veikėjas Snorri Sturlusonas (1178–1241), kurį laikė visų laikų didžiuoju islandu, o po jo Jörunduro hierarchijoje ėjo jau ne kas kitas, tik Laxnessas, na ir, žinoma, nepralenkiamas garsusis skaldas Egilis Skallagrímssonas, Plikojo Grimo sūnus.

Taip jau sutapo, kad aš kaip tik neseniai buvau nedrąsiai pradėjusi galvoti apie kokios nors sagos vertimą į lietuvių kalbą. Nors tai ir nebūtų vertimas į gimtąją kalbą, bet šios tokios patirties versdama sagas jau turėjau – profesorių Michailo Steblin-Kamenskio bei maskviškio Andrejaus Michailovo skatinama jau buvau publikavusi „Tristano ir Izoldos“ vertimą iš senosios norvegų kalbos (išėjo Maskvoje 1976 metais, akademiniame serijoje „Literatūros paminklai“, ir kolegų bei specialistų buvo labai palankiai įvertintas²⁷). Kadangi niekas nė nemanė to imtis, tad ryžausi, juo labiau, kad mane visokeriopai skatino ir drąsino nuostabioji Eugenija Stravinskienė, patyrusi redaktorė, „Vagos“ leidyklos Verstinės literatūros skyriaus vedėja, žadėdama paskirti geriausią redaktorių²⁸. Įkalbinėjo ir drąsino tokie žymūs kultūrininkai kaip profesoriai Bronius Genzelis ir Leonas Gudaitis. Per fakultatyvą, kurį buvau paskelbusi įvairių specialybių studentams, redagavau studentų vertimus iš švedų į lietuvių kalbą ir pati truputį su jais verčiau (išleista atskira knygutė²⁹ ir publikuota periodikoje³⁰, taigi lietuviškų vertimų srityje jau nebuvau visiškai naujokė). Man atrodė tiesiog nedovanotina, kad į lietuvių, pačią seniausią iš gyvųjų Europos kalbų, su jos turtingiausiu žodynu ir

gramatinėmis galimybėmis – visokiomis dviskaitomis, tariamosiomis nuosakomis – nėra išversta nė vienos islandų sėgos, juolab kad kalbos giminingos, turinčios daug bendra, ypač sintaksėje, o tai vertimui labai svarbu, be to, abi išlaikiusios gilios senovės dvasią.

Sagos yra islandų tautos siela, brangiausias jos paveldas. Taigi ryžausi tam žygiui ir iškart pasirinkau „Egilio sagą“. Kaip tik šioje, vienoje pačių svarbiausių ir labiausiai pačioje Islandijoje mylimų sagų, daugiausia (nors ne taip jau ir daug), be to, dar menine forma, kalbama apie islandų (o ne skandinavų apskritai) susidūrimus ir kontaktus su baltų gentimis, konkrečiai – kuršiais.

Egilis buvo vienas žinomiausių ir gerbiamiausių Senovės laikų (kitai vadinamų Sągų amžiumi) islandų, realiai egzistavęs nacionalinis didvyris, viso, kas islandiška, simbolis ir dar poetas, ir ne bet koks, o poetų poetas. „Egilio saga“ tam tikru atžvilgiu užima pagrindinę vietą tarp svarbiausiomis laikomų *giminių* arba *šeimų* sėgų, taip sakant, yra savotiška sagų kvintesencija. Epas ir poezija, istorija ir realybė (spėjama, kad sėgos autorius buvo ne kas kitas, o patsai Snorri Sturlusonas, galbūt dar ir Egilio Skallagrímsono palikuonis)³¹ čia susipynė į nedalomą, magišką visumą. Buvau įsitikinusi, kad nuo Egilio reikėjo pradėti, kad Plikojo Grimo sūnus turėjo būti pristatytas lietuvių skaitytojui pirmausia kaip senovės Islandijos atstovas, kaip sagų pasaulio, jo poezijos ir istorijos simbiozės įkūnijimas. Netgi tai atrodė įdomu, kad „Egilio saga“ islandiškai trumpinama „Eigla“, tai ją priartina prie lietuviškosios Eglės žalčių karalienės, o pamario žvejų mergaitę islandams daro beveik „savą“.

Pasiryžusi versti „Eiglą“ su Leonu Petravičiumi, kuris turėjo versti Egilio poetas ir mažesnės apimties eiliuotus tekstus (*skáldværk*, arba *vísur*, – beje, vertėjui tai yra vienas sudėtingiausių poezijos žanrų), pradėjome tartis dėl vertimo koncepcijos ir dėl sėgos pateikimo lietuvių skaitytojui. Buvo aišku, kad lietuviškoji „Eigla“ turi skirtis nuo rusiškųjų sėgų vertimų, kuriuose labiau buvo linkstama į akademiškumą, ji turi būti lengviau skaitoma, eilės turi skambėti natūraliau, nebūti perdėm apkrautos sudėtingais mitologiniais vaizdais, sunkiai atkartojamomis aliteracijomis, kitaip sakant, visas leidinys turi būti „demokratiškesnis“, neatbaidantis prie tokių dalykų nepratusio lietuvių skaitytojo, ir kartu jis negali būti iškraipytas. Visus paaiškinimus nusprendėme sudėti į įžangą, ji turėjo būti kuo išsamesnė, su kuo platesne istorine apžvalga.

Jörunduro atvykimas į Vilnių man buvo tikra dovana. Kai užsiminiau jam, kad noriu versti „Egilio sagą“, jo veidas tiesiog nušvito, jis tam besąlygiškai pritarė, – jau vien tai man buvo svarbu ir vertinga. Taip pat pritarė ir Petravičiaus pasirinktam vertimo variantui. Pradėjusi versti, gavau iš Jörunduro neįkainojamą pagalbą bei daugybę konkrečių patarimų. Gaila tik, kad negalėjau užbaigti vertimo tą žiemą, kai jis dar buvo čia, o pavasarį jis jau išvažiavo, bet ir toliau man patardavo laiškuose. Pirmoji islandų saga lietuviškai pasirodė dar 1975-aisiais, prieš pat Naujuosius metus, ir beveik tuoj pat tapo bibliografinė retenybė³².

Jörundur Hilmarssonas su šeima išvyksta iš Vilniaus pirmajai stažuotei pasibaigus. 1972, pavasaris

VERČIAMAS „BALTARAGIO MALŪNAS“

Nežinau, ar mano susidomėjimas vertimais nejučia užkrėtė ir Jörundurą, ar jis buvo paskatintas dėstytojos Vytautės Eidukaitienės, o gal kieno kito iš lituanistų, bet greičiausiai tas sumanymas jam gimė savaime. Prieš išvažiuodamas atgal tęsti studijų Norvegijoje, kažkur apie 1972-ųjų pavasarį, Jörundurą prasitarė, kad yra tvirtai nusprendęs imtis versti į islandų kalbą Kazio Borutos „Baltaragio malūną“. Nuo šiol tam bus aukojamos visos jo atostogos, kurias nutarė praleisti Islandijoje. „Žinau, kad tai bus pragariškas darbas, – sakė, – nes dar per menkai moku lietuviškai. Bet tikiuosi – pavyks susidoroti.“ Prieš tai dar ilgai – garsiai – tikėdamasis patarimų svarstė: bet gal pradėti nuo Donelaičio? O gal geriau Putino „Altorių šešėly“? Juk jie turėtų sąsają su ankstyvučiu Laxnesso romanu „Didysis Kašmyro audėjas“, kurio herojus taip pat jaunas katalikų dvasininkas, jo likimas ir ieškojimai daug kuo primena Liudo Vasario gyvenimą. Bet vis dėlto nusprendė, kad „Baltaragio malūną“ versti būtų turbūt svarbiau, nes jis lietuvių literatūroje tam tikru atžvilgiu užima ne mažiau „centrinę“ vietą negu islandų „Egilio saga“. Taigi per jį bus galima pristatyti islandų skaitytojui (neturinčiam menkiausio supratimo apie lietuvių literatūrą, geriausiu atveju labai paviršutiniškai susipažinusiam su Lietuvos istorija ir kultūra) savotiškai, pasak jo paties, „sutrauktą visumą“ – senovę ir dabartį, istoriją ir liaudies pasaulėžiūrą, tautinius charakterius. „Altorių šešėly“, nors šiaip yra įstabus romanas, jo žodžiais tariant, būtų per daug „klasikinis europietiškas“, o Donelaitis pirmam lietuvių literatūros pristatymui Islandijoje – per daug „filologiškas“, „akademiškas“, todėl šiuo atveju galbūt nelabai tiktų. „Nors vėliau, – sakė Jörundurą, – būtinai grįšiu prie Donelaičio³³ ir, žinoma, parašysiu išsamų komentarą.“ Deja.

Girdenis dar mini, kad Jörundurą svarstė versti ir Romualdo Granausko „Jaučio aukojimą“ („Pergalė“, 1977, Nr. 3, p. 185), jį sudominusį ryškia, vaizdinga kalba ir tuo, kad veiksmas ten vyksta kuršių žemėje. Iš paties Jörunduro apie tai neteko girdėti, bet, manau, jis galėjo planuoti tam atsidėti vėliau, o minimu laiku jau buvo apsisprendęs savo pirmajam kaip vertėjo darbui imtis ko nors „klasiškesnio“, labiau susijusio su jo paties filologiniais in-

teresais, galbūt su tautosaka. Tokią lietuviškumo ir „višutinumo“ kvintesenciją jis rado kaip tik pagrindiniame Kazio Borutos kūrinyje. Kai Jörundurą rinkosi, ką jam versti, nė vienas iš svarstomų kūrinių nebuvo išverstas į skandinavų kalbas. Tik kartu su Atgimimu atsiranda vertimai: Granausko „Jaučio aukojimas“ ir „Gyvenimas po klevu“ („To fortellinger“, Oslo, 1991), Donelaičio „Metai“ („Årstiderna“, Göteborg, 1991). O tarp Jörunduro knygų, kurias jis vežiojosi su savimi po pirmosios stažuotės, buvo ir Romualdo Lankausko, Adolfo Sprindžio apsakymų bei kitų.

Lietuvių kalbos studijos vyksta taip sparčiai, kad Jörundurą jau gali dainuoti lietuviškas dainas ir, padedamas savo mokytojos, galvoti apie „Baltaragio malūno“ vertimą. Tačiau nebuvo taip lengva, kaip jis tikėjosi. Netrukus jis išvyksta ir visur vertimą vežiojasi su savimi. Minėtame 1972 metų laiške iš Oslo Jörundurą pasigiria: „Turėjau daug skaityti ir rašyti ir, be to, norėjosi išversti „Baltaragio malūną“ į islandų kalbą. Tai sunkus darbas, sunkesnis, negu iš pradžios maniau. Kalba ten labai turtinga, liaudiška. Esu išvertęs šesiasdešimt puslapių ir gal per pusmetį pabaigsiu“. Ir štai 1975 metų (rugsėjo 23) laiške pasigiria: „Neseniai baigiau versti į islandų kalbą Borutos „Baltaragio malūną“. Labai man patiko tas darbas. Leidykla „Mál og Menning“ sutiko spausdinti knygą. Išeis netrukus, kitais metais“.

Islandiškasis „Baltaragis“ – pirmosios Jörunduro stažuotės rezultatas. Tai buvo tarsi padėka, jo paties žodžiais, „geriems svetingiems lietuviams“ už jam parodytą dėmesį ir suteiktą pagalbą. Taip Jörunduro triušą apibendrina ir apie jo vertimą rašiusieji žurnalistai. Islandams tai gerai suprantama, nes dar senojoje „Eddoje“ pasakyta:

Draugui savo – draugas būk,

Už dovaną – dovana atsilygink.

Knygos leidėjai, pristatydami ją skaitytojui, rašė: „Baltaragio malūnas“ yra, be abejo, modernios literatūros reiškiny, tačiau savo šaknimis giliai suaugęs su lietuvių liaudies kultūros paveldu. Jo turinys susideda iš dviejų senųjų pasakų apie antgamtinės būtybes, bet vaizduodamas tikrovę, įvykius ir charakterius rašytojas yra realistas. Pasitelkdama senąjį Freudą, ši saga sujungia į vieną pasaulį stebuklingas pasakas ir realistinį pasakojimą. Poetiška intonacija ir liaudiškas humoras suteikia pasakojimui apie malūnininko Baltaragio ir Pinčiuo žūtbūtinę kovą ypatingo žavesio³⁴.

Islandiškąjį „Baltaragio malūną“, pavadintą „Myllan á Barði“ („Skardžio malūnas“), Reikjavike 1976 metais išleido solidi leidykla „Mál og Menning“ („Kalba ir kultūra“)³⁵, kuri jau seniai specializavosi leisdama užsienio literatūros klasiką. Jis pasirodė, kaip Islandijoje įprasta, prieš pat Kalėdas, ir, matyt, daug kas jį pirkė kaip kalėdinę dovaną, nes tiražas bemat ištirpo. Islandams tai buvo pirmoji pažintis su lietuvių literatūra ir kultūra. Knyga buvo sutikta labai palankiai. Tai buvo Jörunduro didžiulio triušo vaisius. Pradėjo versti dar pirmosios stažuotės metu, perskaitė visą tekstą su dėstytoja Vytaute Eidukaitiene, aptarė kiekvieną daugiareikšmį žodį, po to dirbo visą vasarą. „Net nemaniau, kad bus taip sunku, verčiu vos po kelis mažus puslapius per dieną“;

„Matyt, dar nepakankamai gerai pramokau kalbą“, – rašė jis laiškuose. Ypač laužyti galvą versdavo turtinga Borutos – ir lietuvių kalbos – sinonimika, kuria, Jörunduro manymu, Boruta naudojosi kaip tikras virtuožas. „Nesuprantu, kaip jis sugeba tą patį dalyką pavadinti daugybe įvairių žodžių“, – skundėsi. Atsakiau, kad, mano manymu, ir su islandų kalba yra panašiai, ir man taip pat tenka kankintis...

Ne mažiau svarbus yra vertimą lydintis išsamus paaiškinimas. Su jam būdingu tyrinėtojo rūpestingumu ir preciziškumu Jörundur, nenorėdamas apkrauti vertimo pastabomis arba paaiškinimais romano puslapiuose ir tuo blaškyti skaitytoją, čia pateikia žinių iš lietuvių istorijos, tautosakos, religijotyros ir demonologijos, pasakoja apie lietuvių gamtą ir kaimo buitį, tautinio charakterio bruožus, pateikia kalbos pavyzdžių, rodančių ryšį su senomis Europos kalbomis ir kultūromis, su vikingais, aiškina apie vėles ir sielas. Visa tai jam atrodo be galo svarbu, antraip tas visiškai kitoniškas lietuvių kultūros pasaulis Borutos knygoje liktų nesuprantamas ir svetimas islandų skaitytojui. Atskirai Jörundur rašo apie lietuvių liaudies dainas, jas iškelia kaip tautinės kūrybos pamatą. Savo pasakojimą pradeda žinoma daina apie verkiančią mergelę ir „barzdočius vyrus iš jūros“ ir čia pat ją pateikia meistriškai išverstą – tai turbūt tebėra vienintelis lietuvių dainos vertimas į islandų kalbą. Šis dešimties puslapių priedas, taip pat pareikalavęs daug kruopštaus darbo, sudaro savarankišką ir vienintelę rimtą studiją islandų kalba apie Lietuvos istoriją, mitologiją, lietuviškojo kaimo buitį, kalbos ypatumus. Ten pat yra skyrelis ir apie Kazį Borutą. Jörundur jį mato visų pirma kaip maištininką, nepritampantį prie jokio režimo, vadina jį *Audros rašytoju*, išžiūri romane autobiografinių bruožų, aiškina, kodėl jis vertimui pasirinko būtent „Baltaragio malūną“. Jam tai buvęs ne tik baltiškosios kultūrinės erdvės, bet ir paties Kazio Borutos kūrybos ir gyvenimo simbolis.

Kaip vertėjas Jörundur pasirodo su visiškai originalia koncepcija. Jis stengiasi nieko nekeisti, netrumpinti, tačiau to neįmanoma išvengti siekiant laikytis pasirinkto principo – padaryti vertimą kuo artimesnį ir suprantamesnį. Tai jam, rodos, pavyko – visi, kas paima knygą į rankas, vienbalsiai giria vertėją, žavisi turtinga vertimo kalba, jos poetiškumu. Pasigirsta nuomonių, kad vertėjui pavyko Borutos romaną padaryti ir islandų literatūros reiškiniu. Jis stengėsi išlaikyti sakinio ritmą ir pasakojimui būdingą lyrizmą. Vertimas, kaip ir pats romanas, yra poetinė proza, jame ryškiai jaučiama islandiškosios tradicijos – sągų, pasakų, sakmių, o kartu ir klasikinių romanų dvasia, stengiamasi surasti kuo glaudesnio dviejų itin skirtingų kultūrinių pasaulių sąlyčio.

Vertime veikia iš pažiūros visai kiti veikėjai – beveik visi vyrų vardai pakeisti: Girdvainis tampa Josteinnu – tai senas skandinaviskas vardas, kurio sudedamosios dalys yra Žirgas ir Akmuo, Baltaragis tampa Barð-Helgi, arba Helgiu nuo Skardžio (pažodžiui Skardžio Helgiu). Atrodo, kad lemiamu veiksmu čia tampa sąskambis: Barð-Helgi skamba beveik kaip Baltaragis, be to, kaip onomastinei islandų tradicijai būdinga – šalia vardų nurodoma

Jörundur Hilmarssonas su broliu ir seserimi.
Toliau – jų mama su Jörunduro vaikais

vietovė arba kitokia personažo kilmė. Taip pat pasielgta ir su kitais vardais. Štai Girdvainis tampa ne tik Josteinnu, bet ir Frá Gerðum (Nuo Aptvarų). Atrodo, čia irgi svarbus vardo skambesys. Vietoj Anupro turime (vėl sąskambis, ypač linksniuojant) Öundurą, kuris yra Fjölvis (t. y. daug išmanantis, net ir burtus), ir tai visai tinka Visgirdai. Juozas Juodvalkis lieka beveik su nepakeistu vardu Jósef, kaip ir Benjaminas, ir Bernardas, tačiau netenka savo pavardės, kaip ir Visgirda arba Baltaragis. Vardai pakeičiami pravardėmis: Barzdotis, Kreivys, Ilgapištis. Visos pavardės tiesiog eliminuojamos – islandai jų neturi, nors originale kiekvienas personažas turi ir pavardę, ir jos paprastai yra labai iškalbingos (Uršulė Purvinaitė). Pinčiukas tampa gerai pažįstamu personažu Mýramóri – Pelkių Šmėkla, – mat „tikro“ velnio islandai, galima sakyti, neturi, užtat yra daugybė visokio plauko nelabųjų, nelygu kokia jų buvimo vieta, o Móri islandams gerai žinomas – tai vaiduoklis su ragiukais. Moteriški vardai palikti tie patys: Jurga, Marcelė, Uršulė, tik, suprantama, jų forma islandiška – Marsella, Úrsúla.

Taip keisdamas tikrinius vardus, priartindamas prie skaitytojui įprastų, vertėjas juos padaro ne tiek islandiškus, kiek bendražmogiškus ir „visalaikiškus“. Labai vykusiai parenkami vietovardžių atitikmenys: Ūdruvės ežeras tampa *Otravatn* – Ūdrežeriu, Ūdruvės ežeru. Ūdruva pavirsta į Ūdrežerio pelkynų kraštą, Padievyčio upelis niekuo nesiskiria nuo *Afgoða laekur*, Didžiasalio parapija – nuo *Stóreyja sogn*, tačiau Lietuvos vardas vis dėlto lieka, Prūsija yra *Prussland*, ir tai gražina skaitytoją į tikrą aprašomųjų įvykių geografiją.

Parinkami gražūs, turtingos romano frazeologijos atitikmenys, ji tampa natūraliai (tačiau ne perdėtai) islandiška – liaudiška, personažų kalba individuali ir sodri.

Kazio Borutos romano vertimo ištraukas Jörundur keliskart skaitė per nacionalinį radiją. Neseniai internete atsitiktinai aptikau vienos Islandijos gimnazijos puslapį, kur Borutos romanas figūravo vyresniųjų klasių mokinių rekomendaciniame sąrašė šalia Dostojevskio, Tolstojaus, Shakespeare'o, Chaucerio, Bulgakovo „Meistro ir Margaritos“, Karen Blixen „Iš Afrikos“. Panašiai Borutos romaną įvertino ir populiarius islandų rašytojas Sjónas (Sigurjón Birgir Sigurðsson), kurio jau antras romanas

Kara Svetlana,
 Pakla per karloga fyur jóla- og mjárs-
 kvæðjumar. Ég sendi þér líka mínar
 bestu kvæðjur og skiladu þot sama
 til Alberts. Kannski eigum við eftir
 að hittast aftur innan tíðar, þó að
 mig langar mikið til að koma í
 Stuttta heimöken með laustinu
 Bestu kvæðjur Jörundur

Jörunduro Hilmarssono kalėdinis sveikinimas
 Svetlanai Steponavičienei. 1977

„Baldras, Šešėlio sūnus“ (Vilnius, „Apostrofa“, 2009) neseniai pasirodė lietuviškai. Jis pasakė, kad jam Boruta yra tokio pat „kalibro“ rašytojas, kaip, pavyzdžiui, Halldóras Laxnessas arba Williamas Heinesenas, nes tokia maža plote pavaizduoti visą pasaulį iš tikrų jų reikia didelio meno. Beje, tai pats naujusias mus pasiekęs liudijimas, kad Borutos romanas Islandijoje neužmirštas. Tą išgirdome Vilniaus tarptautinėje knygų mugėje per susitikimą su islandų rašytoju. Sjónas jau anksčiau buvo minėjęs, jog tai vienas jo mylimiausių romanų, kurį jis pirmą kartą perskaitė prieš ketvirtį amžiaus, būdamas kokių šešiolikos metų, ir nuo to laiko vis neišleidžia iš rankų, vis skaito iš naujo. Traukdamas iš kišenės „Myllan á Barði“: „Kas pasakė, kad lietuviai neturi savo europietiško romano? Jums nereikia jo ieškoti, štai jis“. (Šiuos Sjóno žodžius užrašė Giedrė Kadziulytė.)

Romanui pasirodžius buvo publikuota keletas recenzijų, visos labai palankios. Viena jų buvo pasirašyta Árni Bergmanno, autoritetingo literatūros kritiko³⁶, dažnai rašančio apie Rytų Europos šalių literatūrą. Kritikas palankiai atsiliepia apie vertimo kalbą, nors jam atrodo, kad vertėjo užduotis buvo itin nelengva ir kad galbūt kai kuriose vietose vertimas galėjo būti geresnis, pagiria leidyklą už gerai parinktą kūrinių, tinkamai atstovaujanti pirmąkart pristatomai lietuvių grožinei literatūrai. Tačiau recenzentas stebisi, sužinojęs iš pabaigos žodžio, kad romanas parašytas karo metais, jam atrodo, kad jame visai neišryškėjo toji epocha. Toje pastaboje, žinoma, nebuvo priekaišto vertėjui, tačiau Jörundurą toks garsaus kritiko romano suvokimas nuvyllė, pasirodė paviršutiniškas³⁷. Jo manymu, garbusis kritikas nepajutęs, kad romane slypi protestas prieš bet kokią prievartą, kad tai totalitarizmo nepriėmimas ir kartu himnas žmogaus laisvei, paprastam žmogui, – būtent taip Jörundurą rašo savo pabaigos žodyje. „Juk ir Laxnesso „Pasaulio šviesa“ buvo parašyta tais pačiais metais, ten irgi karas nėra pavaizduotas tiesiogiai, ir Picasso „Guernicoje“ – tas pats. Iš tiesų bendra abiejų romanų atmosfera labai panaši, kaip ir abiejų metaforiškumas ir alegorija.“ Jis apgailestauja, kad recenzentas nesuvokė romano būtent kaip alegorijos. „Vadinasi, aš nepakankamai ryškiai nupiešiau Borutos portretą, mažai paaiškinau apie patį roma-

ną. Matyt, per daug buvo gilintasi į bendrus dalykus. Ką gi, teks kada nors grįžti prie Borutos, specialiai parašyti apie šio menininko unikalumą, jis to vertas.“

Dvi recenzijos, abi Alekso Girdenio, pasirodė ir Lietuvoje³⁸. Abi jos buvo palankios ir labai pradžiugino vertėją, taip pat kaip ir recenzento išreikštas džiūgavimas, kad su islandų literatūros perlu, „Egilio saga“, Lietuvos skaitytojas jau spėjo susipažinti anksčiau. Dviejų jo mylimų herojų, Egilio ir Baltaragio, sugretinimas Jörundurui buvo ypač malonus.

ATRADIMAS. REDAKCIJA – NE PIRMA

Deja, neseniai pasklaidžiusi Jörunduro vertimą, aš kiek suglumau. Žinoma, ne todėl, kad turėčiau jam kokių pretenzijų. Jis man ir dabar, kaip prieš 30 metų, kai gavau jį atsiųstą iš Islandijos su šiltais linkėjimais, atrodo tobulas. Bet pradėjusi iš naujo skaityti, įsitikinau, kad versta vis dėlto ne pirmosios, 1945 metų, laidos, kaip mano, pavyzdžiui, Dalia Striogaitė³⁹, bet kokios vėlesnės, tikriausiai 1962 metų laidos, papildytos ir „patvarkytos“, variantas. Žinoma, tie „patvarkymai“ – paties rašytojo. Kazys Boruta turėjo tai padaryti po nuožmios kritikos, buvo priverstas įdėti tam tikrų „optimistiškesnių“ gaidelių, paaiškinimų, papildymų; jis įvedė naujus personažus, dėl to pasakojimas tapo realistiškesnis, ne toks gairvališkas, mažiau konfrontuojantis su tuometine laiko dvasia, bet jame liko mažiau mito stebuklo. Nors, literatūrologų nuomone, abi redakcijos reikėtų vertinti kaip du skirtingus kūrinius (D. Striogaitė, 251), ir vertėjo valia yra pasirinkti vieną jų. Pats Jörundurą nenurodo, kokia redakcija jis pasinaudojo. Vis dėlto esu tikra, kad Jörundurą būtų ėmėsis versti pirmąjį, labiau autoriaus širdimi ir krauju pulsuojantį variantą. Manau, kad jam jis būtų buvęs labiau prie širdies, o ir gauti iš Amerikos greitai ten pasirodžiusį pakartotą 1945 metų leidimą (1952) nebūtų buvę problemos. Iš Lietuvos bibliotekų pirmoji redakcija tuo metu buvo išimta, taigi Lietuvoje ir užsienyje Borutos talento gerbėjams, kartu ir būsimiems vertėjams „Baltaragio malūno“ teko laukti iki 1962 metų. Ne visiems net buvo aišku, kad tai ne tas pats, ne pirmasis variantas. Faktiškai visi žinomi užsienietiški vertimai (čekų, vokiečių, latvių) buvo padaryti iš 1962 metų leidimo ar vėlesnių jo pakartojimų.

Nėra abejonės, kad Jörunduro vertimas, viso to nepaisant, išties garbingai atstovauja lietuvių literatūrai Skandinavijoje. Ir vienas, ir kitas variantas turėjo savo privalumų, tik gaila, kad Jörundurą greičiausiai net nežinojo, dirbdamas prie savo vertimo užsienyje, apie pirmojo varianto egzistavimą, kitaip būtinai būtų apie tai informavęs skaitytoją.

Belieka tik apgailestauti, kad toks talentingas vertėjas, koks pasirodė esąs Jörundurą Hilmarssonas, į savo gimtąją kalbą spėjo išversti tik vieną lietuvišką kūrinių...

PIRMIEJI MOKSLO LAIMĖJIMAI

Po pirmosios metinės stažuotės Lietuvoje ir po metinės stažuotės Sorbonoje (1973), po intensyvaus rankraščių skaitymo Kopenhagos Árni Magnússono islandiškų studijų institute ir bakalauro darbo (*cand. mag.*

1974) kai kurių senosios islandų kalbos žodžių etimologijos tema gynimo Jörundurą grįžta tęsti studijų į Oslą. Jis pradeda publikuoti seriją straipsnių tyrinėdamas jau baltų ir slavų kalbų santykius, taip pat bendresnes indoeuropieistinei kalbotyrai aktualias problemas. Šie darbai pasirodo įvairiuose pasaulinės lingvistikos spaudos leidiniuose, taip pat ir Lietuvos žurnaluose „Baltistica“, „Kalbotyra“, „Mūsų kalba“. Vėliau šie tyrinėjimai bus apibendrinti magistro darbe „Om kvalitativ avlyd i indoeuropeisk“ („Dėl kokybinės balsių kaitos indoeuropiečių kalbose“), kurį jis sėkmingai apgynė 1977 metais Osle. Šiame darbe lietuvių kalba užima vieną pagrindinių vietų. Tais pačiais 1977-aisiais jis dar spės pusmetį padirbėti Vilniuje, perskaitys pranešimą Oslo universitete „Om de baltiske sprog stilling innenfor Indo-Europeisk“ („Apie baltų kalbų poziciją indoeuropiečių kalbų šeimoje“), kurį vėliau išspausdins žurnalas „Íslenskt mál og almenn málfræði“ („Islandų kalba ir bendroji kalbotyra“, Reykjavik, 1979, I).

Pirmoji pakopa į mokslo viršūnes įveikta, tai iš tikrųjų buvo didelis jaunojo mokslininko laimėjimas. Tokio pobūdžio indoeuropieistikos magistro studijos Oslo universitete yra vienos rimčiausių pasaulyje, ir nors ši specialybė buvo įvesta 1923 metais, mažai kam pavykdavo nueiti iki galo. Jörundurą buvo šeštasis laimingasis, prieš jį tikslą buvo pasiekę tik trys norvegai ir du islandai. „Dabar sužaidėm lygiomis, pagaliau pasivijom norvegus!“ – šmaikštavo jis, dalydamasis savo džiaugsmu su kitu islandu, artimu bičiuliu Jónu Gunnarssonu, kuris tuo metu buvo jo dėstytojas Oslo universitete.

Šio fakto reikšmę skandinavų, ir ypač islandų, baltistinėms ir indoeuropieistinėms studijoms sunku pervertinti. Baltistų Skandinavijoje nėra daug, Islandijoje Jörundurą – vienintelis. Jis jaučiasi laimingas: „Pagaliau baigiau šį didelį darbą, užsitarnavęs visai neprastų šios srities vyrų pagyrimą ir sveikinimą“. Į indoeuropieštų gretas ateina jaunas mokslininkas su dideliu mokslo potencialu, kartu keliantis savo šalies mokslinį autoritetą. Praeis visai nedaug laiko, ir jis vis dažniau bus priskiriamas prie iškiliausių ir reikšmingiausių pasaulio kalbinkų indoeuropieštų.

GYVENIMĄ VAINIKUOJA TOCHARŲ KALBOS

Po mokslinių stažuotčių Vilniuje, Prancūzijoje, Danijoje Jörundurą gauna prestižinę Alexandro Humboldto fondo stipendiją dvejus metus (1979–1981) studijuoti Kylio (Kiel) universitete. Čia jis dirba vadovaujamas profesoriaus Wernerio Winterio, iškilaus sanskrito ir naujųjų Indijos kalbų specialisto. Šį kartą Jörundurą pasirenka savo studijoms tocharų kalbas ir visa galva į jas pasineria. Tai beveik visiškai nauja sritis moksle, nors sudaro klasikinės lyginamosios indoeuropiečių kalbotyros, kur atrodo viskas ištirta skersai ir išilgai, šaką. Tyrinėtoji čia atsiveria viliojantys toliai. Šios dvi jau mirusios kalbos, Rytų ir Vakarų tocharų, arba A ir B, pasauliui tapo žinomos staiga, palyginus neseniai, XIX–XX amžių sandūroje, kai per archeologinius kasinėjimus buvo atrasta daug šių kalbų paminklų. Tai vienuolių, gyvenusių budistų vienuolynuose Centrinėje Azijoje,

tarp Kinijos ir Pamyro kalnų IX–X amžiais, susirašinėjimai, taip pat įvairūs dokumentai, budistų šventųjų gyvenimo aprašymai, įvairių sąskaitų, prekybos sutarčių skiautės. Jos dažnai apgadintos gaisro, sunkiai įskaitomos, tačiau kadangi dauguma tų tekstų yra vertimas iš sanskrito, mokslininkams juos perskaityti nėra sunku. Paaiškėjo, kad šiose kalbose dėl vietos gyventojų izoliacijos nuo plataus pasaulio išliko daug visai nepakitusių kalbinių klotų, kad šių kalbų leksikoje ir gramatikoje galima užčiuopti elementų, jungiančių jas su kitomis archajiškomis indoeuropiečių kalbomis, tarp jų islandų, lietuvių, taip pat slavų kalbomis. Pavyzdžiui, tocharų žodyje *kritām* „džiaugsmas“ jis mato saitų su senosios islandų kalbos *kártān* „kas ant širdies“⁴⁰.

Atrodo, kad šie nejudinti mokslo arimai tiesiog laukė Jörunduro Hilmarssono. Juk jis visada norėjo plūšėti prie to, ko niekas prieš tai nedarė. Dar būdamas gimnazistas jis buvo pradėjęs nuosekliai ruošti panašioms plačioms studijoms ir nuo to laiko atkakliai ėjo ta kryptimi, metodiškai plėsdamas pasirinkto objekto ribas, todėl jam pavyko pasiekti išties įspūdingų rezultatų, išleisti kapitalių darbų ir tapti vienu pagrindinių, o gal net ir pačių autoritetingiausių šios srities specialistų.

Tocharistinės Jörunduro veiklos rezultatai – dvi monografijos anglų kalba (1989, 1991), dešimtys straipsnių; jis pradeda ruošti tocharų kalbų vadovėlį, steigia (1987) ir pradeda redaguoti vienintelį pasaulyje kasmet išeinantį specializuotą žurnalą, skirtą tocharistinėms studijoms, TIES (*Tocharian and Indo-European Studies*), į kurį daug rašo pats ir kuriame jam talkininkauja garsūs pasaulio mokslininkai, jo suburti apie šį leidinį (W. Winteris, J. Jasanoffas, G.J. Pinault). Kiekvienas numeris pasirodo dar ir su monografinio pobūdžio vienu dviem priedais, skirtais vienai ar kitai atskirai temai. Šeši žurnalo tomai spėjo išeiti Reikjavike, visus juos parengė Jörundurą Hilmarssonas savo bute Vesturgötu 19, pats juos suredagavo ir išspausdino, iš pradžių vien tik iš savo asmeninių lėšų. Jo kolegijos iš pradžių žiūri į tai skeptiškai („Tocharistika – Islandijoje! Juk tai labai siaura sritis“). Bet pamažu vis daugiau jų, o ypač Jörunduro studentų ir aspirantų, tampa jo bendraminčiais, įsitraukia į žurnalo ir žodynų, prie kurių jis dirba, sritį. Vėliau, po Jörunduro mirties, šis žurnalas toliau leidžiamas Danijoje, Kopenhagos universitete, kur dabar jam vadovauja dr. Jensas Elmegaardas Rasmusenas. Islandijos universitetas, kad ir kaip būtų norėjęs, be Jörunduro pasirodė tam nepajėgus.

Po stažuotės Kylyje, kuri buvo tocharistinių studijų pradžia, bus dar stažuotė Leideno universitete pas profesorį Frederiką Kortlandtą, – dar anksčiau susitikęs su juo Vilniuje, Jörundurą paprašė būti jo disertacijos vadovu ir gavo kvietimą atvykti pas jį į Leideno universitetą. Ten 1986 metų gegužės 4 dieną Jörundurą apgina daktaro disertaciją tema „Tocharų kalbų fonologijos, morfologijos ir etimologijos studijos, pagrindinį dėmesį skiriant balsiui *o*“ (anglų kalba), kuri tais pačiais metais pasirodo Islandijoje kaip atskira monografija: „Studies in Tocharian Phonology, Morphology and Etymology. With Special Emphasis on the O-Vocalism“ (Reykjavik, 1986).

Tačiau pagrindiniu mokslininko gyvenimo vaisiumi tapo pirmas ir iki šiol vienintelis pasaulyje kapitalus tocharų kalbų etimologijos žodynas⁴¹, sumanytas kaip pagrindas naujam indoeuropiečių prokalbės etimologiniam žodynui, kuris turėjo būti sudarinėjamas Leideno universitete vadovaujant profesoriui Kortlandtui. Veikalas dienos šviesą išvydo jau po autoriaus mirties. Nors Jörundurą spėjo parengti maždaug pusę jo, tačiau buvo palikęs daugybę užrašų, pagal kuriuos jo kolegos iš Bendrosios kalbotyros katedros galėjo jį užbaigti talkininkaujant dr. Alexandrui Lubotskiui, su kuriuo autorius glaudžiai bendradarbiavo savo paskutinį pavasarį Leidene. Visa tai, ką Jörundurą spėjo nuveikti moksle per penkmetį po disertacijos gynimo, buvo milžiniškas darbas, pareikalavęs daugiau jėgų, negu pakeliama vienam žmogui.

Visą gyvenimą paskyręs lyginamajai indoeuropiečių kalbotyrai, Jörundurą nelaukė savęs nei slavistu, nei baltistu, nei tocharistu, o tik indoeuropeistu. Bet iš visų kalbų ir lingvistikos sričių, kaip jis prisipažįsta artimiausiam bičiuliui docentui Jónui Gunnarssonui, mylimiausios jam buvo dvi – lietuvių kalba ir tocharistika.

LIETUVIŠKOJI JÖRUNDURO HILMARSSONO EPOPEJA

Ji tęsėsi lygiai 20 metų. Tiek pat truko ir mūsų artimas bendravimas, kai Jörundurą visada būdavo kur nors netoliese, dažniausiai Profesorių skaitykloje, Filologijos fakulteto auditorijoje arba koridoriuje, ant suoliuko Sar-

Jörundurą Hilmarssonas ir Irena Matulienė VI baltistų kongreso metu Vilniuje. 1991, spalio

bievijaus kiemelyje arba mūsų bute Antakalnyje. Iš pradžių seno namo penktame, vėliau naujojo, pastatyto Universiteto jubiliejaus proga, pirmame aukšte, kur Jörundurą būdavo itin dažnas svečias. Ypač daug teko bendrauti pirmosios stažuotės pirmoje pusėje, kai jis viešėjo Vilniuje ilgiausiai – visus 1971–1972 mokslo metus, taip pat ir vėliau, 1977-aisiais, kai stažuotė truko vieną semestrą. Atvykdavo dažnai ne iš Islandijos, o, kaip sakydavo, „iš kontinento“ – iš Oslo, Vokietijos, Danijos. Kiekvieną kartą godžiai sėmėsi žinių, stengėsi giliai įsijausti į slapčiausius Lietuvos kultūros kodus, pasitikslinti istorines žinias, nuolat bandydamas perkelti jas į platesnį indoeuropietiško kontekstą, kurį buvo spėjęs susikurti ir nuolat tobulinti. Ir, žinoma, tobulino kalbos įgūdžius. Gaudamas stengėsi ir duoti – dosniai dalijosi savo žiniomis konsultuodamas kolegas, kurie kartais buvo dvigubai vyresni už jį, parūpindavo jiems literatūros, išversdavo vieną kitą tekstelį tai į vokiečių, tai į anglų kalbą. Sužinojęs apie Eidukaitienės šeimos sveikatos problemas, puolė ieškoti vaistų. Iš viso Lietuvoje buvo septynetą kartų, kaip pats rūpestingai suskaičiavo; paskutinįsyk čia buvo atvykęs 1991-ųjų rudenį.

Laikui bėgant, kai jį, tokį komunikabilų ir visiems prieinamą, jau supo nemažas kolegų ir pažįstamų ratas, kas kartą vis plėtėjantis, taigi nuo tada, kai jis jau kone tobulai buvo įvaldęs lietuvių kalbą, mudviejų bendravimas nebuvo toks intensyvus, tačiau nenutrūko. Susitikdavome kiekvieną kartą, kai jis pasirodydavo Lietuvoje, nors ir trumpai, keisdavomės naujienomis, knygomis. Visą tą laiką susirašinėjome, siuntėm vienas kitam sveikinimo atvirukus, kartais susiskambindavome. Paskutinįsyk mačiau savo gerą bičiulį 1991-ųjų spalio pradžioje, kai jis buvo atvykęs į VI baltistų kongresą jau kaip solidus mokslo vyras ir Lietuvos garbės konsulas. Tuomet jau rimtai sirgo, nors apie tai mažai kas žinojo, kaip ir aš – tiesiog nesupratau jo užuominų, o atvirai apie savo ligą kalbėti, matyt, jam buvo nemalonu. Bent nei man, nei Eidukaitienei nepasiskundė, pasakė tik Giedrei Kadžiuolytei. Nors užuominos, atrodo, buvo daugiau negu aiškios – pasakė norįs padovanoti paskutines savo kalėdines nuotraukas su abiem vaikais, kad jos pasilikėtų mano šeimoje prisiminimui.

Tiesa, mums susitikus paskutinį kartą, pasisveikinęs Jörundurą tiesiog nuo slenksčio išpylė: „Važiuoju troleibusu ir staiga girdžiu: kita stotelė – Islandijos. Kaip puikiai skamba! O ir gatvė graži – pačiame centre“. Sakau: „Gal po kiek laiko čia įsikurs Islandijos ambasada?“ – „Na... pagyvensim, pamatysim.“ Deja, nepagyveno ir nepamatė. Islandijos ambasados Lietuvoje dar nėra (yra bendra ambasada visam regionui Helsinkyje), bet Islandijos garbės konsulas Vilniuje yra (įsikūręs Konarskio gatvėje, gražiame pastate Nr. 28^a), jam vadovauja inžinierius geodezininkas Vaidotas Sankalas.

Šios dvi laiko gairės – 1971-ųjų rudenį ir 1991-ųjų rudenį įrėmina mano vaizduotėje visą Jörunduro Hilmarsono lietuvišką gyvenimą, nuo pačios jo pradžios iki pačios pabaigos. Tiesa, po paskutinio trumpo susitikimo Filologijos fakultete per pertrauką VI baltistikos kongrese, kur jis Kazimiero Būgos auditorijoje skaitė didelio

susidomėjimo sulaukusį pranešimą apie tocharų ir lietuvių kalbų giluminius ryšius, jis dar pagyveno pusę metų, ir tas laikotarpis jam buvo netgi labai kūrybingas ir intensyvus. Jis vedė Elfą (Þúriður Elfa Jónsdóttir), su kuria pradėjo lauktis vaikelio, kartu su žymiais islandų kalbininkais buvo neseniai užbaigęs daugiau kaip tūkstančio puslapių unikalų islandų kalbos etimologijos žodyną (Íslensk orðsifjabók, Rvík, 1989), kurį pradėjo sudarinėti garsus leksikografas Ásgeiras Blöndalis Magnússonas. Pastarajam dar gyvam esant Jörundur tapo pagrindiniu jo padėjėju, gausiai papildė žodyną įvairių kalbų, visų pirma baltų ir tocharų, medžiaga ir dar atliko milžinišką ir sudėtingą darbą redaguojant bei ruošiant kompiuterinį žodyno variantą. Jörunduro indėlis perimant po Blöndalio mirties 1987 metais ir užbaigiant šį fundamentalų darbą buvo ypač reikšmingas, – tai pabrėžiama redakciniame straipsnyje ir žodyno recenzijose. Be to, jis redagavo universitetinį islandų kalbos žodyną, ruošė medžiagą planuojamam islandų kalbos istorinės žodžių darybos žodynui, deja, šio darbo užbaigti nespėjo, padarė maždaug trečdalį, liko daug nepanaudotos medžiagos. Paskutiniaisiais jo gyvenime mokslo metais Islandijos universitete (1991–1992) jis gavo kūrybinių atostogų, – tai buvo laisvas nuo paskaitų metas, ir jis pavasario semestrą praleido kartu su jauna žmona Olandijoje, pasinaudojęs Nyderlandų mokslinių tyrimų organizacijos suteiktu grantu. Priėmęs Leideno universiteto, kur prieš keletą metų gynė daktaro disertaciją, kvietimą, toliau atkakliai darbavosi prie savo tochariškojo žodyno, padedamas buvusio mokytojo prof. Frederiko Kortlandto, tapusio artimiausiu jo kolega ir priekabiausiu oponentu. Kas kiek laiko grįždavo į Islandiją pasitikrinti sveikatos.

Kaip tik tą jo mirties vidurvasarį, lyg tyčia, – nes suvokiui tai vien kaip apmaudžią likimo ironiją, – man teko laimė antrąkart gyvenime apsilankyti Islandijoje, kur tuo metu vyko tarptautinė jubiliejinė Laxnesso 90-mečiui skirta konferencija. Šįkart nukeliauti į Islandiją buvo lengviau, nereikėjo nei charakteristikos, kurią tau galėjo duot, galėjo neduot, nei kvailio kelionės „pagrindimo“, tačiau tokios kelionės dar nebuvo tapusios įprastos. Programa buvo įtempta, laiką skaičiavau valandomis, be to, kažkas pasakė, kad Jörundur išvykęs į užsienį, taigi labai jo ir neieškojau. O jis, paaiškėjo, buvo ką tik grįžęs iš Leiden, man perdavė, kad, sužinojęs, jog esu Reikjavike, manęs ieškojo. Paliko viešbutyje raštelį, prašydamas pranešti, kada galėtume susitikti. O autobusas į oro uostą jau laukė, paskambinti nebuvo kaip, taip tąkart ir prasilenkėme ir jau nebesusitikome, – šito negaliu sau atleisti.

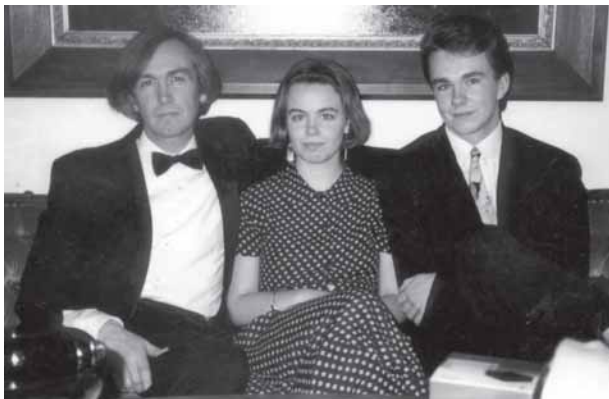
Rugpjūčio 13 dieną, neatlaikęs stiprių vaistų, kurių būdamas nepalaužiamas optimistas ir dar taip trokšdamas gyventi, pats primygtinai pageidavo, nors jie buvo laikomi eksperimentiniais, Jörunduro gyvenimas nutrūko. Į paskutinę kelionę jį palydėjo kitas jo senas bičiulis, Simas Karaliūnas, kuris kaip tik tuo metu stažavosi Islandijoje ir dalyvavo islandų kalbos vasaros kursuose Reikjaviko universitete, rinkdamas medžiagą savo monografijai, kurioje nemaža vietos turėjo būti skirta seniems baltų ir skandinavų kalbininkams ryšiams. Šią stažuotę jam,

žinoma, išrūpino Jörundur Hilmarssonas. Simas Karaliūnas sukalbėjo poterį prie jo kapo – nors Jörundur ir nebuvo religingas žmogus – ir atsisveikino su savo senu bičiuliu jau visiems laikams. Vilniuje tą patį padarė Vytautė Eidukaitienė – nunešė šešių baltų kardelių puokštę į Dievo Apvaizdos bažnyčią, pastatė prie altoriaus ir sukalbėjo lietuvišką maldele už Jörundurą (Jurgį, Georgijų), savo islandą mokinį ir gerą bičiulį.

ŠEIMA. VARDAI

Jörundur (Jörundur Garðar Hilmarsson, kaip jį buvo užrašę tėvai) gimė Reikjavike 1946 metų kovo 15 dieną, labai garbingoje ir žinomoje Islandijos istorijoj šeimoje, garsėjusioje savo švietėjiškomis ir pilietinėmis tradicijomis. Jis buvo vyriausias iš trijų vaikų, po jo atsirado sesuo Anna Maria, beveik vienmetė, su kuria jis labai draugavo, gerokai vėliau gimė jaunėlis Þorsteinas. Visi vaikai gavo vardus, kurie nuo seno jau buvo įteisinti šeimoje, pagal senelius. Giminėje buvo keletas žinomų kompozitorių ir poetų⁴², garsių politikų ir stambių pramonininkų. Tėvas (Hilmar Garðars – pagal islandišką vardų suteikimo tradiciją turėtų būti Garðarsson, 1922–2005), Aukščiausiojo teismo teisėjas, turėjęs ir savo advokato kontorą, vadovavęs kelioms stambioms firmoms, taip pat Reikjaviko miesto mokesčių valdybai, buvo kito žinomo advokato, Altingo deputato Garðaro Þorsteinsono sūnus, mama – Þorgerður Jörundsdóttir – namų šeimininkė. Jos tėvas (Jörundur Jörundsson), kurio, kaip ir jos senelio, garbei buvo pavadintas „lietuvių“ Jörundur, buvo kilęs iš garsios žuvų pramonininko, žvejybos laivų savininko šeimos, ir jos galva buvo dar vienas bendravardis, garsusis Hákarla-Jörundur (Ryklių Jörundur), ryklių, banginių ir menkių gaudytojas, vadovavęs žvejybos flotilei, nes buvo labai sumanus ir bebaimis. Savo dideliu laivu, kuriam jis buvo davęs išdidų Hermóðuro (Odino sūnaus) vardą, visad išplaukdavo pirmas ir nuplaukdavo toliausiai, nepaisydamas vandens sūsių, – visada grįždavo su išpūdingu laimikiu. Vieną kartą, kai jam ir jo vyrams teko peržiemoti Isafjorde, nes pajudėję ledo luitai užtvėrė kelią namo, Ryklių Jörunduro sumanumo ir drąsos dėka jie ne tik kad nežuvo iš bado, bet pavasarį grįžo su 370 statinių žuvų taukų, kurie tada buvo ypatingai brangūs. Subūręs aplinkinius žvejus, jis įkūrė nedidelę žvejų gyvenvietę, vėliau tapusią miesteliu, kur organizavo žvejybos produktų perdirbimą – tai jau buvo žuvininkystės pramonės pradžia. Jo name Hrisey saloje įrengtas jo vardo etnografinis muziejus, prieš namą stovi jo paminklas, pastatytas miestelio gyventojų.

„Karališkųjų“ asmenvardžių serijai priklausantis Jörunduro vardas, kuriuo jį pavadino tėvai senelio ir daugybės prosenelių garbei, Islandijoje yra gana retas. Islandai nuo senų laikų vardui teikia nepaprastai didelę, sakyčiau, vos ne magišką reikšmę. Tai, matyt, užkoduota islando genuose. Kaip man paaiškino Jörunduro brolis, beveik visi Jörundurai kilę iš tos pačios giminės, taigi „atsitiktinių“ Jörundurų beveik nesutiksi. Jörundur buvo švedų, iš dalies ir danų karalius (konungas), konungo Ingvio sūnus, kaip nurodo Snorri Sturlusonas

Priešpaskutinės Kalėdos. Jörundurą Hilmarssoną su vyresniaisiais vaikais savo namuose. Reikjavikas, Vesturgötu 19. 1991

savo „Heimskringloje“ (Norvegijos karalių istorijoje), Ynglingų sagoje. Ne mažiau tautinis ir garbingas, o gal ir dar labiau, buvo ir antrasis Jörunduro, nors ne karališkas, vardas – Garðar. Tokia jo tėvo sumanymu turėjo būti nuo šiol šeimos pavardė, pagal jo tėvo vardą. Garðaras buvo vardas žmogaus, kuris pirmas pasiekė Islandiją dar iki šalies apgyvendinimo, todėl Islandija buvo gauti pavadinimą Garðar-Hólm, tai reiškia – Garðaro sala. Taigi antrasis Jörunduro vardas, arba jo tėvo pavardė (Garðars, su savo kilmininko forma) reiškia nei daugiau, nei mažiau, o tiesiog – Islandija⁴³.

Tačiau Islandijoje pavardės itin retos, jos paprastai nurodo arba užsienietiškąją, arba aristokratiškąją kilmę (bajoriškumą), arba jas pasiima menininkai kaip pseudonimą, (pavyzdžiui, Laxnessas, kurio tikrasis vardas yra Halldóras Guðjónssonas). Tačiau pavardė neprigijo, nė vienas vaikų to nepanoro, ir visi trys liko prie įprasto islandiškojo onomastinio (vardinio) modelio: Anna Maria Hilmarasdóttir, Þorsteinn Hilmarsson. Jörunduro brolis ir sesuo tik retkarčiais parašo tarp vardo ir tėvavardžio sutrumpintą G., kaip darydavo ir jis pats.

Tiesa, Islandijos istorijoje buvo dar vienas Jörunduro bendravardis, pagarsėjęs kaip „Šuns dienų karalius“, atplaukęs į salą su anglų laivu neaiškios europinės situacijos napoleoninių karų laikais ir užgrobęs šalį. Bet jis nebuvo islandas, jo vardas – Jørgen Jørgensen. Apie šį avantiūristą daną buvo sukurtas labai populiarus miuziklas, su kuriuo Jörundurą mus supažindino.

KELIAS Į PASAULINĘ LINGVISTIKĄ

Jörunduro nuopelnai pasaulinei lingvistikai plačiai pripažįstami, lygiai taip pat kaip ir tai, kad jis savo šalies vardą įrašė į pasaulinės lingvistikos istoriją, paversdamas XX a. aštuntojo–devintojo dešimtmečių Islandiją vienu rimčiausių indoeuropeistikos centrų. Jörunduro kelias lingvistikoje iš tikro buvo labai tiesus, tikslingas ir nuoseklus: nuo bazinio gero daugelio kalbų mokėjimo – prie slavų, vėliau prie baltų (Osle pas Stangą), ypač kreipiant dėmesį į lietuvių kalbą (jo paties pasirinktą), dar vėliau – prie tocharų kalbų (vėlgi paties pasirinkimu). Ilgainiui gal būtų galėjęs pasukti dar kokia nežinoma kryptimi... Jo tėvų svajonė, žinoma, buvo, kad jų toks gabus humanitariniams mokslams pirmagimis pratęstų

šeimos tradiciją ir pasirinktą teisę, tačiau Jörundurą, kaip visada, pasuko savo keliu. Kaip ir jo tauta, kuri, būdama viena mažiausių pasaulyje, nuo pat savo egzistavimo pradžios visada ėjo savu, ypatingu keliu. Dar besimokydamas sostinės sustiprinto klasikinių kalbų dėstyto gimnazijoje, prestižinėje *Menntaskóli*, jis jau žinojo, kad jo pašaukimas – mokslas, ir čia jį labiausiai traukė lingvistika. Ne mažiau jį viliojo kitų tautų dvasinių lobių pažinimas, taigi ne vien kalbos, bet ir literatūra, istorija, įvairių tautų kultūros, taip pat kelionės. Jis pasirinko studijuoti filologiją, konkrečiai – slavistikos ir baltistikos studijas Oslo universitete. Tam turėjo gerą bazę – humanitarinio profilio gimnazija savo abiturientus paruošdavo gerai. Be to, jis ne veltui jau gimnazijoje buvo pramintas „lotynų genijum“. Tėvai irgi stengdavosi visapusiškai praplėsti gimnazisto akiratį, nuo vaikystės parūpindavo jam kelionių po visą Europą mokytis kalbų, ypač į Angliją ir Vokietiją. Todėl baigęs gimnaziją jis praktiškai mokėjo visas pagrindines Vakarų ir Šiaurės Europos kalbas (anglų – kaip gimtąją) ir kelionėse niekad nejausdavo kalbos barjero.

Oslo universitetas buvo tikra baltistikos, slavistikos ir komparatyvistikos citadelė, nes šiems mokslams vadovavo profesorius Christianas Stangas – žymiausias tuo metu slavistas ir baltistas. Būtent jis nukreipė gabų jaunuolį į baltistiką, nes kaip tik Jörunduro studijų metais, 1966-aisiais, Osle pasirodė jo kapitali monografija „Baltų kalbų lyginamoji gramatika“. Savo jaunystės, prieškarinio metais didis norvegų baltistas keliskart lankėsi Lietuvoje, gerai išstudijavo žemaičių tarmę. Bet pradžioje Jörundurui reikėjo pasimokyti senų ir retesnių kalbų, kurių jam dar trūko: sanskrito, dabartinės Indijos kalbų, persų, armėnų, bažnytinės slavų. Greit Jörundurą jau ėmė garsėti kaip senų ir retų kalbų žinovas.

Prie studijų priklausė ir stažuotė, tačiau jei ne Jörunduro atkaklumas siekiant tikslo, geriausiu atveju jis būtų buvęs pasiūstas į Lenkiją. Tais laikais stažuotė Lietuvoje visiems atrodė neįmanoma. Studentai iš Skandinavijos, norėdami įgyti lietuvių kalbos praktikos, važiuodavo tik į Suvalkus arba Punkską. Kaip Jörundurą pasakojo islandų žurnalistas: „Oslo universitete studijavęs lyginamąją lingvistiką, daugiausia slavų ir indų kalbas, norėjau pažinimo. Kreipiausi dėl stipendijos studijoms Sovietų Sąjungoje ir ją gavau. Tačiau kadangi rusų kalbą jau mokėjau, norėjau išmokyti kokią nors kitą, ir dėl daugelio priežasčių patraukiausia man atrodė lietuvių kalba. Kaip tik dėl jos ten vykau“⁴⁴.

MOTERYS, MEILĖS

Su Jörunduru buvo galima nė kiek nesivaržant kalbėti atvirai ir nuoširdžiai apie viską, taip pat ir apie meilę. Jis iš tikro labai troško meilės, geros likimo draugės šalia, kuri dalintųsi su juo jo klajūniško „studijoziško“ gyvenimo sunkumais, taip pat ir džiaugsmis, kurių irgi nestigo, nes jis paprastai pasiekdavo galų gale, ką buvo užsibrėžęs, ir jo gyvenime buvo apstu mažų ir didelių laimėjimų. Bet jausmų srityje jam sekėsi sunkiau nei moksle. Gal dėl to pastebėdavau kartais draugiškai mums šnekučiuojantis, kad jis, šiaip nepalaužiamas optimis-

tas, lyg būna apimtas kažkokio giedro kartėlio ar melancholijos. O gal man taip tik atrodė, gal kalta buvo per didelė jo žinių našta? Nes jis daug apie ką galvojo, ne taip lengva buvo viską suderinti ir moksle, ir gyvenime. Juk Ekleziastas sako: didis žinojimas veda į didį liūdesį. Tokiais momentais jis man – keista – primindavo netgi kažkuo panašų į jį žmogų, taip pat labai ypatingą, su kuriuo net nebuvau pažįstama, bet kuriuo visi mano bendrakursiai tyliai žavėjosi, pagarbiai stebėdami jį iš tolo studijuojant Maskvos universiteto Filologijos fakultete. Tai buvo Sergejus Averincevas⁴⁵. Jis mokėsi tais pačiais metais klasikinės filologijos skyriuje ir buvo fenomenalus mūsų kartos rusų inteligentas, nors buvo mūsų metų. Jo ir Jörunduro išraiška buvo nuostabiai panaši.

Taip susiklostė, kad Jörundurą buvo triskart vedęs, su kiekviena žmona turėjo po vaiką. Štai 1975 metų rudenį (rugsėjo 23) jis rašo: „Išsiskyriau su buvusią žmona ir dabar turiu naują. Ji norvegė, vardu Randi... Turime sūnų Þorsteinną⁴⁶ pusantrų metų. Visą sūnaus gyvenimą gyvename Islandijoje. Namas Reikjaviko senamiestyje yra senas, bet butas labai geras ir šiltas. Rugsėjūtį ir pusę rugsėjo praleidome Norvegijoje, gyvenome Randi tėvų namuose. Norėjau nuvažiuot į baltistų konferenciją, bet negavau komandiruotės, o pats pinigų nesurinkau“.

Tačiau ir su norvege Randi Jörundurui sekėsi ne geriau. Gavęs prestižinę Humboldto fondo stipendiją, į Kylio universitetą jis važiuoja jau be žmonos, dėl to ir stipendija ne tokia didelė, kokios galėjo tikėtis, jei būtų vedęs. Kylyje šalia netrukus atsiranda nauja draugė – Halldóra. Jis atvyksta su ja į Vilnių, norėdamas supažindinti su Lietuva ir su savo bičiuliais. Bet ir vėl atrodo, kad čia nebus ta išrinktoji...

...Iš laiško Eidukaitienei 1990-ųjų spalio 4-ąją: „Gyvenu dabar vienas. Vaikai jau dideli, dažnai mane aplanko... Dukra pernai baigė gimnaziją. Po to metus studijavo Prancūzijoje prancūzų kalbą. Dabar Islandijos universitete studijuoja teisę⁴⁷. Sūnus Þorsteinnas vis dar gyvena Norvegijoje. Jam jau 17, ir jis pradėjo savo gimnazijos studijas...“ Ir dar prieš tai tame pačiame laiške: „Aš dažnai apie Lietuvą galvoju, apie savo ten gyvenančius draugus <...>, apie savo mielą, brangią mokytoją. Jau penkeri metai praėjo, kai nebuvau Lietuvoje, ir baisiai pasiilgstu Vilniaus, ypač šiais laikais, kai tiek daug tik pernai neįmanomų dalykų įvyksta... Norėjau vykt į Vilnių – tai buvo birželio mėnesį. Viskas buvo sutvarkyta. Islandijos mokslo ministerija rūpinosi man leidimą iš Maskvos, bet kai norėjau pirkti bilietą, Inturistas nenorėjo parduoti. Sakė, kad užsieniečiams negalima važiuot į Lietuvą“.

Ir tik 1991-aisiais man siūsto kalėdinio sveikinimo pabaigoje Jörundurą priduria: „Pagaliau esu laimingas. Sutikau jauną moterį, ji mokytoja ir kartu menininkė, ir ji domisi Lietuva, galbūt norėtų ten studijuoti. Jos vardas Þuriður Elfa, greit aš ją vesiu“.

1992-ųjų gegužės 25 dieną Jörundurą su savo Elfa atšventė vestuvės, bet stebuklingajai islandų pasakai su elfais ir geromis fėjomis pavirsti tikrove, deja, nepavyko... Tuo tarpu jis yra laimingas, nes tiki, kad viską įveiks. Jaunoji žmona jį visame kame palaiko, visur jį lydi, jis jaučiasi stiprus ir darbingas, džiaugiasi glaudžiu ryšiu

su savo vyresniaisiais vaikais. Stiprūs nauji vaistai, atrodė, šį kartą galės padaryti stebuklą. Tačiau rugpjūčio tryliktos rytą, paguldintas į ligoninę eiliniams tyrimams, jis ramiai ir oriai miršta palatoje artimųjų apsupty.

Nesakau, kad Jörundurą, blaškydamasis tarp savo meilų ir romanų, buvo lengvabūdis ar neatsakingas. Priešingai, ir atsakingas, ir rimtas. Bet buvo labai emocionalus ir romantiškas, nors iš pažiūros itin santūrus. Kaip jis pats juokaudavo: „Ledų žemėje gyvena karštų jausmų žmonės. Juk pas mus kartais ir ugnikalniai išsiveržia“.

Mažasis Jörundurą, jauniausias Jörunduro Hilmarsono sūnus, gimė dar tais pačiais 1992-aisiais, gruodžio 31 dieną. Savo tėvo nepamatė. Dabar jam septynioliktį, jis jau pradėjęs mokytis techninės pakraipos gimnazijoje. Bando save dailės srityje, kuria videofilmus. Jörundurą Jörundssonas buvo keletą kartų apsilankęs Lietuvoje, kai jo mama studijavo Vilniaus dailės akademijoje⁴⁸, kurią sėkmingai baigė, apgynusi magistro darbą iš keramikos. Sako, kad auga labai panašus į tėvą. Dabar Þuriður Elfa moko dailės ir darbų vienoje iš Reikjaviko vidurinių mokyklų, pritaikydama Vilniuje įgytą patirtį.

Paskutiniaisiais savo gyvenimo metais Jörundurą jau pasiekęs visas įmanomas viršūnes. Jis turi pastovų ir mylimą darbą savo šalies universitete, docento ir daktaro vardą, yra pelnęs tarptautinį pripažinimą, turi realią perspektyvą netrukus tapti profesoriumi, o tai užtikrintų normalų pragyvenimą jam ir jo šeimai ir galimybę atsidėti moksliniam darbui. Jis leidžia vienintelį tos srities žurnalą, turi kelis artimus bendražygius, pasaulinio garso vieminčius. Jis publikuoja daugiau darbų negu bet kada anksčiau⁴⁹. Atrodo, ir asmeninis gyvenimas klostosi laimingai – pagaliau šalia jo mylimas ir jį mylintis žmogus...

LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS PRIPAŽINIMAS. GARBĖS KONSULAS

Kad Islandija be jokių išlygų visą laiką, o ypač po 1990-ųjų kovo 11-osios, palaikė Lietuvos siekimą atkurti nepriklausomybę ir pirmoji ją pripažino, neabejotinai yra ir Jörunduro nuopelnas, – į Gelapo (Gallup) instituto klausimą, ar islandai nori, kad jų vyriausybė pripažintų Lietuvos valstybę, 1991-ųjų sausį 90 proc. šalies piliečių atsakė „taip“. Juk jis beveik dvidešimt metų atkakliai stengėsi priartinti Lietuvą prie savo tautiečių pasakodamas per radiją, rašydamas į spaudą apie jos istoriją ir kultūrą, žmones ir problemas. Jau tapęs oficialiu asmeniu, šį darbą jis atlieka su dviguba energija, su didele inteligencija ir taktu, aktyvindamas visus savo ryšius. Lemtingųjų Sausio 13-osios įvykių dieną jis daug kartų skambina oficialiems pareigūnams, taip pat draugams į Vilnių, susirūpinęs dėl jų gyvybės ir sveikatos. Jis juos užtikrina, kad jo šalis tikrai netrukus pripažins nepriklausomą Lietuvą ne tik *de facto*, bet ir *de jure*. Atvykus į Islandiją su oficialiu vizitu iš pradžių Vytautui Landsbergiui, Aukščiausiosios Tarybos pirmininkui (1990-ųjų rudenį), vėliau Emanueliui Zingeriui, Užsienio reikalų komiteto pirmininkui (1991-ųjų sausį), Jörundurą tampa jų oficialiu palydovu, vertėjauja susitikimuose su prezidentu Vigdis Finnbogadóttir⁵⁰, su Altingo vadovais, su užsienio reikalų ministru⁵¹ ir kitais vyriausybės at-

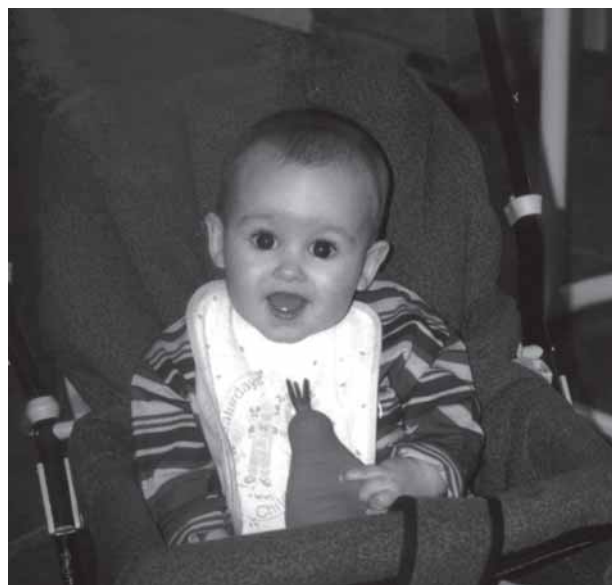
Jörundur Hilmarssonas su žmona Elfa. Paskutiniai nuotrauka. Reikjavikas, 1992, rugpjūčio 5

stovais. Po V. Landsbergio kreipimosi į Islandijos vyriausybę dr. Jörundur Hilmarssonas tampa oficialiu Lietuvos generaliniu konsulu. Tų laikų nuotraukose jis vis dažniau su tamsiu kostiumu arba net smokingu, su peteliške, kurios kadaise taip kratėsi, rimtas ir susikaukęs, nors atsakydamas į korespondento klausimus kukliai pastebi, jog tai nėra labai oficialios pareigos, jog savo priedermę jis suvokia pirmiausia kaip tarpininkavimą, ryšių užmezgimą, visokeriopą pagalbą. Interviu su juo pasirodo jau ne kairiųjų „Tautos valioje“ (jos jau seniai nebėra), o „Ryto laikraštyje“ – „Morgunblaðið“, kurį kadaise kartu su visais studentais ir „opozicionieriais“ vadindavo niekinamu sutrumpinimu „Moggi“.

Į ISLANDIJĄ, TIK Į ISLANDIJĄ! DĖSTYMAS ISLANDIJOS UNIVERSITETE

Priverstas ilgus metus dėl darbo ir studijų užsibūti užsienyje, Jörundur trokšta tik vieno – grįžti į Islandiją ir dirbti jos universitete. Jis per kiekvieną ilgesnę

Mažasis Jörundurukas, jauniausias Jörunduro Hilmarsono sūnus, gimęs 1992, gruodžio 31. Čia jam – keturi mėnesiai

pertrauką parskuba namo, bet čia jo irgi laukia ne pyragai. Reikia išlaikyti šeimą, dažnai griebtis įvairių darbų – statybose, vairuotoju, kad galėtų tęsti mokslinį darbą. Iš tėvų pagalbos prašyti nepriimta... Jis dirba vienu metu Islandų kalbos žodyno redakcijoje ir Bendrosios kalbotyros katedroje skaitydamas paskaitas iš pradžių kaip valandininkas, vėliau – tapęs docentu (1989). Jis yra universiteto mokslinės tarybos narys, dukart iš eilės išrenkamas į *Icelandic Linguistic Society* (jos narys yra nuo seno) prezidiumą. Dėsto įvairius indoeuropeistikos kursus, bendrąją kalbotyrą, lyginamąją gramatiką, kurios pagrindą sudaro lietuvių kalba. Šį kursą jis pirmą kartą buvo įtraukęs į fakulteto tvarkaraštį dar 1974 metais. Su savo solidžia moksline biografija Jörundur lengvai gautų profesoriaus etatą kuriame nors garsiausių Europos arba Amerikos universitetų, bet jis nori likti čia. Jis mėgstamas studentų, yra su jais draugiškas, bet ne familiarus: „Nesvarbu, kad jūsų pavardės ne *Rasmus Rask*, *Saussure* arba *Kuryłowicz*. Drįskite“. Ir daugelis jų ilgainiui tampa jo rimtais kolegomis, kai kurie šiuo metu jau patys profesoriai, kaip Guðrún Þórhallsdóttir (Islandijos universitetas Reikjavike) arba Þórhallur Eyþórssonas (Njujorkas, Ithake). Studentai vertina jo humorą, jis moka linksintis su jais, nenori būti kabinetiniu atsiskyrėliu, jam reikia forumo atmosferos, mokslinės diskusijos, jis nuolat užkrečia kolegas naujomis idėjomis, vadovaujasi savo mokytojo Stango motto: *Die Wissenschaft ist ein Dialog*.

„Mokka“ yra Reikjaviko kavinė, kur skaniausia kava ir kur renkasi kultūros elitas – universiteto dėstytojai, rašytojai, aktoriai, kino ir teatro žmonės. Islandai, kaip žinia, yra prisiekę „kavos puodelio žmonės“. Ten visad labai linksma, ir Jörundur ten vienas iš pokštininkų. „Tai tas pat kaip jūsiškė „Neringa“ kadaise“, – pasakoja jis grįžęs į Lietuvą. Dabar jo vieta prie staliuko tuščia...

Jörundur paliko tris šaunius vaikus, dabar jau būtų džiaugęsis ir septynetu vaikaičių. Taip pat garbingą vardą moksle ir daug originalių darbų iš įvairių mokslo sričių, užbaigtų ar dar tik pradėtų, kuriuos jis padarė kultūrų ir tautų suartėjimo labui. Ir dar paliko daug savo neišsipildžiusių svajonių, – kad mes jas įgyvendintume...

Lietuvos bičiulio svajonės, atrodo, nebuvo tokios jau nerealios. Labiausiai troško užbaigti tocharų kalbų etimologijos žodyną, o po to nuvykti ten, kur kadaise ėjo Šilko kelias ir skambėjo paslaptingi žodžiai tų kalbų, kurioms jis paaukojo dešimt savo gyvenimo metų. Gal pavyktų atrasti kokį naują jais išmargintą popiergalį... Antra svajonė buvo įtvirtinti lietuvių kalbos kursą kaip bendrosios kalbotyros kurso dalį. Todėl planavo pirmiausia pasikviesti savo gerbiamą lietuvių kalbos mokytoją apsilankyti Islandijoje, kad ji pamokytų jo studentus, kaip kadaise jį patį. Parodyti jai Islandiją taip, kaip ji jam rodė Lietuvą. Jis jau ruošė tam reikalingus dokumentus... Išsipildžius trečiai svajonei – užbaigti versti Donelaitį, Islandijoje būtų buvusi pristatyta lietuvių poezija, galima neabejoti, taip pat meistriškai. Na ir, žinoma, jis visada svajojo grįžti į Lietuvą.

PRISIMENAMAS IR DABAR

Tad vargu ar reikia stebėtis, kad ir šiandien, praėjus tiek metų po Jörunduro Hilmarssono mirties, jo vardas liko neužmirštas nei Lietuvoje, nei gimtojoje, karštai mylėtoje Islandijoje, kurios universitete jis daug metų dirbo ir į kurią iš visur veržėsi sugrįžti, nei daugelyje Europos ir Amerikos universitetų, ypač ten, kur tyrinėjamos tocharų kalbos. Kaip konstatuoja vienas rimčiausių šių dienų indoeuropeistų – rusų-amerikiečių kilmės Alexandras Nikolajevas⁵², *до сих пор редкая работа по истории тохарских языков обходится без ссылок на него.*

Neseniai, 2006-ųjų kovo 12, Lietuvos Seime vyko konferencija „Šiaurės šalių indėlis atkuriant Lietuvos nepriklausomybę“, skirta Jörunduro Hilmarssono atminimui, kuria buvo paminėtos 60-osios jo gimimo metinės kartu su Laisvosios Lietuvos 15-mečiu. Tai irgi jaudinantis sutapimas. Tais pačiais metais Reikjaviki universitete lapkričio 26 dieną buvo surengta tarptautinė lingvistinė konferencija „Žodžių kilmė. Etimologijos ir istorinės gramatikos klausimai. Jörunduro Hilmarssono atminimui“.

Iš artimos Jörunduro bendradarbės, buvusios jo mokinės, profesorės Guðrún Þórhallsdóttir (Islandijos universitetas), padėjusios užbaigti mokslininko pradėtus žodyno darbus ir parengti jį spaudai, interviu laikraščiu „Morgunblaðið“ (1997, vasario 1), praėjus penkeriems metams po mokslininko mirties: „Pastaruoju metu daug kalbama apie būtinumą didinti minties turtų eksportą už šalies ribų. Iš tikrųjų Jörundur tu ir užsiiminėjo. Akivaizdu, kad jo veikla atnešė turtingų vaisių, o jo ir Islandijos vardas tocharistikos mokslė liks visiems laikams“.

Jörunduro Hilmarssono dėka Islandija tapo ryškiu tašku pasaulio lingvistikos žemėlapyje.

Simas Karaliūnas neseniai užbaigė didelės mokslinės vertės 340 puslapių knygą, dedikuotą artimam bičiuliui Jörundurui Hilmarssonui: „Lietuvių etnogenezės ir mitologijos studijos. D-ro Jörunduro Hilmarssono, pirmojo Lietuvos garbės konsulo Islandijoje, šviesiam atminimui“. Ši knyga, dėkingumo už draugystę ir pagalbą ženklas, neabejotinai susilauks didelio kalbininkų ir kultūros istorikų dėmesio, primindama kartu ir apie Jörundurą Hilmarssoną.

Atrodo, kad Jörundurui kaip mažai kam kitam tiktų šie „Vyresniosios Eddos“ žodžiai (iš „Aukštojo kalbų“):

*Deyr fé, deya frændur
Deyr sjálfur ið sama.
En orðstír deyr aldrei,
Hveim er góðan sér getur.*

*Krenta galvijai, giminės miršta,
Pats tu numirsi taip pat...
Amžiams nemirs tik žmogaus darbai,
Jei buvo gerai padaryti.*

Straipsnio eiliuotų tekstų vertėja – autorė
Svetlana STEPONAVIČIENĖ

¹ Simas KARALIŪNAS. Jörunduro Hilmarssono netekus // Metai. – 1993, Nr. 1, p. 122; E. SLIESORIŪNIENĖ. Vienintelis lietuviškai mokantis islandas // Mokslas ir gyvenimas. – 1991, Nr. 7, p. 22; G.-J. PINAULT. Introduction au tocharien // Lalie-Paris, 7, 1989, Paris (Čia Jörundur minimas kaip vienas iš keturių pačių rimčiausių mūsų laikų tocharų kalbų tyrinėtojų.); A. SABALIAUSKAS. Hilmarsson Jörundur // Visuotinė lietuvių enciklopedija, VII t., p. 559; Dalia JAZUKEVIČIŪTĖ, Aurelija VELIČKAITĖ. J.Hilmarssonui atminti // Veidas. – 2006, Nr. 11, p. 7; G.-J. PINAULT. Jörundur Hilmarsson 15.3.46–13.8.92 // Kratylos. – 1992, 39:2, p. 17–20; Minningar-orð. Jörundur Hilmarsson háskólakennari // Morgunblaðið. – 26. ágúst 1992, p. 14, 26–27.

² Ji iki šiolėi yra populiari, jos gyvenimui skirta nemažai literatūros, pavyzdžiui, biografinio pobūdžio romanų, tokių kaip Gisli H. Kolbeinno „Skáld-Rósa, ljósmóðirin Rósa Guðmundsdóttir“, („Poezijos Rožė, pribuvėja Rósa Guðmundsdóttir“, 2007), atskirai apie ją kalba Guðrún P. Helgadóttir knygoje „Skáldkonur fyrri alda“ („Praėjusių šimtmečių poetės“, 1995), o merginos perrašinėja jos eiles į savo laiškus ir *blogus*.

³ „Ibroliai“. Buvo atvažiavęs 2008-ųjų vasarą į Kristupo festivalį, koncertavo Vilniuje, Šv. Kotrynos bažnyčioje.

⁴ Deja, tas kursas po jo mirties nebuvo atnaujintas.

⁵ Su O. Poliakovu Jörundur ypač suartėjo, kai abu stažavosi Vokietijoje, Kylio universitete, kur Jörundur Hilmarssonas taip pat dėstė ir lietuvių kalbą.

⁶ Išminties ir poezijos šaltinis skandinavų mitologijoje. (Taip pat senųjų skandinavų tekstų antologijos pavadinimas. Sudarytoja ir vertėja dr. R. Ruseckienė. – Vilnius, 2003.)

⁷ Su leidyklų pavadinimais įvyko komiška istorija. Jos buvo steigiamos vienu metu, rodos, septintojo dešimtmečio pabaigoje, specialiai vertimams iš užsienio kalbų leisti. Grožinės literatūros vertimams turėjo būti skirta leidykla gražiu pavadinimu „Mir“, techninės ir medicininės – „Progress“. Bet kadangi kažkoks bukalgalvis biurokratas (nemanau, kad tai buvo pats Brežnevas, greičiau Glavlito viršininkas), nuo kurio priklausė pavadinimų tvirtinimas, supainiojo juos (gal girtas buvo?), taip ir liko.

⁸ Tokios kaip, pavyzdžiui, „Dialogai su vikingų epocha“ Vilniaus universitete 2007, spalio 11–13.

⁹ Ričardas Mironas buvo orientalistas, sanskritologas, prieš karą mokėsi Sorbonoje. Tautininkas. VU dirbo Klasikinės filologijos ir Prancūzų kalbos katedrų vedėju. Mano skandinavistiški interesai jam buvo ypač artimi, atsiųsdavo į švedų ir danų fakultatyvus savo studentus, padėdavo literatūra. Jis neblogai mokėjo daniškai. Beveik tėviškai mane globojo, gal todėl, kad jo pirmoji žmona Anna Brandt (Mironienė, istorikė) ir dukterė Sita Brandt (Mironaitė, mokytoja) buvo danės ir jis su jomis išsiskyrė ne savo noru. Visuomet vėliau aplankydavau Sitą ir fru Anną būdama Kopenhagoje, nuostabiame jos priemiestyje Dragøre, senoviniame „muziejiniame rezervatiniame“ name, kur buvo pilna ketvirtinio dešimtmečio lietuviškų suvenyrų, tautinių juostų ir senovinio gintaro. Pirmąkart su Sita susitikau (jos tėvai prašant) pakeliui į Islandiją 1967 metais, ir nuo tada palaikome ryšį.

¹⁰ Po pirmo dar 1893 m. Tilžėje pasirodžiusio pasakų rinkinio Andersena dar vertė Aišbė (Antanas Krikščiukaitis), P. Nėrys (P. Vileišis), S. Baltramaitis, taip pat M. Šalčius, K. Skabelka.

¹¹ Edda czyli księga religii dawnych Skandynawii mięszkańców („Edda, arba Senųjų Skandinavijos gyventojų religijos knyga“). – Wilno, 1807; 1828 m. leidinys buvo pakartotinai išleistas dviem atskiro mis knygelėmis.

¹² Nors savo vertime daug ką pripainiojo. Bet kaip pirmas vertimas, labai prastas jis vis dėlto nebuvo.

¹³ Profesorius Ivanas Lobjoko (1786–1861), poliglotas ir slavistas, buvo parašęs „Rzut oka na literaturę skandynawską“ (Wilno, 1822).

¹⁴ Vėliau apie jį išgirdau iš Leono Stepanausko, Berlyne gyvenančio žurnalisto ir literato. Beliackinas palaikė draugiškus santykius su B. Brazdžioniu ir A. Vaičiulaičiu Amerikoje, J. Savickiu ir I. Šeiniumi Danijoje, Švedijoje ir Suomijoje, susirašinėjo su jais. Kai kur rašoma (pvz., Aidai, 1947, skyriuje „Įvykiai ir žmonės“, 2), kad jis vertė

literatūros kūrinius iš lietuvių kalbos į islandų, bet iki šiol tų vertimų pėdsakų aptikti nepavyko. Beliackinas mirė sulaukęs vos 40-ties ir palaidotas Reikjavike. L. Stepanauskas žadėjo parašyti apie jį knygą, bet, atrodo, iki dabar to nepadaręs.

¹⁵ Dar ir todėl, kad Jörundurui gerai buvo žinomi M.Steblyn-Kamenskio sūnaus Ivano Michailovičiaus, įžymaus iranisto ir tocharisto, darbai.

¹⁶ Icelandic. Grammar, Text and Glossary. – Baltimore, 1897.

¹⁷ Ypač išgarsėjo kaip Astrid Lindgren knygų vaikams vertėja.

¹⁸ Pirmasis buvo norvegas Helge Rinholmas, metais anksčiau atvykęs iš Stokholmo, kur studijavo.

¹⁹ Ši žodyna jai, kaip savo kūrinių vertėjai (per danų kalbą, žinoma, nes islandų ji nemokėjo), buvo padovanojęs Laxnessas, – apie tai byloja jo platus, skersai visą puslapį einantis užrašas. Šis žodynas iki šiolei laikomas geriausiu islandų kalbos žodynu, ir Jörundurą, versdamas „Baltaragio malūną“, dažnai juo naudojosi.

²⁰ „Vaga“, 1967, vertė A. Paraščiakas (iš rusų kalbos).

²¹ Islandų mokslininkas Árni Magnússonas (1663–1730) ypač geriamas dėl to, kad pradėjo rinkti, o vėliau ir išgelbėjo nuo pražūties senuosius rankraščius su sagų ir „Eddų“ tekstais. Jo vardu pavadintas tarptautinis islandistikos mokslo tyrimų centras Kopenhagos universitete (*The Arnamagnæan institut*). Árni Magnússonso portretas su žilu peruku puošia 100 kronų banknotą. Jörundurą dažnai minėdavo Árni Magnússoną savo paskaitose arba pokalbiuose, nes kaip tik tais metais Islandijos ir Danijos visuomenėje vyko karštos diskusijos dėl islandų rankraščių likimo, – reikėjo nuspręsti, ar jie turi būti gražinti Islandijai, ar pasilikti Kopenhagoje. Galų gale praėjusio šimtmečio pabaigoje beveik visi rankraščiai sugrižo namo.

²² Pastarasis vėliau taps Jörunduro *PhD* disertacijos vadovu, nors jie buvo vienmečiai.

²³ Danų rašytojas socialistas M.A. Nexø (Neksė, 1869–1954).

²⁴ Rašytojas ir publicistas (1901–1973), žurnalo „Raudonosios plunksnos“ (1935) steigėjas.

²⁵ Tiesa, cepelinų Jörundurą taip ir nepamėgo, jam buvo skanesni žemaitiški blynai arba kugelis. Vertino taip pat lietuviškus lašinius, raugintus kopūstus ir duonos girą: „Pas mus tokių skanėstų nėra...“

²⁶ Nors pirmas čia jis vis dėlto vargu ar buvo. Gerokai anksčiau apie tai pradėjo kalbėti kitas skandinavas, parašęs knygą apie Lietuvą dar XIX a. pabaigoje: Åge Meyer BENEDICTSEN. *Et folk, der vagner*. – Kbh, 1895.

²⁷ Николай ОТТЕН. Через 1000-летие // Литературное обозрение. – 1977, № 2.

²⁸ Deja, Dominykas Urbas, kurį ji buvo numachiusi, buvo užsiėmęs kitos knygos redagavimu, todėl buvo nutarta kreiptis į Valdą Petrauską, kuris taip pat buvo patyręs redaktorius ir žymus vertėjas.

²⁹ Hansas PETERSONAS. Štai ir Peteris / Vertė VU švedų kalbos studentų būrelis, vadovaujamas S. Steponavičienės. – Vaga, 1972.

³⁰ Nemunas. – 1976, Nr. 4 (Karin Boye); Literatūra ir menas. – 1976, kovo 6 (Stig Dagerman).

³¹ Docentė E. Sausverdė pasakojo man, kad Jörundurą ją įtikinėjęs, jog Egilis Skallagrimsonas yra jo tiesioginis giminaitis, ir kad jis galėtų tai įrodyti. Na o jeigu dar ir Snorri Sturlusonas paaiškėtų esąs abiejų vyrų giminė... Nieko sau... Štai koki islandą turėjome šalia savęs! Bet manau, čia Jörundurą pajuokavo, bent man jis apie tai neužsiminė, o juk apie Egilį buvo mūsų kalbėta ir kalbėta.

³² Egilio saga. – Vilnius: Vaga, 1975. Įžanga, vertimas ir komentarai: S. Steponavičienė. Eilių vertimas: L. Petravičius. Redaktorius: V. Petrauskas. Buvo pasirodę recenzijų: Vytautas SIRIJOS GIRA. Aidai iš Islandijos // Literatūra ir menas. – 1975, gruodžio 20; Tatjana ROŠTOVAITĖ. Žilajų sakmė skaitant // Pergalė. – 1975, Nr. 10 ir kt.

³³ Iš 1982 m. balandžio 16 d. laiško: „Išverčiau į islandų kalbą (ištraukas) Donelaičio „Metus“. Dar nepublikuota“. Kokios ištraukos tai buvo, kiek – neaišku.

³⁴ Kazys BORUTA. Myllan á Barði eða undarlegir atburðir sem urðu hér um árið i Otravatnshéraði. Jörundur Hilmarsson islenzkaði. – Mál og Menning, 1976.

³⁵ Ten pat.

³⁶ Árni BERGMANN. Menn og mórar Lithaugalands // Þjóðviljinn (Lietuvos žmonės ir pinčiukai // Tautos valia). – 07.11.1976, 8.

³⁷ Neužmirškime, kad kritikas yra arčiau „kairiųjų“, o ir laikraštis „Þjóðviljinn“ buvo marksistinės pakraipos. Jis jau nebeina.

³⁸ A. GIRDENIS. „Baltaragio malūnas“ islandiškai // LM. – 1977, sausio 29, p. 5, perspausdinta: Gimtasis kraštas. – 1977, vasario 3, p. 6; A. GIRDENIS. „Baltaragio malūnas“ Islandijoje // Pergalė. – 1977, Nr. 3, p. 184.

³⁹ Baltaragio malūnas ir jo byla. – Lietuvių kalbos ir tautosakos institutas, 2005, p. 251.

⁴⁰ J. HILMARSSON. The Dual Forms of Nouns and Pronouns in Tocharian. – Reykjavik, 1989, p. 90.

⁴¹ Materials for a Tocharian Historical and Etimological Dictionary. – Reykjavik, 1996.

⁴² Tarp Jörunduro protėvių yra ir tautos numylėtinis poetas Jónas Hallgrímssonas, garsiausias Islandijos visų laikų bardas. Viename lyriškiausių savo eilėraščių „Ar jūs matėt mano sesę prie ratelio ir avių?“ jis nupiešė žavios kaimo mergaitės, savo sesers, portretą. „Tai apie mano proproposenelę iš tėvo pusės, – prasarė Jörundurą, neslėpdamas pasididžiavimo. – Ji buvo vardu Rannveig Hallgrímsdóttir.“

⁴³ „Brekukoto vienkiemio metraštyje“ („Brekukotsannáll“, 1956) viename gražiausių (mano nuomone, žinoma, todėl pati jį pasirinko ir pasiūliau leidyklai „Progress“ išversti į rusų kalbą, deja, į lietuvių kalbą neišverstas) ir simboliškiausių Laxnesso romanų, vaizduojančiame menininko likimą „buržuazinėje visuomenėje“, kaip buvome įpratinti kalbėti sovietiniais laikais, kurį Nobelio laureatas parašė iškart po to, kai jam buvo suteikta ši premija, pseudonimą Gardar Hólm pasirenka sau dainininkas Georgas Hansenas. Tačiau šis vardas po visų romano siužete su juo susijusių reikšmių kaitos įgauna ironišką skambesį.

⁴⁴ Iš Giedrės Kadžiulytės rankraščio, 2006.

⁴⁵ 1937–2004, vėlyvosios antikinės ir ankstyvosios krikščioniškosios epochos specialistas, Biblijos draugijos ir Tarptautinės kultūrologų asociacijos pirmininkas. Įdomu, kad Jörundurą taip pat buvo su juo susipažinęs vienoje iš konferencijų (abiejų sritys buvo gana artimos) ir labai jį vertino kaip mokslininką.

⁴⁶ Pavadintas senelio iš tėvo pusės garbei. O jam užaugus šeimos tradicija vis dėlto bus pratęsta: vyresnysis Jörunduro sūnus, Þorsteinnas Jörundssonas, turintis abiejų prosenelių vardus, tapo advokatu. Jis gyvena Osle, auginą du vaikus.

⁴⁷ Thorgerður (Torgutė) iš tiesų bandė studijuoti teisę, bet neištverė ir po dvejų metų perėjo į filosofiją. Dabar ji laikinai nutraukė studijas, nes augina penkis vaikus ir prižiūri namus.

⁴⁸ Elfos Þúriður Jónsdóttir darbo vadovas buvo žymus keramikas Rytas Jakimavičius.

⁴⁹ Fakulteto dekanas Jörundurą Hilmarssoną buvo oficialiai paskelbęs pačiu produktyviausiu Universiteto darbuotoju, nes jis išspausdindavo po 7–8 mokslines publikacijas kasmet, tuo tarpu kiti geriausiai atveju po 2–3.

⁵⁰ Pirmoji pasaulio demokratiškai išrinkta prezidentė (1980–1996). Buvusi prancūzų kalbos mokytoja prieš iškeldama savo kandidatūrą į ketvirtąjo prezidento postą dirbo miesto dramos teatro direktore.

⁵¹ Jónas Baldvinas Hannibalssonas buvo vienintelis Vakarų valstybės užsienio reikalų ministras, nepabūgęs atvykti į Vilnių iš karto po 1991-ųjų sausio įvykių pareikšti solidarumą, o po kelių savaitių – pirmas paskelbti Lietuvos nepriklausomybės pripažinimą (*de jure* tai įvyko 1991, vasario 11).

⁵² Iš A. Nikolajevu laiško Sankt Peterburgo kalbininkui Y. Kleineriui (2009, kovo 12).

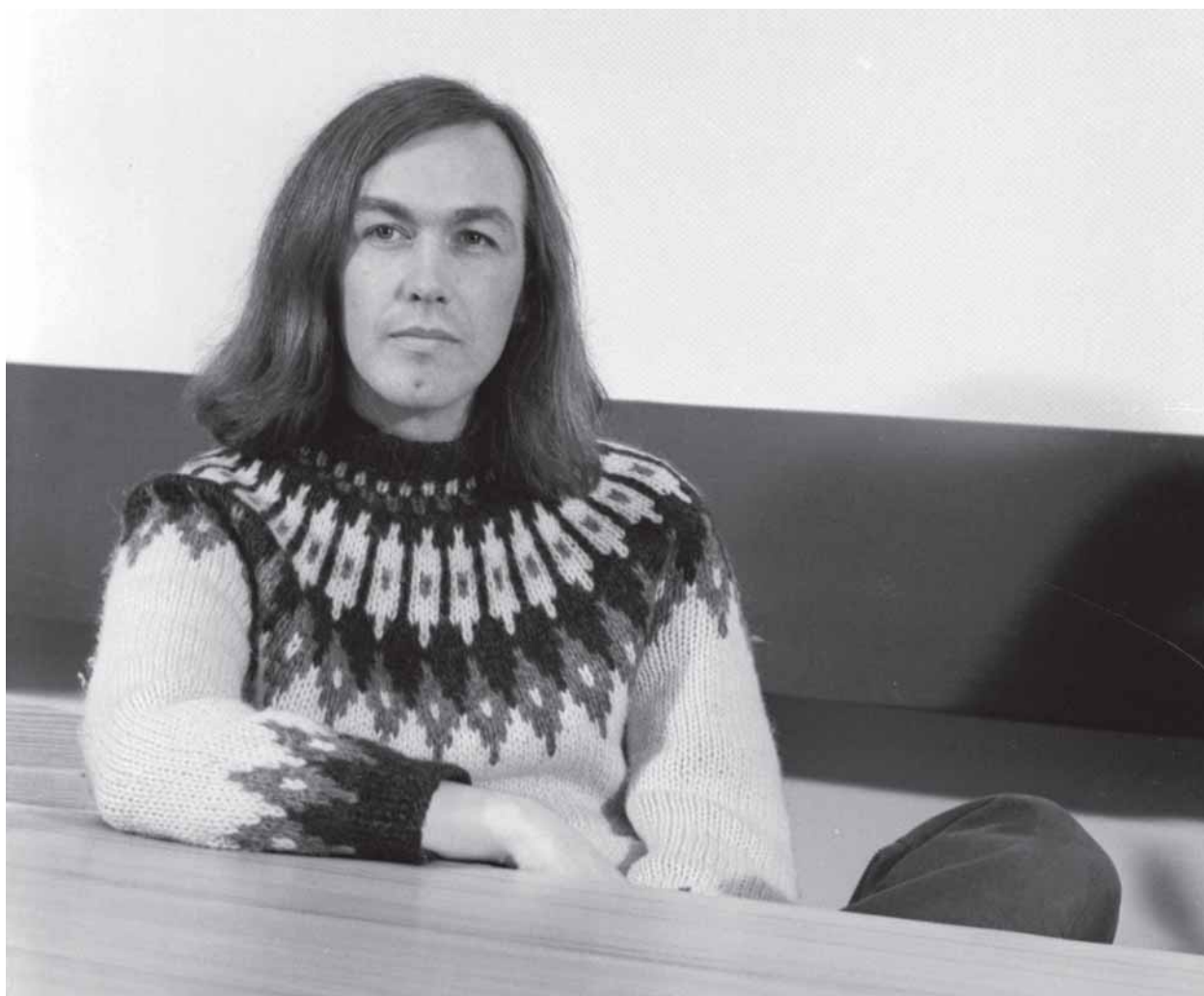

Jörunduro Hilmarssono išversto Kazio Borutos „Baltaragio malūno“ viršelis. Reikjavikas, 1976

Jörundur Hilmarssonas biuletenio *Linguistics Society of Iceland* redakcijoje. 1992

Vertėjas, filologijos magistras Jörundur Hilmarssonas LTSR centrinio valstybės kino-foto-fono dokumentų archyve. Vilnius, 1977, lapkričio 10. Fotografė N. Narkūnaitė. Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA)

„Krantų“ žurnalą remia

**SPAUDOS, RADIOJO IR TELEVIZIJOS
RĖMIMO FONDAS**

**KULTŪROS
RĖMIMO FONDAS**

„KRANTŲ“ ŽURNALŲ GALIMA ĮSIGYTI

„KRANTŲ“ REDAKCIJOJE
Klaipėdos 6–408, LT–01013 Vilnius
tel. 26 110 26, mob. tel. 8 682 35546, 8 681 77816

KNYGYNE „AKADEMINĖ KNYGA“
Universiteto 4, Vilnius

„KATALIKŲ PASAULIO“ LEIDYKLOS KNYGYNE
Pranciškonų 3/6, Vilnius

KNYGYNE „NATOS“
Tilto 33a, Vilnius

KATEDROS KNYGYNE
Šventaragio 4, Vilnius

Krantai

Meno kultūros žurnalas

REDAGUOJA

Helmutas ŠABASEVIČIUS
(vyriausiasis redaktorius)

Nijolė KVARACIEJŪTĖ
(redaktorė)

Arvydas REMEIKA
(techninis redaktorius)

BENDRADARBIAUJA

Daiva MIKALAINYTĖ
(makuotoja)

Eglė DEAN
(vertėja)

Diana ALIONIENĖ
(tekstų rinkėja)

Žurnalo įkūrėjas – Vaidotas DAUNYS (1958–1995)
Leidžiamas nuo 1989 metų. 130 numeris
Leidžia *KRANTŲ* redakcija
Redakcijos adresas:
Klaipėdos 6–408, LT–01013 Vilnius
Telefonai: 852611026, 868235546

„Krantai“ quarterly on Culture and Art
Founded by Vaidotas Daunys (1958–1995)
Published in Lithuania
Editor-in-Chief Helmutas ŠABASEVIČIUS
Address: Ž. Liauksmo 8/3, LT–01101 Vilnius, Lithuania
Tel. (370 5) 2611026, (370) 682 35546

Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Žalgirio g. 90, LT–09303 Vilnius
Tiražas 500 egz.
Užs. Nr.

Pirmajame viršelio puslapyje – Eglė BABILAITĖ. Islandija.
2007. Fotografija

Ketvirtajame viršelio puslapyje – Leifur BREIDFJÖRD.
Vitražas Grafarvogo bažnyčioje. Reikjavikas